

proust

633

proust
captiva

★★

(În oăutarea timpului plerdut X)

CITITORII DESPRE «BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»

Din scrisorile sosite la redacție

«Subsemnatul citesc și colecționez cărți din vechea „Bibliotecă pentru toți” chiar din liceu.

Acum, avînd o bibliotecă personală de 2 000 de volume, am și destule opere din „Biblioteca pentru toți” în noua serie. Aceasta este bine editată și la prețuri populare: un volum de cca. 500 de pagini costă numai 5 lei.»

dr. GEORGE IONESCU
(Vițioara de Sus, jud. Prahova)

«E un noroc rar întîlnit pentru generația noastră de a trăi în zilele în care „Biblioteca pentru toți” și-a reluat activitatea, rețipărind unele dintre cele mai valoroase opere românești și străine. Parcă mă simt dator să vă mulțumesc pentru forma deosebit de îngrijită a volumelor. Am cumpărat aproape tot ce a apărut în această colecție.»

BONDOC V. GHEORGHE
(Satul Mădei, comuna Borca, jud. Neamț)

«Acum un an am început și eu să citesc cărțile apărute în colecția „Biblioteca pentru toți”. Aceste cărți au fost primele pe care le-am citit în românește. Am citit pînă acum foarte puține cărți, dar prin faptul că aceste cărți sînt bune și au un aspect atrăgător am început și eu să-mi fac o mică bibliotecă cu cărțile apărute în colecția „Biblioteca pentru toți.”»

ERWIN KAMILLI
(Brașov)

proust

editura minerva

Vol. I—II, lei 10

Ilustrația copertei : *Petre Vulfănescu*

marcel proust

---

captiva

★★

(În căutarea timpului pierdut, X)

TRADUCERE DE
EUGENIA ȘI RADU CIOCULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

După cină, i-am spus Albertinei că am chef să profit de faptul că mă sculasem ca să mă duc să văd niște prieteni, pe doamna de Villeparisis, doamna de Guermantes, Cambremerii, în sfârșit pe cei pe care-i voi găsi acasă. Am trecut sub tăcere numai numele celor la care aveam într-adevăr de gînd să mă duc, Verdurinii. Am întrebat-o dacă nu voia să vină cu mine. Pretextă că n-avea rochie.

— Și apoi sînt atît de prost pieptănată... Ții să continui să-mi păstrez pieptănătura asta? Și luîndu-și rămas-bun de la mine, îmi întinse mîna în acel chip neașteptat, lungindu-și brațul, îndreptîndu-și umerii, gest pe care-l avusese odinioară pe plaja din Balbec, și pe care nu-l mai avea de atunci. Această mișcare uitată refăcu din trupul pe care-l însuflețea, trupul Albertinei care abia mă cunoștea. Dădu Albertinei, ceremonioasă sub

un aer de bruschete, noutatea ei dintii, necunoscutul și pînă și cadrul ei. Am zărit marea în spatele acestei fete pe care n-o mai văzusem saluîndu-mă astfel de cînd nu mai fusesem pe malul mării.

— Mătușa mea găsește că pieptănătura asta mă-mbătrînește, adăugă ea cu un aer ursuz. „Ce n-aș da să aibă mătușa ta dreptate !“ mi-am spus. Doamna Bontemps nu dorea altceva decît ca aerul de copil al Albertinei s-o întinerească și pe ea și ca Albertine să n-o coste nimic, în așteptarea zilei în care, căsătorindu-se cu mine, îi va fi folositoare și ei. În schimb, doream ca Albertine să pară mai puțin tînără, mai puțin frumoasă, iar pe stradă să se întoarcă mai puține capete după ea. Căci bătrînețea unei însoțitoare nu liniștește atît de mult pe un amant gelos cît fața bătrînă a aceleia pe care o iubește. Sufeream numai că pieptănătura pe care o rugasem s-o adopte i-ar fi putut părea Albertinei o claustrare în plus. Și tot sentimentul domestic nou nu înceta, chiar cînd eram departe de Albertine, să mă lege de ea.

I-am spus Albertinei, de altfel puțin dispusă — îmi mărturisise ea — să mă însoțească la Guermanți sau la Cambremeri, că nu prea știam unde mă voi duce și am plecat la Verdurini. În momentul cînd plecam, îndreptîndu-mă spre Verdurini, gîndul la concertul pe care-l voi auzi acolo îmi aminti scena de după prînz : „femeie de trotuar, femeie de trotuar“ (scenă de dragoste înșelată, de

dragoste geloasă poate, dar în acest caz tot atât de bestială ca și aceea pe care, în afară de cuvintele care o însoțesc, o poate face un urangutan unei femei de care, dacă se poate spune, este amorezat) ; în stradă, chiar în clipa în care era să opresc un birjar, am auzit suspinele pe care un bărbat, stînd pe o bornă, încerca să și le înăbușe. M-am apropiat : bărbatul care-și ținea capul în mîini părea a fi un tînăr ; judecînd după albeața care se ivea din paltonul său, era în frac și cu cravată albă. Auzindu-mă, își descoperi fața scaldată în lacrimi, dar și-o întoarse îndată ce mă recunoscui. Era Morel ! Își dădu seama că-l recunoscusem și încercînd să-și stăpînească lacrimile, îmi spuse că se oprișe o clipă, atât de mult suferea.

— Am insultat în chip grosolan chiar astăzi, îmi spuse el, o persoană pentru care nutresc sentimente foarte puternice. E o mare lașitate din parte-mi, căci mă iubește.

— Poate că va uita cu timpul, am răspuns, fără să mă gîndesc că vorbind astfel, aveam aerul că auzisem scena de după-amiază. Dar era atât de absorbit în mîhnirea lui, încît nici nu-i trecu prin minte că aș fi putut ști ceva.

— Ea poate că va uita, îmi spuse. Dar nu voi putea uita eu. Am sentimentul rușinii, mi-e scîrbă de mine ! Dar, în sfîrșit, am făcut-o, nimic n-o mai poate drege ca și cum n-ar fi fost făcut. Cînd mă înfurie cineva, nu mai știu ce fac. Și e atât de nesănătos pentru mine, toți nervii mi se

încurcă între ei, căci avea mare grijă de sănătatea lui ca toți neurastenicii. Dacă, după-amiază văzusem mînia amoroasă a unui animal furios, astăseară, în cîteva ore trecuseră veacuri și un sentiment nou, un sentiment de rușine, de regret, de mîhnire, arătau că o mare etapă fusese străbătută în evoluția animalului menit să se transforme în făptură umană. Cu toate acestea, auzeam într-una „femeie de trotuar“ și mă temeam de o viitoare întoarcere la starea de sălbăticie. De altminteri, nu înțelegeam prea bine ceea ce se petrecuse, și era cu atît mai firesc încît însuși domnul de Charlus, ignora pe de-a-ntregul că de cîteva zile și îndeosebi în ziua aceasta, chiar înainte de episodul rușinos care nu era în legătură directă cu starea violonistului, neurastenia îl apucase din nou pe Morel. În adevăr, în luna trecută, continuase pe cît de repede putuse, cu mult mai încet decît ar fi vrut, cucerirea nepoatei lui Jupien cu care, în calitatea lui de logodnic, putea să iasă după plac. Dar îndată ce mersese puțin cam departe în încercările lui spre viol, și mai ales cînd îi vorbise logodnicei sale să se împrietenească și cu alte fete pe care să i le procure, întîlnise rezistența care-l exasperase. Deodată (fie că ea ar fi fost prea castă, sau, dimpotrivă, ar fi cedat) dorința lui dispăru. Era hotărît să se despartă de ea, dar simțind că baronul era cu mult mai moral, deși mai vicios, se temea ca, îndată după ruptură, domnul de Charlus să nu-l gonească. De aceea,

se hotărîse, de vreo cincisprezece zile, să n-o mai vadă pe fată, să-i lase pe domnul de Charlus și pe Jupien să se descurce (întrebuința un verb mai cambronesc) ¹ între ei și, înainte de a anunța rup-tura, să „spele putina“ pentru o destinație ne-cunoscută.

Dragoste al cărei sfîrșit îi dădu oarecare tris-tețe, așa încît, deși purtarea lui față de nepoata lui Jupien s-ar fi putut suprapune întocmai, în cele mai mici amănunte, peste aceea a cărei teorie o făcuse în fața baronului în timpul cinei de la Saint-Mars-le-Vêtu, ele erau probabil foarte dife-rite, și unele sentimente mai puțin firoase și pe care nu le prevăzuse în purtarea lui teoretică, îi înfrumusețaseră, făcuseră mai sentimentală pur-tarea lui reală. Singurul punct în care realitatea era mai rea decît proiectul, este că în proiect nu i se părea cu putință să rămînă la Paris după ase-menea trădare. Acum, dimpotrivă, i se părea prea mult „să spele putina“ pentru un lucru atît de sim-plu. Ar însemna să se despartă de baron care, fără îndoială ar fi furios, și să-și distrugă situația. Ar pierde toți banii pe care i-i dădea baronul. Gîndul că lucrul acesta era inevitabil îi pricinuia crize de nervi, plîngea ore întregi și ca să nu se mai gîndească la acest lucru, lua morfină, cu măsură. Apoi, deodată, îi veni o idee care fără îndoială

---

¹ De la generalul Cambronne care, în bătălia de la Waterloo, somat să se predea, ar fi răspuns englezilor printr-un cuvînt de ocară (n. ed.).

prindea viață și se întrupa de fapt încetul cu încetul de citva timp, anume că alternativa, alegerea între ruptură și cearta definitivă cu domnul de Charlus, poate că nu era de neînlăturat. Pentru el însemna mare lucru să piardă toți banii baronului. Morel, nesigur, fu adâncit câteva zile în idei negre ca acelea pe care i le prilejuia vederea lui Bloch, apoi socoti că Jupien și nepoata lui încercaseră să-l facă să cadă într-o cursă, că ar fi trebuit să se socotească fericiți că scăpaseră atât de ieftin. Găsea în fond că tinăra greșise, pentru că nu se pricepuse să-l păstreze prin simțuri. Nu numai că sacrificarea situației lui la domnul de Charlus i se părea absurdă, dar regreta pînă și cinele costisitoare pe care le oferise fetei de cînd erau logodiți, și al căror cost l-ar fi putut spune, în calitatea lui de fiu de lacheu care venea în fiecare lună și prezenta „cartea“ sa unchiului meu. Căci la singular, carte, care înseamnă lucrare tipărită pentru muritorii de rînd, își pierde acest înțeles pentru altele și pentru lachei. Pentru cei din urmă înseamnă registrul de socoteli, pentru cei dintii registrul în care te înscrii. (La Balbec, într-o zi cînd principesa de Luxembourg îmi spusese că nu luase „cartea“ cu ea, era să-i împrumut *Pêcheur d'Islande* și *Tartarin din Tarascon*, cînd am înțeles că de fapt voia să spună nu că și-ar petrece timpul mai puțin agreabil, dar că mi-ar fi mai greu să-mi înscriu numele la ea.)

În ciuda schimbării punctului de vedere al lui Morel cu privire la urmările conduitei sale, deși purtarea aceasta i s-ar fi părut ticăloasă acum două luni, când o iubea cu pasiune pe nepoata lui Jupien — iar de cincisprezece zile nu înceta să-și repete că aceeași purtare era firească, demnă de laudă — ea nu înceta să-i sporească starea de nervozitate în care se afla când anunță, de curînd, ruptura. Era gata să-și „îndrepte furia“, dacă nu (afară de cazul unui acces momentan) împotriva fetei față de care păstra acest rest de teamă, ultima urmă a dragostei, cel puțin împotriva baronului. Se feri totuși să-i spună ceva înainte de cină, căci, punînd mai presus de toate propria lui virtuozitate profesională, în momentul în care trebuia să cînte bucăți grele (ca astă-seară la Verdurini) evita (pe cît cu putință, și scena de după-amiază era încă prea mult) tot ce ar fi putut da mișcărilor sale ceva sacadat. Ca un chirurg, pasionat de automobil, care se lasă de volan cînd are de operat. Ceea ce-mi explică anume că, în timp ce-mi vorbea, își mișca încet degetele, unul după altul, ca să vadă dacă-și redobîndiseră mlădierea. Schiță o încruntare a sprîncenelor care parcă însemna că mai avea puțină țepeneală nervoasă. Dar ca să n-o sporească, își descreți fața, așa cum te ferești să te enervezi că nu dormi sau nu posezi cu ușurință o femeie, de teamă ca însăși fobia să nu întîrzie și mai mult clipa somnului sau a plăcerii. De aceea, dornic să-și redobîndească seninătatea

ca să fie ca de obicei numai cu gîndul la ce va cînta la Verdurini și dornic, atît timp cît l-aș vedea, să-mi îngăduie să-i constat durerea, i se păru cel mai firesc să mă roage să plec numaidecît. Rugămintea era inutilă și plecarea însemna o ușurare pentru mine. Tremurasem la ideea că, ducîndu-ne în aceeași casă, la un interval de cîteva minute, să nu mă roage să-l conduc și-mi aminteam prea bine scena de după-amiază ca să nu încerc oarecare dezgust de a fi întovărașit de Morel în timpul drumului. Se prea poate ca dragostea, apoi indiferența sau ura lui Morel față de nepoata lui Jupien să fi fost sincere. Din nenorocire nu proceda întîia oară astfel (și nu va fi ultima) cînd „părăsea“ pe neașteptate o fată căreia îi jurase să o iubească totdeauna, mergînd atît de departe încît să-i arate un revolver încărcat și să-i spună că și-ar zbură creierii dacă ar fi destul de laș ca să o părăsească. Dar nu e mai puțin adevărat că o părăsea pînă la urmă și, în loc de remușcări, încerca un soi de pizmă. Nu proceda astfel pentru întîia oară, și nu era ultima, astfel încît multe capete de fete tinere — fete tinere care-l uitaseră mai puțin decît le uita el pe ele — suferiră — cum suferi încă timp îndelungat nepoata lui Jupien, continuînd să-l iubească pe Morel în timp ce-l disprețuia — suferiră, gata să izbucnească, imboldite de împunsătura unei dureri lăuntrice, pentru că în fiecare din ele era cuprins, ca fragmentul unei sculpturi grecești, în

creierul lor, un aspect al chipului lui Morel, tare ca marmura și frumos ca unul antic, cu părul său în floare, cu ochii săi frumoși, nasul drept formînd o protuberanță pe un craniu care nu era menit să-l primească, și care nu putea fi operat. Dar, cu timpul, aceste fragmente atît de aspre sfîrșesc prin a se strecura pînă într-un loc unde nu mai pricinuiesc prea multe sfîșieri, de unde nu se mai clintesc; nu le mai simți prezența: e uitarea sau amintirea nepăsătoare.

Aveam în mine două produse ale zilei mele. Pe de o parte, grație liniștii pe care mi-o aduse supunerea Albertinei, posibilitatea și, prin urmare, hotărîrea de a rupe cu ea. Pe de alta, rod al reflecțiilor mele cît timp o așteptasem, stînd în fața pianului, ideea că Arta, căreia voi încerca să-i închin libertatea mea recucerită, nu e ceva care să merite osteneala unui sacrificiu, ceva din afară de viață, care să nu participe la deșertăciunea și la neantul ei, aparența unei individualități reale dobîndite în opere datorindu-se doar iluziei îndemînării tehnice. Dacă după-amiaza mea lăsase în mine alte rămășițe, poate mai adînci, nu aveam să le cunosc decît cu mult mai tîrziu. Iar cele două pe care le cîntăream deslușit n-aveau să fie durabile, căci încă din seara aceea, ideile mele despre artă aveau să se ridice din împușinarea pe care o încercaseră după-amiază, în timp ce, în schimb, liniștea, și prin urmare libertatea care

mi-ar îngădui să mă închin ei, aveau să-mi fie din nou răpite.

Cum trăsura mea, care mergea de-a lungul splaiului, se apropia de Verdurini, am oprit-o. Îl văzusem într-adevăr pe Brichot coborînd din tramvai în colțul străzii Bonaparte, ștergîndu-și ghetele cu un ziar vechi și punîndu-și niște mănuși gri deschis. M-am dus spre el. De cîtva timp boala lui de ochi se înrăutățise și era dotat — tot atît de bogat ca un observator astronomic — cu niște ochelari noi : puternici și complicați ca niște instrumente astronomice, păreau înșurubați în ochii lui ; aținti spre mine focul lor covîrșitor și mă recunoscui. Erau în cea mai bună stare de funcționare. Dar în dosul lor am zărit, minusculă, palidă, convulsivă, stingîndu-se, o privire depărtată așezată sub acest aparat puternic, după cum în unele laboratoare prea bogat subvenționate pentru munca care se desfășoară în ele, o gînganie neînsemnată agonizînd sub aparatele cele mai perfecționate. I-am oferit brațul semi-orbului ca să-i fac mersul mai sigur. — „De data asta nu ne întîlnim lîngă marele Cherbourg, îmi spuse el, ci lîngă micul Dunkerque“ — frază care mi s-a părut foarte plictisitoare, căci n-am înțeles ce voia să spună ; și totuși n-am îndrăznit să-l întreb pe Brichot, mai puțin de teama disprețului, cît a explicațiilor sale. I-am răspuns că eram destul de curios să văd salonul în care Swan se întîlnea

odinioară în fiecare seară cu Odette. „Cum, cunoașteți aceste povești vechi, îmi spuse el. De atunci e totuși ceea ce poetul numește pe bună dreptate : *grande spatium mortalis aevi*“¹.

Moartea lui Swann mă răscolise la timpul ei. Moartea lui Swann ! „A lui Swann“ nu joacă în fraza asta doar rolul unui simplu genitiv. Înțeleg prin aceasta moartea deosebită, moartea trimisă de soartă în serviciul lui Swann. Căci spunem moartea ca să simplificăm, dar sînt aproape tot atîtea morți cîte persoane. N-avem simțuri care să ne îngăduie să vedem cum aleargă în fuga mare, în toate direcțiile, morțile, morțile active îndreptate de ursită spre cutare sau cutare. Adesea unele morți nu sînt eliberate pe de-a-ntregul de însărcinarea lor decît peste doi, trei ani. Aleargă repede să pună un cancer pe trupul unui Swann, apoi pleacă spre alte treburi și se întorc numai cînd, după ce a avut loc operația chirurgului, trebuie să depună din nou cancerul. - Apoi vine momentul în care citești în *Le Gaulois* că sănătatea lui Swann a inspirat îngrijorare, dar că indispoziția lui e pe calea desăvîrșitei vindecări. Atunci, cu cîteva clipe înainte de ultima răsufare, moartea, ca o călugăriță care te-ar fi îngrijit în loc să te distrugă, vine să te asiste în cele din urmă

---

¹ Mare perioadă din viața unui om (Tacit, *Viața lui Agricola*). Se referă la cei cincisprezece ani din viața lui Domițian (n. ed.).

clipe ale tale, încunună cu o aureolă supremă ființa pe veci înghețată a cărei inimă a încetat să mai bată. Și tocmai această diversitate a morții, taina circuitului ei, culoarea eșarfei sale fatale dă un caracter atît de impresionant rîndurilor din ziare :

„Aflăm cu mare regret că domnul Charles Swann a răposat ieri la Paris, în palatul său, de pe urma unei boli necruțătoare. Parizian, al cărui spirit era apreciat de toată lumea, ca și calitatea relațiilor sale alese, dar credincioase, va fi unanim regretat, atît în cercurile artistice și literare în care finețea gustului său judicios îl făceau să se complacă și să fie căutat de toți, cît și la Jockey-Club unde era un membru din cei mai vechi și din cei mai ascultați. Era și membru al Cercului Uniunii și al Cercului Agricol. Își dăduse, curînd, demisia din Cercul de pe *rue Royale*. Fizionomia sa spirituală cît și notorietatea sa marcantă nu încetau să trezească curiozitatea publicului în orice *great event*¹ de muzică și de pictură și mai ales la vernisaje, al căror obișnuit credincios era pînă în ultimii ani, cînd nu mai ieșea decît rareori din casă. Înmormîntarea va avea loc“ etc...

Din acest punct de vedere, dacă nu ești „cineva“, lipsa unui titlu cunoscut grăbește astfel și mai mult descompunerea morții. Fără îndoială

---

¹ Eveniment de seamă (engl.) (n. ed.).

că rămii ducele d'Uzès în chip anonim, fără deosebire de individualitate. Dar coroana ducală ține citva timp legate elementele, ca acelea ale înghețatelor cu forme bine desenate pe care Albertine le aprecia, cită vreme numele unor burghezi ultra-mondeni se sfărîmă și se topesc „parcă scoase din tipăr“, îndată ce au murit. Am văzut că doamna de Guermantes vorbea de Cartier ca de cel mai bun prieten al ducelui de la Tremoille, ca de un om foarte căutat în cercurile aristocratice. Pentru generația următoare, Cartier a ajuns ceva atît de inform încît aproape i-ar fi sporit considerația dacă l-ai fi înrudit cu giuvaergiul Cartier, care ar fi suris că neștiutorii l-ar fi putut confunda! Swann era, dimpotrivă, o personalitate intelectuală și artistică remarcabilă; deși nu „produsese“ nimic, avu totuși norocul să dureze ceva mai mult. Și totuși, scumpe Charles Swann, pe care te-am cunoscut atît de puțin cînd eram încă atît de tînăr și dumneata aproape de mormînt, poate că lumea a început să vorbească despre dumneata și poate că vei trăi, pentru că acela pe care trebuie să-l fi considerat drept un mic imbecil a făcut din dumneata eroul unuia din romanele sale. Dacă în tabloul lui Tissot înfățișînd balconul Cercului din *rue Royale* în care te afli între Galliffet, Edmond de Polignac și Saint-Maurice, se vorbește atît de mult de

dumneata, e pentru că se vede că sînt unele trăsături ale dumitale în personajul lui Swann.

Ca să mă întorc la realități mai generale, îl auzisem chiar pe el vorbind de această moarte prezisă și totuși neprevăzută a lui Swann, la ducesa de Guermantes, în seara cînd avusese loc petrecerea de la verișoara ei. Era aceeași moarte a cărei ciudățenie specifică și impresionantă o regăsisem în seara în care răsfoiam ziarul și în care anunțul său mă oprise locului, ca și cum ar fi fost schițat în linii tainice înserate nelalocul lor. Fuseseră de-ajuns ca să facă dintr-un om viu, unul care nu mai poate răspunde la ceea ce i se spune, un nume doar, un nume scris, trecut pe neașteptate din lumea reală în împărăția tăcerii. Ele îmi stîrneau încă și acum dorința să cunosc mai bine casa în care locuiseră altădată Verdurinii și unde Swann, care pe atunci nu reprezenta numai cîteva litere strecurate într-un ziar, cinase atît de des cu Odette. Trebuie să mai adaug (și datorită acestui lucru moartea lui Swann mă îndurerase timp îndelungat mai mult decît oricare alta, deși aceste motive n-au legătură cu ciudățenia individuală a morții lui) că nu mă dusesem să o văd pe Gilberte, așa cum îi făgăduisem la principesa de Guermantes, că el nu-mi spusese „celălalt motiv“ la care făcuse aluzie în seara aceea, pentru care mă alesese drept confident al conversației lui cu principele, că îmi reveneau miile de între-

bări (aşa cum băşicile se ridică din fundul apei), pe care voisem să i le pun în legătură cu subiectele cele mai deosebite : despre Ver Meer, despre domnul de Mouchy, despre el însuşi, despre unele tapiţerii de Boucher, despre Combray, întrebări fără îndoială puţin urgente de vreme ce le amînam de pe o zi pe alta, dar care mi se păreau capitale de cînd, buzele lui pecetluindu-se, răspunsul nu va mai veni.

— Nu, continuă Brichot. Swann nu se întâlnea aici cu viitoarea lui soţie sau cel puţin s-au întâlnit aici numai în ultimul timp, după incendiul care a distrus în parte prima locuinţă a doamnei Verdurin.

Din păcate, temîndu-mă să fac paradă în ochii lui Brichot de un lux care mi se părea nelalocul său deoarece universitarul nu avea parte de el, coborîsem prea repede din trăsură şi birjarul nu înţelesese ce-i spusese în grabă, ca să am timpul să mă depărtez de el înainte să mă zărească Brichot. Drept urmare birjarul se apropie de noi şi mă întrebă dacă să vină să mă ia ; i-am răspuns în grabă, afirmativ şi am devenit şi mai respectuos cu universitarul care venise cu omnibusul.

— Ah ! eraţi în trăsură, îmi spuse el cu aer grav.

— Doamne, numai din întîmplare ; nu mi se întîmplă niciodată. Circul totdeauna cu omnibusul sau pe jos. Dar poate că-mi veţi prilejui astfel marea cinste să vă reconduc astă-seară, dacă con-

simțiți să intrați de dragul meu în asemenea căruță ; vom fi cam înghesuiți. Dar sinteți atît de binevoitor cu mine...

Propunîndu-i acest lucru, nu mă lipsesc, vai, de nimic, mi-am spus, deoarece tot voi fi nevoit să mă întorc din pricina Albertinei. Prezența ei la mine, la o oră la care nimeni nu putea veni să o vadă, îmi îngăduia să dispun atît de liber de timpul meu ca și după-amiază, cînd știam că avea să se întoarcă de la Trocadéro și cînd nu eram grăbit să o revăd. Dar în sfîrșit, ca și după-amiază, am simțit că aveam o nevastă și că întorcîndu-mă acasă nu voi cunoaște exaltarea întăritoare a singurătății.

— Primesc cu dragă inimă, îmi răspunse Brichot. Pe vremea la care faceți aluzie, prietenii noștri locuiau în strada Montalivet, un parter minunat cu antresol care da într-o grădină, firește mai puțin somptuos și pe care totuși îl prefer palatului Ambasadorilor din Veneția.

Brichot îmi spuse că astă-seară era la „Quai Conti“ (așa-i spuneau credincioșii salonului Verdun de cînd se mutase acolo), mare „zaiafet“ muzical, organizat de domnul de Charlus. Adăugă apoi că în trecutul despre care vorbeam, micul nucleu era altul, iar caracterul său diferit, nu numai pentru că cei statornici erau mai tineri. Îmi povesti farsele lui Elstir (cărora le spunea „pure bufonerii“), cum într-o zi acesta, simulînd că trage chiulul în ultimul moment, venise deghizat în

maître d'hotel angajat special și în timp ce servea bucatele spusese cuvinte cam deșuchiate la urechea foarte prefăcutei baroane de Putbus, care se înroșise de spaimă și de mînie, apoi, dispărînd înainte de sfîrșitul cinei, pusese să se aducă în salon o cadă plină cu apă, din care, după ce lumea ieși din sufragerie, se ivi gol înjurînd; apoi supeurile la care lumea venea în costume de hîrtie desenate, croite, pictate de Elstir, care erau niște capodopere; Brichot îl purtase o dată pe acela al unui mare senior de la curtea lui Carol al VII-lea, cu ghețe cu vîrf ascuțit și îndoit în sus, și altă dată costumul lui Napoleon I, pe care Elstir făcuse marele cordon al Legiunei de onoare din ceară roșie. Pe scurt, Brichot revăzînd în gîndul său salonul de atunci cu ferestrele mari, cu canapelele joase mîncate de soarele de amiază și care trebuiseră să fie înlocuite, declara că-l prefera celui de astăzi. Firește, vedeam prea bine eă prin „salon“, Brichot nu înțelegea — după cum cuvîntul biserică nu înseamnă numai clădirea religioasă, ci și comunitatea credincioșilor — numai mezaninul, ci și lumea care îl frecventa, plăcerile deosebite pe care venea să le caute acolo, și care în memoria lui dăduseră formă acelor canapele pe care, cînd te duceai să o vezi pe doamna Verdurin, după-amiază, te așteptai s-o găsești gata în timp ce afară florile roz de castan și garoafele de pe cîmin, într-un gînd de grațioasă simpatie pentru vizitator pe care îl tălmăcea salutul surîzător al

acestor culori roze păreau să pîndească cu insistență sosirea tîrzie a amfitrioanei. Dar dacă acest salon i se părea superior actualului, era poate pentru că spiritul nostru e ca bătrînul Proteu¹, care nu poate rămîne sclavul nici unei forme și, chiar în domeniul monden, se desprinde pe neașteptate dintr-un salon care a ajuns încet și cu greutate la punctul său de perfecțiune, ca să-i prefere unul mai puțin strălucitor, întocmai cum fotografiile „retușate“ pe care Odette le făcuse la Otto, unde, elegantă, în rochie de gală „princesse“ și coafată de Lenthéric, nu-i plăceau atît de mult lui Swann pe cît îi plăcea o mică fotografie de buletin făcută la Nisa, și în care, cu o capelină de postav, cu părul prost coafat care-i ieșea de sub o pălărie cu un nod de catifea neagră și brodată cu pansele (femeile avînd îndeobște aerul cu atît mai bătrîn cu cît fotografiile sint mai vechi), elegantă, cu douăzeci de ani mai tînără, semăna cu o mică servitoare care părea cu douăzeci de ani mai mare. Poate că-i plăcea de asemenea să-mi laude ce nu cunoșteam, să-mi arate că gustase plăceri pe care nu le voi putea încerca. Și reușea de altminteri, doar citînd numele a două sau trei persoane care nu mai existau și atribuind farmecului fiecăreia ceva tainic prin felul de a vorbi despre ele ; simțeam că tot ce mi se povestise despre Verdurini era

---

¹ Zeu al mării care primise de la Jupiter, tatăl său, darul de a ghici viitorul. Pentru a scăpa de cei ce-l întrebau, își schimba înfățișarea după voie (n. ed.).

mult prea grosolan ; și chiar îmi imputam că nu-i dădusem destulă atenție lui Swann pe care-l cunoscusem, că nu fusesem atent cu destulă dezințesare, că nu-l ascultasem cu atenție cînd mă primea așteptînd ca soția lui să se întoarcă pentru a lua masa, și cînd îmi arăta lucruri frumoase, acum cînd știam că putea fi comparat cu cei mai buni interlocutori de altădată.

În momentul cînd soseam la doamna Verdurin, l-am zărit pe domnul de Charlus navigînd spre noi cu trupul lui enorm, tîrînd fără să vrea în urma sa pe unul din acei apași sau cerșetori pe care trecerea lui îi făcea acum negreșit să răsară chiar din colțurile în aparență cele mai pustii, și de care acest monstru puternic era totdeauna escortat fără voia lui, deși la oarecare distanță, ca rechinul de pilotul său, contrastînd, în sfîrșit, atît de mult cu străinul semeț din primul an de la Balbec, cu înfățișare severă, cu afectare de virilitate, încît mi se părea că descopăr, însoțit de satelitul lui, un astru la o cu totul altă perioadă a revoluției sale și pe care începi să-l vezi în plinul lui, sau un bolnav cuprins acum de boala care cu cîtiva ani în urmă era numai un mic coș pe care-l ascundea cu ușurință și a cărei gravitate n-o bănuiai. Deși operația pe care o suferise Brichot îi redăduse foarte puțin din vederea pe care o crezuse pierdută pentru totdeauna, nu știu dacă-l zărise pe derbedeul legat de pașii baronului. N-avea nici o importanță, căci, de la Raspelière, și cu toată

prietenia pe care universitarul i-o purta, prezența domnului de Charlus îi pricinuia oarecare neli-niște. Fără îndoială că pentru fiecare om, viața altuia prelungește în obscuritate poteci pe care nu le bănuiești. Totuși minciuna, adesea atât de înșelătoare, și din care sînt alcătuite toate conversațiile, nu ascunde deplin un sentiment de vrăj-mășie, sau de interes, sau o vizită pe care vrei să ai aerul că n-ai făcut-o, sau o escapadă cu o amantă de o zi pe care vrei s-o ascunzi soției, decît acoperă o reputație bună — astfel încît nu lasă să le ghicești — moravurile urîte. Ele pot fi necunoscute toată viața; întîmplarea unei întîl-niri pe un dig, seara, le dă pe față; și încă această întîmplare este adesea rău tălmăcită și e necesar ca un terț informat să-ți dea cuvîntul de negăsit pe care nimeni nu-l știe. Dar îndată ce sînt cu-noscute, ele înspăimîntă pentru că simți că ating nebunia, mai mult decît prin imoralitatea lor. Doamna de Surgis le Duc nu avea un senti-ment moral cîtuși de puțin dezvoltat și ar fi în-găduit fiilor ei orice ar fi înjosit și explicat inte-resul, care este de înțeles tuturor bărbaților. Dar le interzise să-l mai frecventeze pe domnul de Charlus cînd află că, printr-un soi de ceasornic cu repetiție, era îndemnat parcă în chip fatal, la fiecare vizită, să-i ciupească de bărbie și să-i pună să-și ciupească bărbia unul celuilalt. Încercă acel sentiment neliniștit al misterului fizic care te face să te întrebi dacă vecinul cu care ești în

raporturi bune nu e atins de antropofagie și, la întrebările repetate ale baronului : „O să-i văd în curînd pe tineri ?“ răspunse, cunoscînd trăznete pe care le aduna asupra-i, că erau foarte ocupați cu cursurile, cu pregătirile unei călătorii etc. Orice s-ar spune, lipsa de răspundere agravează greșelile și chiar crimele. Landru (presupunînd că și-ar fi ucis într-adevăr soțiile), dacă le-a ucis din interes, interes în fața căruia poți rezista, poate fi grațiat, dar nu mai poate fi dacă le-a omorît dintr-un sadism irezistibil.

Glumele proaste ale lui Brichot de la începutul prieteniei sale cu baronul, îndată ce nu mai fusese vorba să debiteze locuri comune, ci să înțeleagă, făcuseră loc unui sentiment penibil ascuns, de veselie. Se liniștea recitînd pagini din Platon, versuri de Vergiliu, deoarece fiind orb și la minte, nu înțelegea că pe atunci a iubi un tînr echivala cu a întreține astăzi (glumele lui Socrate îi destăinuiră mai bine acest lucru decît teoriile lui Platon) o dansatoare, iar apoi să te logodești. Nici domnul de Charlus n-ar fi înțeles, el care confunda mania lui cu prietenia, care nu-i seamănă întru nimic, și pe atleții lui Praxitele cu niște boxeri blînzi. Nu voia să vadă că de o mie nouă sute de ani („un curtean credincios sub un principe credincios ar fi fost ateu sub un principe «ateu»“, a spus La Bruyère) toată homosexualitatea din obișnuință — aceea a tînerilor lui Platon cît și a păstorilor lui Vergiliu — dispăruse,

că supraviețuiește și se înmulțește numai cea involuntară și nervoasă, cea pe care o ascunzi altora și pe care ți-o tălmăcești greșit ție însuși. Și domnul de Charlus ar fi greșit dacă n-ar fi renegat, fără șovăială, genealogia păgînă. În schimbul unei mărunte frumuseți plastice, cită superioritate morală ! Păstorul lui Teocrit¹, care oftează după un tînăr, nu va avea mai tîrziu nici un motiv să aibă inima mai puțin simțitoare și mintea mai ascuțită, decît celălalt păstor, al cărui flaut răsună pentru Amaryllis. Căci cel dintîi nu e lovit de o boală, ci ascultă de modele timpului. Numai homosexualitatea care supraviețuiește în ciuda piedicilor, rușinoasă, înfierată, e singura adevărată, singura căreia îi poate corespunde, la aceeași ființă, un rafinament al însușirilor morale. Tremuri la ideea legăturii pe care fizicul o poate avea cu acestea, cînd te gîndești la deplasarea neînsemnată a gustului pur fizic, la defectul ușor a unui simț care ne lămurește că universul poezilor și al muzicienilor, atît de închis pentru ducele de Guermantes, se întredeschide pentru domnul de Charlus. Nu surprinde faptul că acesta are gust în interiorul său, care este acela al unei gospodine strîngătoare de bibelouri, ci spărtura îngustă care se deschide asupra lui Beethoven și asupra lui Veronese ! Asta nu scutește pe oamenii sănătoși să le fie frică atunci cînd un nebun care a compus

---

¹ Poet grec născut la Siracuza (315—250 î.e.n) autorul unor poeme pastorale — *Idilele* (n. ed.)

un poem sublim, explicîndu-le prin motivele cele mai juste că e închis din eroare, din pricina răutății soției sale, rugîndu-i să intervină la directorul azilului, tînguindu-se de promiscuitățile care i se impun, conchide astfel : „Iată, cel ce va veni să-mi vorbească, în curte, al cărui contact sînt obligat să-l îndur, crede că e Iisus Christos. Numai asta îmi dovedește îndeajuns cu ce alienați sînt închis ; nu poate să fie Iisus Christos, de vreme ce eu sînt Iisus Christos !” Cu o clipă mai înainte erai gata să te duci să denunți eroarea medicului alienist. Dar după uîtimele cuvinte și chiar dacă te gîndești la poemul minunat la care lucrează în fiecare zi același om, te depărtezi, după cum fiii doamnei de Surgis se depărtau de domnul de Charlus nu că le-ar fi făcut vreun rău, dar din pricina luxului de invitații al căror scop era să-i ciupească de bărbie. Poetul e de plîns, ca și cel care nu e călăuzit de nici un Vergiliu, fiindcă trebuie să străbată cercurile unui iad de pucioasă și smoală, să se arunce în focul care se revarsă din cer ca să readucă de acolo cîțiva locuitori ai Sodomei. Nici un farmec în opera sa ; aceeași asprime în viața lui ca și în aceea a răspopiților care urmează regula celibatului celui mai cast pentru ca lepădarea hainei preoțești să nu poată fi pusă pe seama unui alt lucru decît pierderea credinței. Și încă, lucrurile nu se petrec întotdeauna la fel pentru acești scriitori. Care este doctorul de nebuni care să nu fi avut criza lui de

nebunie, tot avînd de-a face cu ei ? Noroc încă dacă poate să afirme că nu este vorba de o nebunie anterioară și latentă care l-a făcut să se ocupe de ei. Pentru un psihiatru, adesea obiectul studiilor sale are influență asupra lui. Dar înainte de acestea, ce înclinație obscură, ce spaimă fascinantă l-a făcut să aleagă acest obiect ?

- Prefăcîndu-se că nu vede pe individul suspect care se luase după el (cînd baronul avea curajul să iasă pe bulevarde sau să străbată Sala pașilor pierduți a gării Saint-Lazare, oamenii care-l urmăreau se numărau cu duzinile, și, în speranța de a primi un pitac, nu-l părăseau nici o clipă) și de teamă ca celălalt să nu îndrăznească să intre în vorbă cu el, baronul își pleca plin de cucernicie genele sale înnegrite care, contrastînd cu obrajii pudrați, îl făceau să semene cu un mare inchizitor pictat de El Greco. Dar acest preot inspira frică și avea aerul unui caterisit, căci diferitele compromisuri la care îl silise nevoia pentru ca să-și satisfacă înclinarea și să-i apere taina, avuseseră drept urmare să scoată la suprafața chipului său tocmai ceea ce baronul încerca să ascundă, adică o viață desfrînată povestită de decăderea morală, care, într-adevăr, oricare i-ar fi cauza, se citește cu ușurință căci nu întîrzie să se materializeze și se întinde pe față, mai ales pe obraji și în jurul ochilor, din aceleași motive de ordin fizic din pricina cărora se adună acolo un galben ca ocrul, cînd e vorba de o boală de ficat sau o

roșeață respingătoare cînd e vorba de o boală de piele. Viciul, pe care domnul de Charlus îl înăbușise odinioară atît de intim în tainița lui cea mai adîncă, nu ieșea de altminteri acum la iveală, întins ca uleiul, numai pe obraji sau mai bine spus pe falcile acestei figuri fardate, pe pieptul țîtos, pe șoldurile pline ale acestui trup lăsat în voia lui și cotropit de pîntece, ci țîșnea năvalnic din cuvintele lui.

— Va să zică așa, vă plimbați, Brichot, noaptea cu un tînăr frumos... spuse el oprindu-ne în timp ce derbedeul decepționat se depărta. Frumos ! O să le spunem tinerilor dumneavoastră elevi de la Sorbona că nu sînteți prea serios. De altfel, tovărășia tineretului vă priește, domnule profesor, sînteți proaspăt ca un boboc de trandafir. V-am întrerupt, aveți aerul că vă amuzați ca două fete nebunatece și că n-aveți nevoie de o bunică bătrînă ca mine, care să vă strice cheful. N-o să mă duc totuși să mă spovedesc din pricina întîlnirii acesteia, de vreme ce aproape ajunserăți.

— O vom vedea pe vara dumneavoastră astăseară ? E foarte frumoasă. Ar fi și mai frumoasă dacă ar cultiva mai mult arta atît de rară și pe care dînsa o posedă în mod firesc, de a se îmbrăca bine.

Aici trebuie să spun că domnul de Charlus „poseda“, ceea ce făcea din el contrariul, antipodul meu, darul de a observa cu de-amănuntul, de a deosebi detaliile atît ale unei toalete cît și ale

unei „pînze“. În ceea ce privește rochiile și pălăriile, unele guri rele sau unii teoreticieni prea absoluți vor spune că la un bărbat înclinarea pentru farmecele masculine are drept compensație gustul înnăscut, studiul, cunoașterea toaletei feminine. Și într-adevăr se întîmplă cîteodată ca și cînd, bărbații făcîndu-se stăpîni pe toată dorința fizică, pe toată dragostea adîncă a unui Charlus, celălalt sex s-ar afla în schimb răsplătit cu tot ceea ce este gust „platonice“ (adjectiv cu totul nepotrivit), sau pe scurt, cu tot ce este gust, cu rafinamentele cele mai iscusite și mai sigure. În această privință, domnului de Charlus i s-ar fi cuvenit porecla ce i s-a dat mai tîrziu, de „croitoreasă“. Dar gustul, spiritul său de observație cuprindea multe alte lucruri. S-a văzut, în seara în care m-am dus să-l întîlnesc după o cină la ducesa de Guermantes că nu luasem în seamă capodoperele pe care le avea în locuința sa decît pe măsură ce mi le-a arătat. Recunoștea numai decît ceea ce niciodată n-ar fi atras atenția nimănui, și aceasta atît cînd era vorba de opere de artă cît și de bucatele unei cine (și de la pictură la bucătărie era cuprins tot ce se afla între ele). Mi-a părut întotdeauna rău că domnul de Charlus în loc să-și limiteze darul său artistic la pictura unui evantai dăruit cumnatei sale (am văzut-o pe ducesa de Guermantes ținîndu-l în mînă și desfășurîndu-l mai puțin pentru ca să-și facă vînt cît pentru a se lăuda cu el, fălindu-se cu prietenia

lui Palamède) sau la perfecționarea cîntatului său la pian pentru a acompaña, fără să facă greșeli, pasajele dificile violonistice ale lui Morel, mi-a părut întotdeauna rău, spun, și îmi mai pare și acum, că domnul de Charlus n-a scris niciodată nimic. Fără îndoială, nu pot să trag, din elocvența vorbirii sale și chiar din corespondența sa, concluzia că ar fi fost un scriitor talentat. Aceste daruri nu se află pe același plan. Am văzut că unii, care plictisesc spunînd banalități, scriu capodopere, iar unii regi ai conversației pot fi mai prejos decît cei mai slabi îndată ce încearcă să scrie. Totuși, cred că dacă domnul de Charlus ar fi încercat să scrie și, pentru început, despre subiectele artistice pe care le cunoștea atît de bine, ar fi țîșnit flacăra, fulgerul ar fi strălucit și omul de lume ar fi devenit un maestru al scrisului. I-am spus-o adesea, n-a vrut niciodată să încerce, poate numai din lene, sau din cauza timpului acaparat de serbările strălucite și de plăcerile meschine, sau din nevoia guermantescă de a prelungi la nesfîrșit pălăvrăgelile. Îmi pare cu atît mai rău cu cît în conversația lui cea mai strălucită, spiritul nu era niciodată separat de caracter, sclipirile unuia de obrăznicile celui alt. Dacă ar fi scris cărți, în loc să fie urît, deși admirat, cum se întîmplă într-un salon unde, în momentele sale cele mai ciudate de inteligență, călca în picioare pe cei slabi, se răzbuna pe cel ce nu-i făcuse nimic rău, căuta, cu josnicie să învrăjbească unii

prieteni — dacă ar fi scris cărți am fi avut valoarea lui spirituală izolată, limpezită de rele, nimic n-ar fi stingherit admirația și multe fapte ar fi făcut să înflorească prietenia.

În orice caz, chiar dacă mă înșel cu privire la ce-ar fi putut realiza în cea mai neînsemnată pagină, ar fi făcut un serviciu neobișnuit scriind, căci dacă observa totul, cunoștea și numele a tot ce observa. Desigur că stînd de vorbă cu el, dacă n-am învățat să văd (spiritul și sentimentul meu tindeau spre altceva), cel puțin am observat unele lucruri pe care fără el nici nu le-aș fi zărit; dar numele lor care m-ar fi ajutat să regăsesc forma, culoarea lor, acest nume l-am uitat întotdeauna destul de repede. Dacă ar fi scris cărți, chiar proaste, ceea ce nu cred că s-ar fi întîmplat, ce dicționar desfătător, ce repertoriu nesecat! Dar la urma urmei, cine știe? În loc să-și folosească știința și gustul, poate, că datorită acelui demon care adesea zădărnicește soarta noastră, ar fi scris niște romane-foileton searbede, niște povestiri de călătorie sau de aventuri inutile.

— Da, știe să poarte o rochie sau mai exact să se îmbrace, urmă domnul de Charlus despre Albertine. Singura mea îndoială este dacă se îmbracă în conformitate cu frumusețea ei personală, și poate, aici sînt eu puțin răspunzător, prin unele sfaturi care n-au fost destul de bine chibzuite. Ceea ce i-am spus adesea în drum spre Raspelière și care era poate mai curînd dictat — lucru de

care mă căiesc — de caracterul ținutului, de apropierea plajelor, decît de caracterul individual al tipului verișoarei dumneavoastră, a făcut-o să se îndrepte cam mult spre genul ușuratec. Am văzut la ea, recunosc, unele tarlatane foarte frumoase, minunate. eșarfe de voal, o anume toculiță roz pe care o mică pană roz n-o strica. Dar cred că frumusețea ei, care este reală și masivă, cere mai mult decît niște toalete drăguțe. Se potrivește oare toca ei cu acel păr bogat pe care o căciulă i l-ar pune și mai mult în valoare? Sînt puține femei cărora li se potrivesc rochiile de altădată care seamănă cu un costum de teatru. Dar frumusețea acestei fete de-acum femeie face excepție și i s-ar potrivi vreo rochie de odinioară, din catifea de Genova (pe loc, m-am gîndit la Elstir și la rochiile de la Fortuny), pe care nu m-aș teme s-o fac și mai greoaie adăugîndu-i niște încrustații sau niște cercei lungi din minunate pietre demodate (este cea mai frumoasă laudă ce li se poate aduce) ca peridotul, marcasitul și neîntrecutul labrador. De altfel, s-ar părea că ea însăși își dă seama de contraponderea pe care o cere o frumusețe puțin greoaie. Amintiți-vă, cînd se va duce să cîneze la Raspelière, acea împovărare cu saci grei și cutii frumoase în care, cînd va fi măritată, va putea pune mai mult decît albul pudrei sau carminul fardului, ci — într-un cofret de lapis-lazuli — își va pune perlele și rubinele,

nereconstituite sper, căci poate va face o partidă bună.

— Ei, baroane ! întrerupse Brichot, temîndu-se ca aceste ultime cuvinte să nu mă necăjească, căci se îndoia oarecum de nevinovăția relațiilor mele și de autenticitatea rudeniei mele cu Albertine, iată-vă ocupîndu-vă de domnișoare !

— Să faceți bine să nu vorbiți astfel față de copilul acesta, viperă rea, rînji domnul de Charlus coborînd, cu un gest menit să-l facă pe Brichot să tacă, o mîină pe care avu grijă s-o lase pe umărul meu.

Baronul era cu atît mai vesel cu cît ignora pe de-a-ntregul scena de după-amiază, Jupien crezînd că e mai folositor să-și ocrotească nepoata împotriva unei întoarceri ofensive decît să-l prevină pe domnul de Charlus. De aceea, baronul continua să creadă în căsătorie, fapt care-l bucura. S-ar spune că e o mîngiere pentru acești mari singurateci să-și îndulcească celibatul tragic printr-o paternitate fictivă. „Dar pe cuvîntul meu, Brichot, adăugă el întorcîndu-se spre noi, am scrupule cînd vă văd în asemenea tovărășie galantă. Aveați aerul a doi îndrăgostiți. Braț la braț, ia spuneți Brichot, vă cam luați libertăți !” Trebuia oare să atribui asemenea cuvinte îmbătrînirii unei gîndiri, mai puțin stăpînă ca odinioară, pe reflexele ei, și care în clipele de automatism lasă să-i scape o taină ascunsă cu atîta grijă timp de patruzeci de ani ? Sau acelui dispreț față de

părerea oamenilor de rînd pe care-l aveau în fond toți Guermanții, și care la fratele domnului de Charlus, ducele, lua o altă formă cînd, fără să-i pese că mama mea l-ar fi putut vedea, se bărbierea la fereastră în cămașă de noapte? Domnul de Charlus contractase oare în timpul traiectelor arzătoare de la Doncières la Denville, obiceiul pri-mejdios de a se face comod și așa cum își arunca atunci, pe ceafă, pălăria de paie ca să-și răcorească fruntea-i enormă, să-și desfacă, la început, numai timp de cîteva clipe, masca pe care o strînsese prea mult timp pe adevărata lui față? Atitudinile conjugale ale domnului de Charlus cu Morel ar fi uimit, pe bună dreptate, pe cel ce ar fi știut că nu-l mai iubește. Dar domnului de Charlus i se întîmplase că monotonia plăcerilor pe care le oferă viciul îl plictisea. Căutase instinctiv performanțe noi și după ce se plictisise de unii necunoscuți pe care-i întîlnea, trecuse la polul opus, la ceea ce crezuse că va detesta totdeauna, la imitarea unei „căsnicii“ sau a unei „paternități“. Uneori nici asta nu-i mai era de-ajuns, îi trebuia ceva nou, se ducea să petreacă o noapte cu o femeie în același chip în care un bărbat normal ar fi vrut să se culce cu un băiat, o dată în viața lui dintr-o curiozitate asemănătoare, inversă, și în ambele cazuri deopotrivă de nesănătoase. Existența de „credincios“ a baronului, trăind, din pricina lui Charlie, numai în micul clan avusese, ca să curme strădaniile pe care le făcuse mult timp

pentru a păstra aparențele mincinoase, aceeași influență pe care o poate avea o călătorie de explorare sau o ședere în colonii pentru unii europeni, care-și pierd acolo principiile conducătoare ce-i călăuzeau în Franța. Și totuși, revoluția lăuntrică a unei minți care nu cunoștea la început anomalia pe care o purta în ea, apoi îngrozită când o recunoscuse, și, în sfârșit obișnuindu-se cu ea pînă la a nu-și mai da seama că nu poți mărturisi, fără primejdie, celorlalți ceea ce ai sfârșit prin a-ți mărturisi fără rușine ție însuți, fusese și mai eficace ca să-l desprindă pe domnul de Charlus de cele din urmă constrîngerii sociale, decît timpul petrecut la Verdurini. Un exil la Polul Sud sau în vîrfurile lui Mont Blanc nu ne îndepărtează, într-adevăr, atît de mult de ceilalți, cît o ședere prelungită în sînul unui viciu lăuntric, adică al unui alt gînd decît al lor. Viciu (așa cum domnul de Charlus îl califica altădată) căruia baronul îi împrumuta acum chipul blînd al unui simplu cusur, foarte răspîndit, mai degrabă simpatice și aproape amuzant, ca lenea, distracția sau lăcomia. Dîndu-și seama de curiozitatea pe care ciudățenia personajului său o trezea, domnul de Charlus încerca oarecare plăcere să o satisfacă, să o ațîțe, să o întrețină. După cum cutare publicist evreu face în fiecare zi pe susținătorul catolicismului, nu în nădejdea, desigur, de a fi luat în serios, ci ca să nu dezamăgească așteptarea celor ce rîd bine-

voitor de el, domnul de Charlus înfiera în glumă moravurile urite, în micul clan, așa cum ar fi stîlcit limba engleză sau l-ar fi imitat pe Mounet-Sully, fără să aștepte să fie rugat, și ca să-și plătească partea cu bunăvoință, exercitînd în societate un talent de amator ; astfel încît domnul de Charlus îl amenința pe Brichot că-l denunță la Sorbona fiindcă se preumblă cu tineri, în același chip în care cronicarul tăiat împrejur vorbește cu orice prilej de „fiica mai mare a Bisericii“ și de „inima lui Christos“, adică fără urmă de prefăcătorie, dar cu un iz de cabotinaj. Ar fi părut curios să încerce nu numai explicația schimbării cuvintelor înseși, atît de deosebite de acelea pe care și le îngăduia altădată, dar și a schimbării ce se ivise în intonații, în gesturi, care și unele și celelalte semănau acum în chip ciudat cu ceea ce domnul de Charlus înfiera mai cu asprime altădată ; acum, scotea fără să vrea aproape aceleași mici țipete — la el involuntare și cu atît mai adînci — pe care le scot, de bunăvoie, ei, invertiții care se interpelează adresîndu-se unul altuia cu „draga mea“ ; ca și cum aceste „fasoane“ voite, împotriva cărora domnul de Charlus se ridicase atîta vreme, n-ar fi fost într-adevăr decît o imitație genială și fidelă a purtărilor pe care, orice-ar face toți cei de teapa lui Charlus, sfîrșesc prin a le adopta, atunci cînd au ajuns la o anumită fază a bolii lor, după cum un paralytic general sau un ataxic sfîrșesc în mod fatal prin a înfățișa anumite simp-

tome. În realitate — și tocmai ceea ce destăinuiau aceste fasoane — între neîngăduitorul Charlus, pe care-l cunoscusem, îmbrăcat în negru, cu părul pieptănat în sus, și tinerii fardați, încărcăți cu giuvaeruri, exista doar acea deosebire pur aparentă dintre o persoană agitată care vorbește repede, se mișcă tot timpul, și un nevropat care vorbește domol, păstrează un sînge rece neîncetat, dar e lovit de aceeași neurastenie în ochii clinicianului care știe că și unul și altul sînt mistuiți de aceleași neliniști și loviți de aceleași tare. De altfel, se vede că domnul de Charlus îmbătrînise după semne cu totul deosebite, ca de pildă întinderea nemaipomenită pe care le luaseră, în conversația lui, unele expresii care se înmulțiseră și reveneau acum în orice moment (de pildă : „înlănțuirea împrejurărilor“) și pe care cuvîntul baronului se sprijinea, din frază în frază, ca de o proptea necesară.

— Charlie o fi sosit oare ? îl întrebă Brichot pe domnul de Charlus, cînd ne pregăteam să sunăm la poarta palatului.

— Ah ! nu știi, spuse baronul ridicînd mîinile și închizînd ochii pe jumătate cu aerul cuiva care nu vrea să fie învinuit de indiscreție, cu atît mai mult cu cît, pesemne că Morel îi imputase lucruri pe care baronul le spusese (și pe care acesta, pe cît de poltron pe atît de vanitos, și renegîndu-l pe domnul de Charlus cu aceeași bucurie cu care

se fălea cu el, crezuse că sînt grave deși în realitate erau neînsemnate). Știți doar că nici nu știu ce face.

Dacă discuțiile dintre două persoane care au între ele o legătură sînt pline de minciuni, acestea nu iau naștere într-un fel mai puțin firesc în conversațiile pe care un terț le are cu amantul despre persoana pe care acesta din urmă o iubește, oricare ar fi sexul acesteia.

— Nu l-ați mai văzut de mult ? l-am întrebat pe domnul de Charlus ca să am totodată aerul că nu mă tem să-i vorbesc de Morel și că nu cred că trăiește de-a binelea cu el.

— A venit din întâmplare pentru cinci minute azi-dimineață la mine, în timp ce eram încă pe jumătate adormit, să se așeze pe colțul patului meu, ca și cînd ar fi vrut să mă violeze.

M-am gîndit îndată că domnul de Charlus îl văzuse pe Charlie acum o oră, căci dacă întreb pe o amantă cînd l-a văzut pe bărbatul pe care-l știm — și pe care ea poate presupune că se bănuiește că-i este amant — dacă a luat ceaiul cu el, răspunde : „L-am văzut o clipă înainte de prînz“. Între aceste două fapte, singura deosebire este că unul e mincinos și celălalt adevărat, dar unul e tot atît de nevinovat sau, dacă preferați, tot atît de vinovat. De aceea e greu de înțeles de ce amanta (în cazul acesta domnul de Charlus) alege totdeauna faptul mincinos, dacă nu s-ar ști că răspunsurile sînt hotărîte — fără știrea persoanei care le

dă — de un număr de factori ce apare într-o atît de mare disproporție cu neînsemnătatea faptului, încît te scuzi că faci caz de el. Dar pentru un fizi-
cian, locul pe care-l ocupă cea mai mică bobită de soc se explică prin conflictul sau echilibrul le-
gilor atracției sau ale repulsiei care guvernează
lumi cu mult mai mari. Să menționăm aici numai
spre aducere-aminte, dorința de a părea firesc și
îndrăzneț, gestul instinctiv de a ascunde o în-
tîlnire tainică, un amestec de pudoare și de osten-
tație, nevoia de a mărturisi ceea ce-ți este atît
de plăcut și de a arăta că ești iubit, o pătrundere a
ceea ce știe sau presupune — și nu spune — in-
terlocutorul, pătrundere care, mergînd dincolo și
dincoace de a lui, o face cînd să supraevalueze,
cînd să subevalueze dorința involuntară de a te
juca cu focul și voința de a face partea focului.
Tot atîtea legi diferite acționînd în sens contra-
riu dictează răspunsurile mai generale în legă-
tură cu nevinovăția, „platonismul“, sau dimpo-
trivă, cu realitatea carnală a legăturilor pe care
le ai cu persoana pe care spui că ai văzut-o di-
mineată, cîtă vreme ai văzut-o seara. Totuși, înde-
obște, trebuie să spunem că domnul de Charlus,
deși i se agravase boala care-l împingea neînce-
tat să se destăinuiască, să insinueze, uneori numai
să născocească amănunte compromițătoare, căuta
în această epocă din viața lui, să afirme că
Charlie nu era același soi de bărbat ca el, Char-
lus, și că între ei nu era decît prietenie. Asta nu-l

împiedica (deși poate era adevărat) ca uneori să se contrazică (la fel ca în privința orei la care-l văzuse ultima oară), fie că spunea atunci, din nebăgare de seamă, adevărul, sau rostea vreo minciună, ca să se laude, sau din sentimentalism, sau găsind că e spiritual să-l amăgească pe interlocutor.

— Știți că e pentru mine, urmă baronul, un tânăr camarad foarte bun, pentru care am cea mai mare afecțiune, după cum sînt sigur (se îndoia, deci, de vreme ce simțea nevoia să spună că era sigur de această afecțiune) că și el are una pentru mine, dar între noi nu e nimic altceva, nici măcar atît, înțelegeți? Nici măcar atît, spuse baronul tot atît de firesc ca și cum ar fi vorbit despre o femeie. Dar a venit azi-dimineață să mă tragă de picicare. Știe totuși că detest să fiu văzut culcat. Dumneavoastră nu vă este neplăcut? Oh! e groaznic, te stingherește, ești urît ca moartea, îmi dau seama că nu mai am douăzeci și cinci de ani și nu pozez în fecioară virtuoasă, dar îți păstrezi oricum mica ta cochetărie.

Se poate ca baronul să fi fost sincer cînd vorbea de Morel ca de un bun și tânăr camarad crezînd poate că minte spunînd: „Nu știu ce face, nu-i cunosc viața“. Într-adevăr, să spunem (ca să anticipăm cu cîteva săptămîni asupra acestei povestiri pe care o vom relua îndată după această paranteză pe care o deschidem în clipa în care domnul de Charlus, Brichot și cu mine ne îndreptăm spre locu-

ința doamnei Verdurin), să spunem că puțin timp după această serată, baronul fu copleșit de durere și de uimire de o scrisoare pe care o deschise din ne-băgare de seamă și care era adresată lui Morel. Scrisoarea aceasta, care, pe cale ocolită, avea să-mi pricinuiască supărări cumplite, era scrisă de actrița Léa, cunoscută pentru înclinarea ei exclusivă pentru femei. Dar scrisoarea ei către Morel (pe care domnul de Charlus nici nu bănuia că o cunoaște), era scrisă pe tonul cel mai pasionat. Grosolănia ei împiedică să fie reprodusă aici, dar se poate menționa că Léa nu-i vorbea decât la feminin spunându-i : „Scîrbă mică !“, „Scumpa mea frumoasă“, „Tu care cel puțin ești dintre“ etc. Și în scrisoarea aceasta era vorba de mai multe femei care păreau să fie tot aît prietenele lui Morel cît și ale Léei. Pe de altă parte batjocurile lui Morel la adresa domnului de Charlus, și ale Léei în legătură cu un ofițer care o întreținea și despre care spunea : „Mă roagă fierbinte în scrisorile lui să fiu cuminte ! Îți închipui, pisicuța mea albă“, destăinuiau domnului de Charlus o realitate pe care o bănuia tot atît de puțin ca și legăturile atît de osebite ale lui Morel cu Léa. Pe baron îl tulburau mai ales cuvintele „cel puțin ești dintre...“ După ce ignorase la început, aflase, în sfîrșit, de un timp destul de îndelungat, că el însuși „este dintre...“ Dar iată această noțiune pe care o dobîndise era iarăși pusă în chestiune. Cînd descoperise că „este dintre“ crezuse că a aflat prin

aceasta că înclinarea lui, cum spune Saint-Simon, nu este pentru femei. Dar iată că în ochii lui Morel această expresie „ești dintre...” lua o extindere pe care domnul de Charlus n-o cunoscuse, astfel încît Morel dovedea, potrivit acestei scrisori, că „a fi dintre” înseamnă a avea aceleași înclinări ca femeile, chiar pentru femei. Cu începere de atunci gelozia lui Charlus nu mai avea motive să se mărginească doar la bărbații pe care îi cunoștea Morel, ci avea să le cuprindă și pe femei. Astfel ființele care „erau dintre” și ele, nu erau numai acelea pe care le crezuse, ci o întreagă parte a planetei alcătuită atît din femei cît și din bărbați, din bărbați care iubeau nu numai bărbații ci și femeile, și baronul, în fața înțelesului nou al cuvîntului care-i era atît de familiar, se simțea chinuit de o neliniște atît a minții cît și a inimii, născută din acest îndoit mister, alcătuit deopotrivă din creșterea geloziei sale și din insuficiența neașteptată a unei definiții.

Domnul de Charlus fusese totdeauna în viață numai un amator, ceea ce înseamnă că incidente de acest soi nu-i puteau fi de nici un folos. Abătea impresia neplăcută pe care-o putea încerca de pe urma lor, în scene violente în care știa să fie elocvent, sau în intrigi viclene. Dar pentru o ființă de valoarea unui Bergotte, de pildă, ele ar fi putut fi de preț. Poate chiar că asta explică în parte (deoarece purcedem pe dibuite, dar căutînd ca animalele, planta care ne e folositoare),

că unele ființe ca Bergotte trăiesc îndeobște în
tovărășia unor persoane mediocre, false și rele.
Frumusețea acestora ajunge imaginației scriito-
rului, îi exaltă bunătatea, dar nu schimbă întru-
nimic firea tovarășei sale, a cărei viață, situată la
mii de metri mai jos, ale cărei legături neverosi-
mile, ale cărei minciuni împinse dincolo și mai
ales dintr-o direcție diferită de ceea ce ai fi putut
crede, se ivesc din cînd în cînd în licăriri. Min-
ciuna, minciuna desăvîrșită, despre oamenii pe
care-i cunoaștem, despre legăturile pe care le-am
avut cu ei, despre îndemnul nostru în cutare ac-
țiune formulat de noi în cu totul alt chip, minciuna
în legătură cu ce sîntem, ce iubim, ce încercăm cu
privire la ființa care ne iubește și care crede că
ne-a făcut asemănătoare cu ea fiindcă ne îmbră-
țișează toată ziua, minciuna aceasta este unul din
singurele lucruri de pe pămînt care ne-ar putea
deschide perspective asupra lucrurilor noi, asupra
necunoscutului, care ar putea trezi în noi simțuri
adormite pentru contemplarea universului pe
care nu le-am fi cunoscut niciodată. Trebuie să
spun că, în ceea ce-l privește pe domnul de Char-
lus, dacă fu uluit, aflînd despre Morel un oarecare
număr de lucruri pe care acesta i le ascunsese
cu grijă, greși conchizînd din ele că este o greșală
să te împrietenești cu oameni din popor. Vom
vedea, într-adevăr, în ultimul volum al acestei
lucrări, pe domnul de Charlus făcînd unele lucruri

care ar fi uluit și mai mult persoanele din familia lui și pe prietenii lui, decît îl năucise pe el viața destăinuită de Léa.

Dar e timpul să-l ajungem pe baron care înaintază, cu Brichot și cu mine, spre poarta Verdunilor.

— Și ce mai este, adăugă el, întorcîndu-se spre mine, cu tînărul dumneavoastră prieten evreu pe care-l vedeam la Doville? M-am gîndit că dacă v-ar face plăcere, l-am putea poate invita într-o seară.

Într-adevăr, domnul de Charlus, mulțumindu-se să pună o agenție de poliție să spioneze, fără rușine, faptele și gesturile lui Morel, întocmai ca un soț sau un amant, nu înceta să se intereseze de alți tineri. Supravegherea lui Morel, cu care însărcinase pe un bătrîn servitor să o exercite printr-o agenție era atît de puțin discretă, încît lacheii se credeau urmăriți, iar o cameristă nu mai trăia, nu mai îndrăznea să iasă pe stradă, crezînd că are tot timpul un polițist pe urmele ei. „Poate să facă ce-i place! Ce-o să ne pierdem timpul și banii ca s-o urmărim? Ca și cum purtarea ei ne-ar interesa vreun pic!”, exclama ironic bătrînul servitor, căci era devotat cu atîta pasiune stăpînului său, încît, deși nu împărtășea deloc gusturile baronului, sfîrșea — atîta rîvnă călduroasă punea în slujba lor — prin a vorbi de ele ca și cum ar fi fost ale lui. „E crema oamenilor cumsecade”, spunea domnul de Charlus despre acest bă-

trîn servitor, căci nu apreciezi pe nimeni atît de mult ca pe cei ce adaugă unor mari virtuți și pe aceea de a se pune, fără tocmeală, la dispoziția viciilor noastre. În ce-l privea pe Morel, domnul de Charlus era în stare să simtă, de altminteri, gelozie numai din pricina bărbaților. Femeile nu i-o inspirau. Căci asta e o regulă aproape generală pentru oameni ca Charlus. Dragostea față de o femeie, a bărbatului pe care-l iubesc ei, e altceva, ceva care se petrece într-altă specie animală (leul lasă tigrii în pace), nu-i stingherește, ci mai degrabă îi liniștește. Uneori, e adevărat, dragostea aceasta îi dezgustă pe cei ce găsesc în inversiune o chemare. Sînt supărați pe prietenul lor, cînd s-a dedat acesteia nu ca pentru o trădare, ci ca pentru o decădere. Un Charlus, altul decît baronul, ar fi fost indignat să-l vadă pe Morel avînd legături cu o femeie, ca și cum ar fi citit pe un afiș că el, interpretul lui Bach și al lui Haendel, avea să cînte din Puccini. De altminteri, tocmai din pricina aceasta, tinerii care catadicsesc să cedeze, din interes, dragostei vreunui Charlus, spun că femeile nu le inspiră decît dezgust, cum ar spune medicului că nu beau niciodată alcool, ci numai apă de izvor. Dar domnul de Charlus se cam depărta, în această privință, de la regula obișnuită. Admirînd totul la Morel, succesele lui la femei nu-l supărau, îi pricinuiau chiar o bucurie ca și succesele lui la concert sau la *écarté*. „Dar, scumpul meu,

știți, are niște succese la femei“, spunea el cu un aer de destăinuire, de scandal, poate de invidie, mai ales de admirație. „E nemaipomenit, adăuga el. Pretutindeni tîrfele cele mai cu vază nu se uită decît la el. E băgat în seamă pretutindeni, atît în metrou cît și la teatru. E plictisitor ! Nu mă pot duce cu el la restaurant fără ca vreun chelner să nu-i aducă răvașe de dragoste de la cel puțin trei femei. Și totdeauna numai de la femei frumoase. Ceea ce, de altfel, nu e extraordinar. Mă uitam ieri la el, le înțeleg, s-a făcut o frumusețe, are aerul unui soi de Bronzino, e într-adevăr minunat.“ Dar domnului de Charlus îi plăcea să arate că-l iubea pe Morel, să-i convingă pe ceilalți, poate chiar să se convingă pe el însuși, că era iubit de el. Punea un soi de amor-propriu în faptul de a-l avea tot timpul lîngă el, în ciuda răului pe care acest tinăr putea să-l aducă situației mondene a baronului. Căci (și cazul e frecvent la oamenii cu vază și snobi, care din vanitate rup toate relațiile lor ca să fie văzuți pretutindeni cu vreo amantă, vreo demi-mondenă sau vreo doamnă deocheată, pe care nimeni n-o primește și cu care totuși li se pare că e măgulitor să fii prieten), ajunsese la acel stadiu în care amorul-propriu pune toată stăruința să distrugă scopurile pe care le-a atins, fie că, sub influența dragostei, găsești un prestigiu de care numai tu îți dai seama, în niște legături ostentative cu ceea ce iubești, fie că, din pricina slăbirii ambițiilor mondene atinse și a fluxului

ascendent al curiozităților ancilare, cu atît mai absorbante cu cît sînt mai platonice, acestea nu numai că au atins, dar au și depășit nivelul la care cu greu se mențineau celelalte.

Domnul de Charlus găsea că existența lui Morel nu era o piedică pentru înclinarea ce-o avea față de ceilalți tineri, ba chiar că reputația lui strălucitoare de pianist sau notorietatea lui proaspătă de compozitor și de ziarist ar putea, în anumite cazuri, constitui o atracție pentru ei. Cînd i se prezenta baronului un tînăr compozitor cu înfățișare plăcută, căuta ocazia să facă, din talentele lui Morel, o amabilitate noului venit.

— Ar trebui, îi spunea el, să-mi aduceți vreo compoziție de-a dumneavoastră, pentru ca Morel să o cînte la concert sau în turneu. S-a scris atît de puțină muzică plăcută pentru vioară ! E un noroc să găsești ceva nou. Și străinii apreciază mult asemenea muzică. Pînă și în provincie sînt mici cercuri muzicale unde muzica e iubită cu o rîvnă și o înțelegere minunate.

Cu aceeași lipsă de sinceritate (căci toate astea slujeau numai drept momeală și rareori Morel se învoia să realizeze promisiunile domnului de Charlus), cum Bloch, mărturisind că este și poet, „în momentele lui bune“, adăugase el cu un rîs sarcastic cu care însoțea o banalitate cînd nu putea găsi un cuvînt original, domnul de Charlus îmi zise :

— Spuneți-i tînărului israelit, de vreme ce face versuri, că ar trebui să-mi aducă ceva pentru Mo-

rel. Pentru un compozitor e totdeauna o greutate să găsească ceva frumos de pus pe note. Poate ne-am putea gândi chiar la un libret. N-ar fi lipsit de interes și ar dobîndi oarecare valoare grație meritului poetului, grație sprijinului meu, a unei înlănțuiri întregi de împrejurări lăturalnice, printre care talentul lui Morel ocupă primul loc, căci Charlie compune mult și acum și scrie de asemenea foarte frumos, am să vă arăt. Iar în ce privește talentul său de executant (aici trebuie să știți că e maestru cu adevărat acum), veți vedea astă-seară ce bine cîntă acest puștan muzica lui Vinteuil. Mă uimește ; la vîrsta lui, să aibă asemenea înțelegere, deși a rămas ștregar, încă licean ! Oh ! Astă-seară e numai o mică repetiție. Marea comedie va avea loc peste cîteva zile. Dar va fi cu mult mai elegant astăzi. Și sîntem foarte încîntați că ați venit, spuse el, întrebuintînd pluralul, fără îndoială pentru că regele spune : „noi vrem“. Am sfătuit-o pe doamna Verdurin să organizeze două petreceri, din pricina programului minunat : una peste cîteva zile, la care vor veni toți prietenii ei ; alta, astă seară, cînd Patroana este, cum se spune în termeni juridici, desesizată. Eu am făcut invitațiile și am convocat cîteva persoane din alt mediu, care-i pot fi de folos lui Charlie și pe care le-ar fi agreabil Verdurinilor să-i cunoască. Nu-i așa, e foarte bine că pui pe cei mai mari artiști să cînte lucrurile cele mai

frumoase, dar manifestația este înăbușită ca în vată, dacă publicul e alcătuit din negustoreasa de mercerie din față și din băcanul din colț. Știi doar ce părere am de nivelul intelectual al oamenilor de lume, dar ei pot totuși juca roluri destul de însemnate, între altele acela care revine presei, cînd e vorba de evenimentele publice, presă care nu este altceva decît un organ de divulgare. Înțelegeți ce vreau să spun ; am invitat-o de pildă, pe cumnata mea Oriane : nu e sigur că va veni, dar în schimb e sigur că, dacă va veni, nu va înțelege absolut nimic. Dar nu-i cere nimeni să înțeleagă, ceea ce-i depășește mijloacele, ci să vorbească, ceea ce i se potrivește de minune, fapt de altfel de la care n-o să se abțină. Urmarea : încă de mîine în locul tăcerii negustoresei și băcanului, conversație însuflețită la Mortemart, unde Oriane povestește că a auzit niște lucruri minunate cîntate de un oarecare Morel etc., furie de nedescris a celor ce n-au fost invitați, care vor spune : „Palamède ne-a considerat fără îndoială nedemni ; de altminteri, cine sînt accia la care s-au petrecut lucrurile?“, echivalent. tot atît de folositor ca și laudele Orianei, pentru că numele lui Morel e mereu repetat și sfîrșește prin a se săpa în memorie ca o lecție pe care o recitești de zece ori. Toate astea alcătuiesc o înlănțuire de împrejurări care poate fi de folos unui artist, unei amfitrioane, și să slujească întrucîtva de megafon

unei manifestări care va putea astfel fi auzită de un public depărtat. Într-adevăr, merită osteneala ; veți vedea ce progrese a făcut Charlie. Și de altminteri i s-a descoperit un talent nou, dragul meu, scrie dumnezeiește. Dumnezeiește, vă spun.“

Domnul de Charlus neglija să spună că de cîtva timp îl punea pe Morel să facă, la fel ca acei mari seniori din veacul al XVII-lea care nu catadicseau să semneze sau chiar să-și scrie scrisorile, mici articole josnice și calomnioase îndreptate împotriva contesei Molé. Făcînd impresie de a fi destul de obraznice celor ce le citeau, erau cu atît mai nemiloase pentru tînăra femeie care regăsea în ele, strecurate cu atîta dibăcie încît nimeni altul decît ea nu vedea nimic, pasaje din scrisorile ei, citate textual dar luate într-un înțeles care o puteau înnebuni, ca cea mai cumplită răzbunare. Tînăra femeie muri de pe urma lor. Dar la Paris se face în fiecare zi, ar spune Balzac, un soi de jurnal vorbit, mai groaznic decît celălalt. Se va vedea mai tîrziu că această presă verbală a distrus puterea unui Charlus care ajunsese demodat și a ridicat cu mult deasupra lui pe un Morel, care nu valora nici a milioana parte din fostul său ocrotitor. În orice caz această modă intelectuală e atît de naivă cînd crede sincer în neantul unui Charlus genial și în autoritatea de netăgăduit a unui Morel stupid. Baronul era mai puțin nevinovat în răzbunările lui neînduplecate. De aici probabil se trăgea acel

venin amar în gură, a cărui revărsare era pe obraji săi ca o gălbinare, cînd era înfuriat.

— Dumneavoastră, care-l cunoașteți pe Bergotte, urmă domnul de Charlus, am crezut că ați fi putut poate, improspătîndu-i memoria cu privire la proza tînărului, să colaborați în fond, cu mine, să mă ajutați să sprijin un dublu talent, de muzician și de scriitor, care poate dobîndi cîndva prestigiul celui al lui Berlioz. Vă dați seama de ceea ce ar trebui să-i spuneți lui Bergotte. Știți, iluștrii se gîndesc adesea la altceva, sînt lingușiți, nu-i interesează decît persoana lor. Dar Bergotte, care este într-adevăr simplu și îndatoritor, ar trebui să facă să se publice în *Gaulois* sau nu mai știu unde, acele mici cronici, în parte ale unui umorist și ale unui muzician, care sînt într-adevăr foarte frumoase, și aș fi foarte mulțumit dacă Charlie ar adăuga viorii sale acel firicel de pană a lui Ingres¹. Știu prea bine că exagerez cu ușurință, cînd e vorba de el, ca toate mamele bătrîne de la Conservator. Cum, nu știați, dragul meu? Dar asta înseamnă că nu-mi cunoașteți latura de om lesne încrezător. Fac pe prostul ore întregi la ușa juriului examinator. Mă amuz regește. Iar în ce-l privește pe Bergotte m-a încredințat că proza lui Charlie este într-adevăr foarte bună.

---

¹ *Domînique Ingres* (1780—1867), pictor francez, campion al clasicismului. Cîntînd cu plăcere la vioară, se spune de o ocupație secundară că este „vioara lui Ingres“ (n. ed.).

Domnul de Charlus, care-l cunoscuse de mult prin Swann, se dusesese într-adevăr să-l vadă pe Bergotte și-l rugă să obțină ca Morel să scrie într-un ziar un soi de cronici muzicale, în parte umoristice. Ducându-se la el, domnul de Charlus avusesese oarecare remușcări, căci, mare admirator al lui Bergotte, își dăduse seama că nu se ducea niciodată să-l vadă de dragul lui, ci datorită stimei în parte intelectuale, în parte sociale pe care Bergotte i-o purta, să poată face un serviciu lui Morel, doamnei de Molé, sau cutărui alt prieten al său. Că nu se mai servea de lume decât în asemenea scopuri nu-l supăra pe domnul de Charlus, dar de Bergotte îi păruse mai rău, pentru că-și dădea seama că Bergotte nu era interesat ca oamenii de lume și merita mai mult¹... Însă cum era foarte ocupat, nu găsea timp liber decât atunci când dorea peste măsură un lucru, mai ales dacă acel lucru era în legătură cu Morel. Ba mai mult, cum era foarte inteligent, conversația unui om inteligent îi era destul de indiferentă, mai ales aceea a lui Bergotte care era prea mult literat pentru gustul său și din alt clan, care nu adopta punctul său de vedere. Bergotte își dăduse seama de caracterul interesat al vizitelor domnului de Charlus, dar nu se supăraseră pe el, căci fusese toată viața incapabil de o bunătate continuă, însă dor-

---

¹ După acest cuvânt, în manuscrisul original urmează trei cuvinte ilizibile.

nic să facă plăcere, înțelegător, insensibil la plăcerea de a da o lecție. Nu împărtășise în nici un fel viciul domnului de Charlus, dar aflase mai degrabă un element de culoare în personaj, acel „fast și nefast” pentru un artist, care nu constă din pilde morale, ci în amintiri despre Platon sau despre Sodoma. „Aș fi dorit mult să vină astă-seară, căci l-ar fi auzit pe Charlie în bucățile pe care le cântă cel mai bine. Dar nu iese, cred, nu vrea să fie plictisit, și are dreptate. Dar pe dumneavoastră, tinerețe frumoasă, nu vă vedem deloc la Quai Conti. Nu prea abuzați !” I-am spus că ieșeam mai ales cu vara mea. „Ia te uită ! Iese numai cu vara lui, ce puritate !” îi spuse domnul de Charlus lui Brichot. Apoi adresându-mi-se din nou : „Dar nu vă cere nimeni socoteală de ceea ce faceți, copilul meu. Sînteți liber să faceți ce vă place. Regretăm numai că n-avem și noi partea noastră. De altminteri, aveți un gust foarte bun, vara dumneavoastră e încântătoare, întrebați-l pe Brichot, numai la ea i-era capul la Doville. Lipsa ei va fi regretată astă-seară. Dar poate ați făcut bine că nu ați adus-o. Muzica lui Vinteuil este minunată. Dar am aflat azi dimineață că trebuie să vină fiica autorului și prietena ei, două persoane cu o reputație îngrozitoare, ceea ce e totdeauna plicticos cînd e vorba de o fată tînă. Chiar, pot spune că mă cam deranjează pentru invitații mei. Dar cum au, aproape toți, o vîrstă

canonică, pentru ei n-are prea multă importanță. Vor fi acolo, afară de cazul în care două domnișoare nu vor fi putut veni, căci trebuiau să fie neapărat toată după-amiaza la o repetiție de studii pe care doamna Verdurin o organizase mai adineauri și la care nu invitasese decît pe pisălogi, familia, pe cei pe care nu voia să-i aibă astă-seară. Dar chiar acum, înainte de cină, Charlie mi-a spus că deși fuseseră așteptate, ceea ce numim noi „cele două domnișoare Vinteuil“, nu veniseră. În ciuda durerii îngrozitoare pe care o încercam, apropiind deodată (ca de efectul singur cunoscut la început, cauza lui, în sfîrșit, descoperită) de dorința Albertinei de a veni diseară, prezența anunțată (dar de care nu știussem) a domnișoarei Vinteuil și a prietenei sale, mi-am păstrat libertatea de gîndire să observ că domnul de Charlus, care ne spusese, acum cîteva minute, că nu-l văzuse pe Charlie de dimineață, mărturisea prostește că-l văzuse înainte de cină. Durerea mea devenea vizibilă. „Dar ce aveți ? îmi spuse baronul, sînteți verde ; hai să intrăm, o să răciți, arătați rău.“ Cuvintele domnului de Charlus nu treziseră în mine prima mea îndoială în legătură cu virtutea Albertinei. Multe altele și pătrunseseră de-acum ; la fiecare îndoială nouă crezi că măsura e întrecută, că n-o vei mai putea îndura, apoi găsești totuși puțin loc pentru ea, și o dată ce s-a introdus în mediul nostru vital, intră acolo în concurență cu atîtea dorinți

de a crede, cu atâtea motive de a uita, încît te împaci destul de repede cu ea, sfîrşeşti prin a nu te mai ocupa de ea. Stăruie doar ca o durere pe jumătate vindecată, o simplă ameninţare de a suferi şi care, în raport cu dorinţa de acelaşi ordin ca şi ea, şi care ca şi ea a devenit centrul gîndurilor noastre, împrăştie în aceste gînduri, la depărtări nesfîrşite, tristeţi subtile, ca dorinţele unor plăceri de origine necunoscută, şi asta, oriunde ceva durerea se deşteaptă cînd o îndoială nouă, îndurerea se deşteaptă cînd o îndoială nouă. întregă, pătrunde, în noi; în zadar îţi spui îndată: „Mă voi aranja, voi găsi ceva ca să nu sufăr, nu trebuie să fie adevărat“, totuşi există o primă clipă în care am suferit ca şi cum am fi crezut. Dacă n-am avea decît membre, ca picioarele şi braţele, viaţa ar putea fi îndurată. Din nenorocire, purtăm în noi acel mic organ căruia îi spunem inimă, care e expus unor boli în cursul cărora e nesfîrşit de impresionabilă la tot ce e în legătură cu viaţa unei anumite fiinţe şi în care o minciună — acel lucru nevătămător şi în mijlocul căruia trăim cu voie bună, fie că e spusă de noi sau de alţii — venită de la această persoană, dă acestei mici inimi, care ar trebui să poată fi scoasă pe cale chirurgicală, nişte crize de nesuferit. Să nu mai vorbim de minte, căci gîndul nostru în zadar judecă fără sfîrşit în răstimpul acestor crize, ea nu le schimbă mai mult decît ne schimbă atenţia

o durere de dinți. E adevărat că fiinta aceasta e vinovată că ne-a mințit, căci ne jurase că ne va spune totdeauna adevărul. Dar știm prin noi înșine, ce valorează pentru ceilalți jurămintele. Și am vrut să le dăm crezare cînd veneau de la ea, care avea tot interesul să ne mintă, dar pe care, pe de altă parte, n-am ales-o pentru virtuțile ei. E adevărat că mai tîrziu, aproape nici n-ar mai avea nevoie să ne mintă — tocmai cînd inima va fi nepăsătoare la minciună — pentru că nu ne vom mai interesa de viața ei. Știm asta, și totuși o jertfim bucuros pe a noastră, fie că ne-am omori pentru această ființă, fie că ne-am lăsa condamnați la moarte ucigînd-o, fie numai că ne-am cheltui în cîtiva ani toată averea pentru ea, ceea ce ne forțează să ne omorîm după aceea pentru că nu mai avem nimic. De' altminteri, oricît de liniștit te-ai crede cînd iubești, ai totdeauna în inimă dragostea în stare de echilibru nestabil. Un nimic e de ajuns să o pună în poziția fericirii ; strălucești, n-o copleșești cu dragoste pe aceea pe care o iubești, ci pe cei care ne-au ridicat în ochii ei, care au ferit-o de orice ispită ; crezi că ești liniștit, e de ajuns un cuvînt : „Gilberte nu va veni“, „Domnișoara Vinteuil e invitată“, ca toată fericirea pregătită spre care te avîntai să se năruiască, să se ascundă întocmai ca soarele, să se întoarcă la fel ca roza vînturilor și să se dezlănțuie furtuna lăuntrică în fața căreia nu vei mai fi în stare să rezisti nicicînd. În ziua aceea, în ziua în care inima

a ajuns atît de şubredă, prietenii noştri care ne admiră suferă că asemenea nimicuri, că unele fiinţe ne pot face rău, ne pot face să murim. Dar ce pot face ei? Dacă un poet e pe moarte din pricina unei pneumonii infecţioase, ţi-i închipui pe prietenii săi explicînd pneumococului că poetul are talent şi că ar trebui să-l lase să se vindece? În măsura în care era în legătură cu domnişoara Vinteuil, îndoiala nu era cu totul nouă. Dar o alun-gase în oarecare măsură gelozia mea de după-amiază, stîrnită de Léa şi de prietenele ei. După ce primejdia de la Trocadéro fusese înlăturată, încercasem, crezusem că redobîndisem, pentru totdeauna, o linişte deplină. Dar ce era mai ales nou pentru mine, era anumita plimbare despre care Andrée îmi spusese : „Ne-am dus ici şi colo, nu ne-am întîlnit cu nimeni“, cînd, dimpotrivă, domnişoara Vinteuil îi dăduse, fără îndoială, în-tîlnire Albertinçi la doamna Verdurin. Acum aş lăsa-o bucuros pe Albertine să iasă singură, să se ducă oriunde ar vrea, numai dacă aş putea s-o ţin închisă undeva pe domnişoara Vinteuil şi pe prietena ei şi să fiu sigur că Albertine nu le va vedea. Căci gelozia e îndeobşte parţială, cu localizări intermitente, fie pentru că e prelungirea dureroasă a unei nelinişti pricinuite cînd de o fiinţă, cînd de alta pe care prietena noastră ar putea s-o iubească, fie că micimea gîndului nostru care nu poate realiza decît ce-şi înfăţişează, lasă restul

într-o nelămurire de pe urma căruia întrucîtva nu poți suferi.

În clipa în care era să sunăm la poarta palatului, am fost ajunși de Saniette, care nu ne recunoscuse numaidecît.

— M-am uitat totuși bine la dumneavoastră o clipă, ne spuse el cu o voce care-și pierduse răsuflarea. E oare ciudat că am șovăit? Dacă ar fi spus: „e ciudat“ i s-ar fi părut greșeală, căci devenise de o familiaritate înverșunată cu formele vechi ale limbajului. „Sînteți totuși oameni pe care-i poți recunoaște ca prieteni.“ Mîna lui cenușie parcă era luminată de reflexul plumburiu al unei furtuni. Gîfiiiala care-l apuca, încă de astă-vară, numai cînd domnul Verdurin îl „ocăra“, era acum statornică.

— Știu că o operă inedită a lui Vinteuil va fi executată de niște artiști excelenți și mai ales de Morel.

— De ce mai ales? întrebă baronul care văzu în acest adverb o critică.

— Prietenul nostru Saniette, se grăbi să tălmăcească Brichot care juca rolul de interpret, vorbește bucuros, ca un excelent literat ce este, limbajul unui timp în care „mai ales“ echivalează cu „îndeosebi“ al nostru.

Cum intram în anticamera doamnei Verdurin, domnul de Charlus mă întrebă dacă lucrăm și cum i-am răspuns negativ, adăugînd că mă interesau mult în acest moment serviciile vechi de argintărie și de porțelan, îmi spuse că n-aș putea

vedea altele mai frumoase decît la Verdurini ; că, de altminteri, le-aş fi putut vedea la Raspe-
lière, deoarece, sub cuvîntul că şi obiectele sînt
nişte prieteni, săvîrşeau nebunia să le ia cu ei ;
că ar fi puţin mai dificil să mi le scoată pe toate
în ziua în care au o serată, dar că totuşi îi va ruga
să-mi arate cam ce aş vrea. L-am rugat să nu facă
nici un demers. Domnul de Charlus îşi deschise
nasturii de la pardesiu, îşi scoase pălăria şi am
văzut că creştetul capului său se arginta acum din
loc în loc. Dar asemenea unui arbust de preţ pe
care nu numai că toamna îl colorează, dar îi ocro-
teşte frunzele acoperindu-i-le cu vată sau cu stra-
turi de ipsos, domnul de Charlus nu primea de la
cele cîteva fire de păr alb aşezate pe creştet, decît
încă o bălţătură ce se adăuga la cea a feţei. Şi
totuşi, chiar sub straturile de expresii diferite, de
farduri şi de ipocrizie care-o sulemeneau atît de
prost, faţa domnului de Charlus continua să tăi-
nuiască aproape întregii lumi secretul pe care
parcă mi-l striga. Aproape că mă stinghereau
ochii lui, în care mă temeam să nu-mi surprindă,
citind cu multă uşurinţă, propria lui voce care
mi se părea că-mi repetă această taină pe toate
tonurile, cu o neostenită necuviinţă. Dar aceste
fiinţe îşi păstrează bine tainele, căci toţi cei ce
se apropie de ele sînt surzi şi orbi. Cei ce aflau ade-
vărul printr-unul sau prin altul, de pildă prin
Verdurini, îl credeau, dar totuşi numai în mă-
sura în care nu-l cunoşteau pe domnul de Char-

lus. Fața lui, departe de-a răspîndi, împrăștia zvonurile urite. Căci ne facem despre unele entități o idee atît de măreață, încît n-am putea-o identifica cu trăsăturile obișnuite ale unei cunoștințe. Și vom crede cu greu în viciile, după cum nu vom crede niciodată în geniul cuiva cu care am fost încă în ajun la Operă.

Domnul de Charlus tocmai își dădea pardesiul cu recomandările de obișnuit al casei. Dar lacheul căruia i-l întindea era unul nou, foarte tînăr. Ori, acum, domnul de Charlus pierdea adesea ceea ce se numește busolă, și nu-și dădea seama de ceea ce se cuvine și de ceea ce nu se cuvine. În locul dorinței lăudabile pe care-o avusese la Balbec de a arăta că unele subiecte nu-l înspăimîntau, că nu se temea să spună cînd era vorba de cineva : „E băiat frumos“, într-un cuvînt, să spună aceleași lucruri pe care le-ar fi rostit cineva care n-ar fi fost ca el, i se întîmpla acum să tălmăcească această dorință spunînd, dimpotrivă, lucruri pe care nu le-ar fi putut spune niciodată cineva care n-ar fi fost ca el, lucruri către care mintea lui era atît de statornic îndreptată, încît uita că ele nu fac parte din preocuparea obișnuită a lumii întregi. Așa că, privindu-l pe noul lacheu, ridică degetul arătător, cu un ton amenințător și crezînd că face o glumă foarte bună : „Vă interzic să-mi faceți astfel cu ochiul“, spuse baronul, și întorcîndu-se spre Bri-

chot : „Micuțul are o figură cam poznașă, ce mai nas hazliu“ ; și desăvîrșindu-și năzdrăvănia sau cedînd unei dorinți, își întoarse arătătorul, orizontal, șovăi o clipă, apoi nemaiputîndu-se stăpîni, îl împinse drept spre lacheu și-i atinse vîrfurile nasului, exclamînd „Pif“, apoi, urmat de Brichot, de mine și de Saniette care ne vesti că principesa Sherbatoff a murit la ora șase, intră în salon. „Ce șandrama ciudată !“ își spuse lacheul, care-și întrebă camarazii dacă baronul era șugubăț sau lovit cu leuca. „Are asemenea apucături, îi răspunse maître d'hotel (care-l credea puțin «țicnit», puțin «nebun»), dar e unul din prietenii doamnei pe care i-am stimat întotdeauna, are o inimă bună.“

— Vă mai duceți anul acesta la Incarville ? mă întrebă Brichot. Cred că patroana noastră a închiriat din nou la Raspelière, deși avusese de furcă cu proprietarii lui. Dar toate astea nu înseamnă nimic, sînt nori care se risipesc, adăugă el cu același ton optimist ca și ziarele care spun : „S-au săvîrșit greșeli, bineînțeles, dar cine nu greșește ?“ Îmi aminteam în ce stare de suferință părăsisem Balbecul și nu doream deloc să mă reîntorc acolo. Aminam totdeauna pe a doua zi proiectele mele cu Albertine. „Cu siguranță că se va reîntoarce, îl vrem, ne e indispensabil“, declară domnul de Charlus cu egoismul autoritar și neînțelegător al amabilității.

Domnul Verdurin, căruia i-am exprimat condoleanțele noastre pentru principesa Sherbatoff, ne spuse :

— Da, știu, se simte foarte rău.

— Ba nu, a murit la ora șase, exclamă Saniette.

— Dumneavoastră, dumneavoastră exagerați totdeauna, îi spuse brutal lui Saniette domnul Verdurin, care, serata nefiind deocamdată, prefera ipoteza bolii, imitindu-l astfel, fără să știe, pe ducele de Guermantes.

Saniette, căruia i-era frică să nu răcească fiindcă ușa exterioară se deschidea mereu, aștepta cu resemnare să i se ia lucrurile.

— Dar ce faceți acolo în poza asta de cîine care stă sluj ? îl întrebă Verdurin.

— Aștept ca una din persoanele care veghează asupra hainelor să-mi ia pardesiul și să-mi dea un număr.

— Ce spuneți ? întrebă cu un aer aspru domnul Verdurin : „Care veghează asupra hainelor“ V-ați ramolit ? Se spune „a se supraveghea hainele“. Dacă trebuie să vă învăț franțuzește ca pe cei pe care i-a lovit damblaua...

— A veghea asupra a ceva este forma corectă. Îngînă Saniette, cu o voce întretăiată ; abatele Le Batteux...

— Mă plictisiți, strigă domnul Verdurin cu o voce teribilă. Ce tare gîfîiți ! Ați urcat cumva șase etaje ?

Grosolănia domnului Verdurin avu drept urmare că cei de la vestiar lăsară să treacă alți musafiri înaintea lui Saniette și cînd acesta vru să-și întindă lucrurile îi răspunseră : „Fiecare la rînd, domnule, vă rog să nu fiți atît de grăbit“.

— Iată oameni rînduiți, iată adevăratele competențe, băieți, spuse, cu un surîs de simpatie, domnul Verdurin, ca să-i încurajeze în intenția lor de a-l servi pe Saniette după ceilalți. „Haideți, spuse el, animalul ăsta vrea să ne facă să murim în scumpul său curent de aer. Ne vom încălzi puțin în salon. A veghea asupra hainelor ! urmă el cînd am ajuns în salon, ce imbecil !“

— Dă în prețiozitate, nu e băiat rău, spuse Brichot.

— N-am spus că e rău, am spus doar că e un imbecil, răspunse acru domnul Verdurin.

Între timp doamna Verdurin era în mare conferință cu Cottard și cu Ski. Morel tocmai refuzase (pentru că domnul de Charlus nu se putu duce acolo) o invitație la niște prieteni cărora totuși le făgăduise concursul violonistului. Motivul refuzului lui Morel de a cînta la serata prietenilor Verdurinilor, motiv la care, vom vedea îndată, se vor adăuga multe altele cu mult mai grave, se datora poate unui obicei caracteristic îndeobște cercurilor trîndave, dar îndeosebi micului nucleu. Firește, dacă doamna Verdurin surprindea între un musafir nou și un vizitator constant un cuvînt

rostit pe șoptite și putînd să o facă să presupună că se cunoșteau, sau aveau poftă să se împrietească („Atunci pe vineri, la cutare“ sau : „Veniți la atelier în ziua cînd veți vrea, unde sînt totdeauna pînă la cinci, mi-ați face o adevărată plăcere“), Patroana, agitată, presupunînd că cel nou are o „situație“ care putea face din el un recrut strălucit pentru micul clan, Patroana deci, în timp ce se prefăcea că nu auzise nimic și păstrînd privirii sale frumoase, încercănate din pricina deprinderii cu Debussy mai mult decît ar fi făcut cocaina, aerul istovit pe care i-l dădeau numai extazele prilejuite de muzică, nu frămînta mai puțin sub o frunte măreață, bombată de atîtea quatuoruri și de migrenele care le urmau, gînduri care nu erau exclusiv polifonice ; și, nemairăbdînd, nemaiputînd aștepta o clipă injecția, se năpustea asupra celor doi interlocutori, îi tîra la o parte și spunea noului musafir, arătîndu-l pe cel constant : „Nu vreți să veniți să cinați cu el sîmbătă de pildă, sau în ziua în care veți voi, cu niște oameni drăguți ? Nu vorbiți prea tare, pentru că nu voi convoca toată liota asta“ (cuvînt care desemna timp de cinci minute micul nucleu disprețuit pentru moment, în favoarea musafirului cel nou în care se puneau atîtea nădejdi).

Dar nevoia aceasta de a se entuziasma, de a aranja astfel apropieri între oameni, își avea și latura opusă. Frecventarea stăruitoare a miercurelor lor dădea naștere la Verdurini unei înclinări

contrarii. Anume, dorința de a învrăjbi, de a îndepărta, întărită, ajungînd aproape violentă în lunile trecute la Raspellière, unde se vedeau de dimineața pînă seara. Domnul Verdurin își bătea capul, la Raspellière, să prindă pe cineva în greșeală, să întindă pînze care să-i ofere păianjenului, care era nevastă-sa, vreo muscă nevinovată. În lipsă de greșeli, se născoceau batjocuri. Îndată ce un credincios ieșea pentru o jumătate de oră, își băteau joc de el în fața celorlalți, simulau că sînt uimiți că aceștia n-au băgat de seamă că el avea totdeauna dinții murdari sau, dimpotrivă, îi peria, din manie, de douăzeci de ori pe zi. Dacă cineva își îngăduia să deschidă fereastra, această lipsă de creștere le dădea Patronului și Patroanei, prilejul să schimbe o privire indignată. Peste o clipă, doamna Verdurin cerea un șal, ceea ce-i oferea lui Verdurin pretextul să spună cu un aer furios : „Nu e nevoie, voi închide fereastra, mă întreb cine și-a îngăduit s-o deschidă“, în fața vinovatului care roșea pînă la urechi. Ți se imputa indirect cantitatea de vin pe care o băuseși. „Nu vă face rău ? E bun pentru un lucrător“. Plimbările împreună a doi credincioși ai nucleului care nu ceruseră dinainte îngăduirea Patroanei avea drept urmare comentarii nesfîrșite, oricît de nevinovate ar fi fost aceste preumblări. Acelea ale domnului de Charlus cu Morel nu erau. Numai faptul că baronul nu locuia la Raspellière (din pricina vieții de garnizoană pe

care o ducea Morel) întârzia momentul saturării, al dezgustului, al vărsăturilor. Acest moment era totuși gata să sosească.

Doamna Verdurin era furioasă și hotărâtă să-l „lumineze“ pe Morel asupra rolului ridicol și mîrșav pe care domnul de Charlus îl făcea să-l joace. „Adaug, urma ea (doamna Verdurin, cînd simțea că datorește cuiva o recunoștință care avea s-o apese și nu-l putea ucide prin osteneală, îi descoperirea persoanei un cusur grav care o scutea în chip cinstit să-i mai arate vreo recunoștință), adaug că-și dă niște aere, la mine, care nu-mi plac“. Căci, într-adevăr, doamna Verdurin avea încă un motiv și mai grav decît refuzul lui Morel de a cînta la serata prietenilor ei, ca să fie supărată pe domnul de Charlus. Pătruns de cinstea pe care i-o făcea Patroanei aducînd la Quai Conti oameni care într-adevăr n-ar fi venit pentru ea, încă de la primele nume pe care doamna Verdurin le propusese și care ar fi putut fi invitați, baronul le exclusese în modul cel mai categoric, pe un ton hotărîtor în care se îmbinau orgoliul pizmaș al marelui mofturos, dogmatismul artistului expert în materie de petreceri și care și-ar retrage piesa și și-ar refuza concursul mai degrabă decît să condescindă la concesiile care, după părerea lui, ar compromite rezultatul în întregul său. Domnul de Charlus își dăduse învoiala, înconjurîndu-și-o cu rezerve, numai în privința lui Saitine ; ca să nu se împie-

dice însă de soția lui, doamna de Guermantes trecuse de la o intimitate zilnică la încetarea desăvârșită a relațiilor ; dar domnul de Charlus, care-l găsea inteligent, continua să-l vadă. Firește, Saintine, odinioară floare din mediul Guermantilor, se dusese să-și caute norocul și, credea el, un punct de sprijin, în cercurile burgheze corcite cu mica nobilime, unde toată lumea e foarte bogată și înrudită cu o aristocrație pe care marea aristocrație n-o cunoaște. Dar doamna Verdurin, cunoscând pretențiile nobiliare din cercurile soției sale și nedîndu-și seama de situația soțului (căci tocmai ceea ce e aproape imediat deasupra noastră ne dă impresia înălțimii și nu ceea ce este aproape nevăzut, într-atît se pierde în cer), crezuse că ar trebui să îndreptățească o invitație adresată lui Saintine exploatînd faptul că ar cunoaște multă multă lume, „fiind însurat cu domnișoara...“ Ignoranța pe care o dovedea, la doamna Verdurin, această afirmare tocmai contrarie adevărului, făcu să înflorească pe buzele vopsite ale baronului un rîs de îngăduitor dispreț și de largă înțelegere. Nu catadicsi să răspundă direct, dar cum ticluia bucuros în materie mondenă teorii în care se îmbinau rodnicia inteligenței și semeția orgoliului său cu deșertăciunea ereditară a preocupărilor lui zise :

— Saintine ar fi trebuit să mă consulte înainte de a se fi însurat ; există o eugenie socială după cum există una fiziologică, și poate că eu sînt sin-

gurul ei medic. Cazul Saintine nu ridica nici o discuție; era limpede că însurându-se astfel, își lega o piatră de gît și-și ascundea flacăra sub obroc. Viața lui socială era sfîrșită. I-aș fi explicat și m-ar fi înțeles, căci e inteligent. În mod invers, cutare avea tot ce-i trebuia ca să ocupe o situație înaltă, dominantă, universală, numai că un otgon îngrozitor îl ținea legat de pămînt. L-am ajutat, în parte prin presiune, în parte prin forță, să rupă parîma și acum a cucerit, cu o bucurie triumfătoare, libertatea, atotputernicia pe care mi-o datorește; poate că a fost nevoie de puțină voință, dar în schimb e răsplătit! În felul acesta ești tu însuși, cînd știi să mă ascuți, zămislatorul ursitei tale.

Era prea vădit că domnul de Charlus nu știuse să acționeze asupra ursitei sale; a acționa înseamnă altceva decît a vorbi, chiar cu elocvență, și decît a gîndi chiar cu ingeniozitate. „Dar în ce mă privește, trăiesc ca un filozof care asistă cu curiozitate la reacțiile sociale pe care le-am prorocit, dar nu dau o mîină de ajutor. Și am continuat să-l frecventez pe Saintine care a avut întotdeauna față de mine deferența călduroasă cuvenită. Am cinat chiar la el, în noua lui locuință unde te plictisești tot atît de mult, în mijlocul celui mai mare lux, pe cît te amuzai odinioară cînd, trăgînd pe dracul de coadă, aduna un cerc cît se poate de bun într-un mic pod. Îl puteți deci invita, încuviințez, dar mă opun cu un veto hotărît

împotriva tuturor celorlalte nume pe care mi le propuneți. Și-mi veți mulțumi, căci, dacă sint expert în materie de căsătorii, nu sint mai puțin dibaci în materie de petreceri. Cunosce personalitățile cu autoritate care înaltă o reuniune, îi dau avînt, nivel ; cunosc și numele care te doboară la pămînt, datorită cărora ajungi la un fiasco.

Aceste excluseri ale domnului de Charlus nu erau totdeauna întemeiate pe resentimente de smintit sau pe rafinamente de artist, ci pe îndemînări de actor. Cînd ținea asupra cuiva, asupra unui lucru un cuplet cu totul reușit, dorea să-l facă ascultat de un număr cît mai mare cu putință de persoane, dar avînd grijă să nu îngăduie pe lista a doua, invitați din cea dintîi, care să fi putut constata că bucata nu se schimbase. Își refăcea din nou sala, tocmai pentru că nu reînnoia afișul și cînd avea în conversație un succes, ar fi organizat la nevoie turnee și ar fi dat reprezentații în provincie. Oricare ar fi fost motivele variate ale acestor excluseri, acelea ale domnului de Charlus nu o jigneau numai pe doamna Verdurin, care se simțea atinsă în autoritatea ei de Patroană, dar îi pricinuiau și mari neplăceri mondene, și asta din două motive. Primul era, că domnul de Charlus, încă și mai susceptibil decît Jupiter, se certa, fără să știi măcar pentru ce, cu persoane din cele mai nimerite că să-i fie prietene. Una din primele pedepse care li se puteau da, era firește aceea de a nu-i lăsa să fie invitați la o petrecere

care se dădea la Verdurini. Dar acești paria erau adesea oameni care ocupau ceea ce se numește un loc de frunte, dar care încetaseră să-l mai ocupe în ochii domnului de Charlus din ziua în care se certaseră cu ei. Căci imaginația lui ca și atunci cînd le inventa greșeli oamenilor ca să se certe cu ei, era tot atît de ingenioasă cînd era vorba să-i văduvească de orice însemnătate îndată ce nu-i mai erau prieteni. Dacă, de pildă, vinovatul era un om dintr-o familie foarte veche, dar al cărui ducat datează numai din veacul al XIX-lea, de pildă Montesquiou, deci de azi pe mîine, în ochii domnului de Charlus avea trecere vechimea ducatului, cîtă vreme familia nu însemna nimic.

— Nici nu sînt măcar duci, exclama el. Titlul abatelui de Montesquiou a trecut pe nedrept unei rude, acum nici optzeci de ani. Actualul duce, dacă e totuși duce, e abia al treilea. Ah ! Dacă-mi vorbiți de lume ca Uzès la Tremoille, Luynes care sînt cei de-ai zecilea sau ai paisprezecilea duci, ca fratele meu care e al doisprezecelea duce de Guermantes și al șaptesprezecelea principe de Cordue, atunci da. Montesquiou descind dintr-o familie veche și ce-ar putea dovedi una ca asta, chiar de s-ar dovedi ? Ei descind în asemenea fel că sînt în al paisprezecilea strat sub pămînt.

Dacă, dimpotrivă, era certat cu un gentilom, posesor al unui vechi ducat, cu cele mai mărețe legături, înrudit cu familiile suverane, dar care

a dobândit foarte repede această mare strălucire fără ca familia lui să fie de prea veche obîrșie, un Luynes dē pildă, totul se schimba, numai familia avea trecere.

— Vă întreb, de pildă, domnul Alberti care a ieșit din mizerie abia sub Ludovic al XIII-lea ! Ce ne poate interesa că unele favoruri ale curții i-au îngăduit să strîngă ducate la care n-avea nici un drept ?

Ba mai mult, la domnul de Charlus căderea urma de aproape favoarea din cauza acelei înclinări caracteristice Guermanților de a pretinde de la conversație, de la prietenie, ceea ce ele nu pot da, pe lîngă teama simptomatică de a fi obiectul unor clevetiri. Și căderea era cu atît mai desăvîrșită cu cît favoarea fusese mai mare. Ori, nimeni nu se bucurase în ochii baronului de una mai mare decît aceea pe care o manifestase fătîș contesei Molé. Prin ce semn de nepăsare a arătat într-o bună zi că nu fusese demnă de ea ? Contesa declara totdeauna că nu fusese niciodată în stare să-l descopere. Oricum ar fi, singur numele ei trezea în baron mîniile cele mai violente, filipicile cele mai elocvente, dar cele mai îngrozitoare. Domnul Verdurin, cu care doamna Molé fusese foarte amabilă și care-și puna, se va vedea, mari nădejdi în ea și se bucurase dinainte la idea că contesa ar vedea la ea lumea cea mai nobilă, așa cum spunea Patroana „din Franța și din Navarre“,

propuse de îndată ca „doamna Molé“ să fie invitată.

— Ah ! Dumnezeu, toate gusturile se găsesc în natură, răspunsese domnul de Charlus, și dacă aveți chef doamnă să stați de vorbă cu doamna Pipelet, doamna Gibout și cu doamna Josef Prudhomme, asta vă privește, dar atunci lucrurile să se petreacă într-o seară când nu voi fi de față. Văd încă de la primele cuvinte că nu vorbim aceeași limbă, deoarece vorbeam de nume din aristocrație, iar dumneavoastră îmi citați numele cele mai obscure de magistrați, oameni de rînd și pișcheri, clevetitori, răufăcători, nume de doamne mărunte care se cred ocrotitoarele artelor pentru că urmează cu o octavă mai jos, purtarea cumnatei mele Guermantes, după cum pupăza crede că imită păunul. Adaug că ar fi un soi de necuviință să introduceți la o petrecere, pe care consimt să o dau la doamna Verdurin, o persoană pe care am desființat-o cu bună știință din intimitatea mea, o gîsculiță care nici măcar nu e de neam mare, e lipsită de lealitate, de duh, care e atît de nebună să creadă că e în stare să joace pe ducesele de Guermantes și pe principesele de Guermantes, cumul care e în el însuși o prostie, fiindcă ducesa de Guermantes și principesa de Guermantes sînt tocmai contrariu. Ca și cum cineva ar pretinde să fie în același timp Reichenberg ¹ și Sarah Bern-

---

¹ Mare artistă, contemporană cu Sarah Bernhardt.

hardt. În orice caz, chiar dacă n-ar fi contradic-toriu, ar fi cum nu se poate mai ridicol. E dreptul meu, dacă pot surîde uneori din pricina exageră-rilor uneia și dacă pot fi trist din pricina mărginirii celeilalte. Dar broscuța asta burgheză care ar vrea să se umfle ca să le egaleze pe aceste două mari doamne care, în orice caz, lasă totdeauna să iasă la iveală neasemuita distincție a rasei, e, cum se spune, făcută să ridă și curcile de ea. Doamna Molé ! Iată un nume care nu mai trebuie rostit sau nu-mi mai rămîne decît să mă retrag, adăugă el cu un surîs, cu tonul unui medic care, vrînd binele bolnavului său în ciuda acestuia, înțelege să nu i se impună colaborarea unui homeopat. Pe de altă parte, unele persoane pe care domnul de Charlus le considera neglijabile pentru el, puteau să nu fie pentru doamna Verdurin. Domnul de Charlus, de neam mare, se putea lipsi de oamenii cei mai eleganți a căror adunare ar fi făcut din salonul doamnei Verdurin unul din cele dintîi din Paris. Or, aceasta începea să-și dea seama că pierduse de multe ori trenul, fără să mai pună la socoteală întîrzierea foarte mare pe care i-o pri-cinuise greșeala mondenă a afacerii Dreyfus, nu fără să-i fi slujit totuși.

— Nu știu dacă am spus cu cîtă neplăcere vă-zuse ducesa de Guermantes cum persoane din lu-mea ei, care, subordonînd totul Afacerii, exclu-deau femei elegante și primeau altele care nu erau, din cauza revizionismului sau a antirevizio-

nismului ; fusese apoi criticată la rîndul ei de aceste doamne, ca fiind moale, neconformistă și subordonînd interesele patriei etichetei mondene ; l-aș putea întreba pe cititor, ca pe un prieten de care nu-ți mai aduci aminte, după atîtea conversații, dacă cineva s-a gîndit sau a găsit ocazia să-l pună la curent cu anumite lucruri. Fie că l-am pus sau nu, atitudinea din acel moment a ducesei de Guermantes poate fi ușor închipuită și chiar dacă ne întoarcem cu gîndul la o epocă ulterioară, ea ar părea din punct de vedere monden, cu desăvîrșire justă. Domnul de Cambremer privea afacerea Dreyfus ca o mașinație străină menită să distrugă Serviciul de Informații, să frîngă disciplina, să slăbească oștirea, să-i învrăjbească pe francezi, să pregătească invaziunea. Literatura fiind, cu excepția unor fabule ale lui La Fontaine, străină marchizului, el lăsa soției sale grija de a statornici că literatura, spectatoare cumplită, creînd lipsa de respect, procedase la o răsturnare paralelă.

Domnul Reinach și domnul Hervieu sînt înțeleși, spunea ea. Afacerea Dreyfus nu poate fi învinuită că ar fi premeditat scopuri atît de urîte împotriva lumii. Dar cu siguranță că a depășit limitele. Mondenii care nu vor să lase ca politica să se introducă în lume sînt tot atît de prevăzători ca și militarii care nu vor să lase politica să pătrundă în armată. Cu lumea se petrece același lucru ca și cu înclinarea sexuală, nu se știe pînă

Ia ce perversiuni poate ajunge o dată ce ai îngăduit ca motivele estetice să-i dicteze alegerea. Motivul că erau naționaliste dădu naștere în foburgul Saint-Germain obiceiului de a primi doamne dintr-o altă societate ; motivul dispăru o dată cu naționalismul, dar obiceiul rămase. Doamna Verdurin atrăsese la ea, în lumina dreyfusismului, scriitori de valoare care, pentru moment, nu-i fură de nici un folos monden, pentru că erau dreyfusarzi. Dar patimile politice sînt ca și celelalte, nu durează. Răsar generații noi care nu le înțeleg ; însăși generația care le-a încercat se schimbă, încearcă patimi politice care, nemaifiind întocmai suprapuse pe cele precedente, o fac să reabiliteze o parte din excluși, de vreme ce cauza exclusivismului s-a schimbat. Monarhiștii nu s-au mai sinchisit, în timpul afacerii Dreyfus, de cei ce erau republicani, chiar radicali, chiar anticlericali, dacă erau antisemiți și naționaliști. Dacă ar trebui vreodată să se iște un război, patriotismul ar lua altă formă și nimeni nu s-ar mai ocupa de un scriitor șovinist, chiar dacă a fost sau nu dreyfusard. Astfel, la fiecare criză politică, la fiecare reînnoire artistică, doamna Verdurin smulsese, încetul cu încetul, așa cum o pasăre își face cuibul, firimiturile succesive, deocamdată de neîntrebuințat, a ceea ce va fi cîndva salonul ei. Afacerea Dreyfus trecuse, Anatole France îi rămăsese. Puterea doamnei Verdurin era dragostea ei

sinceră pentru artă, silința pe care și-o dădea pentru credincioșii săi, cinele minunate pe care le pregătea numai pentru ei, fără să aibă ca invitați oameni de lume. Fiecare era tratat la ea așa cum doamna Swann îl tratase pe Bergotte. Când un intim de acest soi ajungea într-o zi un om ilustru pe care lumea dorea să-l vadă, prezența lui la o doamnă Verdurin n-avea nimic din caracterul nefiresc, fals, al unei bucătării de banchet oficial sau de Sfântul Carol Magnul făcut de Potel și Chabot, ci al unei desfătătoare mese de toate zilele pe care ai fi găsit-o tot atît de desăvîrșită în ziua cînd n-ar fi avut invitați. La doamna Verdurin trupa era desăvîrșită, antrenată, repertoriul de mîna întîia, doar publicul lipsea. Și de cînd gustul acestuia întorcea spatele artei naționale și franceze a unui Bergotte și se îndrăgostea mai ales de muzica exotică, doamna Verdurin, un soi de corespondent recunoscut la Paris al tuturor artiștilor străini, avea în curînd să servească, alături de fermecătoarea principesă Yourbeletieff, drept bătrîna zîină Carabosse, dar atotputernică, a dansatorilor ruși. Această invazie încîntătoare, împotriiva farmecului căruia protestară numai criticii lipsiți de gust, se știe că a stîrnit la Paris o febră de curiozitate mai puțin aprigă, mai curat estetică, dar poate tot atît de vie ca și afacerea Dreyfus. Acolo tot doamna Verdurin, dar pentru un rezultat monden cu totul altul, avea să fie în rîndul întîii. După cum fusese văzută alături

de doamna Zola, chiar lângă tribunal, la ședințele Curții cu jurați, cînd omenirea nouă care aplauda baletele rusești se înghesui la Operă, împodobită cu egrete necunoscute, doamna Verdurin era întotdeauna văzută într-o lojă din față alături de principesa Yourbeletieff. Și după cum, după emoțiile de la Palatul de Justiție, lumea se dusesese seara la doamna Verdurin ca să-i vadă de aproape pe Picquart sau pe Labori ¹ și mai ales ca să afle ultimele vești, să știe ce se putea nădăjdui din partea lui Zurlinden ², a lui Loubet ³, a colonelului Jouaust, tot astfel, puțin dispusă să se ducă la culcare după entuziasmul dezlănțuit de *Șeherezada* sau de dansurile din *Prințul Igor*, lumea se ducea la doamna Verdurin, unde, prezidate de principesa Yourbeletieff și de Patroană, niște supeuri desfătătoare întruneau în fiecare seară pe dansatorii care nu cinaseră ca să fie mai ușori, pe directorul, pe decoratorii lor, pe marii compozitori Igor Stravinski și Richard Strauss, mic centru neclintit în jurul căruia cele mai mari doamne din Paris și altețile străine nu disprețuiau să se amestece, ca și la supeurile domnului și doamnei Helvétius. Chiar și acei oameni de lume care se lăudau că au gust și făceau, între baletele rusești,

---

¹ *Fernand Labori*, avocat al lui Dreyfus și Zola (n. ed.).

² *Generalul Zurlinden*, ministru de război în timpul afacerii Dreyfus (n. ed.).

³ *Émile Loubet*, președintele Republicii franceze, în timpul revizuirii procesului Dreyfus (n. ed.).

deosebiri inutile, găsind că punerea în scenă a *Silfidelor* fusese un lucru mai „fin“ decît cea a *Șeherezadei*, despre care nu erau departe să spună că se trăgea din arta negrilor, erau încînțați să vadă de aproape pe marii renovatori ai gustului, ai teatrului, care, într-o artă poate mai factice decît pictura, au făcut o revoluție tot atît de profundă ca și impresionismul.

Ca să ne întoarcem la domnul de Charlus, doamna Verdurin n-ar fi suferit prea mult dacă ar fi pus-o la index numai pe doamna Bontemps, pe care o distinsese la Odette din pricina dragostei ei pentru artă, și care, în timpul afacerii Dreyfus venise uneori să cineze cu soțul ei pe care doamna Verdurin îl găsea lipsit de vlagă pentru că nu începea procesul de revizuire, dar care, foarte inteligent și doritor să-și creeze prietenii în toate partidele, era încîntat să-și arate independența cinînd cu Labori, pe care-l asculta fără să spună nimic compromițător, dar strecurînd la momentul oportun un omagiu lealității, recunoscută de toate partidele, a lui Jaurès. Dar baronul proscrisesese de asemenea, cîteva doamne din aristocrație cu care doamna Verdurin intrase, cu prilejul solemnităților muzicale, a colectelor de binefacere, de cîrînd în legătură și care, orice părere ar fi avut domnul de Charlus despre ele, ar fi fost mai mult decît el însuși, elemente esențiale ca să alcătuiască la doamna Verdurin un centru nou, dar acesta aristocratic. Doamna Verdurin se bizuise tocmai

pe această primire la care domnul de Charlus i-ar aduce doamne din aceeași lume, pentru ca să le adauge pe noile ei prietene, și se bucurase dinainte de mirarea lor de a se întâlni la Quai Conti cu prietenele lor sau cu rudele invitate de baron. Era decepționată și furioasă din pricina interdicției lui. Rămânea de știut dacă, în asemenea condiții, serata s-ar traduce pentru ea printr-un câștig sau printr-o pierdere, care n-ar fi prea grea dacă cel puțin invitatele lui Charlus ar veni cu sentimente atât de călduroase față de doamna Verdurin încât să devină pentru ea niște prietene de viitor. În cazul acesta, răul n-ar fi decât înjumătățit și cândva, aceste două jumătăți ale lumii mari pe care baronul voise să le țină izolate, vor putea fi unite cu riscul de a nu-l avea pe el, în seara aceea. Doamna Verdurin le aștepta deci pe invitatele baronului cu oarecare emoție. Avea să se afle în curînd starea de spirit cu care veneau și legăturile pe care Patroana putea nădăjdui să le aibă cu ele. În așteptare, doamna Verdurin se consulta cu credincioșii săi, dar văzîndu-l pe domnul de Charlus care intra cu Brichot și cu mine, se întrerupse.

Spre marea noastră mirare, cînd Brichot îi exprimă tristețea sa de a ști că buna lor prietenă era atât de bolnavă, doamna Verdurin răspunse :

— Ascultați, trebuie să vă mărturisesc că nu simt nici o tristețe. Inutil să simulezi sentimente pe care nu le încerci...

Fără îndoială, vorbea astfel, din lipsă de energie, fiind obosită la gândul de a-și alcătui o figură tristă pentru toată recepția ei ; din orgoliu, ca să nu aibă aerul că umblă după scuze că nu o decomandase ; din respect omenesc, totuși, și din dibăcie, pentru că lipsa oricărei mîhniri de care făcea dovadă era mai onorabilă dacă trebuia să fie pusă pe seama unei antipatii deosebite, trezită pe neașteptate, față de principesă, decît a unei insensibilități universale, și pentru că nu te puteai împiedica să nu fii dezarmat de o sinceritate pe care nîu era nici măcar vorba s-o pui la îndoială : dacă doamna Verdurin nu fusese cu adevărat nepăsătoare la moartea principesei, ar fi mers oare atît de departe încît să se învinuiască de o greșeală și mai gravă, ca să explice că totuși primea ? Lumea uita că doamna Verdurin ar fi mărturisit, o dată cu mîhnirea ei, că n-avusese curajul să renunțe la o plăcere ; asprimea unei prietene era un lucru mai jignitor, mai imoral ; dar mai puțin umilitor, prin urmare mai ușor de mărturisit decît frivolitatea amfitrioanei. În materie de crimă, mărturisirile sînt dictate de interes acolo unde există primejdie pentru cel vinovat și de amorul propriu, cînd e vorba de greșelile fără sancțiune. De altminteri, fie că, găsind probabil prea uzat pretextul celor ce, ca să nu-și lase întreruptă de mîhniri viața lor de plăceri repetă că li se pare zadarnic să poarte în văzul lumii un doliu pe care-l au în inimă, doamna Ver-

Verdurin prefera să-i imite pe acei vinovați inteligenți cărora le repugnă clișeele nevinovăției, și a căror apărare — în parte mărturisite fără ca ei să-și dea seama — constă în a spune că n-au crezut că fac vreun rău săvârșind ce li se impută și pe care, de altfel, n-au avut ocazia să-l facă; fie că, adoptînd, ca să-și explice purtarea, teza nepăsării, găsea, de vreme ce pornise pe povîrnișul sentimentului ei urît, că era oarecare originalitate să-l încerci, un spirit de pătrundere rar să știi să-l deosebești, și un oarecare „tupeu“ să-l proclami, așa că doamna Verdurin ținu să stăruiască asupra faptului că nu era de loc mîhnită, nu fără o anumită mulțumire orgolioasă de psiholog paradoxal și de dramaturg îndrăzneț.

— Da, e foarte curios, spuse ea, nu mi-a făcut aproape nici o impresie. Doamne, nu pot spune că n-aș fi preferat ca ea să fi trăit, nu era o persoană rea.

— Ba da, o întrerupse domnul Verdurin.

— Ah ! Lui nu i-a plăcut fiindcă era de părere că-mi dăuna faptul că-o primeam, și asta-l orbește.

— Recunoaște că am dreptate, spuse domnul Verdurin, că n-am încuviințat niciodată această relație. Ți-am spus întotdeauna că are o reputație proastă.

— Dar n-am auzit niciodată spunîndu-se așa ceva, protestă Saniette.

— Dar cum așa ? exclamă doamna Verdurin, era universal cunoscută, nu e vorba de o reputație proastă, ci rușinoasă, dezonorantă. Nu, dar nu din pricina asta. Eu însumi n-aș ști să-mi tălmăcesc sentimentul ; nu o detestam, dar mi-era atât de indiferentă încît, atunci cînd am aflat că e foarte rău bolnavă, chiar soțul meu a fost foarte mirat și mi-a spus : „S-ar zice că nu-ți face nici o impresie“. Dar iată, astă-seară, m-a rugat să deco-camandăm recepția, iar eu am ținut dimpotrivă să o dăm, pentru că aș fi găsit că joc teatru mărturisind o mîhnire pe care n-o simt.

Spunea așa pentru că găsea că asta era în chip minunat „teatru liber“ și destul de comod ; căci nesimțirea sau imoralitatea o dată mărturisite simplifică tot atât viața ca și morala ușoară ; transformă în datorie de sinceritate faptele blamabile, pentru care nu mai e nevoie să cauți scuze. Iar credincioșii ascultau cuvintele doamnei Verdurin cu acel amestec de admirație și de indispoziție pe care unele piese cumplit de realiste și de o observație neplăcută îl pricinuiau altădată ; și în timp ce se minunau văzînd-o pe scumpa lor Patroană dînd o formă nouă sincerității și neatfîr-nării ei, numai unul dintre ei, în vreme ce-și spu-neă că la urma urmei n-ar fi același lucru, se gîn-dea la propria-i moarte și se întreba dacă, în ziua cînd va surveni, se va plînge sau va avea loc vreo petrecere pe Quai Conti,

— Sînt foarte mulțumit că serata n-a fost de comandată, din pricina invitaților mei, spuse domnul de Charlus care nu-și dădea seama că, exprimîndu-se astfel, o jignea pe doamna Verdurin.

Totuși eram surprins, ca și oricine ce se apropiă în seara aceea de doamna Verdurin, de un miros destul de puțin plăcut de rhino-gomenol. Iată, a cărei împrejurări se datora aceasta. Se știe că doamna Verdurin nu-și exprima niciodată emoțiile-i artistice într-un chip moral, ci fizic, ca să pară mai inevitabile și mai adînci. Dar dacă i se vorbea de muzica lui Vinteuil, care-i plăcea cel mai mult, stătea nepăsătoare, ca și cum nu mai aștepta de la ea nici o emoție. Dar după cîteva minute de privire nemișcată, aproape distrată, pe un ton precis, practic, aproape nepolitic, ca și cum ți-ar fi spus : „Mi-ar fi totuna dacă ați fuma, dar din pricina covorului, e foarte frumos, — ceea ce mi-ar fi și mai indiferent — dar e foarte inflamabil, mă tem foarte mult de foc și n-aș vrea să vă văd arzînd pe toți, pentru un muc de țigară prost stinsă pe care ați lăsat-o să cadă pe jos“, tot astfel proceda și cînd era vorba de Vinteuil : dacă se vorbea de el, nu arăta niciun fel de admirație, dar peste o clipă își exprima cu un aer rece, părerea de rău că se cînta în seara aceea : „N-am nimic împotriva lui Vinteuil ; după părerea mea, e cel mai mare muzician al veacului, numai că nu pot asculta aceste lucruri fără să plîng o clipă (nu spunea nicidecum „să plîng“ cu un aer

patetic, ar fi spus tot atât de firesc „să dorm”; unele guri rele pretindeau chiar că acest din urmă verb ar fi fost mai potrivit, dar nimeni nu putea fi sigur, căci asculta muzica aceasta ținând capul în mâini și unele zgomote sforăitoare ar fi putut la urma urmei să fie plânsete). Nu-mi face rău să plîng, oricît vreți, numai că-mi dă guturaie îngrozitoare, îmi congestionează mucoasa și după patruzeci și opt de ore semăn cu o bătrînă bețivancă și trebuie să fac zile întregi inhalații ca să-mi funcționeze coardele vocale. În sfîrșit un elev al lui Cottard...

— Dar apropo, nu v-am prezentat condoleanțe, s-a prăpădit repede, bietul profesor !

— Ei, da, ce vreți, a murit și el ca toată lumea, a omorît destulă lume pentru ca să-i vină rîndul să-și îndrepte loviturile asupra lui.¹ Deci, vă spuneam că unul din elevii săi, o ființă fermecătoare, m-a îngrijit de boala asta. Profesează o axiomă originală : „Mai bine să preîntîmpini decît să vindeci”. Și-mi unge nasul înainte de a începe muzica. E radical. Pot să plîng cît nu știu cîte mame care și-ar fi pierdut copiii, nici urmă de guturai. Uneori, puțină conjunctivită, dar asta-i tot. Eficacitate desăvîrșită. Altfel n-aș fi putut continua

---

¹ Dintr-o scăpare a autorului, Cottard va mai „apărea” totuși în această operă, pentru a muri din nou, în timpul războiului, în ultimul roman al ciclului proustian, *Timpul regăsit* (n. ed.).

să-l ascult pe Vinteuil. Nu făceam decît să dau dintr-o bronșită într-alta.

Nu m-am mai putut abține să nu vorbesc cu domnișoara Vinteuil : „Fiica compozitorului nu e aici ? am întrebat-o pe doamna Verdurin, — și e o prietenă a ei ?

— Nu, tocmai am primit o telegramă, îmi răspunse doamna Verdurin ; au fost nevoite să rămână la țară.

Am avut o clipă nădejdea că poate nu fusesem niciodată vorba să vină și că doamna Verdurin îi anunțase pe acești reprezentanți ai compozitorului numai ca să impresioneze favorabil pe interpreți și publicul.

— Cum, atunci nici n-au venit la repetiția de adineaori ? spuse cu o falsă curiozitate baronul care voise să pară că nu-l văzuse pe Charlie. Acesta veni să-mi dea bună ziua. L-am întrebat, la ureche, despre lipsa domnișoarei Vinteuil ; mi s-a părut foarte puțin la curent. I-am făcut semn să nu vorbească prea tare și i-am spus că vom mai discuta despre asta. Se înclină făgăduindu-mi că ar fi foarte fericit să fie cu totul la dispoziția mea. Am băgat de seamă că era cu mult mai politicos, cu mult mai respectuos decît altădată. L-am felicitat pentru el — pentru el care ar putea poate să-mi lămurească bănuielile — pe domnul de Charlus care-mi răspunse :

— Nu face decît ce se cuvine, n-ar putea să trăiască cu oameni bine și să aibă maniere urite.

După părerea domnului de Charlus, manierele bune erau vechile maniere franceze, fără urmă de răceală britanică. Astfel, cînd Charlie, întorcîndu-se dintr-un turneu, în provincie sau în străinătate, debarca în costum de călătorie, la baron, acesta, dacă n-avea prea multă lume la el, îl săruta pe amîndoi obraji, poate ca să alunge oarecum prin atîta ostentație a dragostei sale, orice idee că această dragoste ar putea fi vinovată, poate ca să nu-și refuze o plăcere, dar mai mult încă, fără îndoială, din prea multă literatură, pentru păstrarea și ilustrarea vechilor maniere ale Franței, la fel cum ar fi protestat împotriva stilului münchenez sau stilului modern păstrînd fotolii vechi de la străbunica lui, opunînd flegmului britanic înduioșarea unui părinte sensibil din veacul al XVIII-lea care nu-și ascunde bucuria de a-și revedea fiul. În sfîrșit, era cumva un iz de incest în această dragoste paternă? E mai probabil că felul în care domnul de Charlus își satisfăcea, de obicei, viciul și asupra căruia vom primi ulterior unele lămuriri, nu ajungea nevoilor lui afective, disponibile de la moartea soției sale; oricum ar fi, după ce se gîndise de mai multe ori să se recăsătorească, îl munea acum dorința maniacă a unei adopțiuni și de care unele persoane din jurul lui se temeau să n-o îndrepte cumva asupra lui Charlie. Și lucrul nu e extraordinar. Invertitul care nu și-a putut hrăni patima decît cu o literatură scrisă penru bărbații cărora

le plac femeilor și care se gîndește la bărbați cîntărește *Noptile* lui Musset, încearcă nevoia să intre de asemenea în toate funcțiile sociale ale bărbatului care nu e invertit, să întrețină un amant, după cum un vechi obișnuit al Operei întreține dansatoare, să fie așezat, să se însoare sau să trăiască în concubinaj, să fie tată.

Domnul Charlus se depărtă cu Morel, sub cuvînt de a-l pune să-i explice ce avea să se cînte, găsind mai ales o mare gingășie în timp ce Charlie îi arăta partiturile, să se fălească astfel în public cu intimitatea lor tainică. Între timp, erau încîntat. Căci deși micul clan cuprindea puține fete tinere, doamna Verdurin invita destule prin compensare, în zilele de mari serate. Erau mai multe și foarte frumoase pe care le cunoșteam, care-mi adresau, de la distanță, un surîs de bun-venit. Aerul era astfel împodobit, din clipă în clipă, cu un surîs frumos de fată, podoaba multiplă și răzleață a seratelor, ca și a zilelor. Îți aduci aminte de o ambianță pentru că niște fete tinere au surîs.

Mare mirare i-ar fi cuprins pe invitați dacă ar fi fost atenți la cuvintele pe care domnul de Charlus le schimba, pe furiș, cu mai mulți bărbați de seamă în seara aceea. Aceștia erau doi duci, un general eminent, un mare scriitor, un mare medic, un mare avocat. Or, cuvintele fuseseră următoarele :

— Apropo, ați aflat dacă lacheul, nu, vorbesc de cel mic care se urcă pe capră... Dar la vara dumneavoastră Guermantes, nu cunoașteți pe nimeni ?

— Actualmente nu.

— Ia spuneți, în fața ușii de la intrare, la trăsuri, era o tânără persoană blondă, cu pantaloni scurți, care mi s-a părut foarte simpatcă. Mi-a chemat foarte grațios trăsura, aș fi prelungit bucuros conversația.

— Da, dar o cred cu totul ostilă, și apoi face niște mofturi ; pe dumneavoastră căruia vă place ca lucrurile să meargă strună de la început, v-ar scîrbi. De altminteri, știu că nu e nimic de făcut, un prieten de-al meu a încercat.

— Păcat, profilul mi se părușe foarte fin și părul superb.

— Adevărat, găsiți că e atît de bine ? Cred că dacă ați fi văzut-o mai de aproape, v-ar fi decepționat. Nu, acum două luni, ați fi putut vedea, la bufet, o adevărată minune, un vlăjgan de doi metri, o piele ideală și apoi îi și plăcea asta. Dar a plecat în Polonia.

— Ah, e puțin cam departe.

— Cine știe ? Poate că se întoarce. Te reîntîl-nești totdeauna în viață.

Nu există nici o mare serată mondenă care, dacă, vrînd să faci o secțiune în ea, știi să o faci destul de adîncă, să nu semene cu acele serate la

care medicii își invită bolnavii, unde aceștia vorbesc cu multă judecată, au maniere foarte frumoase și nu dovedesc că sînt nebuni, pînă cînd nu-ți strecoară la ureche, arătîndu-ți vreun domn care trece : „E Ioana d'Arc“.

— Găsesc că e de datoria noastră să-l lămurim pe Morel, îi spuse doamna Verdurin lui Brichot. Ceea ce fac nu e împotriva lui Charlus, din contra. E un om agreabil, iar în ce privește reputația lui, o să vă spun că e de un soi care nu-mă poate strica ! Eu însămi, care în micul nostru clan, la cîinele noastre de conversație, nu pot suferi flirturile, bărbații care spun ineptii unei femei, într-un colț, în loc să vorbească despre subiecte interesante, cu Charlus nu trebuie să mă tem de ceea ce mi s-a întîmplat cu Swann, cu Elstir, cu atîția alții. Cu el sînt liniștită, vine la cîinele mele unde pot fi toate femeile din lume, ești sigur că discuția generală nu va fi tulburată de flirturi, de șușoteli. Charlus e ceva aparte, ești liniștit cu el, e ca un preot. Numai că nu trebuie să-și îngăduie să domnească asupra tinerilor care vin aici și să ne tulbure micul nostru nucleu, căci altfel ar fi mai rău decît un afemeiat.

Și doamna Verdurin era sinceră cînd proclama astfel îngăduința ei față de Charlus. Ca orice putere bisericească, era de părere că slăbiciunile omenești sînt mai puțin periculoase, decît ceea ce ar putea slăbi principiul de autoritate, să dăuneze ortodoxiei, să schimbe crezul antic din mica

ei biserică. „Altfel, îmi arăt colții. Iată un domn care a vrut să-l împiedice pe Charlie să vină la o repetiție, pentru că nu era invitat și el. Și va căpăta un avertisment aspru, nădăjduiesc că-i va fi de ajuns, altfel nu-i rămîne decît să plece. Îl ține închis, pe cuvîntul meu“. Folosindu-se întocmai de aceleași expresii pe care aproape toată lumea le-ar fi întrebuințat, căci sînt unele nu prea obișnuite, pe care cutare subiect deosebit, cutare împrejurare dată le aduc aproape în chip necesar în memoria interlocutorului care crede că-și exprimă nestîinjenit gîndul deși nu face decît să repete, în chip mașinal, lecția universală, ea adăugă : „Nu-l mai poți vedea pe Morel fără să fie flancat de acest lungan, fără acest soi de paznic“. Domnul Verdurin propuse să-l ia o clipă la o parte pe Charlie ca să-i vorbească, sub pretextul de a-l întreba ceva. Doamna Verdurin se temea ca să nu fie tulburat și să cînte prost. „Ar fi mai bine să se amîne această executare pînă după cea a bucăților. Și poate chiar pe altă dată“. Căci deși doamna Verdurin ținea la emoția desfătătoare pe care ar încerca-o știind că soțul ei e pe cale să-l lămurească pe Charlie, într-o odaie vecină, se temea că dacă lovitura n-ar reuși, violonistul să nu se supere și să nu tragă chiulul pe data de 16.

Ceea ce-l pierdu pe domnul de Charlus în seara aceea fu proasta educație — atît de frecventă în lumea aceasta — a persoanelor pe care le invi-

tase și care începuseră să sosească. Venite totodată din prietenie pentru domnul de Charlus și din curiozitatea de a pătrunde în asemenea loc, fiecare ducesă se ducea drept la baron ca și cum el ar fi fost cel ce primea și spunea, doar la un pas de Verdurini, care auzeau totul : „Arătați-mi-o pe bătrîna Verdurin ; credeți că e neapărată nevoie să-i fiu prezentată ? Nădăjduiesc cel puțin că nu-mi va trece numele în ziarul de mîine, căci ar fi un motiv să mă stric cu toți ai mei. Cum, e femeia aceea cu părul alb ? Dar n-arată prea „rău“. Auzind vorbindu-se de domnișoara Vinteuil, de altminteri absentă, mai multe spuneau : „Ah ! fiica Sonatei ? Arătați-mi-o“ și, întîlnindu-se multe prietene laolaltă, se țineau de-o parte, pîndeau, spunemgînd de curiozitate ironică, intrarea credincioșilor, găseau prilejul să-și arate cu degetul pieptănătura, puțin ciudată, a unei persoane care, peste cîțiva ani, avea s-o lanseze ca modă, în lumea cea mai mare, și la urma urmei, regretau că nu găseau acest salon atît de deosebit de acelea pe care le cunoșteau, așa cum nădăjduiseră, și încercau decepția oamenilor de lume care, ducîndu-se în localul lui Bruant în nădejdea de a fi ocărîți de șansonetist, s-ar fi văzut întîmpinați la intrare cu un salut cuviincios, în locul refrenului așteptat : „Ah ! voyez c'te gueule, c'te binette. Ah ! voyez c'te gueule qu'elle a“. ¹

---

¹ A ! Ia uitați-vă la mutra asta, ce mai cap. A ! Ia uitați-vă la mutra ei ! (fr.) (N. ed.).

Domnul de Charlus o criticase la Balbec, foarte subțire, față de mine, pe doamna de Vaugoubert care, în ciuda mării sale inteligențe, cauzase, după norocul neașteptat, dizgrația iremediabilă a soțului ei. Suveranii pe lângă care domnul de Vaugoubert era acreditat, regele Théodose și regina Eudoxia, se întorseseră la Paris, dar de data aceasta pentru o ședere de oarecare durată, se dădeau zilnic serbări în onoarea lor, în cursul căroro regina, care se împrietenise cu doamna de Vaugoubert pe care o vedea de zece ani în capitala ei, și necunoscând nici pe soția președintelui republicii nici pe soțiile miniștrilor, se depărtase de acestea ca să stea deoparte cu ambasadoarea. Aceasta, crezând că poziția ei e mai presus de orice atingere, domnul de Vaugoubert fiind autorul alianței dintre regele Théodose și Franța, concepute, prin preferința pe care i-o arăta regina, o satisfacție de orgoliu, dar nu simți primejdia care o amenința și care se realizează peste câteva luni prin întîmplarea, considerată greșit de perechea prea încrezătoare ca nefiind posibilă, a neașteptatei puneri în disponibilitate a domnului de Vaugoubert. Domnul de Charlus, comențind în „trenuleț” căderea prietenului său din copilărie, se mira că o femeie inteligentă nu și-a pus la contribuție, în asemenea împrejurare, toată influența ei asupra celor doi suverani să obțină din partea acestora crearea impresiei că ea n-are nici o influență și să-i facă să-și reverse asupra

soției președintelui republicei și soțiilor miniștrilor, o bunăvoință de care ele ar fi fost cu atât mai măgulite, adică la care ar fi fost cu atât mai dispuse, în satisfacția lor, să le fie recunoscătoare Vaugoubertilor, cu cât ar fi crezut că această bunăvoință era spontană și nicidecum dictată de ei. Dar cine vede greșelile altora, dacă este puțin amestecat de împrejurări, cade adesea în ele. În timp ce invitații săi își croiau drum ca să-l felicite, să-i mulțumească, de parcă el ar fi fost stăpînul casei, domnul de Charlus nu se gîndea să-i roage să spună cîteva cuvinte doamnei Verdurin. Numai regina Neapolului, în care dăinuia același sînge nobil ca și în surorile ei, împărăteasa Elisabeth și ducesa d'Alençon, începu să vorbească cu doamna Verdurin ca și cum ar fi venit pentru plăcerea s-o vadă, mai mult decît pentru muzică și pentru domnul de Charlus, făcându-i de declarații Patroanei, nu încetă să-i exprime dorința pe care o avea de atîta timp să facă cunoștință cu ea, îi făcu complimente în ce privește casa și îi vorbi despre subiectele cele mai diferite ca și cum ar fi fost în vizită. Ar fi ținut atît de mult s-o aducă și pe nepoata ei Elisabeth, spunea ea (cea care avea să se căsătorească în curînd cu principele Albert al Belgiei) și care va regreta atît de mult ! Tăcu cînd văzu că muzicanții se instalau pe estradă și ceru ca să-i fie arătat Morel. Nu trebuia să-și facă deloc iluzii asupra motivelor care-l îndemneau pe domnul de

Charlus să vrea ca tînărul virtuos să fie înconjurat cu atîta glorie. Dar vechea ei înţelepciune de suverană în care curgea unul din sîngele cele mai nobile din istorie, cele mai bogate în experienţă, în scepticism şi în orgoliu, o făcea să considere tarele inevitabile ale oamenilor la care ţinea cel mai mult, ca, de pildă, vărul ei Charlus (ca şi ea, fiul unei ducese de Bavaria), ca pe nişte nenorociri care le făceau acestora şi mai preţios sprijinul pe care-l putea găsi în ea şi, prin urmare, datorită lor, ea încerca şi mai mult plăcerea să li-l dea. Ştia că domnul de Charlus va fi de două ori emoţionat că s-a deranjat în asemenea împrejurare. Dar, tot atît de bună pe cît se arătase odinioară de vitează, această femeie eroică, regină-soldat care trăsesese chiar ea cu puşca de pe parapetele de la Gaète, totdeauna gata să se îndrepte cavaliereşte spre cei slabi, vîzînd-o pe doamna Verdurin singură şi părăsită, şi care de altminteri nu ştia că n-ar fi trebuit să se îndepărteze de regină, căutase a se preface că pentru ea, regina Neapolului, centrul acestei seerate, punctul de atracţie care o făcuse să vină, era doamna Verdurin. Se scuză că nu putea sta pînă la sfîrşit, trebuind, deşi nu ieşea niciodată, să se ducă la o altă serată, şi rugînd mai cu seamă cînd va pleca, să nu se deranjeze nimeni pentru ea, considerînd-o astfel pe doamna Verdurin scutită de onorurile pe care aceasta de altminteri nu ştia că trebuiau să-i fie făcute.

Se cuvine totuși să recunoaștem că domnul de Charlus, dacă o uită cu totul pe doamna Verdurin și o lășă părăsită în mod scandalos de oameni „din lumea lui“ pe care-i invitasese, înțelesese în schimb că nu trebuia să-i lase pe aceștia să aibă față de „manifestația muzicală“ atitudinile urite de care se foloseau față de Patroană. Morel se urcase pe estradă, artiștii se grupau și se auzeau încă discuții, chiar râsete, cuvinte ca „se pare că trebuie să fii inițiat ca să înțelegi“. Domnul de Charlus îndreptându-și deodată talia, parcă ar fi intrat în alt trup decât acela pe care-l văzuseră adineauri întrînd, parcă tîrîndu-se, la doamna Verdurin, adoptă o expresie de prooroc și privi adunarea cu o seriozitate care însemna că nu era momentul să se rîdă, și în urma căreia se văzură roșind, pe neașteptate, fețele mai multor invitați prinse în greșeală, ca un școlar de către profesorul său, în plină clasă. Pentru mine, atitudinea, de altminteri atît de nobilă, a domnului de Charlus avea ceva comic; căci, acum își fulgera invitații cu priviri aprinse, acum, ca să le indice ca un *vade mecum*, o tăcere cucernică ce se cuvenea să fie păstrată, dezicerea de orice preocupare mondenă, el însuși înfățișă, ridicînd spre fruntea lui frumoasă mîinile-i înmănușate în alb, un model (căruia trebuia să i te conformezi) de gravitate, aproape de extaz, fără să răspundă salutarilor celor întîrziati, destul de necuviincioși ca să nu înțeleagă că acum sosise momentul Marii Arte.

Totî fură hipnotizați, nimeni nu mai îndrăzni să scoată o vorbă, să miște un scaun ; respectul pentru muzică — grație prestigiului lui Palamède — fusese inculcat pe neașteptate unei mulțimi tot atît de prost crescută pe cît de elegantă.

Cînd am văzut că pe estradă luaseră loc nu numai Morel și un pianist, ci și alți instrumentiști, am crezut că se va începe cu operele altor muzicieni decît Vinteuil. Căci credeam că nu aveau altă operă de-a lui decît Sonata pentru pian și vioară.

Doamna Verdurin se așeză la o parte, cu emisferele frunții sale albe și ușor îmbujorate, bombate măreț, cu părul dat la o parte, imitînd întrucîtva un portret din veacul al XVIII-lea, sau poate din nevoia de răcoare a unei ființe înflăcărata pe care pudoarea o împiedică să spună în ce stare e, izolată, divinitate care prezida la solemnitățile muzicale, zeiță a wagnerismului și a migrenei, un soi de Normă aproape tragică, evocată de geniu în mijlocul acestor plicticoși, în fața cărora avea să disprețuiască încă și mai mult ca de obicei, să exprime impresii ascultînd o muzică pe care o cunoștea mai bine decît ei. Concertul începu, nu știam ce se cînta, mă afluam pe meleaguri necunoscute. Unde să-l situez ? În opera cărui autor mă afluam ? Aș fi vrut să știu și nevînd pe nimeni lîngă mine pe care să-l întreb, aș fi vrut să fiu un personaj din acele *O mie și*

una de nopți pe care le reciteam mereu și unde în momentele de nesiguranță, se ivește pe neașteptate un spirit sau o adolescentă de o frumusețe încântătoare, nevăzută pentru alții, dar nu și pentru eroul încurcat, căruia îi destăinuiește tocmai ce dorește el să știe. Dar chiar în acest moment am fost favorizat de asemenea apariție fermecată. După cum într-o regiune pe care crezi că n-o cunoști și pe care într-adevăr ai abordat-o dintr-o latură nouă, când, după ce-ai cotit pe un drum îți se întâmplă să dai deodată în altul ale cărui colțuri, chiar cele mai mărunte, îți sînt familiare dar unde nu obișnuiai să ajungi din acea direcție îți spui deodată : „Dar e poteca ce duce la porțile grădinei prietenilor mei X. ; sînt la două minute de ei“ ; și fiica lor e într-adevăr acolo, unde a venit în trecere să-ți dea bună ziua ; astfel, pe neașteptate, m-am recunoscut în mijlocul acestei muzici noi pentru mine, în plină Sonată de Vinteuil ; și, mai minunată decît o adolescentă, mica frază, învăluită, împodobită cu argint, din care curgeau sonorități strălucitoare, ușoare și gingașe ca niște văluri, se îndreptă spre mine, astfel încît o puteam recunoaște sub aceste podoabe noi. Bucuria mea că o regăsisem sporea cu accentul cunoscut, atît de prietenesc, pe care-l lua ca să mi se adreseze atît de convingător, atît de simplu, nu fără să lase totuși să izbucnească acea frumusețe scilpitoare de care strălucea. De altmînteri, semnificația nu avea de data aceasta un alt sens decît

să-mi arate drumul, care nu era acela al Sonatei, căci lucrarea era o operă inedită a lui Vinteuil, în care se amuzase, printr-o aluzie care îndreptăţea în acest loc un cuvânt din programul pe care ar fi trebuit să-l ai în acelaşi timp sub ochi, să facă să apară o clipă mica frază. Abia îmi adusesem astfel aminte de ea, că şi dispăru şi m-am regăsit în acea lume necunoscută; dar ştiam acum, şi totul nu încetă să-mi confirme, că lumea aceasta era una din acelea pe care nici n-aş fi putut concepe că Vinteuil le-ar fi creat, căci după ce mă obosise Sonata, care era un univers sleit pentru mine, şi încercam să-mi închipuiesc altele tot atât de frumoase, dar diferite, făceam ca acei poeţi care-şi umplu pretinsul lor Paradis cu livezi, cu flori, cu râuri, care sînt aceleaşi ca şi pe Pămînt. Ceea ce era în faţă-mi mă făcea să încerc tot atîta bucurie cîtă mi-ar fi pricinuit Sonata dacă n-aş fi cunoscut-o; prin urmare, fiind un lucru tot atât de frumos, era totuşi altceva. Cîtă vreme Sonata se ridica deasupra unor zori liliace şi cîmpeneşti, împărţindu-şi candoarea uşure ca să se agaţe de încîlcirea gingaşă şi totuşi consistentă a unui umbrar rustic de caprifoi, pe nişte muşcate albe, lucrarea nouă începea pe suprafeţe netede şi plane ca acelea ale mării, pe o dimineaţă de furtună, în miiloul unei tăceri aspre, într-un vid nesfîrşit şi acest univers necunoscut era scos din tăcere şi din noapte, într-un roz de auroră, ca să se înalţe pro-

gresiv în față-mi. Acest roșu atît de nou, atît de absent din Sonata gingașă, cîmpenească și pură, colora tot cerul, ca aurora, cu o nădejde tainică. Și un cîntec străpungea acum aerul, cîntec de șapte note, dar cel mai necunoscut, cel mai deosebit de tot ceea ce mi-aș fi putut închipui vreodată, totodată inefabil și strident, nu uguitul unui porumbel ca în Sonată, ci spintecînd aerul, tot atît de viu ca și nuanța roșu-aprinsă în care era scaldat începutul, ceva ca un cîntec mistic de co-coș, o chemare inefabilă, dar supraacută, a dimineții eterne. Atmosfera rece, spălată de ploaie, electrică — de o calitate atît de deosebită, la presiuni cu totul altele, într-o lume atît de depărtată de aceea, virginală și împodobită cu vegetale, a Sonatei — se schimba în fiecare clipă, ștergînd făgăduiala împurpurată a zorilor. La amiază totuși, într-o însorire arzătoare și trecătoare, parcă se împlinea într-o fericire grea, țărănească și aproape rustică, în care împleticirea clopotelor răsunătoare și dezlănțuite (asemenea celor care incendiau de căldură piața bisericii din Combray, și pe care Vinteuil, care pesemne că le auzise adesea, poate le regăsise în acel moment în memoria lui, ca o culoare pe care o ai la îndemînă pe o paletă), parcă materializa bucuria cea mai adîncă. La drept vorbind, din punct de vedere estetic, acest motiv de bucurie nu-mi plăcea; îl găseam aproape urît, ritmul lui era atît de penibil trăgănat pe pămînt, încît i-ai fi putut imita tot ce

era esențial, numai cu zgomote, izbind în anume chip niște bețișoare pe o masă. Mi se părea că lui Vinteuil îi lipsise aici inspirația și prin urmare îmi lipsea și mie oarecare putere de atenție.

Mă uitam la Patroană a cărei nemișcare sălbatică parcă protesta împotriva capetelor ignorante ale doamnelor din foburg care băteau măsura. Doamna Verdurin nu spunea : „Înțelegeți că eu cunosc muzica aceasta și încă cum ! Dacă ar trebui să exprim tot ce simt de pe urma ei, nu aş mai termina niciodată !“ Nu spunea asemenea lucru. Dar talia ei dreaptă și nemișcată, ochii ei fără expresie, șuvițele ei fugare, îl spuneau în locul ei. Și mărturiseau și curajul ei, că muzicienii puteau să-și dea drumul, să nu-i cruțe nervii, că nu i se va face rău la andante, că nu va țipa la allegro. Mă uitai la muzicieni. Violoncelistul stăpînea instrumentul pe care-l strîngea între genunchi, aplecîndu-și capul căruia trăsăturile lui vulgare îi dădeau, în momentele de manierism, o expresie involuntară de dezgust ; se apleca pe instrumentul său, îl pipăia cu aceeași răbdare casnică cu care ar fi curățat o varză, în timp ce lîngă el, harpista, încă un copil, cu rochie scurtă, depășită din toate părțile de razele orizontale ale patruleterului de aur, asemenea acelor care, în odaia fermecată a unei sibile, ar figura în chip arbitrar eterul potrivit formelor consfințite, parcă se ducea să caute, ici și colo, la punctul cerut, un

sunet desfătător, în același chip în care, mica zeiță alegorică, înălțată în fața parmalicului de aur al bolții cerești, ar fi cules stele, una câte una. Iar o șuviță pînă acum invizibilă a lui Morel, amestecată în părul său, se desprinsese și alcătuisese un cîrlionț pe frunte...

Am întors, pe nesimțite, capul spre public ca să-mi dau seama de ceea ce domnul de Charlus avea aerul să gîndească despre acest cîrlionț. Dar ochii mei nu au întîlnit decît fața, sau mai degrabă numai miinile doamnei Verdurin, căci aceasta era pe de-a-ntregul ascunsă în ele.

Voia oare Patroana, prin această atitudine de reculegere, să arate că se socotea ca fiind la biserică, și că nu găsea această muzică deosebită de rugăciunea cea mai sublimă? Voia oare, întocmai ca unele persoane, la biserică, să-și ascundă de privirile indiscrete, fie din pudoare, fie din respect uman, rîvna lor presupusă, sau o vinovată lipsă de atenție, sau un somn de neînvins? Această din urmă ipostază este aceea pe care, un zgomot regulat care nu era muzical, m-a făcut o clipă să o consider ca fiind cea adevărată, dar mi-am dat apoi seama că el nu se datora sforăielilor doamnei Verdurin ci celor ale cățelușei sale.

Dar cum motivul triumfător fusese repede gonit, risipit de altele, muzica aceasta mă prinse din nou; și îmi dădeam seama că dacă, în sînul aces-

tui septuor¹, erau expuse, rînd pe rînd, elemente deosebite care se combinau la sfîrșit, în același chip, Sonata lui Vinteuil și, cum am aflat mai tîrziu, și celelalte opere ale lui, fuseseră, în raport cu acest septuor, doar niște încercări sfioase, desfătătoare, dar foarte plăpînde, pe lîngă capodopera triumfală și desăvîrșită care mi se dezvăluia în clipa aceasta. Și de asemenea nu mă puteam împiedica, prin comparație, să-mi amintesc că mă gîndisem la celelalte lumi pe care Vinteuil le putuse crea, ca la niște universuri îngrădite cum fusese fiecare din dragostele mele; dar în realitate trebuia totuși să-mi mărturisesc că, la fel ca în sînul ultimei mele iubiri — aceea pentru Albertine — primele mele veleități de a iubi (la Balbec, la început, apoi după partida de-a v-ați ascunselea, apoi noaptea cînd dormise la hotel, apoi la Paris, în duminica cu brumă, apoi în seara cînd avusese loc petrecerea la Guermanți, apoi din nou la Balbec și, în sfîrșit la Paris, unde viața mea era strîns legată de a ei), de asemenea, dacă nu priveam acum numai dragostea mea pentru Albertine, ci toată viața mea, celelalte amori ale mele nu fuseseră nici ele decît niște încercări mărunte și sfioase, chemări care pregăteau această dragoste mai vastă : dragostea pen-

---

¹ În manuscris și în dactilograma revăzută de Proust, apare cînd *sextuor* cînd *septuor*; ne-am însușit forma preferată și de ediția franceză, fiind cea mai des uzitată (n. ed.).

tru Albertine. Și am încercat să urmăresc muzica, pentru ca să mă întreb iarăși dacă Albertine o văzuse sau nu pe domnișoara Vinteuil în zilele acestea, așa cum întrebi din nou o suferință launtrică, pe care distracția te face s-o uiți o clipă. Căci toate faptele cu puțință ale Albertinei se petreceau în mine. Posedăm cîte o copie a fiecărei ființe pe care o cunoaștem ; dar situată de obicei la orizontul imaginației, al memoriei noastre, ea ne rămîne relativ exterioară, și ceea ce a făcut sau poate face ea nu comportă pentru noi mai multe elemente dureroase decît un obiect așezat la o oarecare depărtare și care ne procură numai senzațiile nedureroase ale vederii. Percepem în chip contemplativ răul care mîhneste aceste ființe, îl putem deplînge în cuvinte potrivite care des-tăinuiesc celorlalți inima noastră bună, dar nu-l încercăm și noi. De la rana mea din Balbec însă, copia Albertinei era în inima mea, la o mare adîncime, de unde era greu de scos. Ceea ce vedeam din ea, mă rănea ca pe un bolovan ale cărui simțuri ar fi atît de supărător schimbate, încît ar resimți în sinea lui vederea unei culori ca pe o tăietură în plină carne. Din fericire, nu cedasem ispitei de a o rupe încă cu Albertine ; plictiseala de a o regăsi peste puțin, cînd mă voi reîntoarce, ca pe o femeie mult iubită, era atît de puțin lucru pe lîngă neliniștea pe care aș fi avut-o dacă despărțirea s-ar fi efectuat de-a binelea în acest moment cînd aveam o îndoială în privința ei, în-

inte de a fi avut timpul să-mi devină indiferentă. În clipa în care mi-o inchipuiam astfel, aşteptându-mă acasă, găsind timpul prea lung, poate adormită o clipă în odaia ei, m-a mîngîiat, în trecăt, o frază gingaşă, familială şi domestică a septuorului. Poate — în asemenea măsură totul se încrucişează şi se suprapune în viaţa noastră lăuntrică — i-o inspirase lui Vinteuil somnul fiicei sale — al fiicei sale, astăzi cauza tuturor tulburărilor mele — cînd învăluia cu gingăşia ei, în serile paşnice, osteneala muzicantului, acea frază care m-a liniştit atît de mult prin acelaşi arierplan delicat, de tăcere, care linişteşte unele din reveriile lui Schumann, în care, chiar cînd „Poetul vorbeşte“, ghiceşti că „copilul doarme“. Adormită, trează, o voi regăsi astă-seară, cînd voi avea chef să mă întorc, pe Albertine, copilaşul meu. Şi totuşi, îmi spun, la începutul acestei opere, în aceste dintii strigăte ale aurorei parcă era făgăduit ceva şi mai tainic decît dragostea pentru Albertine. Încercam să gonesc gîndul la prietena mea ca să mă gîndesc numai la muzician. Şi mi se părea că era acolo. S-ar fi spus că autorul trăia reîntrupat, pe veci, în muzica lui; se simţea bucuria cu care alegea culoarea cutărui timbru, potrivindu-l cu altele. Căci unor daruri mai adînci, Vinteuil îl adăuga şi pe acela pe care puţini muzicieni şi poate chiar puţini pictori l-au avut, de a se folosi de culori nu numai atît de trainice, dar şi atît de personale, căroră, după cum timpul

nu le alterează prospețimea, nici elevii care-l imită pe acela care le-a găsit și nici meșterii care-i întrec, nu pot face să-i plătească originalitatea. Revoluția pe care a săvârșit-o apariția lor nu-și vede rezultatele asimilându-se anonim în epocile următoare ; se deslănțuiește, izbucnește iarăși, numai cînd se cîntă din nou operele înnoitorului pentru veșnicie. Fiecare timbru se sublinia cu o culoare pe care toate regulile din lume, învățate de muzicienii cei mai savanți, nu le-ar putea imita, astfel încît Vinteuil, deși venise la timpul său și fusese statornicit la rangul său în evoluția muzicală, îl va părăsi ca să vină să se așeze în frunte, de îndată ce i s-ar cînta una din producțiile lui care datorează faptul de a părea ieșită la iveală după cele ale muzicienilor mai recentî, caracterului ei de noutate trainică, în aparență contradictoriu și de fapt înșelător. O pagină simfonică a lui Vinteuil, pe care o cunoșteai cîntată la pian și pe care o auzai executată de orchestră, ca o rază de soare văratec pe care prisma ferestrei o descompune înainte de a intra într-o sufragerie întunecoasă, dezvăluia, ca o comoară nebănuită și multicoloră, toate giuvaerurile din *O mie și una de Noapți*. Dar cum să asemuiești cu acea orbire nemișcată a luminii, ceea ce era viață, mișcare continuă și fericită ? Acest Vinteuil pe care-l cunoscusem atît de sfios și atît de trist, dădea dovadă de îndrăzneală cînd trebuia să aleagă un timbru, să-i adauge un altul, și, în înțelesul

întreg al cuvîntului, vădea o plăcere în privința căreia audiția unei opere a lui nu mai lăsa nici o îndoială. Bucuria pe care i-o pricinuiseră cutare sonorități, puterile sporite pe care i le dăduseră ca să descopere altele, îl purtau pe ascultător, din descoperire în descoperire, sau mai degrabă însuși creatorul îl călăuzea, scoțînd din culorile pe care le găsisese o bucurie nebună și care-i dădeau puterea să descopere, să se năpustească asupra celor pe care ele păreau să le atragă, încîntat, tresărind ca la șocul unei scînteii cînd sublimul se naștea de la sine, din întîlnirea alămurilor, gîfiind, amețit, înnebunit, vertiginos, în timp ce-și picta marea frescă muzicală, întocmai ca Michel-Angelo legat de scara lui și cînd, cu capul în jos, tumultoase lovituri de penel pe tavanul capelei Sixtine. Vindecu! murise de mulți ani ; dar în mijlocul instrumentelor care-i erau dragi, îi fusese dat să continue, pentru un timp nemărginit, cel puțin o parte din viața lui. Numai din viața lui de om ? Dacă arta n-ar fi cu adevărat decît o prelungire a vieții, merita să-i sacrifice ceva ? Nu este ea tot atît de ireală ca și viața însăși ? Dacă ascultăm mai bine septuorul, nu puteam crede asemenea lucru. Fără îndoială că septuorul roșiatic se deosebea foarte mult de alba Sonată ; la fel ca întrebarea sfioasă la care răspundea mica frază față de rugămîntea fierbinte și avidă să afle împlinirea făgăduielii stranii care răsunase

atît de aspră, atît de supranaturală, atît de scurtă, făcînd să vibreze roșeața încă nesigură a cerului matinal, deasupra mării. Și totuși, aceste fraze atît de deosebite erau făcute din aceleași elemente, căci după cum se află un anumit univers perceptibil nouă în pîrticelele risipite ici și colo, în cutare case, în cutare muzee, și care era universul lui Elstir, cel pe care-l vedea, cel în care trăia, tot la fel muzica lui Vinteuil așternea, notă cu notă, nuanță cu nuanță, colorațiile necunoscute ale unui univers de neprețuit, nebănuit, fragmentat prin lacunele pe care le lăsau între ele audițiile operei sale; aceste două întrebări atît de puțin asemănătoare care comandau părțile atît de diferite ale Sonatei și ale septuorului, una întrerupînd în chemări scurte, o linie continuă și pură, cealaltă legînd într-o armătură indivizibilă, niște frînturi răzlețe, una atît de liniștită și de sfioasă, aproape detașată și ca și filozofică, cealaltă atît de grăbită, neliniștită, implorătoare, constituiau totuși o aceeași rugăciune, tîșnită în fața diferitelor răsărituri de soare lăuntrice și numai răsfrîntă prin mediile diferite ale altor gînduri, de căutarea unei arte, în progres, în răstimpul anilor în care voise să creeze ceva nou. Rugăciune, nădejde, care era în fond aceeași, care se putea recunoaște sub deghizările ei în diferitele opere ale lui Vinteuil, și care nu se găsea decît în operele lui. Muzicografii ar putea găsi înru-direa, genealogia acestor fraze în operele altor

mari muzicieni, dar numai din motive mărunte, din asemănări exterioare, din analogii mai degrabă ingenios găsite de judecată, decît simțite de impresia directă. Cea pe care o dădeau frazele lui Vinteuil se deosebea de oricare alta, ca și cum, în ciuda concluziilor care parcă se desprind din știință, individualul ar exista. Și tocmai cînd căuta cu putere să fie nou, recunoșteai sub deosebirile aparente, potrivirile adînci și asemănările voite din sînul unei opere; cînd Vinteuil relua în diferite rînduri una și aceeași frază, o diversifica, se amuza să-i schimbe ritmul, să o facă să reapară sub forma ei dintîi, aceste asemănări voite, operă a inteligenței, prin forța lucrurilor, superficiale, nu ajungeau niciodată să fie atît de impresionante ca acele asemănări ascunse, neintenționate, care izbușteau sub culori diferite, între cele două capodopere deosebite; căci atunci Vinteuil, căutînd din toate puterile să fie nou, se întreba el însuși, din toată forța strădaniei sale creatoare, atîngea propria-i esență la acele adîncimi unde, orice întrebare i s-ar fi pus, ea răspundea cu același accent al său. Un accent, accentul lui Vinteuil, se desparte de accentul celorlalți muzicieni printr-o deosebire cu mult mai mare decît aceea pe care o percepem între vocea a două persoane, chiar dintre mugetul și țipătul a două specii animale; o adevărată deosebire, cea care există între gîndirea celorlalți muzicieni și investigațiile permanente ale lui Vinteuil, în-

trebarea pe care și-o pune sub atâtea forme, speculația lui obișnuită, dar tot atât de dezbatută de formele analitice ale judecății ca și cum s-ar fi exercitat într-o lume de îngeri, astfel încît îi putem măsura adîncimea, dar fără s-o putem tîlmăci în limbaj omenesc, după cum nu pot nici spiritele descărnate cînd, evocate de medium, acesta le pune întrebări în legătură cu tainele morții. Și chiar ținînd seama de acea originalitate dobîndită care mă izbise după-amiază, de acea înrudire pe care muzicografi ar putea-o găsi între unii muzicieni, acești mari cîntăreți care sînt muzicienii originali se ridică totuși la un accent unic, la care revin în ciuda lor, și care e o dovadă a existenței ireductibil individuală a sufletului. Chiar încercînd să scrie mai sărbătorec, mai măreț sau mai vioi și mai vesel, să facă ceea ce zărea că se resfrînge în frumos, în spiritul public, Vinteuil, fără voia lui, cufunda totul sub un talaz adînc care-i face cîntecul nemuritor și lesne de recunoscut. Acel cîntec, diferit de al altora, asemănător cu toate ale sale, de unde-l învățase Vinteuil, unde-l auzise ? Fiecare artist pare astfel a fi cetățeanul unei patrii necunoscute, uitată de el însuși, deosebită de aceea de unde va veni, gata de plecare pe pămînt, alt mare artist. Cel mult, Vinteuil pîne să se fi apropiat în ultimele sale opere de această patrie. Atmosfera nu mai era acolo aceeași ca în Sonată, frazele întrebătoare

erau mai grăbite, mai neliniștite, răspunsurile mai tainice ; aerul spălăcit al dimineții și al serii influența parcă în ele pînă și coardele instrumentelor. Deși Morel cînta minunat, sunetele pe care le scotea vioara lui mi se păreau ciudat de ascuțite, aproape pițigăiate. Această asprime plăcea și simțeai în ea, ca în unele voci, un soi de calitate morală și de superioritate intelectuală. Dar te putea supăra. Cînd viziunea universului se schimbă, se limpezește, devine mai potrivită cu amintirea patriei interioare, e foarte firesc ca aceasta să se tălmăcească printr-o alterare generală a sonorităților la un muzician, ca și a culorii la pictor. De altminteri, publicul cel mai inteligent nu se înșală, deoarece operele din urmă ale lui Vinteuil au fost declarate mai adînci. Dar nici un program, nici un subiect nu aducea un element intelectual de judecată. Se ghicea deci că era vorba, în stilul sonor, de o transpunere a adîncimii.

Muzicienii nu-și mai amintesc de această patrie pierdută, dar fiecare din ei rămîne totdeauna inconștient acordat și la un anumit unison cu ea ; delirează de bucurie cînd cîntă după canonul patriei sale, o trădează uneori din dragoste pentru glorie, dar atunci, căutînd gloria, fuge de ea, și o găsește numai cînd o disprețuiește, cînd intonează acel cîntec ciudat a cărui monotonie — căci oricare ar fi subiectul tratat, rămîne identic cu el însuși — dovedește, la muzician, statornicia ele-

mentelor care-i alcătuiesc sufletul. Dar atunci nu-i așa că aceste elemente, toată zgura reală pe care sîntem nevoiți s-o păstrăm pentru noi înșine, pe care conversația nu poate s-o transmită nici de la prieten la prieten, de la maestru la discipol, de la amant la amantă, acel inefabil care deosebește calitativ ceea ce fiecare a simțit și pe care e obligat să-l lase în pragul frazelor în care nu poate comunica cu nimeni decît mărginindu-se la niște puncte exterioare, comune tuturor și fără interes, arta, arta unui Vinteuil ca și aceea a unui Elstir, îl face să apară, exteriorizînd în culorile spectrului alcătuirea intimă a acestor lumi din ceea ce numim indivizi și pe care nu i-am cunoaște niciodată dacă n-ar fi arta? Aripile, sau un alt aparat respirator care ne-ar îngădui să străbatem nemărginitul, nu ne-ar sluji la nimic, căci dacă ne-am duce în Marte sau în Venus păstrînd aceleași simțuri ele ar împrumuta aceeași înfățișare, tuturor celor văzute ca și lucrurilor de pe Pămînt. Singura călătorie autentică, singura baie de Tinerete, n-ar fi să ne îndreptăm spre peisaje noi, ci să avem alți ochi, să vedem universul cu ochii altuia, a o sută alții, să vedem cele o sută de universuri pe care fiecare din ei le vede, care este fiecare din ei; astfel de lucru îl putem face cu un Elstir, cu un Vinteuil, cu semenii lor, zburăm cu adevărat din stele în stele.

Andantele se sfîrșise cu o frază plină de o gingășie căreia mă dăruisem pe de-a-ntregul; atunci,

înainte să înceapă partea următoare, fu un moment de pauză în care executanții își puseră la o parte instrumentele și asistența schimbă câteva impresii. Ca să arate că se pricepea, un duce declară : „E foarte greu să-l execuți bine“. Unele persoane mai plăcute, stătură o clipă de vorbă cu mine. Dar ce erau cuvintele lor care , ca orice cuvînt omenesc exterior, mă lăsau atît de indiferent, pe lîngă cereasca frază muzicală cu care mă întreținusem ? Eram într-adevăr ca un înger care, decăzînd din încîntarea Raiului, cade în realitatea cea mai lipsită de însemnătate. Și după cum unele ființe sînt ultimii martori ai unei forme de viață pe care natura a părăsit-o, mă întrebam dacă Muzica nu era pilda unică a ceea ce ar fi putut să fie — dacă n-ar fi existat invenția limbajului, alcătuirea cuvintelor, analiza ideilor — comunicarea dintre suflete. Ea este ca o posibilitate care n-a avut urmări ; omenirea s-a îndrumat pe alte căi, aceea a limbajului vorbit și scris. Dar această întoarcere la inanaliză era atît de îmbătătoare, încît, la ieșirea din acest rai, contactul ființelor mai mult sau mai puțin inteligente mi se părea de o lipsă de înțeles nemaipomenită. Ființele, în timpul cît se executa muzica, mă putusem gîndi la ele, le puteam îmbina cu ea ; sau mai degrabă, adăugasem muzicii numai amintirea unei singure ființe, a Albertinei. Iar fraza care încheia andantele mi se părea atît de sublimă, încît îmi spuneam că era păcat că Al-

bertine nu ştia şi, dacă ar fi ştiut, că n-ar fi în-
ţeles ce cinste ar fi fost pentru ea să fie îmbinată
cu ceva atît de măreţ care ne reunea şi a cărei
voce patetică părea să o împrumute. Dar după
ce muzica se întrerupse, fiinţele care erau acolo
păreau prea searbede. Se serviră nişte răcoritoare.
Domnul de Charlus interpela din cînd în cînd
cite un servitor : „Ce mai faci ? Ai primit biletul
meu ? Vii ?“ Fără îndoială că în aceste interpelări
era libertatea marelui senior care crede că mă-
guleşte şi care e mai din popor decît burghezul,
dar şi viclenia vinovatului care crede că lucrul
cu care se făleşte este chiar prin asta considerat
nevinovat. Şi adăuga cu tonul Guermantes al doam-
nei de Villeparisis : „E un tînăr cumsecade, o fire
bună, îl chem adesea pe la mine“. Dar aceste abi-
lităţi se întorceau împotriva baronului, căci ama-
bilităţile lui atît de intime şi biletele trimise la-
cheilor erau considerate ceva nemaipomenit. Iar
lacheii erau, de altfel mai puţin măguluţi decît
stingheriţi, din pricina camarazilor lor.

Între timp, septuorul care reîncepuse se apro-
pia de sfîrşit : în mai multe rînduri, cutare sau
cutare frază din Sonată revenea, dar de fiecare
dată schimbată, într-un ritm, un acompaniament
deosebite, aceeaşi şi totuşi alta, aşa cum renasc
lucrurile în viaţă ; era una din acele fraze care,
fără să poţi înţelege ce afinitate le indică drept
obîrşie unică şi necesară trecutul unui anumit
muzician, nu se găsesc decît în opera lor, şi apar

mereu în aceasta, ale cărei zîne, dryade, divinități familiare sînt; din ele deosebisem în septuor. vreo două sau trei care-mi aminteau de Sonată. În curînd — scăldată în ceața violetă care se ridica mai ales în ultima perioadă a operei lui Vinteuil, astfel încît, chiar cînd introducea undeva un dans, acesta rămînea captiv într-un opal — am observat o altă frază a Sonatei, care rămînea încă atît de depărtată încît abia o recunoșteam; șovăitoare, se apropie, dispăru ca speriată, apoi se reîntoarse, se înlănțui cu altele, venite, cum am aflat mai tîrziu, din alte opere, chemă altele care ajungeau la rîndul lor atractive și convingătoare îndată ce erau domesticite, și intrau în horă, în hora divină dar rămasă nevăzută celor mai mulți ascultători, care, avînd în fața lor numai un vîl gros prin care nu vedeau nimic, punctau arbitrar, cu exclamații admira-tive, o plictiseală continuă de care credeau că vor muri. Apoi ele se depărtară, cu excepția uneia pe care am văzut-o ivindu-se din nou de vreo cinci sau șase ori, fără să fi putut să-i zăresc fața, dar atît de mîngîietoare, atît de deosebită — fără îndoială ca scurta frază din Sonată, pentru Swann — de ceea ce nici o femeie nu mă făcuse vreodată să doresc, încît acea frază care-mi oferea cu o voce atît de gingașă o fericire pe care ar fi meritat osteneala să o dobîndești, poate e — acea făptură nevăzută al cărei limbaj nu-l cunoșteam și pe care-l înțelegeam atît de bine — singura Necu-

noscută pe care mi-a fost dat vreodată s-o întâlnesc. Apoi fraza aceasta se desfăcu, se schimbă, ca și scurta frază din Sonată, și ajunse chemarea tainică de la început. O frază cu un caracter dureros i se opuse, dar atât de adâncă, atât de nelămurită, atât de lăuntrică, aproape atât de organică și de viscerală, încât nu știai, la fiecare reluare a ei, dacă era aceea a unei teme sau a unei nevralgii. Curînd, cele două motive se luptau între ele încheștate, luptă în care uneori unul dispărea cu desăvîrșire, și în care, apoi, nu mai zăreai decît o frîntură din celălalt. Încheștare numai de energii, la drept vorbind; căci dacă aceste ființe se înfruntau, ele erau dezbărate de trupul lor fizic, de înfățișarea, de numele lor, și găsind în mine un spectator lăuntric, și el nepăsător la nume și la ce putea fi particular — care se interesa de lupta lor imaterială și dinamică și-i urmărea, cu pasiune, peripețiile sonore. În sfîrșit, motivul vesel rămase triumfător; nu mai era o chemare aproape neliniștită lansată în dosul unui cer gol, ci o bucurie inefabilă care venea parcă din rai, o bucurie tot atât de diferită de aceea din Sonată, după cum un înger gingaș și grav al lui Bellini, cîntînd din lăută, s-ar deosebi de vreun arhanghel îmbrăcat cu o hlamidă roșu-aprinsă de-al lui Mantegna, sunînd din trompetă. Știam că nu voi uita niciodată această nuanță nouă a bucuriei, această chemare la o bucurie supra-pămîntească. Dar fi-va ea oare realizabilă vreodată pentru

mine ? Întrebarea aceasta mi se părea cu atât mai importantă cu cît fraza aceasta era ceea ce ar fi putut caracteriza cel mai bine — contrastînd cu tot restul vieții mele, cu lumea vizibilă — acele impresii pe care le regăseam la intervale mari în viața mea, ca niște puncte de reper, momeli, pentru făurirea unei vieți adevărate : impresia pe care am avut-o în fața clopotelor de la Martinville, în fața unui șir de copaci lîngă Balbec. În orice caz, ca să mă întorc la accentul deosebit al acestei fraze, ce ciudat lucru că presimțirea cea mai diferită de ceea ce hotărăște viața banală, aproximația cea mai îndrăzneată a fericirilor de dincolo, s-au materializat tocmai în tristul mic-burghez cuviincios pe care-l întîlneam în luna Mariei, la Cimbray ! Dar mai ales cum se făcea că această destăinuire, cea mai stranie pe care o primisem vreodată, a unui fel necunoscut de bucurie, am putut-o primi de la el, deoarece, se spunea cînd murise, că nu lăsase decît Sonata, că restul era inexistent, în notări indescifrabile ? Indescifrabile, dar care totuși au sfîrșit prin a fi descifrate cu răbdare, cu inteligență și respect de singura ființă care trăise destul timp în apropierea lui Vinteuil ca să-i cunoască bine felul său de a lucra, ca să-i ghicească indicațiile de orchestră : prietena domnișoarei Vinteuil. Ea învățase de la fiică, și asta chiar în timpul vieții marelui muzician, cultul acesteia pentru tatăl ei. Din cauza acestui cult, în momentele în care te îndrepti spre opusul ade-

văratelor tale înclinări, cele două fete putuseră afla o plăcere dementă în profanările pe care le-am povestit. (Adorația față de tatăl său era pentru fiica lui, însăși împrejurarea pîngăririi; și fără îndoială, ele ar fi trebuit să-și refuze voluptatea acestei pîngăririi, dar acesta nu le exprima pe de-a-ntregul). Și de altminteri, pîngăririle se răriseră pînă la dispariție, pe măsură ce legăturile carnale și bolnăvicioase, acea înflăcărare tulbure și fumegîndă făcuse loc flăcării unei prietenii înalte și pure. Prietena domnișoarei Vinteuil era uneori pătrunsă de gîndul supărător că poate grăbise moartea lui Vinteuil. Cel puțin, petrecînd ani cu descîlcirea scrisului neciteț lăsat de Vinteuil, statornicind lectura sigură a acestor hieroglife, prietena domnișoarei Vinteuil avu mîngîierea că-i asigură muzicianului ai cărui ani din urmă îi întunecase, o glorie nemuritoare și compensatoare. Unele relații care nu sînt consfințite de legi decurg din legăturile de rudenie atît de numeroase, atît de complexe, doar mai trainice, decît cele ce se nasc din căsătorie. Chiar fără să ne oprim la relații de un soi atît de deosebit nu vedem oare în fiecare zi că adulterul, cînd e întemeiat pe o dragoste adevărată, nu zdruncină sentimentul de familie, îndatoririle care decurg din înrudiri, ci le reînsuflețește? Adulterul introduce spiritul în litera pe care adesea căsătoria ar fi lăsat-o moartă. O fiică bună care va purta numai din bună-cuviință doliu după al doilea soț

al mamei sale, nu va avea destule lacrimi ca să plîngă pe bărbatul pe care mama ei, dintre atîția, l-a ales ca amant. De altminteri, domnișoara Vinteil păcătuisese numai din sadism, ceea ce nu o dezvinovăța, dar care mi-a îngăduit mai tîrziu să mă gîndesc astfel cu oarecare înduioșare. Trebuia să-și dea seama. Îmi spuneam, în clipa în care profana cu prietena sa fotografia tatălui ei, că totul nu era decît ceva bolnăvicios, o nebunie și nicidecum răutatea autentică și veselă pe care ar fi dorit-o ea. Ideea că era numai o simulare de răutate, îi strica plăcerea. Dar dacă ideea aceasta i-ar fi putut reveni mai tîrziu, după cum îi stricase plăcerea, a trebuit să-i aline suferința. „Nu eram eu, și-a spus probabil, eram smintită. Eu pot încă să mă rog pentru tata, nu vreau să-mi pierd nădejdea în bunătatea lui.“ Dar se prea poate că ideea aceasta, care i se înfățișase cu siguranță, în toiul voluptății, să nu i se fi prezentat în suferință. Aș fi vrut să fi putut să o pun în mintea ei. Sînt sigur că i-aș fi făcut bine și că aș fi putut restabili între ea și amintirea tatălui ei o comunicare destul de gingașă.

La fel ca din carnetele necitețe, în care un chimist de geniu care nu știe că moartea e atît de aproape, își înseamnă descoperiri care poate vor rămîne pe veci necunoscute, prietena domnișoarei Vinteil desprinsese din hîrțiile mai necitețe decît papyrusurile, punctate cu scris cuneiform, formula în veci adevărată, mereu rodnică, a acestei

bucurii necunoscute, nădejdea mistică a Îngerului roșu-aprins al Dimineții. Și pentru mine ea fusese în astă-seară, poate totuși mai puțin decît pentru Vinteuil, trezindu-mi din nou gelozia față de Albertine, și urmînd să fie în viitor pricina atîtor suferințe, totuși grație ei, prin compensație, putuse ajunge pînă la mine chemarea ciudată pe care nu voi înceta niciodată s-o aud ca un soi de făgăduială și de dovadă că ar mai exista și altceva, ceva realizabil prin artă poate, decît neantul pe care-l aflasem în toate plăcerile și chiar în dragoste, iar dacă viața mea mi se părea atît de deșartă, cel puțin încă nu împlinise totul.

Prin munca sa, această fată îngăduise să se cunoască întreaga operă a lui Vinteuil. Alături de acest septuor, unele fraze ale Sonatei, singurele cunoscute de public, apăreau atît de banale, încît nu pricepeai cum de putuseră trezi atîta admirație. Sîntem astfel surprinși că ani de-a rîndul, unele bucăți atît de lipsite de importanță ca *Romanța către stea*, *Rugăciunea Elisabethei*, au putut stîrni, la concert, amatori fanatici care oboseau aplaudînd și strigînd bis cînd se termina ceea ce totuși nu este decît sărăcie searbădă pentru noi care cunoaștem *Tristan*, *Aurul Rinului*, *Maestrii cîntărești*. Trebuie să presupunem că aceste melodii neînsemnate cuprindeau totuși, în cantități infinitezimale, și chiar datorită acestei împrejurări poate mai asimilabile, ceva din originalitatea capodoperelor care retrospectiv, con-

tează numai ele pentru noi, dar pe care însăși perfecțiunea lor poate le-ar fi împiedicat să fie înțelese ; ele au putut pregăti calea acestora spre inimi. Oricum ar fi, dacă aceste lucrări trezeau o presimțire nedeslușită a frumuseților viitoare, le lăsau pe celelalte într-un necunoscut desăvârșit. Același lucru se întâmpla și cu Vinteuil ; dacă, murind, n-ar fi lăsat — exceptând anumite părți din Sonată — decît ce putuse termina, ceea ce s-ar fi cunoscut despre el ar fi fost, pe lângă adevărata lui măreție, atît de puțin lucru ca și cum, de pildă, Victor Hugo ar fi murit după *Pas de armă al regelui Jean*, *Logodnica timpanistului* și *Sarah cea care se îmbăiază*, fără să fi scris nimic din *Legenda veacurilor* și din *Contemplări* ; ceea ce este pentru noi opera lui adevărată ar fi rămas numai virtuală, tot atît de necunoscută ca acele universuri pînă la care percepția noastră nu ajunge și despre care nu vom avea vreodată habar.

De altminteri, acest contrast aparent, acea împletire adîncă dintre geniu (talentul de asemenea și chiar virtutea) și teaca de vicii în care, așa cum se întâmplase cu Vinteuil, el e atît de frecvent cuprins, păstrat, se putea citi, ca într-o alegorie de rînd, în însăși reuniunea invitaților în mijlocul cărora m-am regăsit, cînd muzica se sfîrși. Această reuniune, deși mărginită de data aceasta la salonul doamnei Verdurin, semăna cu multe altele ale căror ingrediente marele public nu le cunoaște și pe care gazetarii filozofi, dacă sînt

puțin informați, le numesc pariziene, sau panamiste, sau dreyfusarde, fără să se gîndească de loc că ele se pot întîlni tot atît de bine la Petersburg, la Berlin, la Madrid și în toate timpurile ; dacă efectiv subsecretarul de stat de la Arte, om cu adevărat artist, bine crescut și snob, cîteva ducese și trei ambasadori cu soțiile lor se aflau astă-seară la doamna Verdurin, motivul direct imediat al acestei prezențe se întemeia pe legăturile dintre domnul de Charlus și Morel, legături care-l făceau pe baron să dorească să dea cel mai mare răsuneț cu putință succesorilor artistice ale tînărului său idol și să dobîndească pentru el crucea Legiunii de onoare ; cauza mai îndepărtată care făcuse această reuniune cu putință era că o fată care întreținea cu domnișora Vinteuil legături paralele cu acelea dintre Charlie și baron, scosese la lumina zilei o serie întreagă de opere geniale și care însemnară o asemenea revelație, încît o subscripție publică n-avea să întîrzie să fie deschisă sub patronajul ministrului Instrucțiunii Publice, în vederea ridicării unei statui lui Vinteuil. De altfel, acestei opere, tot atît cît și legăturile domnișoarei Vinteuil cu prietena ei, îi fuseseră de folos cele dintre baron și Charlie, un soi de cale dreaptă, de scurtătură datorită cărora lumea avea să dea de aceste opere fără ocolul, dacă nu al unei neînțelegeri care ar stărui mult timp, cel puțin a unei ignoranțe totale care ar fi putut dura ani de-a rîndul. Ori de cîte

ori se produce o întîmplare accesibilă vulgarității de spirit a unui ziarist filozof, adică îndeobște o întîmplare politică, ziaristii filozofi sînt convinși că în Franța s-a schimbat ceva, că nu se vor mai întîlni asemenea seri, că nu se va mai admira un Ibsen, Renan, Dostoievski, d'Annunzio, Wagner, Strauss. Căci ziaristii filozofi trag concluzii din dedesubturile dubioase ale acestor manifestări oficiale ca să găsească ceva decadent în arta pe care ele le slăvesc și care, adesea, e cea mai austeră din toate. Căci nu e nume, printre cei mai stimați dintre acești ziarști, filozofi, care să nu fi dat în chip firesc loc la cutare serbări ciudate, deși ciudățenia lor era mai puțin flangrantă și mai bine ascunsă. Elementele impure care se împerecheau la această petrecere mă șocau din alt punct de vedere ; firește, eram mai în stare decît oricare altul să le disociez, căci învățasem să le cunosc pe fiecare în parte ; dar mai ales unele, cele în legătură cu domnișoara Vinteuil și cu prietena ei, vorbindu-mi de Combray, îmi vorbeau și de Albertine, adică de Balbec, pentru că văzînd-o odinioară pe domnișoara Vinteuil la Montjouvain și aflînd intimitatea prietenei sale cu Albertine, pentru acest motiv acum, cînd mă voi întoarce acasă, în locul singurătății, o voi găsi pe Albertine care mă aștepta ; iar celelalte care-l priveau pe Morel și pe domnul de Charlus, vorbindu-mi de Balbec unde văzusem, pe peronul gării din Doncières, cum s-au înnodat legăturile lor, îmi vorbeau de Combray și

de cele două direcții ale lui, căci domnul de Charlus era unul din acei Guermanti, conți de Combray, care locuia la Combray fără să aibă acolo casă, între cer și pământ, ca Gilbert cel Rău în vitraliul său, iar Morel era fiul acelui bătrîn lacheu care mă făcuse să o cunosc pe doamna în roz și-mi îngăduise, după atîția ani, să recunosc în ea pe doamna Swann.¹

¹ — Ei, a fost bine executat îl întrebă domnul Vardurin pe Saniette.

— Mă tem numai, răspunse acesta bîlbîind, ca virtuozitatea lui Morel să nu fi întunecat oarecum impresia generală despre operă.

— S-o întunece? Ce vreți să spuneți? urlă domnul Verdurin în timp ce invitații se înghesuiau, ca lei gata să sfișie omul căzut la pământ.

— Oh! Nu vorbesc numai de el...

— Dar nu mai știe ce spune. Vorbești de ce?

— Ar... trebui... să aud încă o dată ca să emit o judecată riguroasă.

— Riguroasă! E nebun? spuse domnul Verdurin apucîndu-se de cap. Ar trebui dus de aici.

— Asta înseamnă... cu exactitate; doar... se spune... cu o exactitate riguroasă. Eu spun că nu pot judeca riguros.

— Și eu vă spun să plecați de aici, strigă domnul Verdurin îmbătat de propria-i furie, arătîndu-i ușa cu degetul, cu ochi scăpărători. Nu permit să se vorbească astfel în casa mea!

Saniette plecă, în zigzaguri, ca un om beat. Unele persoane au crezut că n-a fost invitat, pentru a fi dat afară în felul acesta. Și o doamnă cu care fusese foarte prieten pînă atunci, căreia în ajun îi împrumutase o carte de mare preț, i-o trimise înapoi a doua zi, fără un cuvînt, de abia învelită într-o hîrtie pe care-l pusese pe maître-d'hotel-ul ei să scrie, scurt, numai adresa lui Saniette, nu voia să mai „aibă de-a face“ cu cineva care, vădit, era departe de a fi binevăzut de micul nucleu. Saniette, de altminteri, nu află niciodată această obrăz-

Domnul de Charlus reîncepu, în clipa în care muzica se sfîrși și invitații lui își luau rămas bun de la el, aceeași greșală ca și la sosirea lor. Nu le ceru să se îndrepte spre Patroană, să o asocieze pe ea și pe soțul ei la recunoștința care i se manifesta. Fu o defilare lungă, dar o defilare numai în fața baronului, și nu fără să-și fi dat chiar el seama, căci îmi spuse astfel după cîteva minute:

— Însăși forma manifestării artistice a luat în urmă o înfățișare de „sacristie“ destul de amuzantă.

Mulțumirile se prelungeau chiar cu felurite discuții care îngăduiau să rămîi încă o clipă lîngă baron, în timp ce aceia care nu-l felicitaseră încă pentru reușita petrecerii lui, stăteau locului, tropăiau. (Mai mulți soți ar fi vrut să plece; dar soția, snoabă deși ducesă, protesta:

— „Nu, nu, chiar dacă ar trebui să așteptăm o oră, nu trebuie să plecăm înainte de a-i fi mulțu-

---

nicie. Căci nici nu trecuseră cinci minute de la ieșirea zgomotoasă a domnului Verdurin, cînd un lacheu veni să-l anunțe pe Patron că domnul Saniette căzuse în curte lovit de apoplexie. Dar petrecerea nu se isprăvisc. „Puneți să-l ducă acasă, nu se va întîmpla nimic“, spuse Patronul al cărui „hotel“ particular, cum ar fi spus și directorul hotelului din Balbec, fu astfel asemuit cu acele hoteluri mari unde morțile subite sînt ascunse în grabă pentru a nu speria clienții, și unde, pînă una alta, cel decedat este ascuns într-o cămară pînă în clipa în care, chiar dacă în viață ar fi fost omul cel mai strălucit și cel mai generos, va fi scos pe ascuns, prin intrarea rezervată comisionarilor și personalului de rînd. De altminteri Saniette nu murise. Mai trăi cîteva săptămîni, dar fără să-i revină, decît temporar, cunoștința.

mit lui Palamède care şi-a dat osteneală. Numai el e stare să dea, în împrejurările actuale, asemenea petreceri.“ Nimeni nu s-ar fi gândit să se lase prezentat doamnei Verdurin după cum nici plasatoarei unui teatru la care o mare doamnă ar fi dus, într-o seară, toată aristocraţia).

— Aţi fost ieri la Éliane de Montmorency, vere ?
întrebă doamna de Mortemart, dornică să prelungească conversaţia.

— Nu, închipuieşte-ţi, nu ; țin foarte mult la Éliane, dar nu înțeleg sensul invitațiilor ei. Sint fără îndoială, mărginit, adăugă el cu un larg suris vesel, în timp ce doamna de Mortemart simțea că avea să aibă premiera uneia „de-a lui Palamède“ așa cum avea adesea de-ale Orianei. „Am primit acum cincisprezece zile un cartonaș de la agreabila Éliane. Dedesubtul numelui contestabil de Montmorency, se afla următoarea invitație drăgălașă : *«Scumpe văr, binevoîți a vă gândi la mine vinerea viitoare la ora 9 și jumătate»*. Iar dedesubt erau scrise aceste două cuvinte mai puțin grațioase : *«Cvartet Ceh»*. Mi s-au părut lipsite de înțeles, în orice caz fără mai multă legătură cu fraza precedentă decît acele scrisori pe dosul cărora vezi că prietenul corespondent începuse alta, cu aceste cuvinte : *«Scumpe prieten»*, dar urmarea lipsește, și n-a luat altă foaie de hîrtie, fie din distracție, fie din economie de hîrtie. Țin mult la Éliane : de aceea nu m-am supărat pe ea, m-am mulțumit să nu țin seama de cuvintele ciudate și nepotrivite

de «Cvartet Ceh» și, cum sînt un om rînduit, am pus deasupra căminului invitația de a mă gîndi la doamna de Montmorency vineri, la ora 9 și jumătate. Deși sînt cunoscut pentru firea mea ascultătoare, punctuală și blîndă, cum spunea Buffon despre cămilă — și rîsul se revărsă mai larg în jurul domnului de Charlus care știa dimpotrivă că era considerat ca omul cel mai dificil — am întîrziat cu cîteva minute (timpul să mă schimb) și fără să încerc prea multe remușcări, gîndindu-mă că ora 9 și jumătate era specificată în loc de 10. La 10 fix, într-un halat de casă, cu picioarele în niște papuci groși, m-am așezat la gura sobei gîndindu-mă la Éliane așa cum mă rugase și cu o intensitate care n-a început să descrească decît pe la zece și jumătate. Spuneți-i, vă rog, că am dat, cu strășnicie, urmare solicitării ei îndrăznețe. Cred că va fi mulțumită.“

Doamna de Mortemart leșină de rîs și domnul de Charlus împreună cu ea.

— Și mîine, adăugă ea fără să se gîndească că depășise, și încă cu mult, timpul care i se putea acorda, vă veți duce la verii noștri La Rochefoucauld ?

— Oh ! E cu neputință, m-au invitat ca și pe dumneavoastră, îmi dau seama, la lucrul cel mai cu neputință de conceput și de realizat căruia i se spune, dacă e vorba să mă iau după invitație : „Ceai dansant“. Treceam drept foarte îndemînatec cînd eram tînăr, dar mă îndoiesc că aș fi putut,

fără să fiu lipsit de cuviință, să-mi beau ceaiul dansînd. Nu mi-a plăcut niciodată să mănînc nici să beau într-un fel neglijent. Îmi veți spune că astăzi nu mai trebuie să dansez. Dar chiar dacă aș sta confortabil să-mi beau ceaiul — în a cărui calitate de altminteri nu prea mă încred deoarece i se spune dansant — m-aș teme că alți invitați mai tineri decît mine și poate mai puțin îndemînateci decît eram la vîrsta lor, și-ar vărsa ceașca pe fracul meu ceea ce mi-ar întrerupe plăcerea de-a o goli pe a mea.

Și domnul de Charlus nu se mulțumi să o omită din conversație pe doamna Verdurin și să vorbească de tot felul de subiecte pe care părea să aibă plăcerea să le dezvolte și să le schimbe, pentru pasiunea cumplită care o avusese totdeauna de a-și lăsa, la nesfîrșit, prietenii să stea în picioare și să „facă coadă“, prieteni care așteptau cu o răbdare istovitoare să le vină rîndul. Critica chiar unele părți ale seratei de care era răspunzătoare doamna Verdurin : „Dar, fiindcă veni vorba de ceașcă, ce sînt aceste castronașe ciudate care seamănă cu acelea în care, cînd eram tînăr, se aduceau sorbeturile de la Poiré Blanche ? Cineva mi-a spus mai adineauri că sînt pentru *café glacé*. Dar deși se vorbea de *café glacé*, n-am văzut nici cafea, nici înghețată. Ce nimicuri ciudate, cu destinație prost definită !“ Ca să rostească aceste cuvinte, domnul de Charlus își dusesese vertical, la gură, mîinile înmănușate în alb și-și rotunjise, cu

precauție, privirea cu care le indica de parcă s-ar fi temut să fie auzit și chiar văzut de amfitrioni. Dar era numai o prefăcătorie, căci peste câteva clipe avea să-i aducă aceleași critici însăși Patroanei și ceva mai târziu să-i poruncească necuvincios :

— Mai cu seamă să nu mai văd cești de *café glacé* ! Dați-le aceloră dintre prietenele dumneavoastră cărora doriți să le urîți casa. Dar mai ales să nu le pună în salon, căci lumea ar putea să nu-și dea seama și să creadă că a greșit odaia, căci sînt exact ca niște oale de noapte.

— Dar, vere, spunea invitata, cu voce înceată și privindu-l cu un aer întrebător pe domnul de Charlus, nu de teamă să nu o supere pe doamna Verdurin, ci să nu-l supere pe el, poate nu știe încă prea bine...

— O s-o învățăm.

— Oh ! rîdea invitata, nu poate găsi dascăl mai bun ! Are noroc ! Cu dumneavoastră poate fi sigură că nu va exista nici o notă discordantă.

— În orice caz, n-a fost nici una în muzică.

— Oh ! a fost sublim. Sînt bucurii pe care nu le uiți. Fiindcă veni vorba de acest violonist de geniu, urmă ea, crezînd, în naivitatea ei, că domnul de Charlus s-ar interesa de vioară „în sine“, îl cunoșteți pe cel pe care l-am auzit mai zilele trecute cîntînd minunat o sonată de Fauré, îl chema Frank...

— Da, e o oroare, răspunse domnul de Charlus, fără să-i pese de grosolănia unei dezmințiri care

însemna că vara lui n-avea nici un gust. Iar în ce privește violoniștii, vă sfătuiesc să rămâneți la al meu.

Domnul de Charlus și vara lui aveau să reînceapă să schimbe priviri, pe șoptite, și la pîndă căci doamna de Mortemart, înroșindu-se și încercînd, prin rîvna ei, să-și dreagă gafa, avea să-i propună domnului de Charlus să dea o serată la care să cînte Morel. Dar pentru ea, această serată n-avea scopul să pună în lumină un talent, scop pe care avea totuși să-l pretindă ca fiind al ei, și care de fapt era cel al lui Charlus. Nu vedea în asta decît un prilej să dea o serată deosebit de elegantă și calcula de pe acum pe cine ar invita și pe cine ar lăsa la o parte. Acest triaj, preocupare dominantă a celor ce dau petreceri (chiar cei pe care ziarele mondene au tupeul sau prostia să-i numească „elita“), alterează îndată privirea — și scrisul — mai adînc decît ar face-o sugestia unui hipnotizator. Încă înainte de a se fi gîndit la ceea ce ar cînta Morel (preocupare considerată secundară și cu drept cuvînt, căci chiar dacă toată lumea, din pricina domnului de Charlus, ar fi avut cuviința să tacă în timpul muzicei, în schimb nu i-ar fi trecut prin cap nimănui s-o asculte), doamna de Mortemart hotărînd că doamna de Valcourt nu va fi printre cele „alese“, luase chiar prin acest fapt acru de uneltire, de complot, care le înjosește pînă și pe acele femei de lume care ar putea mai cu ușurință să-și bată joc de ce-ar-spune-lumea.

— N-ar fi cu putință să dau o serată ca să-l auzim pe prietenul dumneavoastră ? spuse în șoaptă doamna de Mortemart, care, deși se adresa numai domnului de Charlus, nu se putu împiedica, parcă fascinată, să arunce o privire asupra doamnei de Valcourt (exclusa), ca să fie sigură că aceasta era la o depărtare îndestulătoare ca să n-audă. „Nu, nu-mi poate desluși cuvintele“, încheie în sine ea doamna de Mortemart, liniștită de propria-i privire, care avusese în schimb asupra doamnei de Valcourt cu totul alt efect decît acela pe care-l avea drept scop : „Ia te uită, își spuse doamna de Valcourt, văzînd această privire, Marie-Thérèse pune, cu Palamède, ceva la cale la care nu trebuie să iau parte.“

— Vreți să spuneți protejatul meu, o îndreptă domnul de Charlus, care n-avea mai multă milă pentru știința gramaticală decît pentru darurile muzicale ale verișoarei sale. Apoi, fără să țină seama de rugămințile mute ale acesteia, care se scuza ea însăși surîzînd : „Ba da..., spuse el cu voce tare și capabilă să fie auzită de tot salonul, deși e totdeauna primejdios acest soi de export al unei personalități fascinante într-un cadru care-o face neapărat să sufere o împuținare a puterii sale transcendente și pe care ar rămîne în orice caz să și-o însușească.“ Doamna de Mortemart își spuse că mezzo-voce, pianissimul întrebării sale fusese osteneală zadarnică, după „urlătura“ răspunsului. Se înșelă. Doamna de Valcourt nu auzi

nimic, pentru motivul că nu înțelege nici un cuvînt. Îngrijorarea ei scăzu și s-ar fi risipit repede dacă doamna de Mortemart, temîndu-se de a se vedea dejucată și de a trebui să o invite pe doamna de Valcourt cu care era prea prietenă ca să o dea de o parte dacă cealaltă știa „dinainte“, n-ar fi ridicat iarăși pleapele în direcția Édith, ca și cînd n-ar fi vrut să piardă din vedere o primejdie amenințătoare, nu fără să și le plece repede, astfel încît să nu se angajeze prea mult. Avea de gînd să-i scrie a doua zi după petrecere, una din acele scrisori, adaos al privirii revelatoare, scrisori pe care lumea le crede dibace și care sînt parcă o mărturisire fără reticență și semnată. De pildă : *Dragă Édith, mi-e dor de dumneata, nu prea te așteptam aseară* (cum să mă fi așteptat, și-ar fi spus Édith, de vreme ce nici nu mă invitasе ?) *căci știu că nu-ți prea place acest soi de reuniuni care mai degrabă te plictisesc. Am fi fost totuși foarte onorați avîndu-te printre noi* (doamna de Mortemart nu întrebuinta niciodată cuvîntul «onorat», cu excepția scrisorilor în care căuta să dea unci minciuni o aparență de adevăr). *Știi că ești totdeauna la noi ca la dumneata acasă. De altmînteri, bine ai făcut, căci n-a fost deloc reușit, ca toate lucrurile puse la cale în două ore*“, etc. Dar noua privire pe furiș, îndreptată asupra-i o făcuse pe Édith să înțeleagă tot ce ascundea limbajul încîlcit al domnului de Charlus. Privirea aceasta fu chiar atît de puternică încît, după ce o izbise pe doamna de Valcourt,

secretul vădit și intenția de tăinuire făcu un salt nou și fu prins de un tânăr peruvian pe care doamna de Mortemart avea, dimpotrivă, de gînd să-l invite. Dar bănuitor, văzînd pînă la evidență secretele care se puneau la cale, fără să țină seama că nu erau pentru el, încercă îndată o ură cumplită împotriva doamnei de Mortemart și jură să-i facă mii de pozne, ca de pildă să pună să i se trimeată acasă cincizeci de înghețate în ziua cînd n-ar primi, să pună să se insereze, în ziua cînd ar primi, o notă în ziare spunînd că petrecerea a fost amînată, și să publice dări de seamă false asupra următoarelor, în care ar figura numele cunoscute a tuturor celor pe care, din diferite motive, nu ții să-i primești, nici chiar să-i lași să-ți fie prezența. Doamna de Mortemart greșea preocupîndu-se de doamna de Valcourt. Domnul de Charlus avea să-și ia sarcina să denatureze, cu mult mai mult decît ar fi făcut prezența acesteia, serbarea proiectată.

— Vere, spuse ea răspunzînd frazei cu „cadrul de însușit“, al cărui sens starea ei momentană de hiperestezie îi îngăduise să-l înțeleagă, vă vom evita orice supărare. Mă însărcinez să-l rog pe Gilbert să se ocupe de toate.

— Nu, mai ales nu, cu atît mai mult cu cît nu va fi invitat. Totul se va face numai prin mine. E vorba înainte de toate să excludem persoanele care au urechi ca să n-audă.

Vara domnului de Charlus care se bizuise pe atracția lui Morel ca să dea o serată la care, spre

deosebire de atâtea rude, ar putea spune că-l „avusese pe Palamède“, își îndreptă, brusc, gândul de la acest prestigiu al domnului de Charlus, asupra atitor persoane cu care avea să se certe dacă baronul s-ar amesteca să excludă și să invite. Gîndul că principele de Guermantes (din pricina căruia dorea, în parte, să o excludă pe doamna de Valcourt, pe care acesta n-o primea), n-ar fi invitat, o înspăimînta. Ochii ei luară o expresie îngrijorată.

— Vă supără lumina prea vie ? o întrebă domnul de Charlus cu o seriozitate aparentă, a cărei temeinică ironie nu fu înțeleasă.

— Nu, nicidecum, mă gîndeam la greutatea, nu din pricina mea, firește, ci alor mei care s-ar putea ivi dacă Gilbert află că am avut o serată fără să-l invit și pe el, care n-are niciodată patru pisici fără...

— Dar vom începe tocmai prin a înlătura cele patru pisici care n-ar putea decît să miaune ; cred că zgomotul conversației v-a împiedicat să înțelegeți că nu era vorba să faceți amabilități datorită unei serate, ci să purcedeți la riturile obișnuite ale unei adevărate sărbători.

Apoi, deși nu apreciasse că persoana următoare așteptase prea mult, ci dîndu-și seama că nu se cădea să exagereze bunăvoința arătată aceleia care-l avusese mai puțin în vedere pe Morel decît propriile ei „liste“ de invitați, domnul de Charlus, ca un medic care pune capăt consultației cînd e de părere că a stat destul timp, îi notifică veri-

șoarei sale să se retragă, fără să-i spună la revedere, ci întorcându-se spre persoana care venea îndată după ea. „Bună seara, doamnă de Montesquiou, a fost minunat, nu-i așa? N-am văzut-o pe Hélène, spuneți-i că orice abținere generală, chiar cea mai nobilă, cu atât mai mult a ei, comportă excepții, dacă acestea sînt strălucitoare, cum a fost cazul astă-seară. Să te arăți rar e bine, dar e încă și mai bine să dai întîietate lucrului de preț înaintea celui rar, care e doar negativ. În ce privește pe sora dumneavoastră, a cărei absență sistematică o prețuiesc mai mult decît nimeni altul acolo unde ceea ce o așteaptă nu merită, dimpotrivă, la o manifestare memorabilă ca aceasta, prezența ei ar fi fost o precădere care ar fi adus sorei dumneavoastră, atît de prestigioasă, un adaus de prestigiu.“ Apoi trecu la a treia persoană. Am fost mirat văzîndu-l, atît de amabil și lingușitor cu domnul de Charlus pe cît era de searbăd cu el altă dată, rugînd ca Morel să-i fie prezentat și spunîndu-i că nădăjduia că va veni să-l vadă, pe domnul d'Argencourt, acest om atît de cumplit pentru specia de bărbați din care făcea parte domnul de Charlus. Dar acum trăia înconjurat de asemenea oameni. Firește, nu din pricină că ar fi ajuns în această privință unul din semenii domnului de Charlus. Dar de cîtva timp, aproape că-și părăsise soția pentru o tinără femeie de lume pe care o adora. Inteligentă, ea îl făcea să-i împărtășească înclinarea pentru oamenii inteligenți

și dorea mult să-l aibă pe domnul de Charlus la ea. Dar mai ales, domnul de d'Argencourt, foarte gelos și cam neputincios, simțind că-și satisfăcea prost cucerirea și vrînd în același timp s-o ferească și s-o distreze, n-o putea face fără primejdie decît înconjurînd-o de bărbați inofensivi, pe care-i punea astfel să joace rolul de paznici de serai. Aceștia găseau că se făcuse amabil și-l decretau cu mult mai inteligent decît crezuseră, fapt pentru care amanta lui și el erau încîntați.

Invitățile domnului de Charlus plecară destul de repede. Multe spuneau: „N-aș vrea să mă duc în sacristie (micul salon în care baronul, avîndu-l pe Charlie lingă el, primea felicitările), dar trebuie totuși ca Palamède să mă vadă ca să știe că am stat pînă la sfîrșit“. Nici una nu se ocupa de doamna Verdurin. Mai multe se prefăcură că n-o recunosc și-și luaseră rămas bun din greșeală de la doamna Cottard, spunîndu-mi despre soția doctorului: „Nu-i așa că e doamna Verdurin?“ Doamna d'Arpajon mă întrebă, de la o depărtare de la care putea fi auzită de amfitrionă: „A existat cumva vreodată un domn Verdurin?“ Ducesele care mai zăboviseră, negăsind nimic din ciudățeniile la care se așteptaseră în acest loc pe care-l crezuseră altfel decît ceea ce cunoșteau, reciștigau, în lipsă de mai bine, timpul pierdut, innăbușind niște rîsete nebune în fața tablourilor lui Elstir; pentru rest, pe care-l găseau mai potrivit decît ar fi crezut în raport cu ceea ce și cunoșteau îl omagiau pe dom-

nul de Charlus spunînd : „Ce bine ştie Palamède să ticluiască lucrurile ! Dacă ar monta o feerie într-o remiză sau într-o cameră de toaletă, n-ar fi mai puţin încîntătoare.” Cele mai nobile erau acelea care felicitau cu mai multă rîvnă pe domnul de Charlus pentru reuşita unei serate ale cărei dedesubturi tainice nu le ignorau, fără să le stînjească de altminteri, societatea aceasta împingînd dispreţul scrupulelor — în amintirea poate a anumitor epoci istorice în care familiile lor ajunseseră la un grad asemănător de neruşinare pe deplin conştientă — aproape tot atît de departe cît şi respectul etichetei. Mai multe îl angajară pe loc pe Charlie pentru nişte serate la care urma să execute septuorul de Vinteuil, dar nici uneia nu-i trecu măcar prin gînd să o invite pe doamna Verdurin. Aceasta era în culmea turbării cînd domnul de Charlus care, purtat de un nor, nepuţinîdu-şi da seama de lucrul acesta, voi totuşi, din cuviinţă, s-o invite pe Patroană să-i împărtăşească bucuria. Lăsîndu-se mai degrabă furat de înclinarea lui pentru literatură decît de o revărsare de orgoliu, acest doctrinar al petrecerilor artistice îi spuse doamnei Verdurin :

— Ei, sînteţi mulţumită ? Cred că nici nu s-ar putea altfel ; vedeţi că atunci cînd mă apuc să organizez o petrecere, ea nu reuşeşte doar pe jumătate. Nu ştiu dacă noţiunile dumneavoastră heraldice vă îngăduie să măsuraţi întocmai însemnăta-
tea manifestaţiei, greutatea pe care am ridicat-o,

volumul aerului pe care l-am deplasat pentru dumneavoastră. Ați avut-o aici pe regina Neapolului, pe fratele regelui Bavariei, trei din cei mai vechi pairi. Dacă Vinteuil e Mahomet, putem spune că am urnit pentru el munții cei mai greu de mișcat. Gîndiți-vă că pentru a asista la petrecerea dumneavoastră, regina Neapolului a venit de la Neuilly, ceea ce e cu mult mai greu pentru ea decît să părăsească cele Două-Sicilii, spuse el cu o intenție de obrăznicie, cu toată admirația lui pentru regină. E o întîmplare istorică. Gîndiți-vă că n-a mai ieșit de la luarea Gaètei. Poate că în dicționare se vor trece ca date culminante, ziua luării Gaètei și cea a seratei Verdurin. Evantaiul pe care l-a pus la o parte ca să-l aplaude mai bine pe Vinteuil merită să rămînă mai celebru decît acela pe care l-a frînt doamna de Metternich pentru că Wagner a fost fluierat.

— Chiar și-a uitat eventaiul, spuse doamna Verdurin potolită deocamdată de amintirea simpatiei pe care i-o manifestase regina și arată domnului de Charlus eventaiul pe un fotoliu.

— Oh ! ce emoționant ! exclama domnul de Charlus apropiindu-se cucernic de relievă. E cu atît mai emoționant cu cît e oribil ; mica violetă e de necrezut !

Și era străbătut, alternativ, de spasmi de emoție și de ironie. „Doamne, nu știu dacă simțiți aceste lucruri ca mine. Swann ar fi murit pur și simplu, zvîrcolindu-se, dacă ar fi văzut una ca

asta. Desigur că, la orice preț s-ar ridica, voi cum-păra acest evantai la licitația reginei. Căci va fi scoasă în vânzare, fiindcă n-are o lețcaie“, adăugă el, fiindcă clewetirea cumplită nu înceta niciodată la baron să se îmbine cu venerația cea mai sinceră, deși amîndouă purcedeau din două firi opuse, dar împăcate în el.

Ele se puteau îndrepta chiar rînd pe rînd asupra aceluiași fapt. Căci domnul de Charlus care, din adîncul bunci sale stări de om bogat, își bătea joc de sărăcia reginei, era același care adesea exalta această sărăcie și care, cînd se vorbea de principesa Murat, regina celor Două-Sicilii, răspundea : „Nu știu despre cine vreți să vorbiți. Nu există decît o singură regină a Neapolului, care e sublimă și n-are trăsură. Dar din omnibusul ei nimicește toate echipajele și-ți vine să îngenunchezi în praf cînd o vezi trecînd.“

— Îl voi lăsa moștenire unui muzeu. Pînă atunci, trebuie să-i fie înapoiat ca să nu fie nevoită să plătească o birjă ca să trimeată după el. Lucrul cel mai inteligent, dat fiind interesul istoric al unui asemenea obiect, ar fi să furăm acest evantai. Dar ar stingheri-o — pentru că pesemne nu are altul ! adăugă el pufnind în rîs. În sfîrșit, vă dați seama că a venit pentru mine. Și nu e singura minune pe care am făcut-o. Cred că în momentul de față nimeni nu are puterea să deplaseze lumea pe care am adus-o. De altminteri, trebuie să dăm fiecăruia ce i se cuvine, Charlie și

ceilalți muzicanți au cîntat ca niște zei. Și, scumpa mea Patroană, adăugă el cu condescendență, chiar dumneavoastră ați avut un rol în această petrecere. Numele dumneavoastră nu va fi absent. Istoria l-a reținut pe acela al pajului care a înarmat brațul Ioanei d'Arc cînd a plecat la luptă ; în rezumat, ați slujit drept trăsură de unire, ați îngăduit fuziunea dintre muzica lui Vinteuil și genialul ei executant, ați avut inteligența să înțelegeți însemnătatea capitală a acestei înlănțuiri de împrejurări care-l va face pe executant să beneficieze de greutatea unei personalități considerabile, și, dacă n-ar fi vorba de mine, aş spune providențială, căreia ați avut bunul simț să-i cereți să asigure prestigiul reuniunii, să aducă în fața viorii lui Morel urechile legate de-a dreptul de limbile cele mai ascultate ; nu, nu asta e ceva. Nu e lucru de nimic, o realizare atît de desăvîrșită. Totul a contribuit la aceasta, Duras a fost minunată. În sfîrșit, tot ; de aceea, încheie el, cum îi plăcea să dojenească, m-am opus să invitați din acele persoane — divizori care, în fața ființelor precumpănitoare pe care vi le aducem, ar fi jucat rolul de virgule într-o cifră, iar celelalte ar fi fost reduse numai la niște simple zecimi. Am sentimentul foarte just al acestor lucruri. Înțelegeți, gafele trebuiesc evitate cînd dăm o petrecere care trebuie să fie demnă de Vinteuil, de genialul său interpret, de dumneavoastră și, îndrăznesc să spun, de mine. Dacă ați fi invitat-o pe Molé totul

ar. fi fost ratat. Era tocmai picătura contrarie, neutralizantă care văduvește o poțiune de însușirea ei. Electricitatea s-ar fi stins, prăjiturile n-ar fi ajuns la timp, oranjada ar fi pricinuit colici tuturor. E persoana pe care nu trebuie s-o ai. Doar la numele ei, ca într-o feerie, nici un sunet n-ar mai fi ieșit din alămuri ; flautul și oboiul ar fi fost apucate de o stingere subită a vocii. Însuși Morel, chiar dacă ar fi reușit să scoată cîteva sunete, n-ar mai fi ținut măsura, și în locul Septuorului de Vinteuil ați fi avut parodia lui de Beckmesser, care s-ar fi sfîrșit în mijlocul unor hui-duieli. Eu, care cred mult în influența persoanelor, mi-am dat foarte bine seama în revărsarea unui anumit *largo* care se deschidea pînă la fund, ca o floare, în sporul de mulțumire al finalului, care nu era numai *allegro*, ci neasemuit de sprinten, că absența uneia ca Molé îi inspira pe muzicanți și dilata, de bucurie, pînă chiar și instrumentele. De altminteri, în zilele în care primești suverani nu-ți inviți portăreasa.

Spunîndu-i „una ca Molé“ (cum spunea de altminteri cu foarte multă simpatie „una ca Duras“), domnul de Charlus era drept cu el. Căci toate aceste femei erau niște actrițe de lume, și este de asemenea adevărat că privită chiar din acest punct de vedere, contesa Molé nu era egală cu nemai-pomenita reputație de inteligență care i se făcea, ceea ce te îndemna să te gîndești la acei actori sau la acei romancieri mediocri care în anumite

epoci, au situații de genii, fie din pricina mediocrității confrăților lor, printre care nici un artist superior nu e în stare să arate ce este adevăratul talent, fie din pricina mediocrității publicului care, chiar dacă ar exista o individualitate extraordinară, n-ar fi în stare să o înțeleagă. În cazul doamnei Molé e preferabil, dacă nu exact pe de-a-ntregul, să ne oprim la această dintîi tălmăcire. Lumea fiind regatul neantului, între meritele diferitelor femei de lume, nu sînt decît niște grade fără importanță pe care pizma sau închipuirea domnului de Charlus le poate prețui nebunește peste valoarea lor reală. Și desigur, dacă vorbea așa cum vorbise acum, în acest limbaj care era un amestec prețios de lucruri despre artă și despre lume, este pentru că miniile lui de femeie bătrînă și cultura lui de monden nu furnizau elocvenței adevărate care era a lui decît teme insignifiante. Lumea diferențelor neexistînd la suprafața pămîntului printre toate țările pe care percepția noastră le uniformizează, cu atît mai mult nu există în „lume“. Există oare undeva? Septuorul de Vinteuil parcă-mi răspunsese afirmativ. Dar unde? Cum domnului de Charlus îi plăcea să repete unuia ce spusese altul, încercînd să învrăjbească, să dividă ca să domnească, adăugă: „Prin faptul că n-ați invitat-o, ați răpit doamnei Molé ocazia să-mi spună: «Nu știu de ce m-a invitat această doamnă Verdurin. Nu știu cine sînt oamenii ăștia, nu-i cunosc.» A mai spus

anul trecut că o obosiți cu avansurile dumneavoastră. E o proastă, n-o mai invitați. La urma urmelor, nu e o ființă atît de extraordinară. Poate să vină la dumneavoastră fără să facă mofturi, așa cum vin și eu. În fond, încheie el, mi se pare că puteți să-mi mulțumiți, căci așa cum au mers lucrurile, totul a fost desăvîrșit. Ducesa de Guermantes n-a venit, dar nu se știe, poate e mai bine așa. Nu sîntem însă supărați pe ea și ne vom gândi oricum la ea pentru altă dată ; de altfel, nu se poate să nu ne amintim de ea, înșiși ochii ei ne spun : «nu mă uitați», fiindcă sînt doi myosotis (mă gindeam în sinea mea cît de puternic trebuie să fi fost spiritul Guermantilor — hotărîrea de a te duce aici și nu dincolo — ca să fi biruit, la ducesă, teama pe care i-o inspira Palamède). În fața unei reușite atît de desăvîrșite, ești ispitit ca Bernardin de Sainte-Pierre, să vezi pretutindeni mîna Providenței. Ducesa de Duras a fost încîntată. M-a însărcinat chiar să vă spun, adaugă domnul de Charlus subliniind aceste cuvinte, ca și cum doamna Verdurin ar fi trebuit să privească acest lucru ca pe o cinste îndestulătoare. Îndestulătoare, ba chiar abia de crezut“, căci ca să fie el însuși crezut, găsi necesar să spună : „Perfect“, furat de sminteala celor pe care Jupiter vrea să-i distrugă. „L-a angajat pe Morel la ea unde se va repeta același program și mă gîndesc chiar să cer o invitație pentru domnul Verdurin“. Această amabilitate față de soț era, fără ca domnul de

Charlus să-și fi închipuit măcar, cea mai singeroasă insultă pentru soție, care, crezînd că ar avea, față de executant, în virtutea unui soi de decret de la Moscova¹, în vigoare în micul clan, dreptul de a-l opri să cînte în afară fără încuviințarea ei expresă, era foarte hotărîtă să-i interzică participarea la serata doamnei de Duras.

Această limbuție a domnului de Charlus o înțărîtă pe doamna Verdurin căreia nu-i plăcea să se facă grupuri separate în micul lor clan. De cîte ori, încă de la Raspelière, auzindu-l pe baron vorbind mereu cu Charlie în loc să se mulțumească să-și țină partea în ansamblul atît de concertant al clanului, nu exclamase ea arătîndu-l pe baron : „Ce limbuție ! Ce limbuție ! O ! dacă e vorba de limbuțe, baronul e un limbut vestit !” Dar de data aceasta era mai rău. Îmbătat de cuvintele lui, domnul de Charlus nu înțelegea că micșorînd rolul doamnei Verdurin și statornicindu-i hotare limitate, dezlănțuia acel simțămînt de ură care era la ea doar o formă specială, o formă socială a geloziei. Doamna Verdurin ținea cu adevărat la obișnuinții, credincioșii micului clan, dar îi voia supuși numai Patroanei. Sacrificînd ceva ca să salveze ceea ce rămînea, ca acei geloși care îngăduie să-i înșeli, dar sub acoperișul și chiar sub ochii lor, adică de fapt, să nu-i înșeli, îngăduia bărbaților

---

¹ Decret iscălit de Napoleon la Moscova, privind organizarea Comediei franceze (n. ed.).

să aibă o amantă, un amant, cu condiția ca totul să n-aibă nici o urmă socială în afară de casa ei, ci să se lege și să se perpetueze la adăpostul miercurilor ei. Orice izbucnire de rîs pe furiș a Odettei, lingă Swann, o mistuise odinioară, iar de cîtva timp, orice secret între Morel și baron; găsese pentru supărările ei o singură mîngîiere, anume să strice fericirea celorlalți. N-ar fi putut îndura timp mai îndelungat fericirea baronului. Iată că acest nesocotit grăbea catastrofa, avînd aerul că vrea să restrîngă locul Patroanei în micul ei clan. Îl și vedea pe Morel ducîndu-se în lume, fără ea, sub egida baronului. Nu există decît un singur leac, să-l determine pe Morel să aleagă între baron și ea și folosindu-se de ascendentul pe care-l luase asupra lui Morel, dînd dovadă, în ochii lui, de o istețime extraordinară datorită unor rapoarte pe care pusese să i se facă, a unor minciuni pe care le născocea și pe care i le servea și pe unele și pe altele ca și cum ar fi întărit ceea ce și el era îndemnat să creadă, și ceea ce avea să vadă pînă la evidență, datorită unor capcane pe care le pregătea și în care naivii cădeau, folosindu-se de acest ascendent ca să-l determine s-o aleagă pe ea și nu să-l prefere pe baron. În ce privește femeile de lume care erau acolo și care nici nu făcuseră demersuri ca să-i fie prezentate, îndată ce înțelesese șovăirile sau nestînghereala lor, spusese: „Ah! văd ce sînt, un soi

de tirfe bătrine care nu ne convin, care văd salonul acesta pentru ultima oară“. Căci mai degrabă ar fi murit, decît să spună că lumea a fost mai puțin amabilă cu ea decît nădăjduse.

— Ah ! scumpul meu general, exclamă pe neașteptate domnul de Charlus părăsind-o pe doamna Verdurin pentru că-l zărise pe generalul Deltour, secretarul președinției Republicii, care putea avea mare importanță pentru decorația lui Charlie și care, după ce-i ceruse un sfat lui Cottard, tocmai pleca : „Bună seara, scumpe și încîntător prieten. Vreți să plecați astfel fără să vă luați rămas-bun de la mine ?“ spuse baronul cu un suris de bunătate și de suficiență, căci știa prea bine că lumea era mulțumită să stea o clipă mai mult de vorbă cu el. Și cum, în starea de exaltare în care era, formula singur, pe un ton supra-acut, întrebările și răspunsurile : „Ei ! sînteți mulțumit ? Nu-i așa că a fost foarte frumos ? Andantele mai ales... E tot ce s-a scris vreodată mai emoționant. Desfid pe oricine ar spune că poate fi ascultat pînă la capăt fără să te podidească lacrimile. Sînteți foarte drăguț că ați venit. Spuneți-mi, am primit azi dimineață o telegramă excelentă de la Froberville care mă vestește că din partea Marii Cancellarii greutățile sînt înlăturate, cum se spune“. Vocea domnului de Charlus continua să se ridice tot atît de pătrunzătoare, tot atît de diferită de vocea obișnuită, după cum aceea a unui avocat, care pledează cu emfază, este

alta decît debitul său obișnuit : fenomen de amplificare vocală, prin surescitare și euforie nervoasă, asemănător cu acela care la cinele pe care le da, urca la un diapazon atît de ridicat vocea cît și privirea doamnei de Guermantes.

— Aveam de gînd să vă trimit mîine dimineața un bilețel printr-un gardian ca să vă exprim entuziasmul meu, așteptînd ca să vi-l pot exprima eu însumi prin viu grai, dar erați atît de anturat ! Sprijinul lui Froberville nu este de disprețuit, dar în ce mă privește, am făgăduiala ministrului, spuse generalul.

— Ah ! foarte bine. De altminteri, ați văzut că e tocmai ce merită un asemenea talent. Hoyos a fost încîntat, n-am putut s-o văd pe ambasadoare ; era mulțumită ? Cine n-ar fi fost, afară de cei ce au urechi ca 'să n-audă, ceea ce n-are nici o importanță, de vreme ce au limbi ca să vorbească.

Profitînd de faptul că baronul se depărtase ca să discute cu generalul, doamna Verdurin îi făcu semn lui Brichot, care, neștiind ce avea să-i spună doamna Verdurin, vru să se amuze și, fără să se gîndească ce mult mă făcea să sufăr, spuse Patroanei :

— Baronul e încîntat că domnișoara Vinteuil și prietena ei n-au venit. Îl scandalizează foarte mult. A declarat că moravurile lor sînt groaznice. Nici nu vă închipuiți cît de plin de pudoare e baronul și de aspru în ce privește moravurile.

Împotriva aşteptării lui Brichot, doamna Verdurin nu se înveseli :

— E dezgustător, răspunse ea. Propuneţi-i să vină să fumeze o ţigaretă cu dumneavoastră, pentru ca soţul meu să-i poată lua Dulcineea fără ca Charlus-ul să-şi dea seama, şi să-l lămurească asupra prăpastiei spre care se îndreaptă.

Brichot păru să aibă oarecare şovăială. „Vă voi adăuga, continuă doamna Verdurin, ca să în-lătore cele din urmă scrupule ale lui Brichot, că nu mă simt în siguranţă cu un astfel de om la mine acasă. Ştiu că a avut nişte chestii murdare şi poliţia l-a luat la ochi.“ Şi cum avea un anumit dar de a improviza când o inspira reaua voinţă, doamna Verdurin nu se opri aici : „Se pare că a făcut închisoare. Da, da, mi-au spus-o nişte, persoane foarte bine informate. Ştiu de altfel de la cineva care locuieşte pe strada lui, că nu-ţi poţi închipui ce bandiţi aduce la el.“ Şi cum Brichot, care se ducea adesea la baron, protestă, doamna Verdurin, însufleţindu-se, exclamă : „Dar vă asigur ! Dacă vă spun eu“, expresie prin care căuta de obicei să sprijine o afirmaţie aruncată cam la întâmplare. „Va muri asasinat într-o zi sau alta, ca toţi semenii săi. Poate nici nu va ajunge acolo, pentru că e în ghiarele acelui Jupien pe care a avut neobrăzarea să mi-l trimeată şi care e un fost ocnaş, ştiu, ştiţi şi dumneavoastră, da, pozitiv. Îl are la mînă pe Charlus cu nişte scri-

sori care sint pare-se ceva îngrozitor. Știu de la cineva care le-a văzut și care mi-a spus : «Vi s-ar face rău dacă le-ați vedea». Astfel Jupien îl face să joace cum îi cîntă și-i stoarce cîți bani vrea. Aș prefera de o mie de ori moartea decît să trăiesc sub teroarea în care trăiește Charlus. În orice caz, dacă familia lui Morel se hotărăște să introducă o plîngere împotriva lui, n-am chef să fiu acuzată de complicitate. Dacă va fi așa — continuă ea — va fi pe răspunderea lui, dar eu îmi voi fi făcut datoria. Ce vreți ? Nu e totdeauna plăcut.” Și încă de pe acum înfrigurată de conversația pe care soțul ei avea s-o aibă cu violonistul, doamna Verdurin îmi spuse : „Întrebați-l pe Brichot, dacă nu sint o prietenă curajoasă, și dacă nu știu să mă devotez, ca să-i scap pe prieteni“.

(Făcea aluzie la împrejurările în care-l învrăjbise tocmai la timp mai întîi cu spălătoreasa lui, apoi cu doamna Cambremer, certuri de pe urma cărora Brichot aproape că orbise și, se spunea, ajunsese morfinoman.) „O prietenă fără pereche, ageră și vitează“, răspunse universitarul cu o emoție naivă.

„Doamna Verdurin m-a împiedicat să săvîrșesc o mare prostie, îmi spuse Brichot, după ce aceasta se depărtase. Nu șovăie să taie în carne vie. E intervenționistă, așa cum, ar spune prietenul nostru Cottard. Mărturisesc totuși că ideea că bietul baron nu bănuiește încă lovitura care i se va da mă mîhnește nespus. E cu desăvîrșire nebun după băiatul ăsta. Dacă doamna Verdurin

reuşeşte, iată un om care va fi foarte nenorocit. De altfel, nu e sigur că nu va îndura un eşec. Mă tem că nu va reuşi decît să semene oarecare neînţelegere între ei, care, pînă la urmă, fără să-i despartă, nu va avea alt rezultat decît să-i învrăjbească cu ea.“ Asemenea lucruri i se întîmplaseră adesea doamnei Verdurin cu credincioşii ei. Dar era vădit că, din nevoia de a le păstra prietenia era din ce în ce mai mult stăpînită de gîndul ca această prietenie să nu fie niciodată ținută pe loc de aceea pe care o puteau avea unii pentru alții. Homosexualitatea nu-i displăcea atît timp cît nu atingea ortodoxia ei, dar întocmai ca și Biserica, prefera oricé sacrificiu unei concesi în privința ortodoxiei. Începeam să mă tem că supărarea ei împotriva-mi să nu fi purces de la faptul că ar fi știut că o împiedicase pe Albertine să vină în cursul zilei la ea, și ca să nu întreprindă ulterior, pe lîngă ea, dacă lucrul nu cumva și începuse, aceleași uneltiri ca să o despartă de mine ca acelea pe care soțul ei avea să le opereze, față de Charlus, pe lîngă violonist.

— Duceți-vă de-l căutați pe Charlus, găsiți un pretext, e timpul, spuse doamna Verdun și încercați, mai ales, să nu-l lăsați să se întoarcă înainte de a trimite eu după dumneavoastră. Ah ! ce serată, adăugă doamna Verdurin care-și dezvălui astfel adevăratul motiv al turbării. Să faci să se cînte astfel de capodopere în fața unor dobitoaci ! Nu vorbesc de regina Neapolului, e inteligentă, e

o femeie plăcută (a se citi : a fost foarte amabilă cu mine). Dar celelalte ! Ah ! Te fac să turbezi ! Ce vrei, nu mai am douăzeci de ani. Cînd eram tînără, mi se spunea că trebuie să ştii să te plictiseşti, îmi dădeam osteneala s-o fac ; dar acum, ah ! nu, e mai tare ca mine, am vîrstă la care pot face ce vreau, viaţa e prea scurtă ; să mă plictisesc, să frecventez nişte imbecili, să mă prefac, să am aerul că-i găsesc inteligenţi, ah ! nu, nu pot. Brichot, duceţi-vă, nu e timp de pierdut.

— Mă duc, doamnă, mă duc, sfîrşi prin a spune Brichot, de îndată ce generalul Deltour se depărtă. Dar mai întîi universitarul mă luă o clipă la o parte : „Datoria morală, îmi spuse el, e mai puţin desluşit imperativă decît o profesie etică noastră. Cafenelele theosofice şi berăriile kantiene n-au decît să se resemneze, noi ignorăm în chip deplorabil natura Binelui. Eu însumi care, fără să mă laud, am comentat pentru elevii mei în toată nevinovăţia, filozofia renumitului Emmanuel Kant, nu văd nici o indicaţie precisă în privinţa cazuisticii mondene în faţa căreia sînt pus, în această *Critică a raţiunii practice*, în care marele caterisit al protestantismului a platonizat, după moda germanică, pentru o Germanie sentimentală şi aulică, încă din preistorie, folositoare tuturor scopurilor unui misticism pomeranian. E acelaşi *Banquet*, dar de data aceasta dat la Königsberg, după hramul de acolo, greu de mistuit

și cast, dres cu varză acră și fără vreun gigolo. Pe de o parte e vădit că nu pot refuza excelenței noastre amfitrioane serviciul ușor pe care mi-l cere, în deplină conformitate ortodoxă cu Morala tradițională. Înainte de toate, trebuie să evităm să ne lăsăm înșelați de cuvinte, căci nu sînt multe care să te facă să spui mai multe prostii. Dar, în sfîrșit, nu trebuie să șovăim să mărturisim că dacă mamele de familie ar avea drept de vot, baronul ar risca să fie respins în chip jalnic ca profesor de virtute. Din nenorocire, el urmează, cu un temperament de pișicher, vocația lui de pedagog : băgați bine de seamă, nu-l vorbesc de rău pe baron ; acest om agreabil care știe să taie o friptură ca nimeni altul, posedă pe lingă geniul afuriseniei, comori de bunătate.¹ Dar mă tem că consumă, cu Morel, ceva mai multă bunătate decît poruncește morala sănătoasă, și fără să știu măsura în care tînărul pocăit se arată ascultător sau rebel la exercițiile deosebite pe care catehetul său i le impune în materie de mortificație, nu trebuie să fii mare cărturar ca să-ți dai seama că ai păcătui, vorba aceia, din mansuetudine față de acea Rose-Croix care parcă ne vine de la Petronius după ce a trecut prin Saint-Simion, dacă i-am acorda cu ochii închiși, cu toate în regulă,

---

¹ Poate să fie amuzant ca vreun clown foarte bună vreme cu cutare din confrății mei, academician, mă rog, mă plictisesc, cum ar spune Xenofon, „de o sută de drahme pe oră“.

ingăduința de a face pe Satana. Și totuși, ținându-l ocupat pe acest om tocmai în timpul cînd doamna Verdurin, spre binele păcătosului și pe bună dreptate ispitită de asemenea cură, îi va retrage — vorbind tînărului nechibzuit fără ocoliuri — tot ce iubește, îi va da poate o lovitură fatală, nu pot spune că nu-mi pasă, mi se pare că îl atrag, cum s-ar spune, într-o cursă și mă dau înapoi ca în fața unui soi de lașitate.“

După ce rosti aceste cuvinte, nu șovăi să săvîrșească această lașitate și, luîndu-mă de braț: „Haideți, baroane, dacă ne-am duce să fumăm o țigaretă, tînărul acesta nu cunoaște încă toate minunile palatului“. M-am scuzat, spunînd că eram silit să mă întorc acasă. „Așteptați-mă încă o clipă, spuse Brichot. Știți că trebuie să mă conduceți și nu uit făgăduiala dumnăvostroă“.

— Chiar nu vreți să pun să vă scoată argintăria? N-ar fi nimic mai simplu, îmi spuse domnul de Charlus. După cum mi-ați făgăduit, nici un cuvînt despre decorația lui Morel. Vreau să-i fac surpriză, să-l vestesc îndată ce vom fi plecat, căci deși spune că nu e important pentru un artist, unchiul său totuși o dorește (m-am înroșit, căci Verdurinii știau, prin bunicul meu, cine era unchiul lui Morel). Atunci nu vreți să pun să vi se scoată cele mai frumoase exemplare? îmi spuse domnul de Charlus. De altminteri le cunoașteți, le-ați văzut de zeci de ori la Raspelière.

Nu îndrăzneam să-i spun că nu m-ar fi putut interesa mediocritatea unei argintării burgheze, chiar cea mai bogată, ci vreun specimen, fie numai și pe o frumoasă gravură, ca cea a doamnei Du Barry. Eram mult prea preocupat — și chiar dacă n-aș fi fost, din pricina acelei destăinuiți în legătură cu venirea domnișoarei Vinteuil — eram totdeauna, în lume, mult prea distrat și agitat ca să-mi opresc atenția asupra unor obiecte mai mult sau mai puțin frumoase. Atenția mea n-ar fi putut fi fixată decît prin chemarea vreunei realități care s-ar fi adresat imaginației mele, așa cum ar fi putut face astă-seară o vedere din acea Veneție la care mă gîndeam atît de mult după-amiază, sau vreun element general, comun mai multor aparențe și mai autentic decît ele, care-mi trezea totdeauna, de la sine, un gînd lăuntric și de obicei adormit, dar a cărui reîntoarcere la suprafața conștiinței mele îmi pricinuia o mare bucurie. Dar cum ieșeam din salonul căruia i se spunea sală de teatru și străbăteam cu Brichot și domnul de Charlus alte saloane, regăsind transpuse printre altele, și unele mobile văzute la Raspelièr și cărora nu le dădusem nici o atenție, am sesizat între aranjamentul palatului și acela al castelului un anumit aer de familie, o indentitate permanentă și l-am înțeles pe Brichot cînd îmi spuse surizînd :

— Iată, vedeți acest fund de salon, ăsta cel puțin vă poate da, la rigoare, ideea salonului din

rue Montalivet, de acum douăzeci și cinci de ani, *grande mortalis aevi spatium*¹.

După surîsul său, dedicat salonului răposat pe care-l revedea, am înțeles că Brichot, poate fără să-și dea seama, prefera în vechiul salon, mai mult decît ferestrele mari, mai mult decît tineretea veselă a Patronilor și a credincioșilor lor, acea parte de ireal (pe care eu însumi o desprindeam din cele cîteva asemănări dintre Raspelière și Quai Conti) din care, într-un salon ca și în orice lucru, partea exterioară, actuală, controlabilă de toată lumea, nu este decît prelungirea, acea parte care s-a desfăcut de lumea exterioară ca să se refugieze în sufletul nostru, căruia îi dă o plus-valută, unde s-a asimilat substanței sale obișnuite, transformîndu-se în ea — case distruse, oameni de odinioară, cîmpotiere de la supeurile de care ne amintim — în acel alabastru translucid al amintirilor noastre a cărui culoare nu sîntem în stare s-o arătăm, pentru că numai noi o vedem, ceea ce ne îngăduie să spunem, în mod veridic celorlalți, cu privire la lucrurile trecute, că ei nu pot avea habar, că ele nu seamănă cu ceea ce au văzut, și pe care nu le putem privi în noi înșine fără o anumită emoție, gîndindu-ne că supraviețuirea lor atîrnă încă pentru un oarecare timp de existența gîndului nostru, ca și reflexul lămpilor care s-au stins, ca și mirosul de carpeni care nu

---

¹ Un mare răgaz al vieții de muritor (lat.) (n. ed.).

vor mai înflori. Și fără îndoială că, din acest punct de vedere, salonul din *rue Montalivet*, dăuna în ochii lui Brichot, locuinței actuale a Verdurinilor. Dar, pe de altă parte, îi adăuga, în ochii profesorului, o frumusețe pe care n-o putea avea în cei ai unui nou venit. Mobilele vechi care fuseseră așezate din nou aici, în același aranjament, și pe care eu însumi îi regăseam la Raspelière, integrat în salonul actual părți din cel vechi care, din cînd în cînd, îl evocau pînă la halucinație și apoi păreau a fi aproape ireale evocînd în sinul realității ambiante fragmente dintr-o lume distrusă pe care credeai că o vezi în altă parte. O canapea ivită din vis, între fotolii noi și cu adevărat reale, scăunașe îmbrăcate cu mătase roz, fața de masă de joc, broșată, ridicată la demnitatea de om, de cînd avea, întocmai ca o persoană, un trecut, o memorie păstrînd în umbra rece din Quai Conti dogoarea însoririi care pătrundea prin ferestrele din *rue Montalivet* (a cărei oră o cunoștea tot atît de bine ca însăși doamna Verdurin) și prin ușile cu geamlîc din Duville unde fusese adusă și unde privea toată ziua, dincolo de grădina înflorită, valea adîncă, așteptînd ora la care Cottard și violonistul și-ar face partida; buchet de viorele și de panselile în pastel, dar al unui mare artist mort, singur fragment supraviețuitor al unei vieți dispărute fără să lase urme, rezumînd un mare talent și o prietenie lungă, amintind privirea-i atentă și blindă, mina-i frumoasă,

grăsuță și tristă în timp ce picta ; dezordine incoerentă și frumoasă a darurilor credincioșilor, care au urmat-o pretutindeni pe amfitrioană și au sfârșit prin a adopta pecetea și stabilitatea unei trăsături de caracter, a unei linii a ursitei ; abundența de buchete de flori, de cutii de ciocolată care-și aranjau într-un sistem, aici ca și acolo, veselia urmînd o metodă de înflorire identică ; interpolare ciudată a unor obiecte aparte și nefolositoare care parcă au încă aerul că ies din cutia în care au fost oferite și care rămîn toată viața ceea ce au fost la început, daruri de Anul Nou ; toate aceste obiecte, în sfîrșit, pe care n-ai putea să le izolezi de celelalte, dar care în ochii lui Brichot, vechi obișnuit al petrecerilor Verdurinilor, aveau acea patină, acea catifelare a lucrurilor căroră, dîndu-le un soi de adîncime, li se adăuga copia lor spirituală ; toate acestea, împrăștiate, făceau să cînte în fața lui ca tot atîtea clape sonore care trezeau în inima sa asemănări dragi, reminiscente nelămurite care, chiar în salonul foarte recent pe care-l împodobeau ici, colo, conturau, delimitau, așa cum face într-o zi frumoasă, un cadru însoțit secționînd atmosfera, mobilele și covoarele, și urmărind-o de la o pernă pînă la un vas de flori, de la un scăunăș pînă la mirosul unui parfum, de la un mod de iluminat pînă la o predominanță de culori, sculptau, evocau, spiritualizau, făceau să trăiască o formă care era ca figura ideală, immanentă a locuințelor lor succesive,

a salonului Verdurinilor. „Vom încerca, îmi spuse Brichot la ureche, să-l punem pe baron pe urma subiectului său favorit, în care e uimitor.“ De o parte, doream să pot încerca să obțin de la domnul de Charlus informații în legătură cu venirea domnișoarei Vinteuil și a prietenei sale, informații pentru care mă hotărâsem să plec fără Albertine. Pe de altă parte, nu voiam s-o las pe Albertine prea mult timp singură, nu că ar fi putut (nesigură la momentul întoarcerii mele și, apoi, la asemenea ore la care o vizită pentru ea sau ieșind de la ea ar fi prea ușor de observat) să dea o proastă întrebuințare lipsei mele, dar ca să n-o găsească prea lungă. Și le-am spus lui Brichot și domnului de Charlus că nu-i voi urma prea mult timp. „Veniți totuși“, îmi spuse baronul, a cărui excitație mondenă începea să scadă, dar care simțea acea nevoie de a prelungi, de a face să dureze acel gen de conversații, de care-mi dădusem de altfel seama atît la ducesa de Guermantes cît și la el, și care, deși era o trăsătură caracteristică a acestei familii, se întinde îndeobște la toți aceia care, neoferind inteligenței lor o altă realizare decît conversația, adică o realizare incompletă, rămîn nepotoliți chiar după ore petrecute împreună și se agață din ce în ce mai lacom de interlocutorul lor, sleit, de la care reclamă, din greșală, o saturare pe care plăcerile sociale sînt neputincioase să le-o dea. „Veniți, urmă el, nu-i așa, iată momentul plăcut

în care invitații au plecat, ora Doinei Sol¹, să nădăjduim că aceasta se va sfârși mai puțin trist. Din păcate sinteți zorit, pesemne vă grăbiți să vă duceți să faceți unele lucruri pe care ar fi mai bine să nu le faceți. Toată lumea e azi grăbită și pleacă în clipa în care ar trebui să sosească. Sîntem aici ca filozofii lui Couture², ar fi momentul să recapitulăm serata, să facem ceea ce se numește în stil militar critica operațiilor. Am ruga-o pe doamna Verdurin să pună să ni se aducă un mic supeu la care am avea grijă să n-o invităm, și l-am ruga pe Charlie — tot *Hernani* — să cînte numai pentru noi sublimul adagio. Ce frumos e acest adagio ! Dar unde e tînărul violonist ? Aș vrea totuși să-l felicit, e momentul înduioșărilor și al îmbrățișărilor. Mărturisiți, Brichot, că au cîntat ca niște zei, mai ales Morel. Ați băgat de seamă momentul cînd i s-a desprins șuvița de păr ? Nu ? Ah, bun, atunci n-ați văzut nimic. A fost un fa diez care-i poate face pe Enescu, Capet și Thibaud³ să moară de gelozie ; oricît aș fi de calm, mărturisesc că la asemenea sonoritate, mi se strîngea atît de puternic inima, încît abia îmi înfrinam plînsul. Sala gîfîia : Brichot, scumpul meu, exclamă baronul scuturîndu-l violent pe universitar de braț, era sublim. Numai tînărul Charlie

¹ Personaj din *Hernani* de V. Hugo (n. ed.).

² *Thomas Couture* (1815—1879), pictor francez. A pictat mai ales scene istorice (n. ed.).

³ *Jacques Thibaud* (1898—1953), violonist francez.

păstra o nemișcare de piață, nici nu-l vedeai răsufliind, semăna cu acele lucruri din lumea neînsuflețită despre care vorbește Theodore Bousseau, care-ți dau de gîndit, dar nu gîndesc. Și apoi, deodată, exclamă domnul de Charlus cu emfază și mimînd parcă o lovitură de teatru, atunci... Suvîta ! Și în timpul acesta, grațiosul mic contradans din *allegro vivace*. Știți, suvița aceasta a fost semnul revelației, chiar pentru cei mai obtuzi. Principesa de Taormino, surdă pînă atunci, căci nu sînt surde mai rele decît acelea care au urechi ca să nu audă, în fața evidenței miraculoase, a înțeles că era vorba de muzică și că nu se juca poker. Oh ! a fost o clipă solemnă“.

— Iertați-mă, domnule, că vă întrerup, i-am spus lui Charlus ca să-l aduc la subiectul care mă interesa, îmi spuneți că fiica autorului ar fi trebuit să vină. M-ar fi interesat foarte mult. Sînteți sigur că se bizuiau pe ea ?

— Ah ! nu știu.

Domnul de Charlus asculta astfel, poate fără să vrea, de acel consemn universal de a nu-i informa pe geloși, fie ca să se arate în chip absurd „bun camarad“, dintr-un sentiment al onoarei chiar dacă nu putea suferi acest consemn, fie din răutate, ghicind că gelozia n-ar face decît să întărească dragostea, fie din aceea nevoie de a fi dezagreabil celorlalți, nevoie care constă în a spune

adevărul aproape tuturor oamenilor, dar a-l trece sub tăcere față de cei geloși, căci neștiința le sporește chinul, cel puțin așa își închipuie lumea ; și ca să-i supere pe oameni, se călăuzesc după ceea ce ei însăși cred, poate pe nedrept, că este lucrul cel mai dureros.

— Știți, urmă el, aici e întrucîtva casa exagerărilor, sînt oameni drăguți, dar, în sfîrșit, le place să momească celebrități de un soi sau altul. Dar nu arătați bine și o să răciți în odaia aceasta atît de umedă, spuse el împingînd un scaun spre mine. Dacă sinteți suferind, trebuie să fiți cu băgare de seamă, o să mă duc eu însumi să vă caut învelișul. Nu, nu vă duceți dumneavoastră, o să vă rătăciți și o să vă fie frig. Iată cum se fac imprudențele, doar nu mai aveți patru ani, ați avea nevoie de o doică bătrînă ca mine care să vă îngrijească.

— Nu vă deranjați, baroane, mă duc eu, spuse Brichot care se depărtă îndată ; nedîndu-și poate bine seama de prietenia foarte adevărată pe care domnul de Charlus mi-o purta și de întreruperile fermecătoare prin simplitatea și devotamentul lor pe care i le îngăduia crizele lui delirante de grandoare și de persecuție, se temuse că domnul de Charlus, pe care doamna Verdurin îl încredințase ca pe un prizonier pazei sale, ar fi căutat, sub pretextul de a-mi aduce pardesiul, să-l întîlnească

pe Morel și ar fi făcut ca planul Patroanei să nu izbutască.¹

I-am exprimat domnului de Charlus regretul că Brichot se deranjase.

— Ba nu, e foarte mulțumit, ține mult la dumneavoastră, toată lumea ține mult la dumneavoastră. Se spunea mai zilele trecute: „Nu mai e de văzut, se izolează!” De altminteri, Brichot e un om atât de cumsecade, urmă domnul de Charlus care nu știa, fără îndoială, văzînd chipul afectuos și sincer în care îi vorbea profesorul de morală, că în lipsa lui nu se jena să-și bată joc de el. „E un om de mare valoare, care știe foarte multe, ceea ce nu l-a făcut să-și piardă sensibilitatea, n-a făcut din el un șoarece de bibliotecă

---

¹ Între timp, Ski se așezase la pian unde nu-i ceruse nimeni să ia loc și alcătuindu-și, cu o încruntare surizătoare a sprâncenelor, o privire depărtată și o ușoară grimasă a gurii (ceea ce credea că-i dă un aer de artist), stăruia pe lîngă Morel ca acesta să cînte ceva de Bizet. „Cum, nu vă place latura copilărească din muzica lui Bizet? Dar, scumpul meu, spuse el cu acea rostogolire a lui r care-i era caracteristică, e încîntător.” Morel, căruia nu-i plăcea Bizet, declară acest lucru cu exagerare și (cum trecea în micul clan drept om de spirit, ceea ce era într-adevăr de necrezut) Ski, prefăcîndu-se că ia diatribele violonistului drept paradoxuri, începu să ridă. Rîsul său nu era ca acela al domnului Verdurin, înneacăciunea unui fumător. Ski lua mai întîi un aer delicat, apoi lăsa să-i scape parcă fără voia lui, „un singur sunct de rîs, ca o primă chemare de clopote, urmată de o tăcere în care privirea lui fină părea că cercetează dinadins caraghioslicul a ceea ce i se spunea, apoi pornea un al doilea hohot de rîs aidoma unui clopot, apoi venea un angelus hilar.

asa ca pe atitia altii care miros a cerneală. A păstrat o lărgime de vederi, o toleranță, rare la semenii lui. Uneori, cînd vezi cum înțelege viața, cum știe să dea fiecăruia, cu grație, ceea ce i se cuvine, te întrebi de unde a putut învăța toate astea un simplu profesoraș de la Sorbona, un fost diriginte de colegiu. Eu însumi sînt foarte uimit."

Eram și mai uimit văzînd cum conversația acestui Brichot, pe care cel mai puțin rafinat din mușafirii doamnei de Guermantes ar fi găsit-o atît de neghioabă și atît de greoaie, plăcea celui mai dificil din toți, domnului de Charlus. Dar la acest rezultat colaboraseră, între alte influențe, de altfel deosebite, acelea în virtutea cărora Swann, pe de o parte, se simțea atita timp bine în micul clan, cînd era îndrăgostit de Odette, iar pe de altă parte, de cînd era însurat, o găsea agreabilă pe doamna Bontemps care, prefăcîndu-se că adoră familia Swann, venea tot timpul să o vadă pe soție, se desfăta cu poveștile soțului și vorbea despre ei cu dispreț. După cum un scriitor dă cununa inteligenții nu omului celui mai inteligent, ci omului de viață care face o reflecție îndrăzneată și îngăduitoare cînd e vorba de pasiunea unui bărbat pentru o femeie, reflecție grație căreia iubita pedantă a scriitorului e de acord cu el că, din toți cei ce vin la ea, cel mai puțin prost e tot acel crai bătrîn care are experiență în ale dragostei, tot astfel domnul de Charlus îl găsea pe Brichot mai inteligent decît pe ceilalți prieteni ai săi,

Brichot, care nu numai că  era amabil cu Morel, dar culegea, din filozofii greci, din poezii latini, din povestitorii orientali, texte care împodobeau gustul baronului cu un florilegiu ciudat  i  nc nt tor. Domnul de Charlus ajunsese la v rsta la care unui Victor Hugo  i place să se înconjoare mai ales de unii ca Vacquerie  i ca Meurice¹. Prefera tuturor pe cei ce-i admiteau punctul lui de vedere în ce privește via a. „ l văd mult, adăugă el cu o voce  ip toare  i cadentat , fără ca  reo mi care în afară de aceea a buzelor, să-i fi clătinat masca gravă  i înfăinată peste care cobor ser  dinadins pleoapele-i de preot. Mă duc la cursurile lui, atmosfera aceea de cartier latin mă transformă, g se ti o adolescen   studioasă, g nditoare, de tineri burghezi mai inteligen i, mai culti dec t erau în alt mediu, camarazii mei. E altceva, pe care-l cunoașteți probabil mai bine decât mine, sînt tinerii «burghezi», spuse el desprinz nd cuv ntul pe care-l precedă de mulți b  i subliniindu-l printr-un soi de obicei de vorbire, corespunz nd el  nsu i unui gust al nuan elor în g ndire care-i era caracteristic, dar poate de asemenea ca să nu se împotrivescă plăcerii de a-mi arăta o oarecare obrăznicie. Asta nu mic or  cu nimic mila mare  i afectuoasă pe care mi-o trezea domnul de Charlus (de când doamna Verdurin   i dezv luisese inten ia în fa  -mi), mă amuză numai,  i

---

¹ Scriitori francezi minori (n. ed.).

chiar într-o împrejurare în care n-aş fi simţit atîta simpatie pentru el, nu m-ar fi jignit. Moştenisem de la bunica lipsa de amor-propriu într-o măsură care ar putea duce lesne la lipsă de demnitate. Fără îndoială că nu-mi dădeam seama de acest lucru şi tot auzind, încă din colegiu, pe cei mai stimaţi camarazi ai mei, că nu-ţi îngăduiau să le greşeşti cu ceva, că nu-ţi iertau o purtare rea, sfîrşisem prin a scoate la iveală, prin cuvintele şi prin faptele mele, o a doua fire destul de mîndră. Ea trecea chiar drept foarte mîndră, pentru că, nefiind deloc fricos, aveam lesne dueluri, al căror prestigiu moral îl micşoram totuşi bătîndu-mi singur joc de ele, ceea ce convingea uşor că erau ridicele ; dar nu e mai puţin adevărat că firea pe care o refulăm sălăşluieşte totuşi în noi. Astfel încît uneori, dacă citim capodopera nouă a unui om de geniu, regăsim cu plăcere în ea toate acele reflecţii ale noastre pe care le dispreţuisem, veselii, tristeţi pe care le înfrînasem, o lume întreagă de simţăminte dispreţuită de noi şi de a cărei valoare ne informează, pe neaşteptate, cartea în care o recunoaştem. Am sfîrşit prin a învăţa din experienţa vieţii, că făceam rău surîzînd afectuos cînd cineva îşi bătea joc de mine nefiind supărat pe el. Dar dacă încetasem în asemenea măsură să mai dau dovadă de această lipsă de amor-propriu şi de pizmă, încît să ignorez aproape cu desăvîrşire că exista în mine, nu e mai puţin adevărat că era mediul vital primitiv

în care pluteam. Minia și răutatea nu-mi veneau decît în cu totul alt chip, prin accese de furie. Mai mult, sentimentul dreptății mi-era necunoscut, pînă la o desăvîrșită absență a simțului moral. Eram cîștigat în adîncul inimii mele, de cel care era mai slab și mai nenorocit. Nu-mi puteam da seama de măsura în care binele și răul pătrunseseră în legăturile dintre Morel și Domnul de Charlus, dar gîndul suferințelor care i se pregăteau domnului de Charlus mi-era de nesuportat. Aș fi vrut să-l avertizez, nu știam cum s-o fac : „Vederea acestei mici lumi harnice e foarte plăcută pentru o tîrfă bătrînă ca mine. 'N-o cunoșteam“, adăugă el ridicînd mîna cu un aer rezervat, ca să nu pară că se laudă, ca să-și dovedească puritatea și să nu lase să plutească bănuiele asupra aceleia a studenților, „dar sînt foarte politicoși, merg adesea atît de departe, încît îmi păstrează un loc, fiindcă sînt un domn bătrîn. Ba da, scumpul meu, nu protestați, am mai bine de patruzeci de ani, spuse baronul care trecuse de șaizeci. E puțin cam cald în amfiteatrul în care vorbește Brichot, dar e totdeauna interesant“. Deși baronul prefera să se amestece cu tineretul studentesc, ba chiar să fie înghiontit, Brichot îl făcea să intre o dată cu el, ca să-l scutească de așteptări lungi. Deși Brichot era la Sorbona ca la el acasă, în clipa în care aprodul împovărat cu lanțuri îl preceda și maestrul admirat de tineret intra, nu putea să-și înfrîneze oarecare sfială, și

cu toate că dorea să profite de clipa aceasta în care se simțea atât de considerabil, ca să fie amabil cu Charlus, era oricum cam stingherit : pentru ca aprodul să-l lase să treacă, îi spunea cu o voce nefirească și cu un aer preocupat : „Urmați-mă, baroane, vi se va da un loc“, apoi, fără să se mai ocupe de el înainta sigur și sprinten pe culoar, ca să-și facă intrarea. De fiecare parte, îl saluta un rînd dublu de tineri profesori ; Brichot, dornic să n-aibă aerul că pozează pentru acești tineri în ochii cărora știa că trece drept un mare pontif, le arunca mii de clipiri din ochi, mii de semne din cap, care, în grija lui de a rămîne marțial și bun francez păreau un soi de încurajare cordială, de *sursum corda*¹ a unui bătrîn soldat care spune : „Drace, vom ști să ne batem“. Apoi izbucneau aplauzele studenților. Brichot trăgea uneori din această prezență a baronului la cursurile sale, prilejul de a face cuiva o plăcere, aproape o politețe. Spunea vreunei rude sau vreunui dintre prietenii săi burghezi : „Dacă ar putea s-o amuze pe soția sau pe fiica dumneavoastră, vă înștiințez că baronul de Charlus, principe de Agrigente, urmaș de-a lui Condé, va asista la cursul meu. Pentru un copil e o amintire care merită să fie păstrată, aceea de a fi văzut pe unul din ultimii urmași ai aristocrației noastre care este într-adevăr o figură. Dacă vin, ele îl vor re-

---

¹ *Sus inimile* (lat.) (n. ed.).

cunoaște fiindcă va lua loc lângă catedra mea. De altfel, va fi singurul, un bărbat solid, cu păr alb, mustață neagră și medalie militară.“ „Ah ! vă mulțumesc“, spunea tatăl. Și deși soția lui era ocupată, ca să nu-l supere pe Brichot, o silea să se ducă la acest curs, în timp ce fiica lui, stingherită de căldură și mulțime minca totuși, cu curiozitate, din ochi pe coboritorul lui Condé, deși se mira că nu purta gulér plisat și scrobbit și semîna cu oamenii din zilele noastre. El însă, nu avea ochi pentru ea, dar cîte un student care nu știa cine era, se mira de amabilitatea lui, își da importanță și devenea rece, și baronul ieșea plin de vișuri și de melancolie.

— Îngăduiți-mi să revin la oilé mele, i-am spus în grabă domnului de Charlus, auzind pașii lui Brichot, m-ați putea vesti printr-un bilețel dacă aflați că domnișoara Vinteuil și prietena ei ar urma să vină la Paris, indicîndu-mi exact durata șederii lor, și fără să spuneți nimănui ce v-am rugat ?

Nu credeam că ar mai fi putut veni, dar voiam să mă feresc astfel în viitor.

— Da, voi face asta pentru dumneavoastră. Mai întîi, fiindcă vă datorez o mare recunoștință. Neprimind odinioară ceea ce vă propusesem, mi-ați făcut, în paguba dumneavoastră, un serviciu nespus de mare, mi-ați lăsat libertatea. E adevărat că am abdicat de la ea în alt chip, adăugă el pe un ton melancolic în care se ghicea dorința de a

face confidențe ; prin asta ați neglijat să întoarceți spre folosul dumneavoastră ceea ce privesc întotdeauna ca un fapt major, un întreg mănunchi de împrejurări, poate pentru că soarta v-a vestit tocmai în aceea clipă să nu-mi zădărniciți calea. Căci întotdeauna omul se frământă și Dumnezeu îl călăuzește. Cine știe, dacă, în ziua când am ieșit împreună de la doamna de Villeparisis, ați fi primit, poate că multe lucruri care s-au petrecut de atunci n-ar mai fi avut niciodată loc.

Întrucît am ocolit discuția, agățîndu-mă de numele doamnei de Villeparisis și împărtășindu-i tristețea pe care mi-o pricinuisese moartea ei ¹. Ah ! da“, murmură scurt domnul de Charlus cu intonația cea mai arogantă, luînd act de condoleanțele mele fără să aibă un moment aerul că le crede sincere. Văzînd că în orice caz subiectul doamnei de Villeparisis nu era dureros pentru dînsul am încercat să aflu, din gura lui, atît de calificat în toate privințele, pentru ce doamna de Villeparisis fusese ținută la o parte de lumea aristocratică. Nu numai că nu mi-a dat soluția acestei mici probleme mondene dar nici nu mi s-a părut că o cunoștea. Am înțeles atunci că situația doamnei de Villeparisis, dacă avea să pară mai tîrziu importantă posterității, și chiar în timpul cît a trăit marchiza, oamenilor de rînd ignoranți, nu păruse

---

¹ În volumul următor *Fugara*, dintr-o scăpare a lui Proust, vom vedea că doamna de Villeparisis reapare (n. ed.)

mai puțin importantă celeilalte extremități a lumii, aceleia care venea în atingere cu doamna de Villeparisis, și anume Guermanților. Era mătușa lor, ei vedeau mai ales obârșia, înrudirile, însemnătatea păstrată în familia lor de ascendentul asupra cutărei cumnate. Ei vedeau acest lucru mai degrabă ca o manifestare familiară decît mondenă. Dar această latură de familie era mai strălucită în cazul doamnei de Villeparisis decît crezusem. Fusesem uimit cînd aflasem că numele de Villeparisis era fals. Dar sînt și alte pilde de mari doamne care au făcut o căsătorie inegală și au păstrat o situație precumpănitoare. Domnul de Charlus începu prin a mă informa că doamna de Villeparisis era nepoata faimoasei ducese de..., persoana cea mai celebră din marea aristocrație în timpul monarhiei din iulie¹, dar care nu voise să-l frecventeze pe Regele-Cetățean și familia lui. Aș fi dorit atît de mult să-mi fi dat amănunte asupra acestei ducese ! Și doamna de Villeparisis, buna doamnă de Villeparisis, cu obrajii care-mi aminteau niște obraji de burgheză, doamna de Villeparisis care-mi trimetea atîtea daruri și pe care aș fi putut atît de ușor s-o văd în fiecare zi, doamna de Villeparisis era nepoata acestei ducese, crescută de ea, la ea, în palatul...

— Ducea, îmi spuse domnul de Charlus, l-a întrebat pe ducele de Doudeauville vorbind de cele

---

¹ Domnia lui Louis-Philippe, înscăunată după revoluția din iulie 1830 (n. ed.).

trei surori : „Pe care din cele trei surori le preferați ?” Și Doudeauville spunînd : „Pe doamna de Villeparisis”, ducesa de... îi răspunse „Porcule !” Căci ducesa era foarte spirituală, spuse domnul de Charlus, dînd cuvîntului însemnătatea și rostirea obișnuită Guermanților. Nu mă miram că găsea răspunsul atît de „spiritual”, căci băgasem de seamă, în multe alte ocazii, tendința centrifugă, obiectivă a oamenilor care cînd gustă spiritul altora, îi îndeamnă să renunțe la severitatea pe care ar avea-o pentru al lor, și să însemne ca pe un lucru de preț ceea ce le-ar fi silă să creeze.

— Dar ce este ? Văd că aduce pardesiul meu, spuse el văzînd că Brichot căutase atît de mult pentru un asemenea rezultat. Ar fi fost mai bine dacă m-aș fi dus eu însumi. În sfîrșit, îl veți pune pe umeri. Știți că e foarte compromițător, scumpul meu ? E ca și cum ai bea din același pahar cu cineva, vă voi cunoaște gîndurile. Dar nu, nu așa, lăsați-mă să vi-l potrivesc eu, și în timp ce mă înfășura în pardesiul său, mi-l lipca de umeri, mi-l ridica de-a lungul gîtului, ridica gulerul și-mi atîngea cu mîna bărbia, scuzîndu-se. „La vîrsta lui, nu știe să așeze nici măcar o cuvertură, trebuie să-l ferchezuim ; mi-am greșit vocația, Brichot, eram născut să fiu dădacă.” Voiam să plec, dar domnul de Charlus manifestînd intenția să se ducă să-l caute pe Morel, Brichot ne reținu pe amîndoi. De altfel, siguranța că o voi găsi acasă pe Alber-

tine, siguranță egală cu cea pe care o avusesem după-amiază că Albertine se va întoarce de la Trocadéro, mă făcea acum tot atît de puțin răbdător s-o văd, pe cît fusesem în aceeași zi în timp ce cîntam la pian, după ce-mi telefonase François. Această liniște mi-a îngăduit, ori de cîte ori voiam să mă scol, să ascult de porunca formală a lui Brichot care se temea că plecarea mea l-ar împiedica pe Charlus să rămînă pînă în clipa în care doamna Verdurin ar veni să ne chemé.

— Dar rămîneți puțin cu noi, îi spuse el baronului, îi veți da îndată acolada, adăugă Brichot, ațintind asupra-mi ochiul său aproape mort pe care numeroasele operații suferite îl făcuse să-și recapete puțină viață, dar care nu mai avea totuși mobilitatea necesară expresiei piezișe a șireteniei.

— Acolada, ce prost e ! exclamă baronul pe un ton pitigăiat și încîntat. Scumpul meu, cînd vă spun că se crede totdeauna la o împărțire de premii și că visează la micii lui studențași ! Mă întreb chiar dacă nu se culcă cu ei.

— Doriți să o vedeți pe domnișoara de Vinteuil, îmi spuse Brichot care auzise sfîrșitul conversației noastre. Vă făgăduiesc să vă înștiințez cînd vine, voi afla prin doamna Verdurin, căci prevedea, fără îndoială, că baronul risca foarte mult să fie exclus în chip iminent din micul clan.

— Atunci credeți că stau mai prost decît dumneavoastră cu doamna Verdurin, spuse domnul de

Charlus, dacă e vorba să fiu informat de sosirea acestor persoane de o reputație îngrozitoare ? Știți că lucrul e arhicunoscut. Doamna Verdurin greșește că le lasă să vină, sînt bune pentru cercurile suspecte. Sînt prietene cu o întreagă bandă groaznică și care pesemnie că se întîlnesc într-un loc îngrozitor.

Fiecare cuvînt al lui adăuga suferinței mele o nouă suferință care-și schimba forma. Și deodată, amintindu-mi anumite gesturi de nerăbdare ale Albertinei pe care, de altfel și le înfrîna numai decît, mi-a fost groază să nu se fi gîndit să mă părăsească. Din cauza acestei bănuieli am socotit cu atît mai necesar să mențin legătura noastră pînă cînd mă voi fi liniștit. Și pentru ca să-i scot Albertinei din cap, dacă ar fi avut-o, ideea de a o lua înaintea proiectului meu de despărțire, pentru ca să fac să i se pară, pînă ce voi putea să realizez acest proiect fără să sufăr, lanțul ei mai ușor, lucrul cel mai dibaci (eram poate molipsit de prezența domnului de Charlus, de amintirea inconștientă a comediilor pe care-i plăcea să le joace), lucrul cel mai dibaci mi s-a părut s-o fac pe Albertine să creadă că eu însumi aveam de gînd s-o părăsesc ; cum mă voi întoarce, voi simula o despărțire, o ruptură.

— De bună seamă, nu, nu cred că stau mai bine decît dumneavoastră cu doamna Verdurin, procla-

mă Brichot apăsînd cuvintele, căci se temea să nu fi trezit bănuielile baronului.

Și cum vedea că voiam să mă despart, vrînd să mă rețină prin momeala petrecerii făgăduite : „Mi se pare că baronul nu s-a gîndit la un lucru, cînd vorbește de reputația acestor două doamne, că o reputație poate fi totodată îngrozitoare și nemeritată. Astfel, de pildă, în seria cea mai cunoscută căreia îi voi spune paralelă, e sigur că erorile judiciare sînt numeroase și că istoria a înregistrat multe condamnări pentru sodomie, înfierînd oameni iluștri care erau cu totul nevinovați. Descoperirea recentă, a unei mari iubiri a lui Michelangelo pentru o femeie, este un fapt nou de pe urma căruia prietenul lui Leon al X-lea ar fi vrednic să beneficieze de o instanță de revizuire postumă. Afacerea Michelangelo mi se pare foarte indicată ca să pasioneze pe snobi și să mobilizeze cartierul la Villette, după ce altă afacere, în care anarhia a fost bine văzută și a ajuns păcatul la modă al bunilor noștri diletanți, dar al cărui nume nu e îngăduit să fie rostit de teama unor vrajbe, va fi luat sfîrșit.“ De cînd Brichot începuse să vorbească de reputații masculine, domnul de Charlus trădase pe toată fața lui genul deosebit de nerăbdare pe care-l vezi la un expert medical sau militar cînd oamenii de lume, care nu se pricep, încep să spună prostii în materie de terapeutică sau de strategie.

— Habar n-aveți de nimic în lucrurile despre care vorbiți, sfârși el prin a-i spune lui Brichot. Citați-mi o singură reputație nemeritată. Citați-mi nume. Da, cunosc tot, răspunse violent domnul de Charlus unei întreruperi sfioase a lui Brichot, cunosc oamenii care au făcut asta, altădată, din curiozitate sau din afecțiune unică pentru un prieten mort, și pe acela care, temându-se că a mers prea departe, dacă-i vorbiți de frumusețea unui bărbat, vă va răspunde că asta e chinezărie pentru el, că nu e în stare să deosebească un bărbat frumos de unul urât cum nu poate deosebi două motoare de automobil, deoarece mecanica nu i-a intrat în sînge. Toate acestea sînt glume. Doamne, băgați de seamă, nu vreau să spun că o reputație proastă (sau ceea ce înțelegem să numim astfel) și neîndreptățită ar fi un lucru cu totul cu neputință. E atît de excepțional, atît de rar, încît practic nu există. Totuși eu, care sînt un curios, un scormonitor, am cunoscut și unele care nu erau mituri. Da, în cursul vieții mele, am constatat (înteleg că am constatat științific, nu mă joc cu cuvintele) două reputații neîndreptățite. Ele se întemeiază de obicei pe o asemănare de nume sau pe anumite semne exterioare, belșugul de inele, de pildă, pe care oamenii incompetenți și-l închipuiesc neapărat caracteristică a ceea ce spuneti, după cum cred că un țaran nu spune două cuvinte fără să adauge: „jarnignié“ sau un englez „goddam“. Dar astea sînt expresii

convenționale pentru teatre de bulevard.¹ Ceea ce vă va uimi, e faptul că reputațiile neîndreptățite sînt cele mai stabilite în ochii publicului. Chiar dumneavoastră, Brichot, care puneți mîna în foc cînd e vorba de virtutea cutărui sau cutărui bărbat care vine aici și pe care cei informați îl cunosc ca pe un cal breaz, pesemne că credeți ca toată lumea, după cele spuse despre cutare bărbat cu vază care încarnează aceste înclinări în ochii masei, cită vreme nu le are nici măcar de doi bani. Spun de doi bani, pentru că dacă am pune douăzeci și cinci de poli, am vedea numărul sfinților mărunți scăzînd pînă la zero. Altfel, proporția sfinților, dacă vedeți oarecare sfințenie în asta, se cifrează îndeobște între 3 și 4 din 10.

Dacă Brichot transpusesese, la sexul masculin, chestiunea reputațiilor proaste, la rîndul meu și invers am pus cuvintele domnului de Charlus pe seama sexului feminin gîndindu-mă la Albertine. Eram îngrozit de statistica sa, chiar ținînd seama că ar fi umflat cifrele după plac, și poate chiar

---

¹ Domnul de Charlus m-a mirat foarte mult citind printre invertiți pe „prietenui actriței“ pe care-l văzuseră la Balbec și care era șeful micii societăți ai celor patru prieteni. „Și atunci actrița?“ „— Îi servește de paravan, și de altminteri are relații cu ea, poate mai mult decît cu bărbații cu care nu prea are.“ „— Dar are cu ceilalți trei?“ „— Deloc! Sînt prieteni, dar nicidecum pentru așa ceva! Doi dintre ei sînt absolut pentru femei: Unul este, dar nu e sigur în ceea ce privește prietenul său, și în tot cazul se ascund unul de celălalt.“

după informațiile ființelor clevetitoare, poate mincinoase, în orice caz înșelate de propria lor dorință, care, adăugându-se aceleia a domnului de Charlus, falsifica fără îndoială socotelile baronului.

— Trei din zece ! exclamă Brichot. Răsturnînd proporția, ar fi trebuit să înmulțesc cu o sută numărul vinovaților. Dacă e ceea ce afirmați, baroane, și dacă nu vă înșelați, să mărturisim atunci că sînteți unul din acei rari clarvăzători al unui adevăr pe care nimeni nu-l bănuia în jurul lor. Barrès a făcut astfel asupra corupției parlamentare, descoperiri care au fost verificate în urmă, ca existența planetei lui Leverrier. Doamna Verdurin ar cita de preferință pe unii oameni pe care prefer să nu-i numesc și care au ghicit la Biroul de Informații, în Statul Major, uneltiri, inspirate cred de o rîvnă patriotică, dar pe care nu mi le închipuiam. Léon Daudet scrie în fiecare zi despre francmasonerie, spionajul german, morfinomanie, un basm uimitor, care se întîmplă să fie realitatea însăși. Trei din zece ! urmă Brichot ăluit.

Este adevărat că domnul de Charlus bănuia de inversiune marea majoritate a contemporanilor săi, exceptînd totuși bărbații cu care avusese legături și al căror caz i se părea mai complex, îndată ce aceste legături ar fi fost îmbinate cu un oarecare element romanțios. Vezi astfel unii bărbați de viață care nu mai cred în cinstea femeilor, dar acordă puțină celei care le-a fost amantă și cînd e vorba de ea protestează sincer și cu un aer misterios :

„Nu, nu, vă înșelați, nu e o tîrfă“. Această stimă neașteptată le este dictată, în parte de amorul lor propriu care e mai măgulit că asemenea favoruri le-au fost rezervate numai lor, în parte de naivitatea lor care înghite cu ușurință tot ce amanta a vrut să-i facă să creadă, în parte de acel sentiment al vieții datorită căruia, îndată ce te apropii de ființe, de existențe, etichetele și clasificările făcute dinainte sînt prea simple.

— Trei din zece ! continuă Brichot, dar luați seama, baroane, dacă ați vrea să înfățișați posterității în chip mai puțin fericit decît acei istorici cărora viitorul le va da dreptate, tabloul pe care ni-l descrieți, poate că posteritatea l-ar găsi rău. Ea judecă numai după documente și ar vrea să ia cunoștință de dosarul dumneavoastră. Dar cum nici un document nu va veni să adeverească acest soi de fenomene colective pe care cei informați sînt prea interesați să le lase în umbră, va domni mare indignare în tabăra sufletelor bune și veți trece drept calomniator sau nebun. După ce ați dobindit, la concursurile de eleganță maximul și înțîietatea pe acest pămînt, veți cunoaște tristețea unei decăderi dincolo de mormînt. Nu merită osteneala, cum spune, Doamne Iartă-mă ! Bossuet al nostru.

— Nu lucrez pentru istorie, răspunde domnul de Charlus, viața mi-e de ajuns, e destul de interesantă, așa cum spunea bietul Swann.

— Cum ? L-ați cunoscut pe Swann, baroane, dar nu știam. Avea asemenea înclinări ? întrebă Brichot cu un aer îngrijorat.

— Cît e de grosolan ! Credeți oare că cunosc numai oameni de felul acesta ? Nu, nu, nu cred că avea asemenea înclinări, spuse Charlus cu ochii plecați și încercînd să cîntărească pro și contra. Și gîndindu-se că fiind vorba de Swann ale cărui tendințe atît de opuse, fuseseră totdeauna cunoscute, o mărturisire pe jumătate nu putea fi decît inofensivă pentru cel pe care-l avea în vedere și măgulitoare pentru acela care o lăsa să scape într-o insinuire : „Nu spun că altădată, la colegiu, poate o dată din întîmplare... spuse baronul parcă fără voia lui, ca și cum ar fi gîndit cu voce tare, urmînd apoi : Dar sînt două sute de ani de atunci, cum vreți să-mi aduc aminte, mă plictisiți“, încheie el rîzînd.

— În orice caz, el nu era deloc o frumusețe ! spuse Brichot care, fiind foarte urît, se credea bine și-i găsea cu ușurință pe ceilalți urîți.

— Tăceți din gură, spuse baronul, nu știți ce spuneți ; avea pe atunci un ten de piersică și, adăugă el punînd fiecare silabă pe altă notă, era frumos ca un Amor. De altminteri, a rămas încîntător. Femeile l-au iubit la nebunie.

— Dar ați cunoscut-o pe soția lui ?

— Mai încape întrebare, doar prin mine a cunoscut-o. Am găsit-o încîntătoare în semi-traves-tiul ei, într-o seară cînd juca pe Miss Sacripant ;

eram cu niște prieteni de club, ne-am întors fiecare cu câte o femeie și, deși picam de somn, gu-rile rele pretinseseră, căci e îngrozitor cât de rea poate fi lumea, că mă culcasem cu Odette. Dar ea profitase de ocazie ca să vină să mă plictisească și am crezut că scap de ea prezentându-i-o lui Swann. Din ziua aceea n-a mai încetat să se țină scai de mine, habar n-avea de ortografie și eu îi făceam scrisorile. Apoi, am fost însărcinat s-o plimb. Iată, copilul meu, ce înseamnă să ai o reputație bună. De altminteri, n-o meritam decât pe jumătate. Mă forța să-i organizez partide teribile, în cinci, în șase...

Și domnul de Charlus începu să înșire amanții pe care Odette îi avusese succesiv (fusesse cu cutare, apoi cu cutare), cu aceeași siguranță cu care ar fi recitat lista regilor Franței. Și într-adevăr, gelosul este, ca și contemporanii, prea aproape, nu știe nimic, și numai pentru străini cronica adulterelor capătă preciziunea istoriei și se lungeste în liste, de altfel indiferente și care devin triste numai pentru alt gelos, cum eram eu, care nu se poate împiedica să compare cazul său cu acela despre care aude vorbindu-se și care se întreabă dacă nu există o listă tot atât de ilustră și când e vorba de femeia de care se îndoiește. Dar nu poate ști nimic, parcă s-a urzit o conspirație universală, o festă la care toți iau parte, cu cruzime, și care constă, în timp ce prietena lui se duce de la unul la altul, în a-i ține pe ochi o legătură pe care el se stră-

duiește mereu s-o smulgă, fără să reușească însă, căci toată lumea îl ține orbit, pe nenorocit, cei buni din bunătate, cei răi din răutate, cei grosolani din poftă de glume urite, cei binecrescuți din politețe și bună creștere, și cu toții din pricina unei convenții căreia i se spune principiu.

— Dar Swann a știut vreodată că vă bucuraseți de favorurile ei ?

— Cum se poate, ce oroare ! Să-i povestesc asemenea lucruri lui Charles ! Parcă ți se face părul măciucă. Dar, dragul meu, m-ar fi omorât pur și simplu, era gelos ca un tigru. După cum nu i-am mărturisit Odettei, căreia de altminteri i-ar fi fost egal, că..., că nu mă faceți să spun prostii. Și culmea e, că ea a tras asupra-i cu revolverul care era să mă nimerească pe mine. Ah ! Ce distracție am avut cu căsnicia asta ; și, firește, am fost silit să-i fiu martor împotriva lui d'Osmond care nu m-a iertat niciodată. D'Osmond o răpise pe Odette și Swann, ca să se consoleze, își luase ca amantă sau falsă amantă, pe sora Odettei. În sfârșit, n-o să mă puneți să vă istorisesc povestea lui Swann, am avea subiect pentru zece ani, înțelegeți, cunosc materia ca nimeni altul. Eu o scoteam pe Odette, când nu voia să-l vadă pe Charles. Mă plictisea, cu atât mai mult cu cât am o rudă foarte apropiată care poartă numele de Crécy, fără să aibă, firește, nici un soi de drept, dar pe care, în sfârșit, lucrul acesta nu-l încânta. Căci ea-și luase numele de Odette de Crécy și avea tot dreptul, fiind doar

despărțită de un Crécy a cărui soție fusese, acesta foarte autentic, un domn foarte bine pe care-l curățase pînă la ultimul ban. Dar de ce mă faceți să vorbesc de acel Crécy, v-am văzut cu el în tren, îi ofereați cîte o cină la Balbec pesemne că are nevoie de ele, sărmanul; trăia dintr-o pensioară pe care i-o făcuse Swann și nu mă îndoiesc că de la moartea prietenului meu, renta aceasta nu i-a mai fost plătită. Ceea ce nu înțeleg, îmi spuse domnul de Charlus, e că, de vreme ce ați fost adesea la Charles, n-ați dorit adineauri să vă prezint reginei Neapolului. În fond, văd că nu vă interesează „persoanele“ în calitatea lor de curiozități, și asta mă miră totdeauna din partea cuiva care l-a cunoscut pe Swann, la care acest soi de interes era atît de dezvoltat, încît nu se poate spune dacă, în această privință, eu am fost inițiatorul lui sau el al meu. Mă miră tot atît de mult ca și cum aş vedea pe cineva care l-a cunoscut pe Whistler și care nu știe ce e gustul. Doamne, mai ales pentru Morel ar fi avut mare importanță s-o cunoască, ceea ce dorea de altfel, cu pasiune, căci e tot ce poate fi mai inteligent. Păcat că a plecat. Dar în sfîrșit, voi face legătura zilele acestea. Trebuie neapărat s-o cunoască. Singura piedică cu putință ar fi dacă regina ar muri mîine. Dar trebuie să nădăjduim că lucrul acesta nu se va întîmpla.

Deodată Brichot, cum rămăsese sub impresia proporției de „trei la zece“ pe care i-o destăinuise

domnul de Charlus, Brichot care nu încetase să-și urmărească ideea, cu o pripire care o amintea pe cea a unui judecător de instrucție care vrea să-l facă pe acuzat să mărturisească, dar care în realitate era rezultatul dorinței profesorului de a părea pătrunzător și a tulburării pe care o încerca aruncînd o acuzare atît de grozavă :

— Oare Ski nu este de același soi ? îl întrebă el pe domnul de Charlus cu un aer posomorît. Ca să i se admire pretinsele-i daruri de intuiție, îl alesese pe Ski, spunîndu-și că de vreme ce numai 3 din 10 erau nevinovați, nu risca să se înșele prea mult dacă-l numea pe Ski care i se părea oarecum cam ciudat, avea insomnii, se parfuma, pe scurt era în afară de normal.

— Dar nicidecum, exclamă baronul cu o ironie amară, dogmatică și exasperată. Ceea ce spuneți e fals, absurd, alături de chestiune. Ski pare astfel pentru oamenii care nu se pricep la lucrurile astea. Dacă ar fi, n-ar avea atît de mult aerul că este, spun asta fără nici o intenție critică, fiindcă are farmec și găsesc că mai are și ceva foarte atrăgător.

— Dar spuneți-ne cîteva nume, urmă Brichot stăruitor.

Domnul de Charlus se îndreptă, cu un aer de morgă.

— Ah ! scumpul meu, eu, știți, trăiesc în abstract, toate astea nu mă interesează decît din punct de vedere transcendental, răspunse el cu suscep-

tibilitatea bănuitoare specifică semenilor săi și afectarea de grandilocvență care-i caracteriza conversația. Pe mine, înțelegeți, mă interesează numai generalitățile, vă vorbesc de asta ca despre legea gravitației.

Dar aceste momente de reacțiune plictisită în care baronul încerca să-și ascundă adevărata lui viață, durau foarte puțin pe lângă orele de progresie continuă în care o făcea să fie ghicită, o așternea cu o bunăvoință plictisitoare, căci nevoia de confidență era la el mai tare decât teama de divulgare. „Voiam să spun că față de o proastă reputație neîndreptățită, sînt sute de reputații bune care nu sînt mai puțin nejustificate. De bunăseamă, numărul celor ce nu le merită variază după cum ne raportăm la spusele semenilor lor sau ale celorlalți. E foarte adevărat că dacă reaua voință a acestora din urmă e mărginită de greutatea prea mare pe care o au de a crede că un viciu, tot atît de îngrozitor pentru ei ca furtul sau asasinatul, este practicat de oameni a căror inimă și gingășie o cunosc, reaua voință a celor dintîi e stimulată în chip exagerat de dorința de a șocoti, cum să spun, accesibili, pe oamenii care le plac, grație informațiilor pe care li le-au dat cei pe care i-a înșelat asemenea dorință, în sfîrșit de însuși faptul că sînt ținuți deoparte. Am văzut un bărbat, destul de prost privit din pricina acestei înclinări, spunînd că un anume om de lume împărtășea aceeași înclinare. Și singurul motiv de a-l crede este că

acest om de lume fusese amabil cu el ! Atâtea motive de optimism, spuse cu naivitate baronul, în evaluarea numărului. Dar adevăratul motiv al diferenței enorme dintre numărul calculat de profani și cel calculat de inițiați, se datorește tainei cu care aceștia își înconjoară faptele, ca să le ascundă altora, care, lipsiți de orice mijloc de informație, ar fi cu desăvîrșire uluiți dacă ar afla măcar un sfert din adevăr.

— Atunci, în epoca noastră, e ca pe timpul grecilor, spuse Brichot.

— Dar de ce ca pe timpul grecilor ? Vă închipuiți că lucrul n-a mai continuat de atunci ? Uitați-vă sub Ludovic al XIV-lea, Monsieur, micul Vermandois, Molière, principele Louis de Baden, Brunswick, Charolais, Boufflers, marele Condé, ducele de Brissac.

— Vă opresc, știam, domnule, știam de Brissac datorită lui Saint-Simon, Vendôme, firește, și de mulți alții. Dar lepra aia bătrână de Saint-Simon vorbește adesea de marele Condé și de principele Louis de Baden și nu aduce niciodată vorba de asta.

— E, oricum, de necrezut să-l învăț eu istorie pe un profesor de la Sorbona. Dar, scumpe maestre, sînteți ignorant ca un pește.

-- Sînteți aspru, baroane, dar drept. Și iată, vă voi face plăcere, îmi amintesc acum un cîntec de epocă în latinească macaronică despre o mare furtună care l-a surprins pe marele Condé cum cobora

Ronul, în tovărășia prietenului său, marchizul de la Moussaye. Condé spune :

„*Carus Amicus Mussaeus,*
Ah ! Deus bonus ! quod tempus !
Landerirette
Imbre sumus sperituri.“¹

Și La Moussaye îl liniștește, spunându-i :

„*Securae sunt nostrae vitae*
Sumus enim Sodomitae
Ignem tantum perituri,
Landerirette

— Retrag ceea ce am zis, spuse Charlus cu o voce pițigăiată și manierată, sînteți o comoară de știință, o să mi-l scriți, nu-i așa, vreau să-l păstrez în arhivele mele de familie, dat fiind că străbunica mea de gradul al treilea era sora domnului prinț.

— Da, dar, baroane, nu văd nimic despre principele Louis de Baden. De altminteri, cred că îndeobște arta militară...

— Ce prostie, pe atunci Vendôme, Villars, principele Eugen, principele de Conti și dacă v-aș vorbi

---

¹ *Scumpe prieten Moussaye,*
Ah ! Dumnezeu cel bun ! Ce vreme !
Landerirette,

Vom pieri de furtună (lat.) (n. ed.).

² *Viețile noastre sînt ferite*
Căci sîntem sodomiți
Care de foc mare au pierit,
Landeriri (lat.) (n. ed.).

despre toți eroii din Tonkin, din Maroc și vorbesc de „generațiile noi“ cu adevărat sublime și cucernice, v-aș uimi foarte. Ah! aș avea ce să le arăt acelora ce fac anchete asupra noii generații, care a respins complicațiile inutile ale mai vîrstnicilor lor, cum spune domnul Bourget! Am acolo un tînăr prieten, despre care se vorbește mult, care a făcut lucruri minunate... Dar, în sfîrșit, nu vreau să fiu rău, să ne întoarcem la veacul al XVII-lea; știți că Saint-Simon spune despre mareșalul d'Huxelles — printre atîtea altele: „...voluptuos în desfrînări grecești de care nu-și lua osteneala să se ascundă, se lega de ofițeri tineri pe care-i domesticea, osebit de tinerii lachei foarte bine legați și asta fără rușine, în armată și la Strasbourg“. Ați citit pesemne scrisorile Madamei¹, bărbații nu-i spuneau decît „Putoarca“. Ea vorbește destul de limpede de asemenea lucruri.

— Și avea un bun izvor de știință, pe soțul ei.

— Madame este un personaj atît de interesant, spuse domnul de Charlus. Ai putea face după ea sinteza lirică a „soției unei mătuși“². Înainte de toate, bărbătoasă; îndeobște soția unei mătuși e un bărbat, ceea ce-i ușurează sarcina să facă copii. Apoi Madame nu vorbește de viciile lui Monsieur, dar vorbește mereu de același viciu la ceilalți, ca o femeie informată ce era, și din obiceiul de a

---

¹ Soția lui Monsieur, fratele lui Ludovic XIV, prințesa Palatină de Bavaria (n. ed.).

² Nume dat invertiților (n. ed.).

ne place să găsim în familiile altora aceleași cusururi de care suferim în a noastră, ca să ne dovedim nouă înșine că lucrul n-are nimic excepțional și dezonorant. Vă spuneam că în toate timpurile a fost la fel. Totuși, al nostru se deosebește în chip deosebit din acest punct de vedere. Și în ciuda pildelor pe care le luau din veacul al XVII-lea, dacă străbunul meu François de la Rochefoucauld ar trăi în timpul nostru, ar putea să spună, cu mai multe argumente încă, decît de al său, haideti, Brichot, ajutați-mă : „Viciile sînt din toate timpurile ; dar dacă cei pe care toată lumea îi cunoaște ar fi apărut în cele dintîi veacuri, s-ar vorbi oare acum de prostituțiile lui Heliogabal ?” *Pe care toată lumea îi cunoaște*, îmi place mult. Văd că ruda mea, pătrunzătoare, cunoștea „reclamele” celor mai vestiți dintre contemporanii săi, așa cum le cunosc eu pe cele alor mei. Dar astăzi, nu numai că sînt și mai mulți oameni de acest soi. Au și ceva deosebit.

Am înțeles că domnul de Charlus avea să ne spună în ce chip a evoluat acest soi de moravuri. Și nici o clipă, în timp ce vorbea Charlus, în timp ce vorbea Brichot, nu s-a depărtat de mine imaginea mai mult sau mai puțin conștientă, a casei mele unde mă aștepta Albertine, asociată cu tema mîngîietoare și intimă a lui Vinteuil. Mă întorceam mereu la Albertine, tot astfel cum va trebui să mă întorc lîngă ea peste puțin, ca la un soi de ghiulca de care eram legat, într-un fel sau altul,

care mă împiedica să părăsesc Parisul și care, în clipa de față, în timp ce în salonul Verdurin îmi evocam casa, mă făcea să simt acest lucru, nu ca un spațiu gol și cam trist care înflăcărează personalitatea, ci ca unul împlinit — asemănător în această privință cu hotelul din Balbec într-o seară — prin această prezență nemișcătoare, care dăinuia acolo pentru mine și pe care în clipa în care aş vrea, aş fi sigur c-o regăsesc. Stăruința cu care domnul de Charlus revenea într-una asupra subiectului — pentru care de altfel inteligența lui, totdeauna exercitată în același sens, poseda oarecare pătrundere — avea ceva destul de complex penibil. Era pisălog ca un savant care nu vede nimic dincolo de specialitatea lui, plictisitor ca un om informat care se mîndrește cu tainele pe care le deține și arde să le dea în vileag, antipatic ca cei care, îndată ce e vorba de tarele lor, trec la confidențe fără să-și dea seama că displac, slugarnic ca un maniac și irezistibil de neprevăzător ca un vinovat. Aceste caracteristici care, în anumite momente, deveneau atît de surprinzătoare ca acelea care caracterizează un nebun sau un criminal, mă linișteau într-o anumită măsură. Căci supunîndu-le transpunerilor necesare ca să pot trage din ele concluzii în legătură cu Albertine și amintindu-mi purtarea acesteia cu Saint-Loup, cu mine, îmi spuneam, oricît de neplăcută ar fi fost pentru mine una din acele amintiri, și oricît de melancolică cealaltă, îmi spuneam că păream să exclud

genul de deformare atît de pronunţată, de specializare neapărat exclusivă, pare-se, care se desprindea cu atîta tărie din conversaţia şi din persoana domnului de Charlus. Dar acesta se grăbi din nenorocire să năruiască aceste motive de nădejde, în acelaşi chip în care mi le furnizase, adică fără să-şi dea seama.

— Da, spuse el, nu mai am douăzeci şi cinci de ani şi am văzut schimbîndu-se multe lucruri în jurul meu, nu mai recunosc nici societatea în care barierele au fost rupte, în care gloata, lipsită de eleganţă şi de cuviinţă, dansează tango-ul pînă şi în familia mea, nici modele, nici politica, nici artele, nici religia, nimic. Dar mărturisesc că ceea ce s-a schimbat şi mai mult, e ceea ce germanii numesc homosexualitate. Doamne, pe timpul meu, lăsînd la o parte bărbaţii care detestau femeile, şi cei ce iubind numai femei, nu făceau altceva decît din interes, homosexualii erau buni taţi de familie şi aveau amante numai de ochii lumii. Dacă aş fi avut o fată de măritat, şi dacă aş fi vrut să fiu sigur că nu va fi nenorocită mi-aş fi căutat un ginere printre ei. Din păcate, toate s-au schimbat. Acum ei se recrutează şi dintre bărbaţii care sînt cei mai nebuni după femei. Credeam că aveam un anumit fler, şi cînd îmi spuneam : „negreşit nu“, eram sigur că nu putusem să mă înşel. Ei bine, renunţ să mai încerc să ghicesc. Unul din prietenii mei foarte cunoscut din acest punct de vedere, avea un vizitiu pe care cumnata mea Oriane i-l

procurase, un băiat din Combray care făcuse cîte puțin din toate meseriile, dar mai ales aceea de a alerga după fuste și aș fi jurat că e cum nu se poate mai ostil acestor lucruri. Era nenorocirea amantei sale pe care o înșela cu două femei pe care le adora, fără să mai socotim altele, o actriță și o chelneriță de berărie. Vărul meu, principele de Guermantes, care avea tocmai inteligența plictisitoare a oamenilor care cred orice cu prea multă ușurință, îmi spuse într-o zi : „Dar de ce X... nu se culcă cu vizitiul său ? Cine știe dacă nu i-ar face plăcere lui Théodore (acesta era numele vizitiului) și chiar dacă nu e supărat văzînd că patronul său nu-i face avansuri ?” Nu m-am putut împiedica să-i impun tăcere lui Gilbert ; eram enervat în același timp de această pretinsă istețime care, cînd se exercită de-a valma dovedește o lipsă de istețime și o răutate cusută cu ață albă a vărului meu care ar fi vrut ca prietenul nostru X... să fi încercat să dea lovitura, și dacă s-ar fi prins, să îndrăznească și el la rîndul său.

— Principele de Guermantes are așadar asemenea înclinări ? întrebă Brichot cu un amestec de mirare și de indispoziție.

— Doamne, răspunse domnul de Charlus încîntat, lucrul e atît de cunoscut, încît nu cred că săvîrșesc vreo indiscreție dacă vă răspund afirmativ. Aflați că în anul următor m-am dus la Balbec și acolo am aflat, grație unui marinar care mă lua uneori la pescuit, că Théodore al meu, care între noi fie

spus, este fratele cameristei unei prietene a doamnei Verdurin, baroneasa Putbus, venea să ridice din port cînd un marinar, cînd altul, cu o îndrăzneală infernală, ca să se ducă să facă o plimbare cu barca și, mă rog, „altceva asemănător“.

A fost rîndul meu să întreb dacă patronul, în care recunoscusem pe domnul care la Balbec juca toată ziua cărți cu amanta lui, era ca și principele de Guermantes.

— Dar e cunoscut de toată lumea, nici nu se ascunde.

— Doar era cu amanta lui.

— Și ce-are aface? Ce naivi sînt copiii ăștia, îmi spuse el pe un ton părintesc, fără să-și dea seama de suferința pe care o storceam din cuvintele lui, gîndindu-mă la Albertine. Amanta lui e încîntătoare.

— Dar atunci cei trei prieteni sînt ca și el ?

— Nicidecum, exclamă el astupîndu-și urechile ca și cum aș fi scos o notă falsă, cîntînd dintr-un instrument. Iată-l acum la altă extremitate. Atunci nu mai ai dreptul să ai prieteni ? Ah ! tinerețea, cum le încurcă pe toate ! Educația dumneavoastră ar trebui refăcută, copilul meu. Da, urmă el, mărturisesc că acest caz, și cunosc multe altele, oricît încerc să-mi păstrez de înțeleghătoare mintea pentru toate îndrăzelile, mă încurc totuși. Sînt de modă veche, dar nu înțeleg, spuse el cu un ton de bătrîn galican care ar vorbi despre anumite forme ale ultramontanismului, cu tonul unui regalist vor-

bind despre *Action Française*¹ sau al unui discipol al lui Claude Monet², despre cubiști. Nu-i condamn pe acești înnoitori, îi invidiez mai degrabă, încerc să-i înțeleg, dar nu reușesc. Dacă le place atât de mult femeia, de ce, și mai ales în lumea muncitorească în care lucrul e prost văzut, unde se ascund din amor propriu, le trebuie ceea ce numesc ei un ținc ? Pentru că le reprezintă altceva. Ce anume ? „Ce anume altceva poate reprezenta femeia pentru Albertine ?“ mi-am spus, și tocmai în asta consta într-adevăr suferința mea.

— Hotărît, baroane, spuse Brichot, dacă vreodată Consiliul facultăților propune să se înființeze o catedră de homosexualitate, vă voi propune primul. Sau mai degrabă nu, nu v-ar conveni, mai bine un institut de psiho-fiziologie specială. Vă văd, mai ales, cu o catedră la Collège de France, care v-ar îngădui să vă ocupați cu studii personale ale căror rezultate le-ați comunica la fel ca profesorul de tamoul sau de sanscrită, în fața numărului foarte mic de persoane interesate. Ați avea doi auditori și aprodul, între noi fie spus, fără să vreau să arunc bănuiala asupra corpului nostru de ușieri, pe care-l cred mai presus de orice bănuială.

---

¹ Organ reacționar al regaliștilor francezi (n. ed.).

² *Claude Monet* (1840—1926), pictor francez, cel mai mare peisagist al impresionismului (n. ed.).

— Nu știți nimic, răspunse baronul cu un ton aspru și tăios. De altfel, vă înșelați crezînd că ar interesa atît de puțină lume. Dimpotrivă.

Și fără să-și dea seama de contrazicerea dintre direcția pe care conversația lui o lua invariabil și imputarea pe care avea s-o aducă celorlalți : „E dimpotrivă de speriat, îi spuse lui Brichot cu un aer scandalizat și foarte mîhnit, dar se vorbește numai de asta. E o rușine, dar e așa cum vă spun, scumpul meu ! Se pare că alaltăieri, la ducesa d'Ayen, nu s-a vorbit altceva timp de două ore. Gîndiți-vă, dacă acum și femeile se apucă să vorbească de asta, va fi un adevărat scandal ! Ceea ce e mai mîrșav, e că sînt informate, adăugă el aprins și cu o energie extraordinară, de niște lepre, de niște nespălați ca tînărul Châtellerault, despre care sînt mai multe de spus decît despre oricare altul, și care le povestesc întîmplările celorlalți. Mi s-a spus că istorisea niște lucruri ingrozitoare despre mine, dar nici nu mă sinchisesc ; cred că noroiul și murdăriile aruncate de un individ care era cît pe-aci să fie izgonit de la Jockey Club pentru că a trișat la cărți, nu-l poate împroșca decît pe el. Știu că dacă aș fi Jane d'Ayen mi-aș respecta destul salonul ca să nu se discute asemenea subiecte și ca propriile mele rude să nu fie tîrîte în noroi, la mine în casă. Dar nu mai există societate, reguli, cuviință, nici în conversație, nici în toalete. Ah ! dragul meu, e sfîrșitul lumii. Toată lumea a ajuns atît de rea ! Se iau la întrecere

cine va spune cel mai mult rău despre alții. O oroare !

Laș cum eram încă din copilărie, la Combray, cînd o luam la fugă ca să nu văd cum i se oferea coniac bunicului, și nici strădaniile zadarnice ale bunicii care-l ruga să nu bea, mă gîndeam la un singur lucru : să plec de la Verdurini înainte ca executarea lui Charlus să aibe loc.

— Trebuie neapărat să plec, i-am spus lui Bri-chot.

— Vă urmez îmi spuse el, dar nu putem pleca englezește. Să ne ducem să ne luăm rămas-bun de la doamna Verdurin, încheie profesorul, îndrep-tindu-se spre salon cu aerul cuiva care, la jocurile cu gajuri, se duce să vadă „dacă se poate reveni“.

În timp ce stătea de vorbă, la un semn al soției sale, domnul Verdurin îl luase cu sine pe Morel. De altfel chiar dacă doamna Verdurin, după o matură reflecție, ar fi găsit că era mai cuminte să amîne destăinuirile făcute lui Morel, acum n-ar mai fi putut să se abțină. Există unele dorințe, care, o dată ce le-ai lăsat să crească, cer să fie împlinite, indiferent de urmările lor ; nu mai poți rezista să săruți un umăr decoltat pe care-l privești de multă vreme și spre care buzele ți se apleacă tocmai ca șarpele spre pasăre, să mănînci o prăjitură cu o lăcomie ațîțată de poftă, să-ți refuzi uimirea, tulburarea, durerea sau veselia pe care o vei deslăn-tui într-un suflet prin cuvinte neprevăzute. Ast-fel, beată de melodramă, doamna Verdurin îi dădu

ordin soțului ei să-l ia cu sine pe Morel și să-i vorbească, indiferent cu ce preț, violonistului. Acesta începuse prin a regreta că regina Neapolului plecase fără ca el să fi putut să-i fie prezentat. Domnul de Charlus îi repetase de atâtea ori că era sora împărătesei Elisabeth și a ducesei d'Alençon, încît suverana luase în ochii lui Morel o însemnătate extraordinară. Dar Patronul i-o tăie spunîndu-i că nu se aflau aici ca să vorbească de regina Neapolului, și intră în miezul problemei :

— Iată, încheie el după un timp : iată, dacă vreți, vom cere sfatul soției mele. Pe cuvîntul meu de onoare că nu i-am spus nimic. Vom vedea cum judecă ea lucrurile. Poate că părerea mea nu e cea bună, dar știți ce judecată sigură are ea și ce prietenie nemărginită vă poartă, haideți să-i spunem pricina.

Și în timp ce doamna Verdurin aștepta cu nerăbdare emoțiile pe care urma să le guste cînd avea să-i vorbească virtuosului, apoi cînd acesta va fi plecat, să pună să i se facă o dare de seamă exactă a dialogului dintre el și soțul ei, nu înceta să-și repete : „Ce-or face ? Nădăjduiesc, cel puțin, că Gustave ținîndu-l atîta timp, va fi știut să-l stileze cum se cuvine“, — domnul Verdurin coborîse cu Morel care părea foarte emoționat.

— Ar vrea să-ți ceară un sfat, spuse domnul Verdurin soției sale, cu aerul cuiva care nu știe dacă cererea lui va fi ascultată. În loc să-i răspundă

domnului Verdurin, în focul pasiunii, doamna Verdurin i se adresă lui Morel :

— Sînt cu totul de aceeași părere cu soțul meu, găsesc că nu se poate să mai tolerați mult timp asemenea lucruri ! exclamă ea cu violență, uitînd ca pe o ficțiune neînsemnată că se înțelesese cu soțul ei, că trebuia să aibă aerul că nu știa nimic din ceea ce-i spusese el violonistului.

— Cum ? Ce să tolereze ? îngînă domnul Verdurin care încerca să simuleze mirarea și, încerca, acum cu o neîndemînare care-i tălmăcea tulburarea, să-și apere minciuna.

— Am ghicit ce i-ai spus, răspunse doamna Verdurin, fără s-o împiedice verosimilul aproximativ al explicației și fără să se sinchisească prea mult de ceea ce violonistul ar putea gîndi despre sinceritatea Patroanei, cînd își va aminti de scena asta. „Nu, urmă doamna Verdurin, gîndesc că nu trebuie să mai îndurați această promiscuitate rușinoasă cu un personaj înfierat care nu e primit nicăieri, adăugă ea, fără să-i pese că lucrul nu era adevărat și uitînd că-l primea în fiecare zi. Sînteți batjocura Conservatorului, adăugă ea, dîndu-și seamă că acesta este argumentul cel mai impresionant ; dacă mai duceți o lună viața aceasta, tot viitorul dumneavoastră artistic va fi distrus, cîtă vreme fără Charlus, ar trebui să cîștigați o sută de mii de franci pe an.

— N-am auzit niciodată spunîndu-se așa ceva, sînt uluit, vă sînt foarte recunoscător, îngînă

Morel cu lacrimi în ochi. Dar fiind nevoit, în același timp, să simuleze mirarea și să ascundă rușinea, era mai roșu și asuda mai mult decît dacă ar fi cîntat toate sonetele de Beethoven în șir și în ochii lui urcau lacrimile pe care meșterul de la Bonn cu siguranță că nu i le-ar fi stors. Sculptorul pe care aceste lacrimi îl interesau, zîmbi și-mi făcu cu ochiul spre Charlie.

— Sinteți singurul care n-ați auzit vorbindu-se nimic. E un domn care are o reputație josnică și încurcături urîte. Știu că poliția îl are la ochi, ceea ce de altminteri e tot ce i se poate întîmpla mai fericit, ca să n-o sfîrșească la fel ca toți semenii lui, asasinat de apași, adăugă ea, căci gîndindu-se la Charlus își amintea de doamna de Duras și în turbarea cu care se îmbăta, încerca să agraveze și mai mult rănile pe care i le făcea nenorocitului de Charlie și să le răzbune pe acelea pe care ea însăși le primise în acea seară. „De altfel, chiar din punct de vedere material, nu vă poate sluji la nimic, e ruinat de-a binelea de cînd e prada unor șantajști care nu-și vor putea scoate de la el pîrleala, iar dumneavoastră și mai puțin cele datorate muzicii dumneavoastră, căci toate sînt ipotecate, palatul, castelul etc.“ Morel dădea cu atît mai ușor crezare acestei minciuni cu cît domnului de Charlus îi plăcea să-l ia drept confident al legăturilor lui cu apași, rasă pentru care fiul unui lacheu oricît de ticălos ar fi el însuși, profesează un simțămînt

de groază egal cu înclinarea lui pentru ideile bonapartiste.

În mintea vicleană a lui Morel, încolțise de pe acum o combinație asemănătoare cu aceea ce se numea, în veacul al XVIII-lea, răsturnarea alianțelor. Hotărît să nu mai vorbească niciodată cu domnul de Charlus, s-ar reîntoarce mâine seară la nepoata lui Jupien, luînd asupra lui împăcarea lucrurilor. Din nefericire pentru el, acest proiect nu avea să reușească, domnul de Charlus avînd în aceeași seară o întîlnire cu Jupien la care fostul croitor nu îndrăzni să lipsească, în ciuda împrejurărilor. Altele, cum se vor vedea, s-au precipitat în ceea ce-l privea pe Morel, cînd Jupien, plîngînd, povesti nenorocirile sale baronului; acesta, nu mai puțin amărît, îi declară că o adoptă pe tînăra părăsită, că fata va lua unul din titlurile de care dispunea, pesemne acela de domnișoara d'Oloron, că va pune să i se dea un adaus desăvîrșit de educație și o va ajuta să facă o căsătorie bogată. Făgăduieli care-l bucurară adînc pe Jupien și o lăsară nepăsătoare pe nepoata lui, căci ea-l iubea tot pe Morel, care, din prostie sau din cinism, intră, glumind, în dugheană exact cînd lipsea Jupien.

— Ce-i cu dumneata, spuse el rîzînd, cu ochii ăștia încercănați? Supărări din dragoste? Doamne, anii urmează unul după altul și nu se aseamănă. La urma urmei, ești doar liber să-ți alegi încăl-

țăminteă, cu atît mai mult o femeie, și dacă nu se potrivește pe piciorul tău...

Nu se supără decît o dată pentru că fata începu să plîngă, ceea ce el găsea că e laș, că e o purtare nedemnă. Omul nu suportă totdeauna lacrimile pe care le pricinuieste.

Dar am anticipat prea mult, căci toate acestea s-au petrecut numai după serata Verdurinilor pe care am întrerupt-o și pe care trebuie s-o reluăm de acolo de unde o lăsasem.

— N-aș fi crezut niciodată, oftă Morel răspunzîndu-i doamnei Verdurin.

— De bunăseamă, nu vi se spune în față, dar asta nu înseamnă că n-ați ajuns batjocura Conservatorului, urmă cu răutate doamna Verdurin, vrînd să-i arate lui Morel că nu era vorba numai de domnul de Charlus, ci și de el. Vreau să cred că nu știati nimic și totuși lumea nu se jenează deloc. Întrebați-l pe Ski ce se spunea mai zilele trecute la Chevillard, la doi pași de noi, cînd intrașeti în loja mea. Anume că lumea vă arată cu degetul. Vă pot spune că, în ce mă privește, nu dau nici o atenție lucrului, dar găsesc, mai ales, că face pe om peste măsură de ridicol și că ajunge de rîsul tuturor pe toată viața.

— Nu știu cum să vă mulțumesc, spuse Charlie cu tonul cu care i-o spui dentistului care ți-a pricinuit niște dureri îngrozitoare fără să vrei să i-o arăți, sau unui martor prea nemilos care te-a obligat la un duel pentru un cuvînt lipsit de în-

semnătate despre care ți-a spus : „Nu puteți înghiți un astfel de lucru“.

— Cred că aveți caracter, că sînteți bărbat. răs-punse doamna Verdurin, că veți ști să vorbiți clar și răspicat, deși el spune tuturor că n-ați îndrăzni, că vă stăpînește.

Charlie, căutînd o demnitate de împrumut ca să și-o acopere pe a lui, peticită, găsi în memorie, sau poate citise sau auzise spunîndu-se astfel, și proclamă îndată :

— N-am fost crescut să fiu sluga cuiva. Voi rupe-o încă astă-seară cu domnul de Charlus... Regina Neapolului a plecat, nu-i așa?... Altfel, înainte de a o rupe cu el, i-aș fi cerut...

— Nu e necesar s-o rupeți de tot cu el, spuse doamna Verdurin, dornică să nu dezorganizeze micul nucleu. Nu e nici un neajuns dacă l-ați vedea aici, în micul nostru grup, unde sînteți apreciat, unde nu veți fi vorbit de rău. Dar puteți să vă impuneți libertatea, și apoi să nu vă lăsați tîrît de el la toate neroadele care sînt amabile numai în față ; aș fi vrut să fi auzit ce spuneau în spatele dumneavoastră. De altfel, nu trebuie să regretați, nu numai că ștergeți o pată care v-ar rămîne toată viața, dar din punct de vedere artistic, chiar dacă n-ar fi vorba de această prezentare rușinoasă prin Charlus, v-aș spune că faptul de a vă coborî în aceste cercuri de lume falsă, v-ar da un aer de om nesperios, o reputație de amator, de mic muzicant de salon, care e îngrozitoare

la vîrsta dumneavoastră. Înțeleg că tuturor acestor doamne frumoase le e plăcut să fie amabile față de prietenele lor punîndu-vă să veniți pe gratis, dar viitorul dumneavoastră artistic va fi păgubit. Mă rog, la una sau două... Vorbeați de regina Neapolului — care a plecat, căci avea o serată — asta da, e o femeie de ispravă, și cred că face puțin caz de Charlus. Vă pot spune că am impresia că a venit mai ales pentru mine. Da, da, știu că voia să ne cunoască, pe domnul Verdurin și pe mine. Acolo, e un loc unde ați putea cînta. Și apoi vă voi mărturisi că, adus de mine, pe care artiștii mă cunosc, știți, și cu care au fost totdeauna foarte drăguți, pe care mă privesc oarecum ca de-a lor, ca Patroana lor, e altceva... Dar feriți-vă mai cu seamă ca de foc să vă duceți la doamna de Duras ! Nu cumva să faceți asemenea greșală ! Cînesc artiști care au venit să-mi facă confidențe despre ea. Ei știu că se pot încrede în mine, spuse ea pe tonul blînd și simplu pe care știa să-l adopte pe neașteptate dînd trăsăturilor ei un aer de modestie, ochilor un farmec corespunzător. Vin să-mi povestească astfel micile lor întîmplări ; cei care trec drept cei mai tăcuți, flecăresc uneori ore întregi cu mine și nu pot să vă spun cît sînt de interesanți. Bietul Chabrier spunea totdeauna : „Numai doamna Verdurin știe să-i facă să vorbească“. Să știți că pe toți, dar vă spun, fără nici o excepție, pe toți i-am văzut plîngînd pentru că s-au dus să cînte la doamna de Duras. Nu nu-

mai din pricina umilințelor pe care se distra punându-și servitorii să li le facă, dar nu mai puteau găsi nicăieri angajament. Directorii spuneau : „Ah ! e cel ce cîntă la doamna de Duras“. Se sfîrșise cu ei. Nimic nu-ți poate curma mai sigur viitorul. Știți, oamenii de lume nu fac impresie serioasă, poți avea oricît talent, e trist de spus, dar o doamnă de Duras e de ajuns ca să-ți facă o reputație de amator. Și pentru artiști, știți, eu, înțelegeți, îi cunosc, de patruzeci de ani de cînd îi frecventez, de cînd îi lansez, mă interesez de ei ! Știți, pentru ei, cînd s-a spus „un amator“ s-a spus tot. Și, de fapt, lumea cam începea să spună asemenea lucruri și despre dumneavoastră. De cîte ori n-am fost în situația să-mi sară țandăra, să-i asigur că nu veți cînta în cutare salon ridicol ! Știți ce mi se răspundea ? „Dar va fi forțat, Charlus nici nu-l va consulta, nici nu-i cere părerea.“ Cîneva a crezut că-i face plăcere spunîndu-i : „Îl admirăm mult pe prietenul dumneavoastră Morel“. Știți ce a răspuns, cu acel aer obraznic pe care i-l cunoașteți ? „Cum de credeți că e prietenul meu ? Nu sîntem din aceeași clasă, vreți poate să spuneți că e creația mea, protejatul meu.“ În acest moment, sub fruntea bombată a zeiței muziciene se frămînta sub singurul lucru pe care unele persoane nu-l pot păstra pentru ele, un cuvînt care nu numai că e mîrșav, ci imprudent de repetat. Dar nevoia de a-l repeta e mai puternică decît onoarea, decît prevederea. Patroana cedă acestei

nevoi, după cîteva mișcări convulsive ale frunții sferice și mîhnite: „Soțului meu chiar i s-a repetat că spusese: «sluga mea», dar asta nu v-o pot afirma“, adăugă ea. O nevoie asemănătoare îl silișe pe domnul de Charlus, curînd după ce-i jurase lui Morel că nimeni nu-i va cunoaște vreodată originea, să-i spună doamnei Verdurin: „E fiul unui lacheu“. Tot la fel, o nevoie asemănătoare, acum cînd cuvîntul era aruncat, îl va face să circule printre cei ce și-l încredințaseră sub semnul tainei care va fi tăgăduită, dar nu păstrată, așa cum făcuseră chiar ei. Aceste vorbe sfîrșeau, ca la jocul „ineluș învîrtecuș“, prin a se reîntoarce la doamna Verdurin, învrăjbind-o cu cel interesat care, pînă la urmă, le afla. Ea știa asta, dar nu-și putea înfrîna cuvîntul care îi ardea limba. „Slugă“ nu putea de altminteri decît să-l jignească pe Morel. Spuse totuși „slugă“, și dacă adăugă că nu putea afirma, o făcea pentru ca să pară sigură de rest datorită acestei nuanțe, și ca să se arate nepărtinitoare. Această nepărtinire de care da dovadă o mișcă chiar pe ea atît de mult, încît începu să-i vorbească înduioșată lui Charlie: „Căci, vedeți, spuse ea, nu-i aduc învinuiri, vă tîrăște în prăpastia lui, nu însă din vina sa, deoarece el însuși se rostogolește în ea, se rostogolește, repetă ea destul de tare, fiind uimită de justetea imaginii care se desprinsese atît de repede încît atenția ei o prindea abia acum și încerca să o pună în valoare. Nu, dar îi imput, spuse ea pe un ton gin-

gaș — ca o femeie îmbătătată de succesul ei — că nu e delicat cu dumneavoastră. Sînt lucruri care nu se spun tuturor. Astfel adineauri a pariat că vă va face să roșiți de plăcere vestindu-vă (în glumă, firește, căci recomandarea lui e de ajuns să vă împiedice să o obțineți) că veți primi crucea Legiunii de onoare. Treacă, mă rog, deși nu mi-a plăcut niciodată, urmă ea cu un aer delicat și demn, să-ți înșeli prietenii, dar știți că sînt nimicuri care ne mîhnesc. De pildă, cînd ne povestește strîmbîndu-se de rîs, că ați dori crucea din pricina unchiului dumneavoastră, care era servitor.

— V-a spus una ca asta ! exclamă Charlie crezînd, după aceste cuvinte povestite cu atîta dibăcie, în adevărul a tot ceea ce spusese doamna Verdurin. Doamna Verdurin fu scăldată de bucurie ca o bătrînă amantă care, pe punctul de a fi părăsită de tînărul ei iubit, reușește să-i strice căsătoria. Și poate nici nu-și calculase minciuna, nici chiar nu mințise cu bună știință. Un soi de logică sentimentală poate, mai elementar încă, un soi de reflex nervos, care o îndemna, ca să-și înveselească viața și să-și apere fericirea, să „încurce cărțile“ în micul ei clan, făcea să iasă impulsiv din gura ei, fără să fi avut timpul să controleze adevărul, acele afirmări diabolic de folositoare, dacă nu riguros exacte. „Dacă ne-ar fi spus numai nouă, n-ar fi nimic, urmă Patroana, știm ce valoare trebuie să dăm spuselor lui, și apoi nu există meserie dezonorantă, aveți va-

loarea dumneavoastră, sinteți ceea ce valorăți, dar vă puteți închipui ce nenorociți sîntem că se duce să povestească asemenea lucruri doamnei de Portefin (doamna Verdurin o cită dinadins, pentru că știa că Charlie o iubea pe doamna de Portefin). Soțul meu îmi spunea, auzindu-l : «Aș fi preferat să primesc o palmă». Căci vă iubește tot atît de mult ca și mine, știți, Gustave (astfel am aflat că pe domnul Verdurin îl chema Gustave). În fond, e un sensibil.

— Dar nu ți-am spus niciodată că-l iubesc, îngînă domnul Verdurin făcînd pe morocănosul de treabă. Charlus îl iubește.

— Oh ! nu, acum înțeleg deosebirea, am fost trădat de un nemernic și dumneavoastră, dumneavoastră sinteți bun, exclamă Charlie cu sinceritate.

— Nu, nu, îngînă doamna Verdurin ca să-și păstreze izbînda, căci simțea că miercurile ei erau salvate, fără să abuzăm, nemernic e prea mult spus ; el face rău, mult rău, în mod inconștient ; știți că povestea asta cu Legiunea de onoare n-a ținut prea mult timp. Și mi-ar fi neplăcut că vă repet tot ce a spus despre familia dumneavoastră, spuse doamna Verdurin căreia i-ar fi fost foarte greu să repete.

— Oh ! deși n-a durat decît o clipă, asta dovedește că e un trădător, exclamă Morel. În clipa aceea ne-am întors în salon.

— Ah ! exclamă domnul de Charlus văzînd că Morel era aici și îndreptîndu-se spre muzician cu aceea sprinteneală a celor ce și-au organizat cu pricepere o seară în vederea unei întîlniri cu o femeie și care, amețiți, nu-și dau seama că și-au întins chiar lor înșiși o cursă în care-l vor prinde și-l vor bate față de toți oamenii puși pază de soț. „Ei ! în sfîrșit, e și timpul, sînteți mulțumit, tînără glorie și în curînd tînăr cavaler al Legiunii de onoare ? Căci nu peste mult timp vă veți putea arăta decorația“, îi spuse domnul de Charlus lui Morel cu un aer înduioșat și triumfător, dar chiar prin aceste cuvinte el consfințea minciunile doamnei Verdurin, care-i apărură lui Morel ca un adevăr evident.

— Lăsați-mă, vă interzic să vă apropiați de mine, îi strigă Morel baronului. Probabil că nu sînteți la prima încercare, nu sînt cel dintîi pe care încercați să-l pervertiți !

Singura mea consolare era gîndul că-i voi vedea pe Morel și pe Verdurini făcuți praf de domnul de Charlus. Pentru o mie de ori mai puțin decît atîta, îndurasem mîniile lui de nebun, nimeni nu era la adăpost de ele, un rege nu l-ar fi intimidat. Or, s-a întîmplat următorul lucru nemaipomenit. L-am văzut pe domnul de Charlus mut, uluit, măsurîndu-și nenorocirea fără să-i înțeleagă pricina, negăsind nici un cuvînt, ridicînd ochii rînd pe rînd asupra tuturor celor de față, cu un aer întrebător, indignat, rugător, și

care parcă întreba mai degrabă ce trebuia să răspundă decît ce se întîmplase. Poate că își pierduse graiul (văzînd că domnul și doamna Verdurin își întorceau ochii și nimeni nu-i venea într-ajutor) din pricina suferinței prezente și mai ales de groaza suferințelor viitoare ; sau, cum nu se întăritase și nu-și făurise o minie dinainte grație imaginației, neavînd o turbare gata, la îndemînă, fusese prins și lovit pe neașteptate în momentul în care era dezarmat (căci, senzitiv, nervos, isteric, era un adevărat impulsiv, încă un fals viteaz ; chiar, așa cum îl crezusem totdeauna, ceea ce mi-l făcea destul de simpatice, un fals om rău și nu avea reacțiile normale ale unui om de onoare jignit ; ura pe unii oameni pentru că se credea disprețuit de ei ; dacă ei ar fi fost drăguți cu el, în loc să se îmbete de ură împotriva lor, i-ar fi îmbrățișat, și nu avea reacțiunile normale ale omului de onoare insultat) ; sau poate că într-un mediu care nu era al său, se simțea mai puțin la largul său și mai puțin curajos decît ar fi fost în foburg. Oricum ar fi, în acest salon pe care-l disprețuia, acest mare senior (cărui superioritate asupra oamenilor de rînd nu-i era mai esențial inerentă decît cutăruia sau cutăruia dintre înaintașii săi hărțuiți în fața tribunalului revoluționar) nu știu, cuprins de o paralizie a tuturor membrelor și a limbii, decît să arunce în toate părțile niște priviri îngrozite, indignate de silnicia la care era supus, tot atît de rugătoare

pe cît de întrebătoare. Totuși, domnul de Charlus era în posesia tuturor mijloacelor sale nu numai de elocvență, dar și de îndrăzneală, cînd, apucat de vreo furie care clocotea de mult împotriva cuiva, de deznădejde, îl țintuia, prin cuvintele cele mai sîngeroase, în fața oamenilor de lume scandalizați și care nu crezuseră vreodată că s-ar putea merge atît de departe. În astfel de cazuri, domnul de Charlus ardea, se zbătea în adevărate crize nervoase, în fața cărora toată lumea tremura. Dar în asemenea cazuri, el avea inițiativa, ataca, spunea ce vroia (după cum Bloch știa să glumească pe seama evreilor și roșea dacă li se rostea numele în fața lui). Acești oameni pe care îi ura, îi ura fiindcă credea că-l disprețuiesc. Dacă ar fi fost drăguți cu el, în loc să se îmbete de minie împotriva lor, i-ar fi sărutat. Într-o împrejurare atît de cumplit neprevăzută, acest mare palavragiu nu știu decît să îngîne : „Ce înseamnă asta ? Ce este ?“ Nici nu se auzea. Și eterna pantomimă a panicii îngrozite s-a schimbat atît de puțin, încît acest domn bătrîn, căruia i se întîmpla o aventură neplăcută într-un salon parizian, repeta fără voia lui cele cîteva atitudini schematice în care sculptura greacă din primele timpuri stiliza groaza nimfelor urmărite de zeul Pan.

Ambasadorul căzut în dizgrație, șeful de birou pus pe neașteptate în retragere, mondenul tratat cu răceală, îndrăgostitul concediat cercetează uneori luni întregi întîmplarea care le-a năruit nă-

dejdile ; o întorc, o sîcesc ca pe un proiectil tras de nu se ştie unde, nici de cine, aproape ca un aerolit. Ar vrea să cunoască elementele componente ale acestui obiect ciudat care a tăbărit asupra lor, să cunoască ce voinţe rele pot fi recunoscute în el. Chimiştii cel puţin au analiza la îndemînă ; bolnavii care suferă de o boală a cărei origine n-o cunosc pot chema un medic ; afacerile criminale sînt, mai mult sau mai puţin, descurcate de judecătorul de instrucţie. Dar descoperim rareori mobilurile acţiunilor semenilor noştri, care te fac să-ţi pierzi cumpătul. Astfel, domnul de Charlus — ca să anticipăm asupra zilelor care urmară după această serată, la care ne vom întoarce — nu văzu în purtarea lui Charlie decît un singur lucru limpede. Charlie, care-l ameninţase adesea pe baron că va povesti ce pasiune îi inspira, trebuie să fi profitat ca s-o facă, de faptul că se credea acum destul de „ajuns“, ca să zboare cu propriile-i aripi. Şi trebuie să fi povestit totul doamnei Verdurin, numai din nerecunoştinţă. Dar cum de se lăsase aceasta înşelată (căci baronul, hotărît să nege, era acum el însuşi convins că sentimentele care i se imputau erau închipuite) ? Unii prieteni de-ai doamnei Verdurin, care aveau poate şi ei vreo pasiune pentru Charlie, pregătiseră terenul. Prin urmare, domnul de Charlus scrisese în zilele următoare scrisori îngrozitoare mai multor „credincioşi“ cu totul nevinovaţi şi care crezură că e nebun ; apoi,

se duse să-i facă doamnei Verdurin o expunere amănunțită, înduioșătoare, care nu avu deloc efectul pe care-l dorea. Căci, pe de o parte doamna Verdurin repeta baronului : „Nu vă rămîne decît să nu vă mai ocupați de el, nu-i dați nici o atenție, e un copil“. Dar baronul nu dorea decît o împăcare. Pe de altă parte, ca să ajungă la împăcare, suprimîndu-i lui Charlie toate beneficiile de care acesta se credea asigurat, o ruga pe doamna Verdurin să nu-l mai primească ; Patroana îi opuse un refuz care-i atrase scrisori iritate și sarcastice din partea domnului de Charlus. Dintr-o presupunere într-alta, baronul nu dădu niciodată peste cea adevărată : și anume că lovitura nu plecase nicidecum de la Morel. E adevărat că ar fi putut afla, dacă i-ar fi cerut o întrevvedere de cîteva minute. Dar credea că 'aceasta era potrivnică demnității și intereselor dragostei lui. Fusesse jignit și aștepta explicații. De ideea unei întrevvederi care ar putea lumina o neînțelegere e aproape totdeauna legată o altă idee care, oricare ar fi motivul, ne împiedică să consimțim la această întrevvedere. Acela care s-a înjosit și și-a arătat slăbiciunea în douăzeci de împrejurări, va face dovadă de mîndrie în cea de-a douăzeci și una, singura în care ar fi de folos să nu se încăpățîneze într-o atitudine de aroganță și să risipească o eroare care se înrădăcinează la adversar, din lipsă de dezmințire. În ce privește latura mondenă a incidentului, se răspîndi zvonul că domnul de

Charlus fusese dat afară de la Verdurini în clipa în care încercase să-l violeze pe un tânăr muzicant. Din pricina acestui zvon, lumea nu se miră văzînd că domnul de Charlus nu mai apărea la Verdurini și cînd, din întîmplare, întîlnea undeva pe vreunul din credincioșii pe care-i bănuise și-i insultase, cum acesta îi păstra pizmă baronului care el însuși nu-i mai dădea bună ziua, lumea nu se mira, înțelegînd că nimeni din micul clan nu mai voia să-l salute pe baron.

În timp ce domnul de Charlus, amețit pe neașteptate de cuvintele pe care le rostise Morel și de atitudinea Patroanei, lua poza nimfei pradă unei panici îngrozitoare, domnul și doamna Verdurin se retrăseseră spre primul salon, în semn de ruptură diplomatică, lăsîndu-l pe domnul de Charlus singur, în timp ce Morel, pe estradă, își învelea vioara.

— Să ne povestești cum s-au petrecut lucrurile, spuse doamna Verdurin, cu lăcomie, soțului ei.

— Nu știu ce i-ați spus, avea aerul foarte emoționat, spuse Ski, avea lacrimi în ochi.

Prefăcîndu-se că nu înțelesese :

— Cred că ceea ce i-am spus, i-a fost cu totul indiferent, răspunse doamna Verdurin, recurgînd la una din acele viclenii care, de altfel, nu înșeală pe toată lumea, ca să-l forțeze pe sculptor să repete că Charlie plîngea, plînsset care o îmbăta pe Patroană de prea mult orgoliu, pentru a nu risca

cumva ca cutare sau cutare credincios, care poate că nu auzise bine, să le cunoască.

— Ba nu, nu i-a fost indiferent, deoarece vedeam strălucindu-i în ochi lacrimi mari, spuse sculptorul cu voce înceată și surizătoare, de confidență răuvoitoare, în timp ce privea în lături ca să fie sigur că Morel era tot pe estradă și nu putea să asculte conversația. Dar o persoană o auzea și prezența ei, îndată ce ar fi fost observată, i-ar fi redat lui Morel una din nădejdlile pe care le pierduse. Era regina Neapolului, care, uitându-și evantaiul, găsisse că e mai amabil, plecînd de la cealaltă serată la care se dusesse, să vină ea însăși să și-l ia. Intrase încet, părăd jenată, pregătindu-se să se scuze și să facă o vizită scurtă, acum cînd nu mai era nimeni. Dar n-o auzise nimeni intrînd, în toiul incidentului pe care-l înțelese îndată și care o umpluse de indignare. „Ski spune că avea lacrimi în ochi, ai băgat de seamă? N-am văzut lacrimi. Ah! ba da, totuși, îmi amintesc, se îndreptă ea, temîndu-se că negarea ei va fi crezută. În ce-l privește pe Charlus nu prea e la largul său, ar trebui să ia un scaun, îi tremură picioarele, parcă-l văd cum o să cadă lat“, spuse ea cu un rînjit fără milă. În momentul acela, Morel alergă spre ea :

— Doamna aceea nu e regina Neapolului? întrebă el (deși știa că ea era) arătînd pe suverană care se îndrepta spre Charlus. „După cele întîm-

plate nu mai pot, din păcate, să-l rog pe baron să mă prezinte.“

— Așteptați, o voi face-o chiar eu, spuse doamna Verdurin, care, urmată de câțiva credincioși, dar nu de mine și de Brichot, care ne-am grăbit să ne ducem să ne cerem hainele și să ieșim, se îndreptă spre regina ce stătea de vorbă cu domnul de Charlus. Acesta crezuse că realizarea marelui dorinți și anume ca Morel să-i fie prezentat reginei Neapolului nu putea fi împiedicată decât de moartea, puțin probabilă, a suveranei. Dar noi ne înfățișăm viitorul ca un reflex al prezentului proiectat într-un spațiu gol, câtă vreme el este rezultatul adevărat foarte apropiat al unor cauze care, de cele mai multe ori, ne scapă. Nu trecuse o oră de atunci și domnul de Charlus ar fi dat totul pentru ca Morel să nu fie prezentat reginei. Doamna Verdurin făcu o reverență reginei. Văzînd că aceasta n-avea aerul să o recunoască :

— Sînt doamna Verdurin. Maiestatea-voastră nu mă recunoaște.

— Prea bine, spuse regina continuînd atît de firesc să vorbească cu domnul de Charlus și cu un aer atît de absent, încît doamna Verdurin se îndoia dacă acel „prea bine“ i se adresase ei, rostit cu o intonație minunată de distrată care-i smulse domnului de Charlus, în toiul durerii sale de amant, un surîs de recunoștință expert și lacom în materie de impertinență. Morel, văzînd de departe pregătirile prezentării se apropiase. Regina în-

tinse brațul domnului de Charlus. Era supărată și pe el, dar numai pentru că nu făcea, mai energic, față, unor insultători josnici. Era roșie de rușine pentru el că Verdurinii îndrăzneau să-l trateze astfel. Simpatia, plină de simplitate, pe care le-o arătase acum cîteva ore și mîndria insolentă cu care se îndrepta în fața lor izvorau din același loc al inimii ei. Regina, femeia plină de bunătate, înțelegea bunătatea mai întii sub forma dragostei neclintite față de aceia pe care-i iubea, toți ai săi, toți principii din familia ei, printre care era și domnul de Charlus, apoi față de toți burghezii sau poporul cel mai umil care știau să respecte pe cei pe care ea îi iubea și să aibă pentru ei sentimente frumoase. Manifestase simpatie doamnei Verdurin în calitatea ei de femeie înzestrată cu aceste instincte bune. Fără îndoială că aceasta era o concepție îngustă, cam *tory*, și din ce în ce mai învechită, a bunătății. Dar asta nu înseamnă că la ea bunătatea ar fi fost mai puțin sinceră sau mai puțin pasionată. Cei vechi nu iubeau mai puțin gruparea celor cărora li se devotau pentru că aceasta nu depășea hotarele cetății, nici oamenii de azi patria, decît cei ce vor iubi statele-unite ale întregului pămînt. Foarte aproape de mine, am avut pilda mamei mele pe care doamna de Cambremer și doamna de Guermentes n-au putut-o niciodată hotărî să facă parte din vreo operă filantropică, din vreun așezămînt patriotic de binefacere, să fie vreodată vînzătoare sau să

facă parte din vreun comitet de patronaj. Departe de mine gândul de a susține că a avut dreptate să acționeze numai cînd o îndemna înima și că rezervase familiei, servitorilor ei, nenorociților pe care întîmplarea îi scotea în cale, comorile ei de dragoste și de dărnicie, dar știu prea bine că acestea, ca și acelea ale bunicii, fuseseră nesecate și depășiseră cu mult tot ce putuseră sau făcuseră vreodată doamnele de Guermantes sau de Cambremer. Căzul reginei Neapolului era cu totul deosebit, dar, în sfîrșit, trebuie să recunoaștem că ea nu concepea deloc ființele simpatice așa cum sînt ele în acele romane de Dostoievski pe care Albertine le luase din biblioteca mea și le acaparase, adică sub trăsăturile unor paraziți lingușitori, hoți, bețivi, cînd anoști, cînd necuviincioși, desfrînați, la nevoie asasini. De altminteri, extremele se ating, căci omul nobil, aproapele, ruda insultată pe care regina voie s-o apere, era domnul de Charlus, adică, în ciuda nașterii lui și a tuturor înrudirilor care-l legau de regină, cineva a cărui virtute era copleșită de multe vicii.

— Nu arătați bine, scumpul meu văr, spuse ea domnului de Charlus. Sprijiniți-vă de brațul meu. Fiți sigur că vă va susține totdeauna. E destul de solid pentru asta.

Apoi, ridicînd cu mîndrie ochii înaintea ei (în fața căreia, îmi povesti Ski, se aflau atunci doamna Verdurin și Morel): „Știți că odinioară la Gaète, a ținut în respect mojiimea. Va ști să vă slujească

drept scut." Și astfel, ținându-l de braț pe baron și fără să fi îngăduit ca Morel să-i fie prezentat, ieși glorioasa soră a împărătesei Elisabeta.

Cine cunoștea firea îngrozitoare a domnului de Charlus, persecuțiile cu care-și teroriza pînă și rudele, putea crede că și-ar dezlănțui furia, în urma acestei serate și ar exercita represalii împotriva Verdurinilor. Nu s-a întîmplat nimic din toate astea din pricină că baronul răcind curînd după asta și contractînd una din acele pneumonii infecțioase care au fost atunci foarte frecvente, fu considerat mult timp de medicii săi, și se considera el însuși, la doi pași de moarte, și chiar rămase multe luni între moarte și viață. Se petrecuse oare o metamorfoză, și înlocuirea printr-altă boală, a nevrozei care-l făcuse pînă atunci să alunece în orgii de mînie? Căci e prea simplu să se creadă că neluîndu-i niciodată în serios, din punct de vedere social, pe Verdurini, nu putea fi supărat pe ei ca pe niște egali ai săi; de asemenea, e prea simplu să amintim că nervoșii, care se irită oricînd împotriva unor dușmani închipuiți și nevătămători, devin dimpotrivă nevătămători îndată ce cineva ia ofensiva împotriva lor, și-i potolești mai ușor stropindu-le fața cu apă rece decît încercînd să le dovedești deșertăciunea supărărilor lor. Dar pesemne că nu trebuie căutată într-o metamorfoză explicația acestei lipse de pizmă, ci mai degrabă în însăși boala care-i pricinuia atîtea oboseli baronului, încît îi

rămînea prea puțin răgaz ca să se mai gîndească la Verdurini. Era pe jumătate muribund. Vorbeam de ofensivă ; chiar cele care vor avea numai efecte postume, reclamă, dacă vrei să le „montezi“ cum se cuvine, sacrificiul unei părți a puterilor tale. Dar îi rămîneau prea puține domnului de Charlus pentru activitatea unei pregătiri. Se vorbește adesea de dușmani de moarte care redeschid ochii ca să se vadă reciproc, în pragul morții, și care îi reîncind fericiți. Acest caz trebuie să fie foarte rar, afară de acela cînd moartea ne surprinde în plină viață. Dimpotrivă, în momentul în care nu mai ai nimic de pierdut nu mai ieși asupra ta riscuri pe care, cînd erai plin de viață, le-ai fi asumat cu ușurință. Spiritul de răzbunare face parte din viață ; de cele mai multe ori — în ciuda unor excepții care, în sinul aceluiași caracter, se va vedea, sînt contraziceri omenești — acest spirit ne părăsește în pragul morții. După ce se gîndea o clipă la Verdurini, domnul de Charlus se simțea prea obosit, se întorcea la perete și nu se mai gîndea la nimic. Nu fiindcă și-ar fi pierdut elocvența, dar îi cerea mai puțin efort. Ea curgea încă din abundență, dar se transformase. Desprinsă de violențele pe care le împodobise atît de des, era doar o elocvență aproape mistică pe care o înfrumusețau cuvinte blînde, parabole din *Evangelhie*, o aparentă resemnare la moarte. Vorbea mai ales în zilele în care se credea scăpat. O revenire a

bolii îl făcea să tacă. Această blîndețe creștină în care se transpusese violența lui măreață (ca în *Esther* geniul, atît de deosebit de al *Andromacăi*) stîrnea admirația celor care-l înconjurau. Ar fi stîrnit admirația chiar și a Verdurinilor care n-ar fi ezitat să adore un om pe care cusururile lui îi făcuse să-l urască. Desigur, se iveau și gînduri care erau creștine numai în aparență. Implora pe Arhanghelul Gabriel să vină să-l vestească, la fel ca pe profet, cam peste cît timp va veni Messia. Și se întrarupea cu un surîs blind și dureros, adăugînd : „Dar n-ar trebui ca Arhanghelul să-mi ceară, ca lui Daniel, să am răbdare șapte săptămîni apoi șaizeci și două de săptămîni, căci voi muri mai înainte“. Acela pe care-l aștepta astfel era Morel. Și se ruga Arhanghelului Rafael să i-l aducă la fel ca pe tînărul Tobie. Și îmbinînd mijloacele cele mai omenești (ca Papii bolnavi care, în timp ce puneau să li se facă slujbe, nu neglijau să-și cheme medicul), insinua vizitatorilor săi că dacă Brichot i l-ar aduce repede pe tînărul său Tobie, poate Arhanghelul Rafael s-ar învoi să-i redea vederea, ca tatălui lui Tobie sau ca celor ce se spălau în piscina din Betsaida. Dar în ciuda acestor reveniri omenești, curățenia morală a spuselor domnului de Charlus nu ajunsese mai puțin desfătătoare. Vanitate, clevetiri, nebunie de răutate și orgoliu, toate dispăruseră. Moralmente, domnul de Charlus se ridicase cu mult deasupra nivelului

în care trăia odinioară. Dar această îndreptare morală asupra realității căreia arta lui oratorică era de altfel în stare să-și înșele, cît de cît, auditorii înduioșați, această îndreptare dispăru cu boala care lucrase pentru ea. Domnul de Charlus coborî din nou pe povîrniș cu o viteză pe care o vom vedea treptat crescînd. Dar atitudinea Verdurinilor față de el nu mai era decît o amintire oarecum depărtată pe care miniile lui mai imediate, îl împiedică să s-o zgîndărească.

Ca să ne întoarcem la serata Verdurinilor, cînd amfitrionii fură singuri, domnul Verdurin spuse soției sale :

— Știi de ce n-a venit Cottard ? E la Saniette a cărui lovitură de bursă, ca să-și îndrepte situația materială, a eșuat. Aflînd că nu mai are nici o lețcaie și mai bine de un milion de franci datorii, Saniette a avut un atac.

— Dar de ce a jucat, e idiot, e ființa cea mai puțin indicată pentru asemenea lucru. Alții, mai șmecheri ca el, își lasă penele și el era sortit să fie înșelat de toată lumea.

— Dar bineînțeles, știm de mult că e idiot, spuse domnul Verdurin. Dar, în sfîrșit, ăsta e rezultatul. Iată un om care va fi dat mîine afară din casă de proprietarul său și care se va afla în cea mai neagră mizerie ; rudele sale nu-l iubesc și doar Forcheville n-o să fie acela care să facă ceva pentru el. Atunci m-am gîndit, nu vreau să fac nimic

care ți-ar displace, dar poate i-am putea face un mic venit ca să nu-și dea prea mult seama de ruina lui, ca să se poată îngriji la el acasă.

— Sînt cu totul de părerea ta, e foarte bine din parte-ți că te-ai gîndit la asta. Dar spui „la el acasă“ ; imbecilul ăsta și-a păstrat un apartament prea scump, nu se poate, ar trebui să-i închiriem ceva cu două odăi. Cred că actualmente are încă un apartament de șase sau șapte mii de franci.

— Șase mii cinci sute. Dar ține foarte mult la interiorul său. În fond, a avut un prim atac, nu va putea trăi mai mult de doi sau trei ani. Să spunem că am cheltui zece mii de franci cu el timp de trei ani. Mi se pare că am putea face asta. De pildă, anul ăsta în loc să închiriem iarăși la Raspelière, am putea lua ceva mai modest. Cu veniturile noastre, mi se pare că a sacrifica zece mii de franci, timp de trei ani, nu e ceva cu neputință.

— Fie, numai că e plicticos că se va afla, și vom fi nevoiți să facem același lucru și pentru alții.

— Fii sigur că m-am gîndit și la asta. Nu o voi face decît cu condiția expresă ca să nu știe nimeni. Mulțumesc, nu am poftă să fim siliți să ajungem binefăcătorii neamului omenesc. Nici o filantropie ! Ceea ce am putea face ar fi să-i spunem că i-a lăsat principesa Sherbatoff.

— Dar o să creadă ? Ea l-a consultat pe Cottard în vederea testamentului ei.

— Dacă nu se poate altfel, l-am putea pune pe Cottard la curent, are obișnuința secretului pro-

fesional, câștigă foarte mulți bani, nu va fi nicio dată unul din acei care fac un serviciu pentru care ești obligat să plătești. Poate că s-ar însărcina să spună că principesa l-a luat pe el ca mijlocitor. Noi nici nu vom apărea. Ne-ar scuti astfel de plictiseala scenelor de mulțumiri, de manifestări, de fraze.

Domnul Verdurin adăugă un cuvânt care însemna, de bunăseamă, acel soi de scene emoționante și de fraze de care dorea să fie scutit. Dar nu mi-a fost raportat întocmai, căci nu era un cuvânt franțuzesc, ci unul din acei termeni care se întrebuințează în anumite familii ca să desemneze anumite lucruri, mai ales lucrurile plicticoase, probabil pentru că vrei să le poți semnala în fața celui interesat fără să fii înțeles! Acest soi de expresii este îndeobște o rămășiță contemporană a unei stări anterioare a familiei. Într-o familie evreiască de pildă, va fi un termen ritual deviat de la înțelesul său și poate singurul cuvânt ebraic pe care familia, acum francizată, îl mai cunoaște. Într-o familie foarte pronunțat provincială, va fi un termen din limbajul „patois“ al provinciei, deși familia nu mai vorbește și nici nu mai înțelege acest limbaj. Într-o familie venită din America de Sud și care vorbește numai franțuzește, va fi un cuvânt spaniol. Și în generația următoare, cuvântul nu va mai exista decât cu titlul unei amintiri de copil. Copiii își vor aduce aminte că pă-

rinții, la masă, făceau aluzii la servitorii care-i serveau, fără ca aceștia să-i înțeleagă, spunând cutare cuvînt, dar ei nu știu ce anume voia să spună cuvîntul, dacă era spaniol, ebraic, german, patois, dacă aparținuse vreodată unei limbi oarecare și dacă nu era un nume propriu sau un cuvînt cu totul născocit. Îndoiala nu poate fi lămurită decît dacă ai un unchi în vîrstă, un văr bătrîn, încă în viață, și care pesemne că a folosit același termen. Cum n-am cunoscut nici o rudă a Verdurinilor, n-am putut restabili întocmai cuvîntul. Oricum ar fi, de bunăseamă că auzindu-l, doamna Verdurin surîse, căci întrebuițarea acestei limbi mai puțin răspîdită, mai personală, mai tainică decît limba obișnuită, dă celor ce se folosesc de ea un sentiment egoist care e însoțit adesea de o anumită mulțumire. După ce trecuse această clipă de veselie :

— Dar dacă Cottard ar vorbi ? obiectă doamna Verdurin.

— Nu va spune nimic.

Dar el vorbi, cel puțin îmi spuse mie, căci de la el am aflat acest fapt după cîțiva ani, chiar la înmormîntarea lui Saniette. Am regretat că nu-l știusem dinainte. Mai întîi, m-ar fi dus mai repede la ideea că nu trebuie să porți niciodată supărare oamenilor, să nu-i judeci după vreo răutate pe care ți-o aduci aminte, căci nu știm în chip sincer niciodată ce lucru bun vrea să realizeze

sufletul lor, așa că ne putem înșela chiar din simplul punct de vedere al supoziției. Căci, fără în-
doială, că forma rea pe care ai constatat-o o dată
pentru totdeauna, va reveni. Dar sufletul e mult
mai bogat decât atât, are multe alte forme care
vor reveni și ele la acești oameni, a căror gingășie
o respingem, din cauza unei purtări urâte pe care
au avut-o. Apoi, dintr-un punct de vedere per-
sonal, această destăinuire a lui Cottard n-ar fi
rămas fără efect asupra-mi, dacă mi-ar fi făcut-o
mai devreme, ar fi risipit bănuielile avute asupra
rolului pe care Verdurinii puteau să-l joace între
Albertine și mine. Le-ar fi risipit poate pe ne-
drept, căci dacă domnul Verdurin avea calități,
nu e mai puțin adevărat că-i plăcea să-i necă-
jească pe oameni, ajungând la persecuția cea mai
cumplită și era atât de dornic să domine în micul
clan, încât nu se da înapoi nici din fața celor mai
rele minciuni, din fața ațîțării urilor celor mai
neîndreptățite, ca să rupă între obișnuiții casei
sale legăturile care n-ar fi avut ca scop exclusiv
întărirea micului grup. Era un om capabil de dez-
interesare, de dărnicie fără ostentație, dar asta
nu înseamnă neapărat un om sensibil, nici un om
simpatice, nici scrupulos, nici demn de crezare, nici
totdeauna bun. O bunătate parțială, în care stă-
ruia poate ceva din familia prietenă cu mătușa
mea¹ — exista pe semne la el din această pricină

---

¹ În *Swann*, vol. I, cel care-i cunoscuse pe Verdurini
era bunicul povestitorului (n. ed.).

înainte să-l fi cunoscut, ca America sau Polul Nord înaintea lui Columb sau Peary¹. Totuși, în clipa descoperirii mele, firea domnului Verdurin îmi înfățișă o latură nouă, nebănuită; și am conchis că e greu să redai o imagine stabilă atît a unui caracter cît și a societăților și a patimilor. Căci el se schimbă tot așa ca și ele, și dacă vrei să faci un stereotip relativ neschimbător, îl vezi înfățișînd rînd pe rînd aspectele diferite (impli-cînd faptul că nu știe să stea nemișcat, ci se mișcă) ale obiectivului buimăcit. Uitîndu-mă la ceas, și temîndu-mă ca Albertine să nu se plictisească, l-am rugat pe Brichot, cînd am ieșit de la serata Verdurinilor, să fie atît de bun să mă ducă mai întîi pe mine acasă. Trăsura mea l-ar duce apoi și pe dînsul. Mă felicită că mă întorceam astfel de-a dreptul, neștiînd că mă aștepta acasă o fată, și că sfîrșesc atît de devreme și de cuminte o seară al cărei adevărat început doar îl amînasem în realitate. Apoi îmi vorbi de domnul de Charlus. Acesta ar fi fost, fără îndoială, uimit dacă l-ar fi auzit pe profesor, atît de amabil cu el, pe profesorul care spunea totdeauna: „Nu repet niciodată nimic“, vorbind de el și de viața lui fără cea mai mică reticență. Și uimirea indignată a lui Brichot poate n-ar fi fost mai puțin

---

¹ În manuscris, *l'œ* gol; Proust a notat acest nume (*Peary Robert*, 1856—1920, explorator american care a atîns Polul Nord în anul 1909), în dactilograma manuscrisului (n. ed.).

sinceră, dacă domnul de Charlus i-ar fi spus : „Mi s-a afirmat că mă vorbiți de rău“. Brichot îl aprecia într-adevăr pe domnul de Charlus și, dacă ar fi trebuit să se întoarcă cu gândul la vreo conversație în legătură cu el, și-ar fi amintit cu mult mai bine sentimentele de simpatie pe care le încercase pentru baron, în timp ce spunea despre el aceleași lucruri pe care le spunea toată lumea, decât să-și amintească de acele lucruri. N-ar fi crezut că minte, dacă ar fi spus : „Eu, care vorbesc de dumneavoastră cu atîta prietenie“, fiindcă avea un oarecare sentiment de prietenie în timp ce vorbea de domnul de Charlus. Acesta avea, mai ales pentru Brichot, farmecul pe care universitarul îl cerea înainte de toate în viața mondenă, și care consta în a-i oferi exemplare reale din ceea ce el crezuse multă vreme că erau născociri de-ale poeților. Brichot, care explicase de multe ori egloga a doua a lui Vergiliu, fără să prea știe dacă această ficțiune avea un temei de realitate, găsea într-un târziu, vorbind cu domnul de Charlus, puțin din plăcerea pe care știa că maestrul său, domnul Merimée și domnul Renan, colegul său, domnul Maspéro o simțiseră călătorind în Spania, în Palestina, în Egipt, recunoscînd în peisajele și în populațiile actuale ale Spaniei, ale Palestinei și ale Egiptului, cadrul și actorii invariabili ale scenelor antice pe care ei înșiși le studiaseră în cărți.

— Fie vorba-ntre noi, fără să-l jignesc pe acest viteaz de mare rasă, îmi spunea Brichot în trăsura care ne ducea acasă, dar e cu adevărat uimitor când îşi comentează catechismu-i satanic cu o vervă oarecum nebunească şi o încăpăţinare, eram să spun o nevinovăţie de alb de Spania şi de emigrat. Vă pot încredinţa că, dacă îndrăznesc să mă exprim ca Mgr. D'Hulst, nu mă plictisesc în zilele în care primesc vizita acestui feudal care, vrînd să-l apere pe Adonis împotriva epocii noastre de necredincioşi, a urmat instinctele rasei sale şi, în toată nevinovăţia sodomistă, a pornit în cruciadă.

Îl ascultam pe Brichot şi nu eram singur cu el. După cum, de altminteri, aceasta nu încetase de când plecasem de acasă, mă simţeam, oricît de nedefinit ar fi fost, legat de tînăra fată care se afla în acest moment în odaia ei. Chiar cînd vorbeam cu unul sau cu altul, la Verdurini, o simţeam în chip nedesluşit lîngă mine, aveam despre ea acea noţiune vagă pe care o ai despre propriile tale membre, şi dacă mi se întîmpla să mă gîndesc la ea, o făceam aşa cum te gîndeşti, cu plictiseala de a fi legat de el printr-o deplină sclavie, la propriul tău trup. „Şi ce gură-reă, urmă Brichot, conversaţia acestui apostol este în măsură să hrănească toate adausurile la *Causeries du Lundi*¹! Gîndiţi-vă că am aflat de la el că tratatul de etică în care am respectat totdeauna cea mai fastuoasă

---

¹ Operă a lui Sainte-Beuve (1804—1869).

construcție morală a epocii noastre, fusese inspirat venerabilului nostru coleg X... de un tânăr purtător de telegrame. Să nu șovăim să recunoaștem că eminentul meu prieten a neglijat să ne spună numele acestui efeb în cursul demonstrațiilor lui. A dovedit prin aceasta mai mult respect omenesc, sau dacă preferați mai puțină recunoștință decît Phidias care înscrisesse numele atletului pe care-l iubea, pe inelul Jupiterului său olimpian. Baronul nu cunoștea această din urmă poveste. E inutil să vă spun că ea i-a fermecat ortodoxia. Vă închipuiți lesne că ori de cîte ori argumentez, cu colegul meu, o teză de doctorat, găsesc dialecticei sale, de altminteri foarte subtilă, sporul de salvare pe care unele destăinuiri picante îl dăduseră lui Sainte-Beuve în privința operei insuficient de confidentială a lui Chateaubriand. De la colegul nostru a cărui înțelepciune e de aur, dar care poseda puțin arginți, telegrafistul a trecut în mâinile baronului „cu toate onorurile“ (trebuie să auzi tonul cu care o spune). Și cum acest Satan este cel mai serviabil om, a obținut pentru protejatul său un loc în colonii, de unde acesta, care are un suflet recunoscător, îi trimite, din cînd în cînd, fructe excelente. Baronul le oferă înaltelor sale relații ; ananașii trimiși de acest tânăr au figurat de curînd pe masa din Quai Conti, ceea ce a făcut-o pe doamna Verdurin să spună, fără nici un gînd răutăcios : „Aveți, așadar, un unchi sau un nepot în America, domnule de Charlus, că primiți ase-

menea ananași !“ Mărturisesc că i-am mâncat cu oarecare veselie, recitîndu-mi *in petto* începutul unei ode a lui Horațiu care-i plăcea lui Di-
derot s-o amintească. În fond, ca și colegul meu Boissier, pornind de pe Palatin la Tibur, aflu în conversația baronului o idee cu mult mai vie și mai savuroasă despre scriitorii din veacul lui August. Să nu mai vorbim de cei ai Decadenței, și să nu urcăm pînă la greci, deși i-am spus acestui excelent domn de Charlus că, pe lîngă el, aveam impresia că sînt Platon la Aspasia. La drept vorbind, mărisem prea mult scara celor două personaje, și, cum spune La Fontaine, pilda mea era scoasă „din animale mai mici“. Oricum ar fi, cred că nu vă închipuiți că baronul s-a supărat. Nu l-am văzut niciodată atît de sincer, fericit. O beție de copil îl făcu să se abată de la flegma lui aristocratică. „Ce măgulitori sînt toți sorbónarzii ! exclamă el cu încîntare. Și cînd te gîndești că trebuia să aștept să ajung la vîrsta mea ca să fiu asemuit cu Aspasia ! O hîrcă bătrînă ca mine ! O ! tinerețea mea !“ Aș fi vrut să-l fi văzut cînd spunea asta, peste măsură de pudrat ca de obicei, și, la vîrsta lui, parfumat ca un tînăr sclivisit. Altminteri, sub obsesiile lui genealogice, cel mai bun om de lume. Pentru toate aceste motive, aș fi dezolat ca ruptura de astă-seară să fie definitivă. Ceea ce m-a mirat, e chipul în care tînărul s-a zborșit la el. Tuase totuși, de cîtva timp, în fața baronului, apucături de adept fanatic, aere de supus, care nu pre-

vesteau deloc această răzvrătire. Nădăjduiesc că în orice caz, chiar dacă (*Dii omen avertant*¹) baronul n-ar mai trebui să se întoarcă în Quai Conti, schisma aceasta nu s-ar întinde pînă la mine. Tragem și unul și altul prea mare folos de pe urma schimbului pe care-l facem, eu cu slaba mea știință, el cu experiența lui. (Se va vedea că dacă domnul de Charlus nu arată vreo pizmă violentă față de Brichot, cel puțin simpatia lui față de universitar scăzu într-atît încît să-i îngăduie să-l judece fără nici o indulgență). Și vă jur că schimbul e atît de inegal, încît, cînd baronul îmi dă ce l-a învățat viața, n-aș putea fi de acord cu Sylvestre Bonnard, că tot într-o bibliotecă realizezi cel mai bine visul vieții.

Ajunsesem în fața porții mele. Am coborît din trăsură ca să-i dau vizitiului adresa lui Brichot. De pe trotuar, vedeam fereastra odăii Albertinei, acea fereastră altădată întotdeauna întunecată, seara, cînd ea nu locuia la noi, pe care lumina electrică dinăuntru, segmentată de gratiile jaluzelelor, o brăzda de sus în jos cu fișii de aur paralele. Această carte fermecată, pe cît era de limpede pentru mine și desena în fața minții mele liniștite imagini precise, foarte apropiate și în stăpînirea cărora aveam să intru îndată, pe atît de nevăzută fi era lui Brichot care rămăsesse în trăsură, aproape orb, și tot pe atît i-ar fi fost de altfel de neînțe-

---

¹ Zeii resping rugăciunea (lat.) (n. ed.).

les chiar dacă ar fi văzut-o, căci, ca și prietenii care veneau să mă vadă înainte de cină, cînd Albertine se întorsese de acum de la plimbare, profesorul nu știa că o fată tînă, numai a mea, mă aștepta într-o odaie vecină cu a mea. Trăsura plecă. Am rămas o clipă singur, pe trotuar. De bunăseamă că dădeam o consistență, o plinătate, o soliditate desăvîrșite acestor fișii luminoase pe care le zăream de jos și care altuia i s-ar fi părut cu totul superficiale, din pricina întregului înțeles pe care-l puneam înapoia lor, într-o comoară ne-bănuită de alții pe care o ascunsesem acolo și din care emanau acele raze orizontale, dar comoară în schimbul căreia îmi alienasem libertatea, singurătatea, gîndirea. Dacă Albertine n-ar fi fost acolo, sus, și chiar dacă n-aș fi umblat decît după voluptate, m-aș fi dus să o cer unor femei necunoscute, a căror viață aș fi încercat s-o pătrund, la Veneția poate, sau cel puțin în vreun colț al Parisului nocturn. Dar acum, cînd venea pentru mine ora mîngîierilor, nu trebuia să plec în călătorie, nici chiar să ies, ci să mă întorc acasă. Și să mă întorc, nu ca să fiu singur, și, după ce mă despărțisem de ceilalți care-ți furnizează din afară hrana gîndirii tale, să fiu măcar silit să o caut în mine însumi, ci dimpotrivă, mai puțin singur decît cînd eram la Verdurini, primit fiind de persoana față de care abdicasem, căreia îi încredințasem cu totul gîndul meu fără să fi avut o clipă răgazul să mă gîndesc la mine, nici chiar osteneala,

de vreme ce va fi lângă mine, să mă gîndesc la ea. Astfel încît, ridicînd o ultimă oară ochii mei din afară spre fereastra odăii în care voi fi îndată, mi se părea că văd grilajul luminos care avea să se închidă după mine și ale cărui vergele inflexibile, de aur, le făurisem eu însumi, pentru o veșnică servitute.

Albertine nu-mi spusese niciodată că mă bănuia că eram gelos pe ea, sau preocupat de tot ce făcea. Singurele cuvinte, destul de vechi e adevărat, pe care le schimbasem cu privire la gelozie, parcă dovedeau contrariul. Îmi aduceam aminte că, într-o seară frumoasă cu clar de lună, la începutul legăturii noastre, una din întiile date cînd o dusesem acasă și aș fi vrut atît de mult să n-o fac, ci să mă despart de ea, ca să alerg după altele, îi spusese : „Știi, dacă-ți propun să te duc acasă, n-o fac din gelozie ; dacă ai ceva de făcut, mă depărtez cu discreție“. Îmi răspunsese : „Oh ! știu prea bine că nu ești gelos și că ți-e totuna, dar n-am altceva de făcut decît să fiu cu dumneata“. Altă dată, la Raspelière, cînd domnul de Charlus, în timp ce-i arunca o privire, pe furiș, lui Morel, manifestase pe față o galantă amabilitate față de Albertine, îi spusese : „Mi se pare că te-a strîns cam de aproape“. Și cum adăugasem în parte ironic : „Am suferit toate chinurile geloziei“, Albertine folosindu-se de limbajul propriu, fie al me-

diului de rînd din care ieşise, fie al aceluia şi mai de rînd pe care-l frecventa : „Ce pisălog eşti ! Ştiu prea bine că nu eşti gelos. Mai întîi mi-ai spus-o, apoi se şi vede, ne-am înţeles !“ Nu-mi spusese niciodată de atunci că şi-ar fi schimbat părerea ; dar totuşi trebuise să frămînte în ea, în această privinţă, multe gînduri noi, pe care mi le ascundea, dar pe care o întîmplare putea să le trădeze fără voia ei, căci în seara aceasta, după ce m-am întors şi după ce mă dusesem să o caut în odaia ei aducînd-o apoi în camera mea, îi spusese (cu oarecare stinghereală pe care eu însumi n-am înţeles-o, căci deşi o anunţasem că mă voi duce în lume şi-i spusese că nu ştiu unde, poate la doamna de Villeparisis, poate la doamna de Guermites, poate la doamna de Cambremer ; e adevărat că nu-i numisem tocmai pe Verdurini) : „Ghiceşte de unde vin ? De la Verdurini“, abia avusesem timpul să rostesc aceste cuvinte şi Albertine, cu faţa răscolită, îmi răspunse prin nişte vorbe care parcă explodau de la sine, cu o putere pe care ea nu şi-o putu stăpîni :

— Mi-am închipuit.

— Nu ştiam că te-ar putea supăra faptul că m-am dus la Verdurini. (E adevărat că ea nu-mi spunea că o supăra, dar se vedea. Şi e adevărat că-mi spusese că o va supăra. Şi totuşi, în faţa exploziei miniei sale, ca în faţa uneia din acele întîmplări pe care un soi de îndoită vedere re-

întrospectivă ne face să ne dăm seama că fusese cunoscută și în trecut, mi se păru că nu mă puteam aștepta la altceva.)

— Să mă supere ? De ce vrei să-mi pese de asta ? Mi-e indiferent. Domnișoara Vinteuil nu urma să fie la ei ?

Scos din fire la aceste cuvinte i-am spus :

— Nu mi-ai zis că te-ai întâlnit cu ea mai zilele trecute ? ca să-i arăt că eram mai informat decât socotea ea. Crezînd că persoana pe care-i reproșam că o întâlnise fără să-mi fi povestit, era doamna Verdurin și nu, cum voisem să spun eu, domnișoara Vinteuil :

— Oare oi fi întâlnit-o ? întrebă Albertine adresîndu-și în același timp ei înșiși întrebarea cu un aer visător, ca și cum ar fi încercat să-și adune amintirile, iar mie ca și cum ar fi trebuit s-o înformez ; asta fără îndoială, ca să spun ce știam, dar poate și ca să cîștige timp înainte de a da un răspuns dificil. Eram însă mult mai puțin preocupat de domnișoara Vinteuil, decât de teama care mă atinsese la început, în treacăt, dar care punea acum stăpînire pe mine. Credeam chiar că doamna Verdurin născocise pur și simplu doar ca să se laude cu venirea domnișoarei Vinteuil și a prietenei sale, de vreme ce, întorcîndu-mă, eram atît de liniștit. Albertine, spunîndu-mi : „Domnișoara Vinteuil nu trebuia să fie acolo ?“ îmi arătase că nu mă înșelasem în prima mea bănuială ; dar, în sfîrșit, mă liniștisem în această privință pentru viitor,

deoarece renunțînd să se ducă la Verdurini, Albertine mi-o sacrificase pe domnișoara Vinteuil.

— De altminteri, i-am spus miniat, sînt și alte lucruri pe care mi le ascunzi, chiar dintre cele mai neînsemnate, ca de pildă călătoria dumitale de trei zile la Balbec, și asta ți-o spun în treacăt. Adăugasem aceste cuvînte : „Ți-o spun în treacăt“, ca o completare la : „chiar lucrurile cele mai neînsemnate“, astfel încît dacă Albertine mi-ar fi spus : „Ce n-a fost corect în plimbarea mea la Balbec ?“ să-i fi putut răspunde : „Dar nici nu-mi aduc aminte. Ceea ce mi se spune se încurcă în capul meu, și de altfel le dau atît de puțină însemnătate !“ Și într-adevăr, dacă vorbeam de excursia aceea de trei zile pe care ea o făcuse la Balbec, de unde cărțile poștale îmi sosiră cu atîta întîrziere, vorbeam cu totul la întîmplare și regretam că-mi alesesem atît de prost pilda, căci, cum n-avusese decît timpul să se ducă și să se întoarcă, era cu siguranță una din plimbările lor în care nici nu se putuse strecura vreo întîlnire mai prelungită cu oricine ar fi fost. Dar Albertine crezu, după cele ce spusese, că știam adevărul adevărat și-i ascunseseam doar că-l știam. Rămăsese deci convinsă, că, de la un timp încoace, printr-o anumită modalitate, o țineam sub urmărire, sau eram într-un chip oarecare, cum îi spusese săptămîina trecută Andréei, „mai informat chiar decît ea asupra propriei sale vieți“. De aceea mă întrerupse, printr-o mărturisire inutilă, că-i

de bunăseamă nu bănuiam nimic din ceea ce-mi spusese, dar am fost, în schimb de-a dreptul copleșit, atît poate fi de mare deosebirea dintre adevărul pe care l-a falsificat o mincinoasă și ideea pe care, după minciunile ei, acela care o iubește pe mincinoasă și-a făcut-o despre acest adevăr. Abia rostitisem aceste cuvinte : „Călătoria dumitale de trei zile la Balbec, ți-o spun în treacăt“, că Albertine tăindu-mi vorba, îmi spusese ca pe un lucru cu totul firesc :

— Vrei să vorbești de călătoria care n-a avut loc niciodată ? Firește ! Chiar m-am întrebat întotdeauna de ce te-ai prefăcut că o crezi. Era totuși un lucru atît de nevinovat... Șoferul avea treabă, pentru el, timp de trei zile. Nu îndrăznea să-ți spună. Atunci, din bunățate pentru el (așa sînt eu ! și apoi toate poveștile astea se sparg totdeauna în capul meu), am născocit o pretinsă călătorie la Balbec. M-a depus pur și simplu la Auteuil, la prietena mea din *rue de l'Assomption* unde am petrecut trei zile, plictisindu-mă cu o sută pe oră. Vezi că nu e grav, nu s-a întîmplat nimic. Am avut bănuiala că poate știi totul, cînd am văzut că ai început să rîzi la sosirea, cu o întîrziere de opt zile, a cărților poștale. Recunosc că era ridicol și că ar fi fost mai bine să nu le fi trimis. Dar nu e vina mea. Le cumpărasem dinainte și le dădusem șoferului înainte de a mă fi dus la Auteuil, și apoi prostul de el le-a uitat în buzunar, în loc să le țină în plic unui

prieten de-al lui de lingă Balbec și care trebuia să ți le reexpedieze. Îmi închipuiam într-una că aveau să sosească. El și-a adus aminte numai după cinci zile și în loc să-mi spună, neghiobul le-a trimis îndată la Balbec. Când mi-a istorisit isprava nu l-am cruțat deloc, îți poți închipui! Să te preocupi inutil din vina acestui imbecil, ca răsplată că m-am închis trei zile ca să poată să se ducă să-și rînduiască micile lui socoteli de familie! Nici nu îndrăzneam să ies din Auteuil, de teamă să nu fiu văzută. Singura dată când am ieșit, m-am deghizat în bărbat, mai degrabă în glumă. Și norocul meu, care mă urmărește pretutindeni, a vrut ca cea dintîi persoană în ale cărei labe m-am vîrît să fie prietenul dumatăle, jidanul de Bloch. Dar nu cred că ai aflat prin el că n-a existat niciodată, decît în închipuirea mea, această călătorie la Balbec, căci s-a prefăcut că nu mă recunoaște.

Nu știam ce să spun, nevrînd să par mirat și nici copleșit de atîtea minciuni. Simțămîntului de groază care mă făcea să nu doresc s-o gonesc pe Albertine, dimpotrivă, i se adăuga o dorință violentă de a plînge. Și nu din pricina minciunii însăși și a năruirii a tot ce crezusem că era ade-vărat, încît mă simțeam ca într-un oraș d'istrus în care nū mai dăinuiește nici o casă, unde pămîntul gol e cocoșat numai de dărîmăturii -- ci din cauza acelei melancolii că în cele trei zile petrecute, plictisindu-se, la prietena ei din Auteuil.

Albertine nu avusese măcar o dată dorința, poate nici măcar gîndul, să vină să petreacă o zi pe ascuns cu mine, sau să mă roage printr-un bilețel să mă duc s-o văd la Auteuil. Dar n-aveam timpul să mă las în voia acestor gînduri. Nu voiam, mai ales, să par mirat. Am surîs cu aerul cuiva care știe mai mult decît spune :

— Dar ăsta e un lucru dintr-o mie. Iată, chiar astă-seară la Verdurini, am aflat că ceea ce-mi spuseseși despre domnișoara Vinteuil...

Albertine mă privea stăruitor, cu un aer frămîntat, încercînd să citească în ochii mei ceea ce știam. Dar ceea ce știam și aveam să-i spun era ceea ce este domnișoara Vinteuil. E adevărat că n-o aflasem la Verdurini, ci odinioară la Montjouvain. Dar cum nu-i vorbisem dinadins nici-odată despre acest lucru Albertinei, puteam avea aerul că-l aflasem abia de astă-seară. Și am încercat aproape o bucurie — după ce mă făcuse să sufăr atît de mult în micul tren — că am această amintire de la Montjouvain, pe care o voi postdata, dar care ar fi totuși dovada copleșitoare, o lovitură de măciucă pentru Albertine. De data aceasta, cel puțin, n-aveam nevoie să „par că știu“ și să o „fac pe Albertine să vorbească“ : știam, *văzusem* pe fereastra luminată de la Montjouvain. În zadar îmi spunea Albertine că legăturile ei cu domnișoara Vinteuil și prietena ei fuseseră foarte neprihănite, cum va putea, cînd îi voi jura (și fără

să o mint) că aveam cunoștință de moravurile acestor femei, cum ar putea susține că trăind zilnic în intimitate cu ele, spunându-le „surorile mele mai mari“, nu fusese, din partea lor, obiectul unor propuneri care s-o fi făcut s-o rupă cu ele, dacă, dimpotrivă, nu le acceptase? Dar n-am avut timpul să spun ce știam. Albertine crezînd, ca și cînd fusese vorba de falsa călătorie la Balbec, că aflasem adevărul, fie de la domnișoara Vinteuil, dacă ar fi fost la Verdurini, fie chiar de la doamna Verdurin care ar fi putut vorbi despre ea cu domnișoara Vinteuil, nu mă lăsă să iau cuvîntul și-mi făcu o mărturisire, tocmai contrarie celei pe care o crezusem, dar care, dovedindu-mi că nu încetase niciodată să mă mintă, poate mă mîhni tot atît de mult (mai ales pentru că nu mai eram, cum am spus adineaori, gelos pe domnișoara Vinteuil). Deci, luîndu-mi-o înainte, Albertine vorbi astfel :

— Vrei să spui că ai aflat astă-seară că te-am mințit, cînd am pretins că în bună parte m-a crescut prietena domnișoarei Vinteuil. E adevărat că te-am mințit puțin. Dar mă simțeam atît de disprețuită de dumneata, te vedeam atît de aprins de muzica acestui Vinteuil încît, cum una din camaradele mele — asta e adevărat, ți-o jur — fusese prietena prietenei domnișoarei Vinteuil, am crezut prosteste că mă fac interesantă în ochii dîmitale născocind că le cunoscusem bine pe aceste fete. Simțeam că te plictiseam, că mă găseai ne-

roadă ; m-am gîndit, spunîndu-ți că oamenii aceștia mă frecventaseră, că ți-aș putea da amănunte asupra operei lui Vinteuil, aș dobîndi un oarecare prestigiu în ochii dumitale, că asta ne-ar mai apropia. Căci dacă te mint, o fac totdeauna numai din prietenie pentru dumneata. A trebuit să vină această serată fatală a Verdurinilor ca să afli adevărul, care poate a fost totuși exagerat. Pariez că prietena domnișoarei Vinteuil îți va fi spus că nu mă cunoaște. M-a văzut cel puțin de două ori la camarada mea. Dar, de bunăseamă, nu sînt destul de șic pentru unii care au ajuns atît de celebri. Preferă să spună că nu m-au văzut nici-odată.

Biata Albertine, cînd crezuse că faptul de a-mi spune că fusese atît de bună prietenă cu domnișoara Vinteuil ar întîrzia „părăsirea“ ei și ar mai apropia-o de mine, atinsese, așa cum se întîmplă atît de des, adevărul pe altă cale decît cea pe care voise s-o ia. Dacă s-ar fi arătat mai informată în muzică decît aș fi crezut-o, nu m-ar fi împiedicat de loc s-o rupe cu ea în seara aceea, în micul tren ; și totuși, tocmai această frază, pe care o spusese în acest scop, adusese numaidecît ceva mai mult decît neputința de a o rupe. Dar ea săvîrșea o greșeală de interpretare, nu în ce privește efectul pe care trebuia să-l aibă fraza aceasta, ci asupra cauzei în virtutea căreia ea trebuia să producă acest efect, cauză care nu consta în a-i cunoaște cultura ei muzicală, ci proastele ei

relații. Căci nu așteptarea unei voluptăți — și voluptate e prea mult spus, mai curînd un ușor agrement — ci strînsoarea unei dureri, mă apropiase pe neașteptate de ea, mă topise mai puternic în ea.

Nici de data aceasta n-aveam timpul să păstrez o tăcere mai lungă care ar fi putut să o lase să presupună uimire. De aceea, emoționat că era atît de modestă și se credea disprețuită în cercul Verdurinilor, i-am spus cu înduioșare :

— Dar, draga mea, ți-aș da bucuros cîteva sute de franci ca să te duci s-o faci unde vei vrea pe doamna șic și ca să-i inviți la o cină frumoasă pe domnul și pe doamna Verdurin.

Din păcate în Albertine sălășluiau mai multe ființe. Cea mai misterioasă, cea mai simplă, cea mai cumplită se arată în răspunsul pe care mi-l dădu cu un aer de dezgust și ale cărui cuvinte la drept yorbînd nu le-am deslușit bine (chiar cuvintele de la început, deoarece ea nu le termină). Le-am restabilit doar ceva mai tîrziu cînd i-am ghicit gîndul. Auzi retrospectiv cînd ai înțeles.

— Multe mulțumiri ! Decît să cheltuiesc un ban pentru bătrînii ăia, prefer să mă laș o dată liberă să-mi sparg...

După ce rosti aceste cuvinte fața i se îmbujoră, avu un aer foarte mîhnit, își duse mîna la gură ca și cum ar fi putut pune la loc, de unde ieșiseră, cuvintele pe care le rostise și pe care nu le înțelesesem deloc.

— Ce spui, Albertine ?

— Nu, nimic, adormisem pe jumătate.

— Dar nicidecum, ești foarte trează.

— Mă gîndeam la cina Verdurinilor, e foarte drăguț din parte-ți.

— Nu, vorbesc de ceea ce ai spus.

Îmi dădu o mie de versiuni care nu se potriveau deloc, nu spun numai cu cuvintele ei care, întrerupte, rămăseseră vagi, dar chiar cu acea întrerupere și cu roșeața neașteptată care o însoțise. „Dar, draga mea, n-ai vrut să spui asta, altfel nu te-ai fi oprit...”

— Pentru că găseam că cererea mea e indiscretă.

— Care cerere ?

— De a da o cină.

— Ba nu, nu e asta, nu e vorba de indiscreție între noi.

— Ba da, dimpotrivă, nu trebuie să abuzezi de cei pe care-i iubești. În orice caz, îți jur că asta e.

Pe de o parte, mi-era totdeauna cu neputință să mă îndoiesc de un jurămint al ei ; pe de altă parte, explicațiile ei nu-mi mulțumeau judecata. N-am încetat să insist :

— În sfîrșit, ai cel puțin curajul să-ți sfîrșești fraza, rămăseși la *sparg*.

— Oh ! nu, lasă-mă !

— Dar de ce ?

— Pentru că e din cale afară de vulgar, mi-ar fi prea tare rușine să spun una ca asta în fața dumitale. Nu știu la ce mă gîndeam ; aceste cuvinte,

al căror înțeles nici nu-l cunosc și pe care le auzisem într-o zi pe stradă, rostite de oameni foarte obsceni, mi-au venit la gură, fără noimă, fără motiv. Nu erau în legătură nici cu mine, nici cu nimeni, visam cu voce tare.

Am simțit că nu voi mai scoate nimic de la Albertine. Mă mințise când îmi jurase adineauri că o împiedicase o teamă mondenă de indiscreție, care ajunsese acum rușinea de a rosti în față-mi niște cuvinte vulgare. Or, asta era cu siguranță încă o minciună. Căci, când eram împreună cu Albertine, nu existau vorbe oricât de perverse, cuvinte oricât de grosolane, pe care să nu le fi rostit împreună în timp ce ne mîngîiam. În orice caz, era inutil să stărui în acest moment. Dar mintea mea rămînea obsedată de acest cuvînt „sparg”. Albertine spunea adesea „a sparge lemne”, „a sparge zahăr pe cineva” (adică a birfi pe cineva), sau numai „ah! ce i-am mai spart-o!” vrînd să spună „ce l-am mai înjurat!” Dar dacă spunea asta curent în fața mea și dacă voise să spună asta de ce tăcuse pe neașteptate? De ce roșise atît de tare, de ce-și dusesese mîna la gură, își refăcuse altfel fraza și cînd crezuse că auzisem într-adevăr, „sparg”, dăduse o explicație falsă? Dar din moment ce renunțam să urmăresc un interogatoriu în care nu primeam nici un răspuns, cel mai bun lucru era să nu mă mai gîndesc la el, și întorcîndu-mă cu gîndul la imputările pe care mi le făcuse Albertine că mă dusesem la Patroană,

i-am spus foarte stîngaci, ceea ce era ca un soi de dezvinovățire stupidă : „Tocmai voisem să te rog să vii astă-seară la serata Verdurinilor“ — frază de două ori stîngace, căci dacă voiam, cum o văzusem tot timpul, de ce nu i-aș fi propus-o ? Înfu-riată de minciuna mea și devenind îndrăzneță din pricina sfielii mele îmi spuse :

— Dacă m-ai fi rugat o mije de ani, și tot n-aș fi consimțit. Sint oameni care au fost totdeauna împotriva-mi, au făcut totdeauna totul ca să mă contrarieze. N-a existat amabilitate pe care să nu i-o fi arătat doamnei Verdurin, la Balbec, și frumoasă răsplată am mai primit. Nu m-aș duce nici chiar dacă m-ar chema la patul ei de moarte. Sint lucruri care nu se iartă. Iar în ce te privește, e cea dîntii mojie pe care mi-o faci. Cînd Françoise mi-a spus că ai ieșit (era mulțumită, vezi bine, să mi-o spună), aș fi preferat să-mi crape cineva creștetul capului. Am încercat să nu se bage nimic de seamă, dar nu m-am simțit niciodată în viața mea atît de jignită.

În timp ce-mi vorbea, confirmam în mine, în somnul foarte viu și creator al inconștientului (somn în care sfîrșesc prin a se întipări lucrurile care abia ne ating, în care miinile adormite prind cheia care descuie și care a fost pînă atunci în zadar căutată), o văd ce voise să spună cu fraza întreruptă al cărei sfîrșit aș fi vrut să-l cunosc. Și deodată un cuvînt cumplit, la care nu mă gîndi-

sem deloc, căzu asupra-mi : „oală“¹. Nu vreau să spun că a venit pe neașteptate, ca atunci cînd într-o lungă supunere pasivă în fața unei amintiri incomplete, tot încercînd încetișor, cu băgare de seamă, să-l întinzi, rămîi îndoit, lipit de el. Nu, spre deosebire de felul meu obișnuit de a-mi aduce aminte, cred că au existat două căi paralele de cercetare : una ținea seama nu numai de fraza Albertinei, dar și de privirea ei nemulțumită cînd îi oferisem niște bani ca să dea o cină frumoasă, o privire care părea să spună : „Mulțumesc, să cheltuiesc bani pe lucruri care mă plictisesc, cînd fără bani aș putea face ceva care mă distrează !“ Și poate amintirea acestei priviri pe care-o avusese mă făcu să schimb metoda ca să găsesc încheierea a ceea ce ar fi vrut să spună. Pînă atunci, mă hipnotizase ultimul cuvînt : „sparg“, vrusese să spună să spargă ce ? Să spargă lemne ? Nu. Zahăr ? Nu. Să spargă, să spargă, să spargă... Și deodată întoarcerea la privirea și la gestul din umeri pe care le avusese în clipa propunerii mele de a da o cină, mă făcu să mă întorc la cuvintele frazei sale. Și îndată mi-am dat seama că nu spusese „să-mi sparg“, ci să „mi se spargă“. Grozăvie ! Ar fi preferat una ca asta. Dublă grozăvie ! Căci pînă și ultima dintre tîrfe, care consimte să facă asta, sau o dorește, nu întrebuintează cu bărbatul care

---

¹ În original, *le pot*, care în exprimare populară mai înseamnă și fund, dos. (n. cd.).

se pretează la asta, această expresie îngrozitoare. Căci s-ar simți prea înjosită. Ar spune-o numai unor femei, dacă le iubește, ca să se dezvinovățească că s-a dat adinecauri unui bărbat. Albertine nu mințise când îmi spusese că visa pe jumătate. Distrată, impulsivă, negîndindu-se că era cu mine, ridicase din umeri, începuse să vorbească ca și cum ar fi vorbit cu una din femeile acelea, poate cu una din tinerele fete în floare. Și chemată pe neașteptate la realitate, roșie de rușine, înfundîndu-și în gură ceea ce era cît pe-aci să spună, deznădăjduită, nu mai voise să rostească nici o vorbă. Nu-mi mai rămînea nici o clipă de pierdut dacă nu voiam să-și dea seama de deznădejdea în care mă aflu. Dar după ce tresărisem de furie, mă podidiră lacrimile. Ca și la Balbec, în noaptea care urmasse destăinuirii prieteniei sale cu fata lui Vinteuil, trebuia să născocesc îndată o cauză plauzibilă a tristeții mele care, în același timp, să producă o impresie atît de adîncă asupra Albertinei încît să-mi dea un răgaz de cîteva zile înainte de a lua vreo hotărîre. De aceea, în clipa în care-mi spunea că nu încercase niciodată asemenea rușine ca aceea la care o supusesem prin faptul că ieșisem, încît ar fi preferat să moară decît să o fi auzit din gura Françoisei, și cum, plîctisit de susceptibilitatea ei vrednică de rîs, aveam să-i spun că ceea ce făcusem era cu totul lipsit de însemnătate, că n-avea nimic jignitor, pentru ea faptul că ieșisem — și cum paralel, în vremea asta sfortarea mea inconștientă de a

afla ceea ce voise să adauge după cuvîntul „sparg” reuşise, iar deznădejdea în care mă cufunda descoperirea mea nu se putea ascunde deplin, în loc să mă apăr, m-am învinuit.

— Mica mea Albertine, i-am spus cu un ton blind pe care-l cuprindeau primele mele lacrimi; aş putea să-ţi spun că nu ai dreptate, că ceea ce am făcut nu e nimic, dar aş minţi; dumneata ai dreptate, ai înţeles adevărul, micuţa mea, anume că acum şase luni, acum trei luni, cînd aveam încă atîta prietenie pentru dumneata, n-aş fi făcut niciodată asemenea lucru. E o nimica toată şi e totuşi nespus de mult, din pricina schimbării enorme din inima mea al cărei semn este. Şi de vreme ce ai ghicit această schimbare pe care nădăjduiam să ţi-o ascund, sînt îndemnat să-ţi mărturisesc următoarele : mica mea Albertine, — i-am spus cu o adîncă gingăşie şi tristeţe — vezi, viaţa pe care o duci aici este plicticoasă pentru dumneata, ar fi mai bine să ne despărţim, şi cum despărţirile cele mai bune sînt cele ce se efectuează cel mai repede, te rog, ca să scurtez marea durere pe care o voi încerca, să-mi spui adio astă-seară şi să pleci mîine dimineaţă fără să te fi revăzut, în timp ce voi dormi.

Albertine păru uluită, încă neîncrezătoare şi de pe acum dezolată :

— Cum, mîine ? Vrei lucrul acesta ?

În ciuda suferinţei pe care o încercam vorbind despre despărţirea noastră ca şi făcînd de acum

parte din trecut — poate într-o oarecare măsură din pricina înșăși a acestei suferințe — m-am apucat să-i dau Albertinei sfaturile cele mai precise cu privire la anumite lucruri pe care le-ar avea de făcut după plecarea ei din casa noastră. Și din recomandare în recomandare, am ajuns în curînd să intru în amănuntele cele mai mărunte.

— Să fii atît de drăguță, i-am spus cu o nesfîrșită tristețe, să-mi înapoiezi cartea lui Bergotte care e la mătușa dumatăle. Nu e nici o grabă, peste trei zile, peste opt zile, cînd vei voi, dar gîndește-te să nu fii nevoit să ți-o cer, mi-ar face prea mult rău. Am fost fericiți, acum simțim că am fi nenorociți.

— Să nu spui că simțim că vom fi nenorociți, îmi răspunse Albertine întrerupîndu-mă, nu vorbi la plural, numai dumneata ești de părerea asta.

— Da, în sfîrșit, dumneata sau eu, cum vrei, dintr-un motiv sau altul. Dar ora e foarte înaintată, trebuie să te duci la culcare... noi am hotărît să ne despărțim astă-seară.

— Iartă-mă, *dumneata* ai hotărît și te ascult pentru că nu vreau să te necăjesc.

— Fie, eu am hotărît, dar nu e mai puțin dureros pentru mine. Nu vreau să spun că va fi dureros pentru multă vreme, știi că n-am însușirea să țin minte mult timp, dar în primele zile îmi va fi tare dor de dumneata ! De aceea, cred că e inutil să zgîndărim trecutul cu scrisori, trebuie s-o curmăm dintr-o dată.

— Da, ai dreptate, îmi spuse ea cu un aer foarte mîhnit, care se adăuga trăsăturilor ei oboseite de ora tirzie ; decît să-ți tai un deget, apoi altul, prefer să-mi dau numaidecît capul.

— Dumnezeuule, sînt îngrozit gîndindu-mă la ora la care te fac să te culci, e o nebunie. În sfîrșit, fie, pentru cea din urmă seară. Vei avea timpul să dormi tot restul vieții.

Și astfel, spunîndu-i că trebuie să ne zicem bună-seara, căutam să întîrzii clipa în care mi-ar spune-o.

— Ca să te distrezi în primele zile, vrei să-i spun lui Bloch ca să ți-o trimită pe vara lui, pe Esther, acolo unde vei fi ? Va face asta pentru mine.

— Nu știu de ce spui asta (o spuneam ca să încerc să-i smulg o mărturisire Albertinei), nu țin decît la o singură persoană, la dumneata, îmi spuse Albertine ale cărei cuvinte mă înduioșară. Dar ce rău îmi făcu îndată : „Îmi amintesc foarte bine că i-am dat Estherei fotografia mea, pentru că stăruia mult și vedeam că i-ar face plăcere, dar nu pot spune că i-am arătat prietenie sau că simt dorința s-o mai văd vreodată !...”

Și totuși Albertine era atît de ușurată, încît adăugă : „Dacă vrea să mă vadă, mi-e tot una, e foarte drăguță, dar nu țin cîtuși de puțin“. Astfel, cînd îi vorbisem de fotografia Estherei pe care mi-o trimisese Bloch (și pe care încă nici n-o primisem cînd îi spusese Albertinei de ea), prietena mea înțelese că Bloch îmi arătase o foto-

grafie de-a ei, pe care i-o dăduse Estherei. În bănu-
ielile mele cele mai grave, nu mi-am închipuit
niciodată că putuse exista o asemenea intimitate
între Albertine și Esther. Albertine nu găsisese să-mi
răspundă nimic cînd îi vorbisem de fotografie.
Și acum, crezîndu-mă, din eroare, informat, găsea
mai abil să mărturisească. Eram copleșit.

— Și apoi, Albertine, îți cer drept favoare să nu
încerci niciodată să mă mai revezi. Dacă s-ar în-
timpla vreodată, peste un an, peste doi ani, peste
trei ani, să ne aflăm în același oraș, evită-mă.

Și văzînd că nu răspunde afirmativ rugăminții
mele : „Albertine, să nu faci asta, să nu mă mai
revezi niciodată în viața asta. Mi-ar face prea mult
rău. Căci să știi, ți-am purtat într-adevăr prietenie.
Știu prea bine că atunci cînd îți povesteam mai
zilele trecute că voiam să o revăd pe prietena
despre care vorbisem la Balbec, ai crezut că lu-
crul era pus la cale. Nu, te încredințez, mi-era tot
una. Ești convinsă că hotărîsem de mult timp să
te părăsesc, că dragostea mea era o comedie.

— Ba nu, ești nebun, n-am crezut-o, spuse ea cu
tristețe.

— Ai dreptate, nu trebuie să crezi ; te iubeam
cu adevărat, poate nu cu dragoste, dar cu mare,
cu o foarte mare prietenie, mai multă decît ai
fi putut crede.

— Ba da, cred. Și dacă-ți închipui că eu nu te
iubesc...

— Mă mihnește foarte mult să mă despart de dumneata.

— Și pe mine, de o mie de ori mai mult, îmi răspunse Albertine.

Și simțeam, la un moment dat că nu-mi mai puteam infrîna lacrimile care mă podideau. Și ele nu veneau nicidecum din același fel de tristețe pe care o simțeam odinioară cînd îi spuneam Gilbertei : „E mai bine să nu ne mai vedem, viața ne desparte“. Fără îndoială, cînd i-am scris acest lucru Gilbertei, îmi spuneam că atunci cînd nu o voi mai iubi pe ea, ci pe alta, prisosul dragostei mele ar împutîna-o pe cea pe care poate aș fi inspirat-o, ca și cum între două ființe ar fi existat în chip fatal o anumită cantitate de dragoste disponibilă, în care prisosul luat de una e retras celeilalte, și că voi fi condamnat să mă despart și de cealaltă, ca și de Gilberte. Dar situația era cu totul alta din multe motive, din care cel dintîi, care la rîndul său le produsese pe celelalte, era că această lipsă de voință de care bunica și mama se temuseră în ce mă privește, la Combray, și în fața căreia și una și cealaltă, atît de mare este energia unui bolnav ca să-și impună slăbiciunea, capitulasera rînd pe rînd, această lipsă de voință se agravase din ce în ce mai mult. Cînd simțisem că prezența mea o obosea pe Gilberte, avusesem încă destule puteri ca să renunț la ea ; dar nu mai aveam deloc cînd făcusem aceeași constatare în legătură cu Albertine și nu mă mai

gîndeam decît s-o reţin cu orice preţ. Astfel încît, dacă-i scriam Gilbertinei că n-o voi mai vedea, în intenţia de a nu o mai vedea cu adevărat, Al-bertinei i-o spuneam numai ca pe-o minciună cu-rată şi ca să pregătesc o împăcare. Astfel, ne în-făţişam unul altuia o aparenţă care era cu totul deosebită de realitate. Şi fără îndoială, așa se în-tîmplă totdeauna cînd două fiinţe se află faţă în faţă, fiindcă fiecare din ele nu cunoaşte o parte din ce este în cealaltă şi chiar din ceea ce ştie, nu poate înţelege în parte, iar amîndouă mani-festă ceea ce le e mai puţin personal, fie că nu l-au desluşit chiar ele însele şi consideră faptul neglijabil, fie că unele avantaje neînsemnate li se par mai importante şi mai măgulitoare, fie că, pe de altă parte, unele lucruri la care ţin, ca să nu fie dispreţuite că nu le au, se prefac că nu ţin la ele, că tocmai aceste lucruri par să le dispreţuiască mai mult ca pe orice şi chiar să le deteste. Dar în dragoste, această neînţelegere este împinsă la cel mai înalt grad, pentru că, afară poate de cazul cînd eşti copil, te strădui ca aparenţele, în loc să ne divulge gîndul, să ne ajute să obţinem ceea ce dorim, iar în ce mă privea, nu doream, de cînd mă întorsesem acasă, decît s-o pot păstra pe Al-bertine tot atît de supusă ca şi în trecut, ca să nu-mi ceară, în întăritarea ei, o libertate mai mare, pe care doream să i-o dau cîndva, dar care m-ar fi făcut prea gelos în acest moment, cînd mă te-meam de veleităţile ei de independenţă. Cu înce-

pere de la o anumită vîrstă, din amor-propriu sau din perspicacitate, dorești cel mai mult lucrurile la care ai aerul că nu ții. Dar în dragoste, simpla perspicacitate — care de altminteri nu este probabil adevărata înțelepciune — ne silește să recurgem destul de prompt la acel sfîrșit de duplicitate. Tot ce visasem copil fiind, mai gingaș în dragoste și care mi se părea chiar esența ei, era să-mi revărs asupra aceleia pe care o iubeam, nestingherit, dragostea, recunoștința pentru bunătatea ei, dorința unei vieți continue în comun. Dar îmi dădusem prea bine seama, din propria-mi experiență și din aceea a prietenilor mei, că expresia unor asemenea sentimente e departe de a fi contagioasă. Cazul unei femei bătrîne afectate cum era domnul de Charlus care, văzînd mereu în imaginație un tînăr frumos, crede că și el devine un tînăr frumos și trădează din ce în ce mai multă efeminare în caraghioasele lui afectări de virilitate, acest caz intră într-o lege care se aplică cu mult mai departe decît unor Charlus, o lege de o astfel de generalitate, încît nici măcar dragostea n-o lămurește cu totul; nu ne vedem trupul pe care ceilalți îl văd, și ne „urmăm“ gîndul, obiectul care ne stă în față, nevăzut pentru alții (făcut vizibil cîteodată de artist într-o operă, de unde, la admiratorii săi, atît de dese dezamăgiri cînd sînt admiși în preajma autorului, pe chipul căruia frumusețea lăuntrică s-a oglindit într-un mod atît de nedesăvîrșit). După ce ai băgat o dată de seamă

acest lucru, nu te mai „lași dus“ ; mă ferisem, după-amiază, să-i mărturisesc Albertinei toată recunoștința mea că nu rămăsese la Trocadéro. Și astă-seară, temîndu-mă ca nu cumva să mă părăsească, mă prefăcusem că doream să o părăsesc eu, simulare pe care nu mi-o dictau, de altfel, vom vedea mai jos, numai învățămintele pe care crezusem că le culeg din dragostele mele precedente și de care încercam să o fac pe aceasta să profite.

Teama că Albertine mi-ar spune poate : „Vreau să dispun de cîteva ore cînd să ies singură, vreau să pot lipsi douăzeci și patru de ore“, în sfîrșit, nu știu ce pretenție de libertate pe care nu încercam să o definesc, dar care mă îngrozea, teama aceasta mă atinsese în treacăt în timpul seratei de la Verdurin. Dar se risipise, contrazisă de altfel de amintirea a ceea ce Albertine îmi spunea mereu despre fericirea ei pe care o gusta în casa noastră. Dacă Albertine avea intenția să mă părăsească, această intenție se manifesta numai într-un chip obscur, prin anumite priviri triste, anumite nerăbdări, fraze care nu vor nicidecum să însemne acest lucru, dar care, dacă ai sta să judeci (și nici nu era nevoie să judeci, căci ghicești numaidecît acel limbaj al pasiunii, chiar și oamenii din popor înțeleg acele fraze care nu se pot tălmăci decît prin vanitate, pizmă, gelozie, de altfel neexprimate, dar căruia o însușire intuitivă îi dă îndată de urmă, la interlocutor, care însușire, întocmai ca acel „bun-sîmț“ despre care vorbește Descartes, „e

lucrul cel mai răspîndit în lume“), destăinuiau în ea prezența unui sentiment pe care-l ascundea și care o putea îndemna să facă planuri pentru alt trai, fără mine. După cum această intenție nu se exprima în cuvintele ei într-un chip logic, tot astfel presimțirea intenției pe care o aveam din seara aceasta, rămînea în mine tot atît de nelămurită. Continuum să trăiesc întemeindu-mă pe ipoteza care admitea că tot ce spunea Albertine era adevărat. Dar e posibil ca în timpul acesta, să nu mă fi părăsit o altă ipoteză cu totul contrară, și la care nu voiam să mă gîndesc ; ceea ce e cu atît mai probabil cu cît nu m-aș fi jenat nicidecum să-i spun Albertinei că mă dusesem la Verdurini, și mirarea neînsemnată pe care mi-a pricinuit-o mînia ei n-ar fi fost de înțeles. Astfel încît în mine trăia peșemne ideea unei Albertine cu totul contrarie celei pe care și-o închipuia judecata mea, și celei pe care o zugrăveau spusele ei, o Albertine totuși nu pe de-a-ntregul născocită, fiindcă era ca o oglindă anterioară anumitor porniri ce se produceau în ea, ca, de pildă, proasta ei dispoziție de a mă fi dus la Verdurini. De altfel, de mult timp neli-niștile mele frecvente, teama mea de a spune Albertinei că o iubeam, toate astea corespundeau cu altă ipoteză care tălmăcea cu mult mai multe lucruri și avea de partea ei și faptul că, dacă o adoptai pe cea dintîi, cea de-a doua devenea mai probabilă, căci dacă m-aș fi lăsat în voia efuziunilor de dragoste cu Albertine, n-aș fi obținut de la ea

decît o iritare' (căreia, de altfel, ea îi atribuia altă cauză).

Trebuie să spun ce mi s-a părut cel mai grav și mă izbise cel mai mult că simptom că ea o lua înaintea învinuirii mele, este faptul că-mi spusese : „Cred că o au la ei astă-seară pe domnișoara Vinteuil“, la care răspunsesem, cît mai cumplit posibil : „Nu mi-ai spus că ai întîlnit-o pe doamna Verdurin“. Îndată ce găseam că Albertine nu se poartă drăguț, în loc să-i spun că sînt trist, deveneam rău.

Analizînd după aceasta, după sistemul neschimbat al răspunsurilor care zugrăvesc tot mai contrariul a ceea ce încercam, pot fi îndreptat că dacă în seara aceea i-am spus că o voi părăsi, o făcusem — chiar înainte de a-mi fi dat seama — pentru că mă temeam că ar fi dorit libertatea (n-aș fi putut spune care era această libertate care mă făcea să tremur, dar, în sfîrșit, o libertate care i-ar fi dat posibilitatea să mă înșele sau cel puțin n-aș mai fi putut fi sigur că nu m-ar înșela) și pentru că voiam să-i arăt, din orgoliu, din abilitate că eram departe de a mă teme de asta, ca și la Balbec, cînd voiam să-și facă o idee înaltă despre mine și, mai tîrziu, cînd voiam să n-aibă cînd să se plictisească cu mine.

În sfîrșit, ar fi inutil să mă opresc la obiecția care s-ar putea opune acestei de-a doua ipoteze — neformulată — că tot ce-mi spunea Albertine însemna, dimpotrivă, că viața ei preferată era

la mine, odihna, lectura, singurătatea, ura împotriva amorurilor safice etc. Căci dacă, la rîndul ei, Albertine ar fi vrut să judece ceea ce simţeam după ceea ce-i spuneam, ar fi aflat tocmai contrariul adevărului, deoarece nu manifestam niciodată dorinţa să o părăsesc decît cînd nu mă puteam lipsi de ea, şi că la Balbec îi mărturisisem de două ori că iubesc o altă femeie, o dată pe Andrée, altă dată o persoană misterioasă, în ambele rînduri cînd gelozia îmi stîrnise din nou dragostea pentru Albertine. Cuvintele mele nu-mi oglindeau aşadar de loc sentimentele. Dacă cititorul are numai o impresie foarte slabă a acestui lucru, este pentru că, fiind povestitor, îi expun sentimentele în acelaşi timp în care-i repet cuvintele. Dar dacă i-aş ascunde pe cele dintii şi dacă le-ar cunoaşte numai pe celelalte, faptele mele, atît de puţin în legătură cu ele, i-ar da impresia unor ciudate revirimente, încît m-ar crede aproape nebun. Procedeu care n-ar fi de altfel cu mult mai fals decît acela pe care l-am adoptat, căci imaginile care mă făceau să acţionez atît de contrariu acelor care se desprindeau din cuvintele mele, erau, în momentul acela, foarte neclare ; cunoşteam numai în mod imperfect firea potrivit căreia acţionam ; astăzi, îi cunosc limpede adevărul subiectiv. Şi mi-e foarte greu să mă pronunţ asupra adevărului ei obiectiv, adică dacă intuiţiile acestei firi prindeau mai cu exactitate decît raţionamentul meu intenţiile adevărate ale Albertinei,

dacă am avut dreptate să mă încred în această natură și dacă, dimpotrivă, n-a denaturat intențiile Albertinei în loc să le clarifice.

Această teamă nelămurită pe care o încercasem la Verdurini, că Albertine m-ar părăsi, mai întâi se risipise. Mă întorsesem cu sentimentul că sînt un prizonier, nicidecum cu acela de a regăsi o prizonieră. Dar teama risipită mă cuprinsese iarăși, cu mai multă putere cînd, în clipa în care-i spusese Albertinei că am fost la Verdurini văzusem suprapunîndu-se pe fața ei o aparență de enigmatică iritare care nu se arăta de fapt pentru înțlia oară. Știam prea bine că ea nu era decît cristalizarea fizică a unor nemulțumiri bine gîndite, a unor idei limpezi pentru cel ce le deapănă și le trece sub tăcere, sinteză ajunsă vizibilă dar nu mai rațională, și că acela care-i culege rămășița prețioasă de pe fața ființei iubite încearcă, la rîndul său, ca să înțeleagă ce se petrece în ea, să o readucă, prin analiză, la elementele ei intelectuale. Ecuația aproximativă a acestei necunoscute care era pentru mine gîndul Albertinei mi-era aproape dată : „Cunoșteam bănuielile lui, eram sigură că va încerca să le verifice și, ca să nu-l pot stingheri, a lucrat pe ascuns“. Dar dacă Albertine lucra cu asemenea idei, pe care nu mi le exprimase niciodată, n-ar fi trebuit oare să prindă ură, să nu mai aibă puterea s-o ducă astfel, n-ar fi putut de la o zi la alta, să se hotărască să curme o existență în care, dacă era

vinovată cel puțin ca dorință, se simțea ghicită, urmărită cu înverșunare, împiedicată să se lase vreodată în voia înclinărilor ei, fără ca gelozia mea să fie dezarmată ; sau în care, dacă nu era vinovată în intenție și în fapt, avea dreptul, de cîtva timp, să se simtă descurajată, văzînd că de la Balbec, unde pusese atîta stăruință să evite să rămînă singură cu Andrée, pînă astăzi, cînd renunțase să se ducă la Verdurini și să rămînă la Trocadéro, nu reușise să-mi recîștige încrederea ? Cu atît mai mult cu cît nu puteam spune că purtarea ei nu fusese din cele mai bune. Dacă la Balbec, cînd se vorbea de fetele tinere care aveau o comportare blamabilă, rîsesese adesea, își frîngea trupul, le imita genul, lucruri care mă chinuiau din pricina a ceea ce presupuneam că însemnau pentru prietenele ei, de cînd cunoștea părerea mea în această privință, îndată ce se făceau aluzii la acest soi de lucruri, înceta să mai ia parte la conversație nu numai cu vorba, dar chiar și cu expresia feței. Fie ca să nu contribuie la răutățile care se spuneau pe seama cutăreia sau cutăreia, fie cu totul alte motive, singurul lucru care te mira atunci, în trăsăturile ei atît de mobile, e că din momentul în care se atîngea acest subiect, ele vădeau neatenție păstrînd întocmai expresia pe care o aveau cu o clipă mai înainte. Și acea imobilitate a expresiei, chiar neînsemnată, apăsă ca o tăcere. Ar fi fost cu neputință să spui că ea ar fi blamat, ar fi aprobat, ar fi cunoscut sau nu

aceste lucruri. Fiecare din trăsăturile ei nu era în legătură decît cu o alta dintre ele. Nasul, gura, ochii, alcătuiau o armonie desăvîrșită, izolată în rest, și ea avea aerul unui pastel și părea să nu fi auzit mai mult din ceea ce spusese decît dacă acele vorbe ar fi fost rostite în fața unui portret de La Tour¹.

Sclavia mea, de care-mi dădusem seama încă din momentul cînd, dînd birjarului adresa lui Brichot, văzusem lumina de la fereastră, încetase să mă mai apese, mai tîrziu, cînd văzusem că Albertine părea s-o simtă atît de cumplit pe a ei. Și ca să i se pară mai puțin apăsătoare și să nu-i vină în gînd să o rupă cu de la sine putere, mi se păruse că lucrul cel mai dibaci ar fi să-i dau impresia că ea nu era definitivă și că eu însumi doream să ia sfîrșit. Văzînd că simularea mea reușise, aș fi putut să mă simt fericit, mai întîi pentru că lucrul de care mă temusem atît de mult, dorința pe care i-o presupuneam Albertinei, de a pleca, era înlăturată, și apoi pentru că, chiar în afară de rezultatul țintit, însuși succesul simulării mele, dovedind că nu eram pentru Albertine un amant cu totul disprețuit, un gelos batjocorit, ale cărui viclenii sînt dinainte ghicite, dădea din nou dragostei noastre un soi de virginitate, făcînd să renască pentru ea timpul în care, încă de la Balbec, putea să creadă atît de

---

¹ *Maurice Guentîn de La Tour* (1704—1788), pictor francez, celebru prin portretele sale (n. ed.).

ușor că iubeam pe alta. Lucrul acesta, ea nu l-ar fi crezut, desigur, dar dădea totuși crezare intenției mele prefăcute de a ne despărți pentru totdeauna astă-seară.

Avea aerul să nu creadă că Verdurinii ar fi cauza despărțirii. I-am spus că m-am întâlnit cu un autor dramatic, Bloch, foarte bun prieten cu Léa, căruia ea îi spusese lucruri ciudate (îmi închipuiam astfel că o fac să creadă că știam mai mult decât spuneam despre verișoarele lui Bloch). Dintr-o nevoie de a potoli tulburarea pe care mi-o pricinuia simularea mea de ruptură, i-am spus :

— Albertine, poți să-mi juri că nu m-ai mințit niciodată ?

Privi țință, în gol, apoi îmi răspunse :

— Da, adică nu. N-am făcut bine când ți-am spus că Andrée era foarte entuziasmată de Bloch, căci nu-l văzuse.

— Dar atunci de ce mi-ai spus ?

— Pentru că mă temeam să nu fi crezut alte lucruri despre ea ; asta-i tot.

Continuă să privească în gol și-mi spuse :

— Am greșit că ți-am ascuns o călătorie de trei săptămîni pe care am făcut-o cu Léa. Dar te cunoșteam atît de puțin atunci...

— Era înainte de Balbec ?

— Da, înainte de a doua venire acolo.

Și chiar în dimineața asta îmi spusese că n-o cunoștea pe Léa ! Priveam cum vîlvătaia mistuia dintr-o dată un roman pe care-l scrisesem în mi-

lloane de minute. La ce bun ? La ce bun ? Înțelegeam prea bine că Albertine îmi destăinuia aceste fapte pentru că credea că le aflasem pe altă cale, de la Léa, și nu era nici un motiv ca să nu fi existat vreo sută de fapte asemănătoare. Înțelegeam de asemenea, că spusele Albertinei, cînd o întrebai, nu conțineau niciodată un atom de adevăr, că nu lăsa să scape adevărul decît fără voia ei, ca un amestec neașteptat care se făcea în ea, între faptele pe care pînă acum era hotărită să le ascundă și credința că fuseseră cunoscute.

— Dar două lucruri nu înseamnă nimic, i-am spus Albertinei, să mergem pînă la patru ca să-mi lași niște amintiri. Ce-mi mai poți încă destăinui ?

Privi încă o dată în gol. La ce credințe în viața viitoare își adapta ea minciuna, cu ce zei mai puțin înțelegători decît ar fi crezut, încerca ea să se înțeleagă ? Lucrul nu trebuie să fi fost prea ușor, căci tăcerea ei și fixitatea privirii ținură destul timp.

— Nu, nimic altceva, sfîrși ea prin a spune. Și cu toată stăruința mea, se încăpățîna, cu ușurință acum, la „nimic altceva“. Și ce minciună ! Căci, din moment ce avea aceste înclinări, pînă în ziua în care fusese închisă la mine, de cîte ori, în cîte case, în cîte plimbări trebuie să și le satisfacă ! Gomoreenele sînt totodată destul de rare și destul de numeroase pentru ca, în orice mulțime s-ar afla, una să nu treacă neobservată de cealaltă. Astfel încît ralierea e ușoară.

Mi-am amintit, cu dezgust, de o seară care, la timpul său, mi se păruse doar ridicolă. Unul din prietenii mei mă poftise la cină, într-un restaurant, cu amanta lui și cu un alt prieten al său, care o adusese și el pe a lui. Ele nu întârziară să se înțeleagă, dar erau atât de nerăbdătoare să se aibe, încît încă de la supă, picioarele li se căutau, dînd adesea de al meu. Curînd, picioarele li se încolăciră. Cei doi prieteni ai mei nu vedeau nimic ; pentru mine însă era un chin. Una din ele, care nu mai putea răbda, se vîrî sub masă, spunînd că-i căzuse ceva. Apoi pe una din ele o apucă o durere de cap și ceru să urce la toaletă. Cealaltă băgă de seamă că era timpul să se întilnească cu o prietenă la teatru. Pînă la urmă, am rămas singur cu cei doi prieteni ai mei care nu bănuiau nimic. Cea cu dureri coborî, dar ceru să se întoarcă acasă, singură, și să-și aștepte amantul la ea, ca să ia puțină antipirină. Ele se împrieteniră, se plimbau împreună, una umbla îmbrăcată ca bărbat, ademenea fete și le ducea celeilalte, le iniția. Cealaltă, avea un băiețel de care se prefăcea că e nemulțumită, și punea să fie pedepsit de prietena ei, care-l bătea cu putere. Se poate spune că nu există loc, oricît de mult public ar fi, unde ele să nu facă lucrurile cele mai secrete.

— Dar Léa a fost tot timpul călătoriei cum nu se poate mai cuviincioasă cu mine, îmi spuse Albertine. Era chiar mai rezervată decît multe femei de lume.

— Sînt oare femei de lume care n-au fost rezervate cu dumneata, Albertine ?

— Nu.

— Atunci ce vrei să spui ?

— Că era mai puțin liberă în expresiile ei.

— De exemplu ?

— N-ar fi spus, de pildă, ca multe femei pe care le primești, cuvîntul : pisălog, sau cuvîntul : să-ți bați joc de lume.

Avusei impresia că partea romanului care nu arsesese încă se prefăcea, în sfîrșit, în cenușă. Descurajarea mea ar fi durat. Cuvintelor Albertinei, cînd mă gîndeam la ele, le urma o minie nebună. Ea se potoli dintr-un soi de înduioșare. Și eu, de cînd mă întorsesem și spuneam că vreau să mă despart de ea, mințeam. De altminteri chiar gîndindu-mă cu întreruperi, prin împunsături cum se spune cînd e vorba de celelalte dureri fizice, la viața de orgii pe care o dusesese Albertine înainte de a mă fi cunoscut, admiram și mai mult supunerea captivei mele și încetam să mai fiu supărat pe ea.

Numai că această simulare aducea cu sine ceva din tristețea pe care ar fi avut-o intenția adevărată pe care eram nevoit să mi-o închipui că mă prefac c-o am. Fără îndoială, niciodată, în timpul vieții noastre comune, nu încetasem să-i dau a înțelege Albertinei că viața aceasta ar fi, probabil, provizorie, astfel încît Albertine să conti-

nue să-i găsească oarecare farmec. Dar seara asta mersesem mai departe, temîndu-mă că niște amenințări nelămurite de despărțire n-ar fi fost suficiente, căci ar fi fost contrazise, fără îndoială, în mintea Albertinei, de gîndul ei că era vorba de o mare dragoste plină de gelozie în ceea ce-o privea care m-ar fi îndemnat, părea ea să spună, să mă duc să fac cercetări la Verdurini. În seara aceea m-am gîndit că, printre celelalte cauze care mă putuseră hotărî pe neașteptate, chiar fără să-mi dau seama, decît încetul cu încetul, să joc această comedie a despărțirii, era mai ales aceea că atunci cînd, într-unul din aceste impulsuni, ca cele ale tatii, amenințam o ființă în siguranța ei, cum nu avêam, ca el, curajul să-mi pun în practică amenințarea, ca să nu las să se creadă că această amenințare nu fusese decît vorbă-n vînt, am mers destul de departe în aparențele realizării și n-am bătut în retragere decît atunci cînd adversarul, avînd cu adevărat iluzia sincerității mele, tremurase de-a binelea.

De altminteri, ne dăm bine seama că în aceste minciuni este un adevăr ; că dacă viața nu aduce schimbări în dragostele noastre, noi înșine am vrea să le aducem sau să le simulăm și să vorbim de despărțire, atît de mult ne dăm seama că toate amorurile și toate lucrurile evoluează repede spre despărțire. Vrei să verși lacrimile pe care le va aduce ea, încă înainte de a fi survenit. Fără îndoială, de data aceasta în scena pe care o

jucasem era un motiv de utilitate. Ținusem, pe neașteptate, să o păstrez pe Albertine, pentru că o simțeam risipită în alte ființe cărora n-o puteam împiedica să li se alăture. Dar chiar dacă ea ar fi renunțat la toate pentru mine, poate aș fi hotărît, cu și mai multă tărie, să nu mă despart niciodată de ea, căci gelozia face despărțirea cumplită, iar recunoștința o face imposibilă. Simțeam în orice caz că dădeam marea bătălie în care trebuia să înving sau să mor. Aș fi oferit Albertinei într-un ceas tot ce posedam, pentru că-mi spuneam : totul depinde de lupta asta. Dar aceste lupte seamănă mai puțin cu cele de altă dată, care durau cîteva ore, decît seamănă cu o luptă contemporană care nu se sfîrșește nici mîine, nici poimîine, nici săptămîina viitoare. Îți dai toate puterile, pentru că crezi totdeauna că sînt ultimele de care vei avea nevoie. Și trece mai bine de un an fără să aducă „hotărîrea“.

Poate i se adăuga o amintire inconștientă a scenelor înșelătoare pe care le făcuse domnul de Charlus, în tovărășia căruia mă aflam cînd mă cuprinsese teama de a fi părăsit de Albertine. Dar, mai tîrziu, am auzit-o pe mama povestind ceea ce nu știam pe atunci, ceea ce mă face să cred că aflasem toate elementele acestei scene în mine însumi, în acele rezerve obscure ale eredității pe care anumite emoții ni le fac disponibile, acționînd în acest sens întocmai ca doctoriile, asemănătoare alcoolului și cafelei, asupra

economiei forțelor noastre înmagazinate : cînd mătușa Octave afla de la Eulalie că Françoise, sigură că stăpîna ei nu va mai ieși niciodată, unel-tise în taină vreo ieșire de care mătușa mea tre-buia să nu știe, aceasta se prefăcea, în ajun, că se hotărîse să încerce o plimbare a doua zi. Și nu numai că o pune pe Françoise, neîncrezătoare, să-i pregătească dinainte lucrurile, să le aerisească pe cele ce erau de mult închise în cufere, dar chiar să-i comande trăsura, să rînduiască, cu o aproxima-ție de un sfert de oră, toate amănuntele zilei. Numai cînd Françoise, convinsă sau cel puțin impresio-nată, îi mărturisea mătușii mele planurile pe care le pusese la cale, aceasta renunța pe față la ale ei, ca să nu împiedice, spunea ea, pe acelea ale Fran-çoisei. Tot astfel, pentru ca Albertine să nu fi putut crede că exageram și ca să o fac să meargă, cît mai departe cu putință, cu gîndul că ne despăr-țim, scoțînd eu însumi deducțiile din ceea ce avan-sasem, începusem să anticipez asupra timpului care avea să înceapă de mîine și care va dura totdeauna, timpul cînd vom fi despărțiți, adresînd Albertinei aceleași sfaturi ca și cum n-aveam să ne mai împăcăm curînd. Întocmai ca generalii care sînt de părere că pentru ca o simulare să reușească să-l înșele pe dușman, trebuie dusă pînă la capăt, angajasem în aceasta aproape tot atîta din forțele mele de sensibilitate, ca și cum ea ar fi fost adevărată. Această scenă de despăr-țire fictivă sfîrșea prin a-mi pricinui aproape

Tot atîta mîhnire ca și cînd ar fi fost reală, poate și pentru că unul din cei doi actori, Albertine crezînd-o ca atare, mărea celuiilalt iluzia. Trăiam una de azi pe mîine, care, chiar penibilă, rămînea suportabilă, reținută în banalitate de leștul obișnuinței și de acea siguranță că a doua zi, oricît de cumplită ar fi, va conține prezența ființei la care ții. Și iată că distrugeam nebunește viața asta apăsătoare. N-o distrugeam, e adevărat, decît într-un chip fictiv, dar asta era de ajuns ca să mă deznădăjduiască; poate pentru că cuvintele triste pe care le rostești chiar mințind, poartă în ele tristețea lor și ne-o injectează adînc; poate pentru că știi că, simulînd o despărțire, evoci prin anticipare o oră care va veni în chip fatal mai tîrziu; apoi nu prea ești sigur că n-ai declanșat mecanismul care o va face să sune. În orice bluf e, oricît de mică ar fi, o parte de nesiguranță în legătură cu ceea ce va face cel pe care-l înșeli. Dacă această comedie a despărțirii s-ar sfîrși printr-o despărțire! Nu pot să iau în considerare posibilitatea ei, chiar neverosimilă, fără o strîngere de inimă. Ești de două ori neliniștit, căci despărțirea s-ar produce atunci în clipa în care ar fi de neîndurat, în care ai avut de suferit de pe urma femeii care te-ar părăsi înainte de a te fi vindecat, cel puțin înainte de a te fi liniștit. În sfîrșit nu mai avem punctul de sprijin al obișnuinței pe care ne biziim, chiar în durere. Ne lipsim, cu voie, de el, am dat zilei de astăzi o însemnă-

tate excepțională, am desprins-o de zilele învecinate ; ea plutește fără rădăcini ca o zi de plecare ; imaginația noastră, încetînd de a mai fi paralizată de obișnuință, s-a trezit ; am adăugat deodată dragostei noastre de toate zilele reverii sentimentale care o sporesc foarte mult, ne fac indispensabilă o prezență, pe care nu mai sîntem cu totul siguri că ne putem bizui. Fără îndoială, ne-am lăsa pradă jocului de a putea să ne lipsim de ea, tocmai ca să ne asigurăm această prezență pentru viitor. Dar ne-am prins noi înșine în acest joc, am început să suferim pentru că am făcut ceva nou, neobișnuit și care seamănă astfel cu acele tratamente care trebuie să vindece, mai tîrziu, boala de care suferi, dar ale cărei prime efecte o agravează.

Aveam lacrimi în ochi, ca cei ce, singuri în odaia lor, își închipuie, după ocolurile capricioase ale reveriei lor, moartea unei ființe pe care o iubesc, își închipuie cu atîtea amănunte durerea pe care ar simți-o, încît sfîrșesc prin a o și încerca. Înmulțind astfel recomandările pe care le făceam Albertinei asupra purtării pe care ar urma s-o aibă față de mine cînd vom fi despărțiți, mi se părea că eram aproape tot atît de trist ca și cum n-aveam să ne împăcăm îndată. Și apoi, eram oare atît de sigur că o voi face pe Albertine să revină la gîndul vieții comune, iar dacă reușeam astă-seară, n-ar renaște oare în ea starea de spirit pe care scena aceasta i-o risipise ? Mă sim-

team, dar nu mă credeam, stăpîn pe viitor, pentru că înțelegeam că senzația aceasta se datora numai faptului că acest viitor nu exista încă și că nu eram astfel copleșit de necesitatea lui. În sfîrșit, în timp ce mințeam, poate puneam în cuvintele mele mai mult adevăr decît credeam. Tocmai avusesem o pildă, cînd îi spuseseam Albertinei că o voi uita repede ; era vorba despre ceea ce mi se întîmplase cu Gilberte, pe care mă abținean acum să mă duc s-o văd, nu ca să evit o suferință, ci o corvoadă. De bunăseamă, suferisem scriindu-i Gilbertei că n-o voi mai vedea, și nu mă duceam decît din cînd în cînd la ea. Dar toate orele Albertinei îmi aparțineau, și, în dragoste, e mai ușor să renunți la un sentiment decît să pierzi un obicei. Dar dacă aveam puterea să rostesc atîtea cuvinte dureroase în legătură cu despărțirea noastră pentru că le știam mincinoase, în schimb ele erau sincere în gura Albertinei cînd am auzit-o exclamînd :

— Ah ! îți făgăduiesc, nu te voi mai revedea niciodată. Orice, mai degrabă, decît să te văd plîngînd astfel, dragul meu. Nu vreau să te mihnesc. Nu ne vom mai vedea, dacă așa trebuie.

Erau sincere aceste cuvinte, ceea ce n-ar fi putut fi în ce mă privea, pentru că, pe de o parte, cum Albertine avea numai prietenie pentru mine, renunțarea pe care o făgăduia o costa mai puțin ; pe de altă parte pentru că lacrimile mele care ar fi fost foarte firești într-o dragoste mare, i se

păreau aproape extraordinare și o tulburau, cînd le transpunea în domeniul acestei prietenii la care se mărginea ea, a acestei prietenii mai mari decît a mea, după cele ce-mi spusese, — după cele ce-mi spusese pentru că într-o despărțire cel ce nu iubește cu dragoste este acela care spune cuvînte gingașe, căci dragostea nu se exprimă de-a dreptul — după cele ce tocmai îmi spusese, ceea ce poate nu era cu totul inexact, căci bună-tățile nesfîrșite ale dragostei pot sfîrși prin a trezi la ființa care-o inspiră, dar n-o simte, o afecțiune, o recunoștință mai puțin egoiste decît sentimentul care le-a provocat, și care, poate, după o despărțire de mai mulți ani, cînd nu va mai fi rămas nimic din acest sentiment la fostul amant, vor stărui totdeauna la iubită. ¹

---

¹ O clipă doar am simțit față de ea un fel de ură care nu făcu decît să întărească nevoia mea de a o reține. Cînd, în seara aceea nu eram decît gelos pe domnișoara Vinteuil, m-am gîndit, cu cea mai mare indiferență, la Tre-cadéro; deși o trimiseseam acolo ca să-i evit pe Verdurini, acolo unde avea s-o vadă pe acea Léa din pricina căreia o pusese pe Albertine să se întoarcă numai ca să n-o cunoască; am rostit, fără să mă gîndesc, numele Léei și Albertine, neîncrezătoare, crezînd că poate mi se spusese mai mult, mi-o luă înainte și exclamă cu volubilitate, nu fără să-și ascundă puțin fruntea: „O cunosc foarte bine; ne-am dus anul trecut, cu niște prietene, să o vedem jucînd: după reprezentare am urcat în loja ei, s-a îmbrăcat în fața noastră. Era foarte interesant.“ Atunci gîndul meu fu nevoit să-i dea drumul domnișoarei Vinteuil și într-o sforțare deznădăjduită, în acea cursă spre prăpastia reconstituirilor cu neputință, el se legă de actriță, de seara aceea în care Albertine se dusesse în loja ei. Pe de o parte, după toate jurămintele pe care

— Mica mea Albertine, i-am răspuns, ești foarte draguță că-mi făgăduiești acest lucru. Voi evita de altminteri, cel puțin în primii ani, locurile în care te vei afla. Nu știi dacă te vei duce vara asta

---

mi le făcuse și pe un ton atât de veridic, după sacrificiul atât de deplin al libertății sale, cum să cred că în toate astea era ceva necurat? Și totuși, bănuielele mele nu erau ele niște antene îndreptate spre adevăr, fiindcă, dacă mi-i sacrificase pe Verdurini ca să se ducă la Trocadéro, oricum, la Verdurini trebuia să fie domnișoara Vinteuil, iar la Trocadéro, pe care de altfel îl sacrificase pentru ca să se plimbe cu mine, avusese ca motiv care o determinase să se ducă acolo pe Léa ce mi se părea că mă neliniștea pe nedrept, dar pe care totuși, în acea frază, necerută de mine, Albertine declarase că o cunoscuse într-o măsură mai mare decât mă temusem eu, și în împrejurări foarte tulburi, căci ce o putuse îndemna să se ducă în cabina ei? Dacă încetam să sufăr din pricina domnișoarei Vinteuil când suferam din cea a Léei, acești doi călăi ai zilelor mele, aceasta se datora fie infirmității minții mele care nu era în stare să-și înfățișeze în același timp prea multe scene, fie din pricina interferenței emoțiilor mele nervoase, al căror ecou era gelozia mea. Puteam deduce din ele că nu aparținuse Léei, cum nu aparținuse nici domnișoarei Vinteuil, și credeam în Léa numai pentru că sufeream încă de pe urma ei. Dar dat fiind că geloziele mele se stingeau — ca să se trezească uneori una după alta — asta nu însemna că ele nu corespundeau, dimpotrivă, fiecare vreunui adevăr presimțit, că din aceste femei nu trebuia să-mi spun: niciuna, ci toate. Spun presimțit, căci nu puteam ocupa toate punctele din spațiu și din timp care s-ar fi cuvenit; și mai ales, ce instinct mi-ar fi dat potrivirea unora cu celelalte ca să-mi îngăduie să o surprind pe Albertine aici, la cutare oră cu Léa, sau cu tinerele fete din Balbec, sau cu prietena doamnei Bontemps de care se atinsese în treacăt, sau cu tînăra fată de la tenis care-i făcuse semn cu cotul, sau cu domnișoara Vinteuil?

la Balbec ? Pentru că în cazul acesta voi face în așa fel ca să nu mă duc acolo.

Acum, dacă continuam să progrez astfel, depășind timpul în născocirea-mi mincinoasă, o făceam atît ca să o sperii pe Albertine cît și ca să-mi fac mie însumi rău. După cum un om care n-avea la început decît motive neînsemnate ca să se supere, se îmbată de-a binelea la izbucnirile proprii sale voci și se lasă tîrît de o furie care nu izvorăște din păsurile lui, ci din însăși mînia sa pe cale de a spori, tot astfel mă rostogoleam din ce în ce mai repede pe povîrnișul tristeții mele spre o deznădejde din ce în ce mai profundă, cu inerția unui om care simte că îl cuprinde frigul, și care nu mai încearcă să lupte cu el, ba află chiar un fel de plăcere cînd îl trec fiorii. Și dacă voi avea în sfîrșit, peste o clipă, după cum socoteam, destulă tărie pentru a-mi reveni, pentru a reacționa și a da îndărăt, o făceam nu atît din pricina mîhnirii pe care mi-o pricinuiseră Albertine cînd mă întîmpinase, atît de rău, la întoarcerea mea, cît de ceea ce încercasem să imaginez ca să simulez că orînduiesc formalitățile unei despărțiri închipuite, să-i prevăd urmările de care sîruntarea Albertinei, în clipa în care-mi va spune bună-seara, avea să mă consoleze astăzi. În tot cazul, acest bună-seara, nu trebuia să mi-l spună ea, de bună voie, ceea ce mî-ar fi îngreuiat revirimentul prin care urma să-i propun să renunțăm la despărțirea noastră. De aceea, n-am încetat să-i

reamintesc că ora de a ne spune bună-seara venise de mult, ceea ce, lăsându-mi inițiativa, îmi îngăduia să o întîrzi încă o clipă. Și presăram astfel, cu aluzii la noaptea destul de înaintată, la oboseala noastră, întrebările pe care i le puneam Albertinei.

— Nu știu unde mă voi duce, răspunse ea la cea din urmă, cu un aer preocupat. Poate mă voi duce în Touraine, la mătușa mea.

Și acest dintîi proiect pe care-l schița mă îngheța ca și cum ar fi început să realizeze efectiv despărțirea noastră definitivă. Ea privi odaia, pianola, fotoliile de satin albastru.

— Nu mă pot obișnui încă cu gîndul că nu le voi mai vedea deloc, nici miine, nici poimîine, nicicînd. Sărmană odăiță ! Mi se pare că e cu neputință ; nu-mi poate intra în cap.

— Trebuia, erai nenorocită aici.

— Dar nicidecum, nu eram nenorocită, acum voi fi nenorocită.

— Ba nu, te încredințez e mai bine pentru dumneata.

— Poate pentru dumneata !

Am început să-mi ațintesc privirile în gol, ca și cum m-aș fi luptat, pradă unei mari șovăiri, cu un gînd ce mi-ar fi venit în minte. În sfîrșit, brusc :

— Ascultă, Albertine, spui că ești mai fericită aici, că vei fi nenorocită altfel.

— Firește.

— Lucrul ăsta mă tulbură ; vrei să încercăm să prelungim cu cîteva săptămîni ? Cine ştie, săptămîină cu săptămîină, poate am putea ajunge foarte departe ; ştii că sînt provizorate care sfîrşesc prin a dura totdeauna.

— Oh ! cît de drăguţ ai fi !

— Dar atunci e curată nebunie că ne-am mîhnit astfel pentru nimic, cîteva ore, e ca o călătorie pentru care te-ai pregătit şi pe care n-o mai faci. Mîhnirea m-a istovit.

Am aşezat-o pe genunchi; am luat manuscrisul lui Bergotte pe care-l dorea atît de mult şi am scris pe coperta lui : „*Micei mele Albertine, în amintirea unei prelungiri a contractului*“.

— Acum, i-am spus, du-te de te culcă pînă mîine seară, draga mea, căci trebuie să fii frîntă de oboseală.

— Sînt mai ales foarte mulţumită.

— Mă mai iubeşti puţin ?

— De o sută de ori mai mult decît mai înainte.

Aş fi fost pe nedrept fericit din pricina micii comedii. Dacă n-ar fi mers pînă la acea formă de adevărată punere în scenă la care o împinsesem, dacă n-am fi vorbit decît de despărţire, ar fi fost încă destul de grav. Aceste discuţii pe care le provocai astfel, crezi că le provocai nu numai fără sinceritate, ceea ce este adevărat, dar în toată libertatea. Ele sînt îndeobşte şoptite, fără voia noastră, primul murmur al unei furtuni pe care n-o bănuim. În realitate, atunci exprimăm tocmai

contrariul dorinței noastre (care este de a trăi totdeauna cu cea pe care o iubim), dar și imposibilitatea de a trăi împreună, care constituie suferința noastră zilnică, suferință pe care o preferăm celei a despărțirii și care va sfârși prin a ne despărți fără voia noastră. De obicei, totuși, nu deodată. Se întâmplă, de cele mai multe ori — ceea ce n-a fost, se va vedea, cazul meu cu Albertine — că, la puțin timp după cuceririle în care nu credeai, faci o încercare informală de despărțire voită, nedureroasă, temporară. Ceri femeii, ca să se simtă după aceea mai bine cu noi, ca să scăpăm pe de altă parte, pentru moment, de unele tristeți și de unele oboseli continue, să facă fără noi, sau să ne lase să facem fără ea, o călătorie de câteva zile, cele dintii — de foarte mult timp — petrecute, ceea ce ni s-ar fi părut cu neputință, fără ea. Curînd, vine să-și reia locul în căminul nostru. Dar această despărțire, scurtă însă realizată, nu e tot atît de arbitrar hotărîtă și de asemenea, neapărat singura pe care ne-o închipuim. Aceleași tristeți reîncep, aceleași greutatea de a trăi împreună se accentuează, iar despărțirea nu mai e acum un lucru atît de greu; ai început să vorbești de ea, o execuți apoi sub o formă plăcută. Dar acestea sînt numai elemente pregătitoare pe care nu le-am recunoscut. În curînd, despărțirii momentane și surizătoare îi va urma despărțirea cumplită și definitivă pe care am pregătit-o fără să știm.

— Vino în odaia mea peste cinci minute, micuțul meu drag, ca să te pot vedea puțin. Vei fi cât se poate de drăguț. Dar voi adormi repede după aceea, căci sînt ca o moartă.

Am văzut, într-adevăr, o moartă cînd am intrat în urmă în odaia ei. Adormise cum se culcase, cearceafurile, înfășurate ca un giulgiu în jurul trupului, căpătaseră cu cutele lor frumoase, o rigiditate de piatră. S-ar fi spus, ca la anumite Judecăți de Apoi din Evul Mediu, că numai capul ieșea afară din mormînt, așteptînd, în somnul său, trîmbița Arhanghelului. Capul acesta fusese surprins de somn, aproape dat înapoi, cu părul zbîrlit. Văzînd acest trup neînsemnat întins acolo, m-am întrebat ce tablă de logaritmi alcătuia el, pentru că toate faptele la care putuse avea vreun amestec, de la o înghiontire pînă la o atingere de rochie, să fi putut să-mi pricinuiască, întinse pe nesfîrșitul tuturor punctelor pe care le ocupase în spațiu și în timp, și din cînd în cînd reînviorate în amintirea mea, neliniști atît de dureroase și pe care totuși le știam pricinuite de pornirile, de dorințele care mi-ar fi fost atît de indiferente la o altă, sau chiar la ea cu cinci ani mai înainte, ori cu cinci ani mai tîrziu. Totul era minciună, dar o minciună pentru care n-aveam curajul să caut altă soluție decît moartea mea. Am rămas astfel cu blana pe mine, pe care n-o desbrăcasem încă de la întoarcerea mea de la Vendurini, în fața acestui trup răsucit, în

fața acestei figuri alegorice, a cui ? A morții mele ? A dragostei mele ? Curînd am început să-i aud răsufierea egală. M-am așezat pe marginea patului ca să fac acea cură liniștitoare de briză și de contemplare. Apoi, m-am retras foarte încet ca să n-o trezesc.

Era atît de tîrziu încît, de dimineată, i-am recomandat Françoisei să umble foarte încet cînd avea să treacă prin fața odăii ei. De aceea Françoise, convinsă că petrecusem noaptea în ceea ce numea ea, orgii, le spuse ironic celorlalți servitori să n-o „trezească pe prințesă“. Și unul din lucrurile de care mă temeam era că Françoise nu s-ar putea înfrîna cîndva, ar fi necuviincioasă cu Albertine, ceea ce ar aduce complicații în viața noastră. Françoise nu mai era atunci, ca pe timpul cînd suferea să o vadă pe Eulalie bine tratată de mătușa mea, la vîrsta care să-i îngăduie să îndure vitejește gelozia ce descompunea, paraliza fața servitoarei noastre atît de mult, încît uneori mă întrebam dacă, fără să-mi dau seama, n-avusese, în urma vreunei crize de mînie, un mic atac. Deși cerusem ca somnul Albertinei să fie cruțat, n-am fost în stare să-mi găsesc odihna. Am încercat să înțeleg care era adevărata stare de spirit a Albertinei. Prin trista comedie pe care o jucasem, înlăturasem oare o primejdie reală, și, cu toate că pretindea că se simte fericită la noi, avusese oare, din cînd în cînd, gîndul să-și dorească libertatea sau, dimpo-

trivă, trebuia să cred în spusele ei ? Care din cele două ipoteze era cea adevărată ? Dacă mi se întâmpla adesea, dacă trebuia să mi se întâmple îndeosebi să dau unui caz din viața mea trecută niște dimensiuni istorice când voiam să încerc să înțeleg o întâmplare politică, în dimineața asta, invers, m-am străduit să identific, în ciuda atîtor diferențe și ca să încerc să-i înțeleg însemnătatea, scena noastră din ajun cu un incident diplomatic care avusese loc.

Poate aveam dreptul să raționez astfel. Căci probabil că fără să-mi dau seama, pilda domnului de Charlus mă călăuzise în această scenă înșelătoare pe care-o văzusem jucată adesea de el, cu atîta autoritate ; pe de altă parte, era ea oare la el altceva decît un import inconștient, în domeniul vieții lui particulare, a tendinței adînci a rasei sale germanice, provocatoare prin viclenie și războinică prin orgoliu, dacă era necesar ?

Diferite persoane, printre care principele, de Monaco, sugerînd guvernului francez ideea că dacă nu se desparte de domnul Delcassé, Germania amenințătoare va declara efectiv război, ministrul afacerilor externe fusese rugat să-și dea demisia. Guvernul francez admisesese deci ipoteza unei intenții de a ni se declara război, dacă n-am ceda. Dar alții credeau că nu fusese vorba decît de un bluf și dacă Franța ar fi rezistat, Germania n-ar fi tras sabia din teacă. Fără îndoială, nu numai că scenariul era altul, dar aproape răs-

turnat, deoarece Albertine nu rostise niciodată amenințarea de a o rupe cu mine ; dar un ansamblu de impresii îmi provocase credința că ea se gîndea la acest lucru, după cum guvernul francez avusese acea credință în ce privește Germania. Pe de altă parte, dacă Germania dorea pacea, faptul de a fi sugerat guvernului francez ideea că voia războiul, era o dibăcie contestabilă și primejdioasă. De bunăseamă, purtarea mea fusese destul de dibace, dacă tocmai gîndul că nu mă voi hotărî niciodată să o părăsesc pe Albertine îi provoca Albertinei dorințe neașteptate de independență. Și nu era oare greu de crezut că n-avea asemenea dorințe, din moment ce refuza să vezi în ea o întreagă viață tainică, îndreptată spre satisfacerea viciului, numai după mînia pe care o manifestase cînd afluase că mă dusesem la Verdurini, exclamînd : „Eram sigură“, și sfîrșind prin a dezvălui totul spunînd : „Domnișoara Vin-teu! trebuia să fie la ei ?“ Toate astea, coroborate cu întîlnirea Albertinei cu doamna Verdurin, întîlnire pe care mi-o destăinuise Andrée. Dar poate că, totuși, aceste dorințe bruște de independență, îmi spuneam, cînd încercam să merg împotriva instinctului meu, erau pricinuite — presupunînd că ar exista — sau ar sfîrși prin a fi, de ideea contrară, anume că n-avusesem niciodată de gînd să mă însor cu ea, că, dimpotrivă, spuneam adevărul cînd făceam parcă involuntar aluzie la despărțirea noastră apropiată, că o voi

părăsi oricum într-o zi sau alta, credință pe care scena mea de astă-seară n-ar fi putut decît s-o întărească și care putea să sfîrșească prin a-i trezi această hotărîre : „Dacă tot trebuie să se întîmple în chip fatal într-o zi sau alta, mai bine să sfîrșim acum“. Pregătirile de război pe care le preconizează cea mai falsă dintre zicători ca să facă să izbîndească voința de pace, creează, dimpotrivă, mai întîi credința la fiecare dintre adversari, că celălalt vrea ruptura, credință care aduce ruptura, și cînd aceasta a avut loc, cealaltă credință, la amîndoi, că celălalt a vrut-o. Chiar dacă amenințarea nu e sinceră, succesul ei te împinge să o reîncepi. Dar punctul exact pînă unde bluful poate reuși este greu de determinat ; dacă unul merge prea departe, celălalt, care pînă atunci cedase, înaintează la rîndul său ; cel dintîi, nemaîștiind să-și schimbe metoda, obișnuit cu gîndul că cel mai bun chip de a evita ruptura este să n-ai aerul că te temi de ea (ceea ce și făcusem astă-seară cu Albertine) și, de altminteri, îndemnat să prefere, din mîndrie, mai degrabă să moară decît să cedeze, stăruie în amenințarea lui pînă în momentul cînd nimeni nu mai poate da înapoi. Bluful poate de asemenea, să fie îmbinat cu sinceritatea, alternînd cu ea, după cum se poate ca ceea ce a fost ieri un joc să ajungă mîine o realitate. În sfîrșit, se mai poate întîmpla ca unul din dușmani să fie într-adevăr hotărît să facă război, se putea ca Albertine, de pildă, să fi avut

intenția, mai devreme sau mai târziu, să nu mai continue viața aceasta, sau dimpotrivă ca ideea să nu-i fi trecut niciodată prin gând și că închipuirea mea ar fi născocit-o. Acestea au fost diferitele ipoteze pe care le-am analizat în timp ce ea dormea în dimineța aceea. Dar în ce privește cea din urmă, pot totuși spune că n-am amenințat-o niciodată, în epoca care a urmat, pe Albertine că o voi părăsi, decît ca să răspund unei idei de libertate blămabilă, a ei, idee pe care nu mi-o exprima, dar care mi se părea a fi implicată de anumite nemulțumiri misterioase, de anumite cuvinte, anumite gesturi, ale căror singură tălmăcire cu putință era ideea aceasta și pentru care refuza să-mi dea alta. Ba mai mult, le constatam adesea, fără să fac nici o aluzie la vreo despărțire cu putință, nădăjduind că ele proveneau dintr-o proastă dispoziție care s-ar sfîrși în ziua aceea. Dar aceasta dura uneori neîntrerupt, săptămîni întregi, în răstimpul cărora Albertine parcă voia să provoace un conflict, ca și cum ar fi fost în acel moment, într-o regiune mai mult sau mai puțin îndepărtată, plăceri pe care le cunoștea, de care o lipsea claustrarea la mine și care o înrîureau pînă ce luau sfîrșit, ca acele schimbări atmosferice care acționează, pînă la gura sobei noastre, asupra nervilor noștri, chiar dacă se produc tot atît de departe ca în insulele Baleare.

În dimineța aceea, în timp ce Albertine dormea, iar eu încercam să ghicesc ce se ascundea în ea,

am primit o scrisoare de la mama, în care-și exprima neliniștea că nu știa nimic despre hotărârile mele, prin următoarea frază a doamnei de Sévigné : „*În ce mă privește, sînt convinsă că nu se va însura, dar atunci de ce-o mai tulbură pe fata aceea cu care nu se va căsători niciodată? De ce să riște să o facă să refuze partide pe care le va privi doar cu dispreț? De ce să tulbure mintea unei ființe, lucru care ar fi atît de ușor de evitat?*” Această scrisoare a mamei mă readucea pe pămînt. Mi-am spus : „Ce mă apuc să caut într-un suflet tainic, să interpretez o față și să mă simt înconjurat de presimțiri pe care nu îndrăznesc să le adîncesc? Visam, lucrul e foarte simplu. Sînt un tînăr nehotărît și e vorba de una din acele căsătorii pentru care îți trebuie cîtva timp ca să știi dacă vor avea sau nu loc. Aici nu e vorba de nimic particular Albertinei. Acest gînd îmi pricinui o destindere adîncă, dar scurtă. Căci mi-am spus numaidecît : „Poți într-adevăr readuce totul la faptul divers cel mai obișnuit, dacă-i privești înfățișarea socială. Poate l-aș vedea astfel, din afară. Dar știu prea bine că ceea ce e adevărat, ceea ce e cel puțin de asemenea adevărat, e tot ce am gîndit, ce am citit în ochii Albertinei, temerile care mă chinuiesc, problema pe care mi-o pun neîncetat cu privire la Albertine. „Povestea logodnicului șovăielnic și a căsătoriei desfăcute poate corespunde cu asta, după cum o anumită dare de seamă în materie de teatru făcută de un

cronicar cu bun-simț poate da subiectul unei piese de Ibsen. Dar e altceva decît toate aceste fapte care se povestesc. E adevărat că acest altceva poate exista, dacă ai ști să-l vezi, la toți logodnicii șovăielnici și în toate căsătoriile care tărăgănează, e în el ceva din taina vieții de toate zilele. Mi-era cu puțință să-l neglijez cînd era vorba de viața altora, dar viața Albertinei și a mea o trăiam pe dinăuntru.

Nici Albertine nu-mi spuse, în acea seară, după cum nu-mi spusese nici în trecut : „Știu că n-ai încredere în mine, voi încerca să-ți risipesc bănuielile“. Dar gîndul acesta pe care nu l-a exprimat niciodată, ar fi putut sluji drept explicație a celor mai mărunte din faptele ei. Nu numai că potrivea astfel lucrurile ca să nu fie singură măcar o clipă, ca să pot ști tot timpul ce făcuse, dacă n-aș fi crezut în propriile ei spuse, dar chiar cînd trebuia să-i telefonez Andreei, sau la garaj, sau la manej, sau în altă parte, pretindea că e prea plicticos să stea singură ca să telefoneze, avînd în vedere timpul necesar domnișoarelor ca să-ți dea legătura, și potrivea astfel lucrurile ca să fiu lîngă ea în acel moment sau, în lipsa mea, Françoise, ca și cum s-ar fi temut că mi-aș putea închipui niște convorbiri telefonice blamabile și mênite să dea întîlniri secrete.

Din păcate, toate acestea nu mă linișteau. Aimé îmi înapoiase fotografia Estherei, spunîndu-mi că nu era ea. Atunci Albertine avea alte prietene ?

I-am înapoiat fotografia lui Bloch. Dar aş fi vrut-o pe aceea pe care Albertine o dăduse Estherei. Cum arăta în ea? Poate decoltată; cine ştie dacă nu s-au fotografiat împreună? Dar nu îndrăzneam să-i vorbesc despre ea Albertinei (căci aş fi avut aerul că nu văzusem fotografia), nici lui Bloch, faţă de care nu voiam să par că mă interesez de Albertine.

Şi viaţa aceasta, pe care ar fi recunoscut-o atât de cumplită pentru mine şi pentru Albertine oricine ar fi cunoscut bănuielile mele şi sclavia ei, din afară, în ochii Françoisei părea a fi o viaţă de plăceri nemeritate pe care această „ademenitoare“ se pricepea să şi-o acorde, „această şarlatană“ cum spunea François, care întrebuinta mai mult femininul decât masculinul, fiind cea mai invidioasă dintre femei. Ba chiar, cum Françoise, graţie contactului cu mine, îşi îmbogăţise vocabularul cu cuvinte noi, dar pe care le potrivea în felul ei, spunea despre Albertine că nu cunoscuse niciodată o persoană de asemenea „perfiditate“, care ştia să-mi „scoată banii“ jucînd atât de bine comedia (ceea ce Françoise, care confunda tot atât de uşor particularul cu generalul cît şi generalul cu particularul, şi care n-avea decât idei destul de vagi în ce priveşte deosebirea genurilor în arta dramatică, numea „să ştii să joci pantomină“). Poate eram eu însumi oarecum răspunzător de această eroare în ce

privește adevărata noastră viață, a Albertinei și a mea, prin confirmările nelămurite pe care, când stam de vorbă cu Françoise, le lăsam să scape cu dibăcie, din dorința fie de a o necăji, fie de a părea că sînt, dacă nu iubit, cel puțin fericit. Și totuși, deși n-aș fi vrut ca Françoise să bănuiască gelozia mea, din supravegherea pe care o exercitam asupra Albertinei, aceasta nu întîrzie să ghicească realitatea, călăuzită, ca spiritistul care, cu ochii închiși, găsește un obiect, datorită acelei intuiții pe care o avea, a lucrurilor care-mi puteau fi neplăcute, și care nu se lăsa întoarsă de la țintă prin minciunile pe care i le puteam spune ca să o amăgesc, și de asemenea datorită acelei uri pentru Albertine care o îndemna — mai mult încă decît să-și creadă dușmancele mai fericite, mai comediene, mai viclene decît erau — să descopere ce le putea pierde și grăbi căderea. Françoise n-a făcut cu siguranță niciodată scene Albertinei.¹ Dar cunoaștem arta de insinuaie a Françoisei, folosul pe care știa să-l tragă dintr-o punere în

---

¹ M-am întrebat dacă Albertine, simțindu-se supravegheată, nu va înfăptui ea însăși această despărțire cu care o amenințam, căci viața schimbîndu-se, traduce de multe ori basmele noastre în realități. Ori de cîte ori auzeam deschizîndu-se o ușă, aveam acea tresărire a bunicii, din timpul agoniei sale, ori de cîte ori sunam. Nu-mi închipuiam că ar fi ieșit fără să-mi spună, dar înconștientul meu se gîdea la asta, după cum inconștientul bunicii palpita la fiecare sonerie, cînd își pierduse conștiința. Într-o dimineață chiar, am încercat pe neașteptat neliinștea, nu numai că ieșise, dar că ple-

scenă cu tîlc, și nu pot crede că ar fi rezistat să c facă pe Albertine să înțeleagă zilnic rolul umilitor pe care aceasta îl juca în casă, să o înnebunească prin zugrăvirea, exagerată în chip savant, a claustrației la care prietena mea era supusă. Am găsit-o o dată , pe Françoise, cu ochelarii ei groși, potriviți pe nas scotocindu-mi prin hîrtii și punînd la loc printre ele una în care făcusem o notă în legătură cu Swann și cu neputința lui de a se lipsi de Odette. O lăsase oare ca din nebagare de seamă în odaia Albertinei? De altminteri, deasupra tuturor subînțelesurilor Françoisei care nu fuseseră decît orchestrarea șoptită și vicleană, trebuie să se fi ridicat mai puternică, mai limpede, mai stăruitoare, vocea acuzatoare și calomnioasă a Verdurinilor, iritați văzînd că Albertine mă reținea involuntar, iar eu o rețineam dinadins, departe de micul lor clan.

În ce privește banii pe care-i cheltuiam cu Albertine mi-era aproape cu neputință să o ascund Françoisei, deoarece ei nu-i puteai ascunde nici o

---

case : auzisem o ușă care mi se părea că era ușa odăii ei. M-am dus în vîrfurile picioarelor pînă la odaia ei, am intrat, am rămas în prag. În penumbră, cearceafurile erau umflate în semicerc, trebuia să fie Albertine care, cu trupul încovoiat, dormea cu picioarele și capul la perete. Numai părul, depășind patul, părul îmbelșugat și negru, m-a făcut să înțeleg că era ea, că nu deschisese ușa, nu se mișcase, și am simțit că acest semicerc nemișcat și viu, în care era cuprinsă o întreagă viață omezească și care era singurul lucru pe care puneam preț era acolo, în posesiunea mea dominatoare.

cheltuială. Françoise avea puține cusururi, dar acestea creaseră în ea, ca să le slujească, un adevărat talent care adesea îi lipsea în afară de exercițiul cusururilor ei. Cel mai de căpetenie era curiozitatea aplicată la banul cheltuit de noi pentru alții decât pentru ea. Dacă aveam de achitat o notă de plată, de dat bacșiș, în zadar mă dădeam la o parte, găsea ocazia să pună la loc o farfurie, să ia un șervet, ceva care-i îngăduia să se apropie. Și oricât de puțin răgaz i-aș fi lăsat, gonind-o înfuriat, femeia aceasta care aproape nu mai vedea bine, care abia știa să socotească, dar călăuzită de aceeași înclinare datorită căreia un croitor, când te vede, îți evaluează instinctiv stofa fracului și chiar nu se poate abține să n-o pipăie, sau un pictor e sensibil la un efect de culori, Françoise vedea pe furiș, calcula instantaneu cât dădeam. Ca să nu poată spune Albertine că-i corupeam șoferul, i-o luam înainte și, scuzându-mă de bacșiș, spuneam: „Am vrut să fiu drăguț cu șoferul, i-am dat zece franci”; Françoise, nemiloasă și căreia privirea ei de vultur bătrîn și aproape orb îi fusese de ajuns, îmi răspundea: „Ba nu, domnul i-a dat un bacșiș de 43 de franci. El a spus domnului că avea de plătit 45 de franci, domnul i-a dat 100 de franci și a primit înapoi numai 12 franci.” Avusese timpul să vadă și să socotească cifra bacșișului pe care eu însumi nu o știam.

Dacă scopul Albertinei era să mă liniștească, reușise în parte ; judecata mea, de altminteri, nu cerea decît să-mi arate că mă înșelasem în ce privește proiectele nefaste ale Albertinei, cum poate mă înșelasem și în ce privește instinctele ei vițioase. Fără îndoială că din valoarea argumentelor pe care judecata mea mi le furniza, făceau parte dorințele mele de a le găsi bune. Dar ca să fiu drept și să-mi fie dat să văd adevărul, afară de cazul că s-ar admite că el nu e niciodată cunoscut decît prin presimțire, printr-o emanație telepatică, nu trebuia oare să-mi spun că dacă judecata mea, căutînd să-mi aducă vindecare, se lăsa călăuzită de dorința mea, în schimb, în ce-o privea pe domnișoara Vinteuil, viciile Albertinei, intențiile ei de a avea altă viață, proiectul ei de despărțire, care erau corolarele acestor vicii, instinctul meu putuse să se lase rătăcit de gelozia mea, ca să încerce să mă îmbolnăvească ? De altminteri, sechestrarea Albertinei pe care ea însăși înțelegea să o desăvîrșească cu atîta dibăcie, gonindu-mi suferința, mi-a alungat puțin cîte puțin și bănuiala și am putut reîncepe, cînd seara îmi readucea neliniștile, să găsesc, în prezența Albertinei, tihna din primele zile. Așezată lîngă patul meu, stătea de vorbă cu mine despre una din acele toalete sau despre unul din acele obiecte pe care nu încetam să i le dau, încercînd să-i fac viața mai plăcută și închisoarea mai frumoasă temîndu-mă totuși cîteodată să nu fie de pă-

rerea doamnei de La Rochefoucauld, care, fiind întrebată dacă nu se simte fericită că stă într-o locuință atât de frumoasă ca Liancourt, a răspuns că nu cunoaște închisoare frumoasă.

Astfel, dacă îi cerusem domnului de Charlus amănunte despre vechea argintărie franceză, a fost pentru că atunci când plănuisem să avem un yacht — plan pe care Albertine și chiar eu îl consideram nerealizabil, căci ori de câte ori începeam să cred din nou în virtutea ei, gelozia mea, potolindu-se, nu mai împiedica alte dorinți în care ea nu mai avea ce căuta și a căror satisfacere cerea și bani — cerusem la întîmplare, și fără ca ea să fi crezut de altfel că vom avea vreodată un yacht, sfaturi lui Elstir. Or, ca și în privința îmbrăcămînții femeilor, gustul pictorului era rafinat și dificil și atunci cînd era vorba de mobilarea yachturilor. Admitea doar mobilă englezească și argintărie veche franțuzească. Albertine se gîndise la început numai la toalete și la mobilier. Acum o interesa argintăria. Asta o îndemnase, de cînd ne întorsesem de la Balbec, să citească lucrări despre arta argintăriei, despre mărcile vechilor cizelor. Dar argintăria veche, fiind topită de două ori, în momentul tratativelor de la Utrecht, cînd însuși regele, imitat în această privință de mării seniori, și-a dat argintăria, și apoi în 1789 — e rarisimă. Pe de altă parte, argintarii moderni în zadar au reprodus toată argintăria după desenele lui Pont-aux-Choux, Elstir găsea că acest vechi nou e nedemn să între

în locuința unei femei de gust, fie chiar o locuință plutitoare. Știam că Albertine citise descrierea minunilor pe care Roettiers le făcuse pentru doamna du Barry. Murea de dorință, dacă ar mai exista încă unele piese, să le vadă, iar eu să i le ofer. Chiar începuse să facă niște colecții frumoase pe care le instala, cu un gust fermecător, într-o vitrină la care nu mă puteam uita fără înduioșare și fără teamă, căci arta cu care le rînduia era alcătuită din răbdare, ingeniozitate, nostalgie, din nevoia de a uita, căreia se dedau captivii.

În ce privește toaletele, în momentul acesta îi plăceau mai ales cele făcute de Fortuny. Rochiile lui Fortuny, din care am văzut una pe doamna de Guermantes, erau din acelea a căror apariție apropiată ne-o vestea Elstir, cînd ne vorbea de îmbrăcămîntea minunată a contemporanelor lui Carpaccio și Tizian, renăscînd din cenușa lor, somptuoase, căci totul trebuie să revină, cum e scris pe bolta San-Marco-ului și cum proclamă, bînd din urnele de marmoră și de japs al capitелurilor bizantine, păsările care înseamnă în același timp moartea și învierea. Îndată ce femeile începuseră să le poarte, Albertine își amintise făgăduielile lui Elstir, le dorise și trebuia să ne ducem să alegem una din ele. Ori aceste rochii, dacă nu erau dintre cele antice veritabile, în care femeile de astăzi prea au aerul de a fi costumate și pe care e mai frumos să le păstrezi ca obiecte de colecție (am căutat de altminteri și din acestea pentru Albertine), n-aveau

nici măcar răceala imitației, a anticului fals. Erau mai curînd în felul decorurilor de Sert, de Bakst și de Benoist, care în acest moment evocau, în baletelè rusești, epoca artelor celor mai îndrăgite cu ajutorul operelor de artă pătrunse de spiritul lor și totuși originale; astfel încît rochiile lui Fortuny, antice cu fidelitate, dar puternic originale, făceau să apară ca un decor — chiar cu o mai mare putere de evocare, deoarece îți rămînea să-ți închipui decorul, acea Venetie prea încărcată de Orient unde ar fi fost purtate, pentru care erau, mai mult decît o relictă din raela din San-Marco, evocatoare a soarelui și a turbanelor înconjurătoare — culoarea fragmentată, misterioasă și complementară. Totul pierise din acele timpuri, dar totul renăștea evocat, pentru a le lega între ele, de splendoarea peisajului și de mișcarea vieții, prin ivirea parcelară și supraviețuitoare a stofelor dogareselor. Voisem să cer o dată sau de două ori, în această privință, sfatul doamnei de Guermantes. Dar ducesei nu-i plăceau deloc toaletele care dădeau impresia de costum. Chiar ei nu-i ședea nimic mai bine decît catifeaua neagră cu diamante. Și nu prea era de acord cu asemenea rochii ca acelea ale lui Fortuny. De altminteri, cerîndu-i sfaturi, aveam scrupule să nu par că mă duc să o văd numai cînd, din întîmplare, aveam nevoie de ea, cîtă vreme îi refuzam mai multe invitații pe săptămînă. De altminteri, primeam invitații din abundență nu numai de la ea. Desigur că ea și multe alte femei

fuseseră totdeauna foarte amabile cu mine. Dar claustrarea mea înzecise, cu siguranță, această amabilitate. Se pare că în viața mondenă, răsfrângere lipsită de însemnătate a ceea ce se petrece în dragoste, cea mai bună metodă de a fi căutat e să te refuzi. Un bărbat calculează toate trăsăturile strălucite pe care le poate spune despre sine, ca să placă unei femei, își schimbă mereu hainele, își supraveghează înfățișarea și nu obține din parte-i una singură din atențiile pe care i le dă alta, pe care o înșală, deși apărind în fața ei murdar și fără artificii ca să placă, o leagă pe veci de el. De asemenea, dacă un bărbat ar regreta că nu e destul de căutat de lume, nu l-aș sfătui să facă mai multe vizite, să aibă un echipaj și mai frumos ; i-aș spune să nu dea urmare nici unei invitații, să trăiască închis în odaia lui unde să nu lase pe nimeni să intre și atunci se va face coadă în fața ușii sale. Sau mai degrabă nu i-aș spune nimic. Căci există un mod sigur de a fi căutat, care nu reușește, ca și acela de a fi iubit, dacă nu l-ai adoptat nicidecum în acest scop, ci dacă, de pildă stai totdeauna acasă pentru că ești sau crezi că ești grav bolnav, sau îți ții amanta închisă și pe care o preferi lumii (sau tustrele deodată) pentru care ar fi un motiv, fără să cunoască existența acestei femei și numai pentru că i te refuzi ei, să te prefere tuturor altora care i se oferă și deci să prindă dragoste de tine.

— Va trebui să ne ocupăm în curînd de rochia dumată de casă de la Fortuny, i-am spus Albertinei. Și desigur, pentru ea care le dorise demult, care și le va alege îndelung, cu mine, care aveau dinainte locul rezervat nu numai în dulapurile, dar și în imaginația ei, a avea aceste rochii ale căror amănunte le va cerceta pe îndelete ca să se hotărască între atîtea altele, ar însemna ceva mai mult decît pentru o femeie prea bogată care are mai multe rochii decît dorește și nici nu se uită la ele. Totuși, în ciuda surîsului cu care Albertine îmi mulțumi spunîndu-mi : „Ești prea drăguț“, am băgat de seamă ce aer obosit și trist avea.

Cîteodată, în așteptare ca rochiile pe care le dorea să fie terminate, ceream să mi se împrumute cîteva, uneori numai stofe, cu care o îmbrăcam pe Albertine, o drapam cu ele ; se plimba în odaia mea cu majestatea unei dogaresse și a unui manechin. Numai că sclavia mea la Paris devenise mai apăsătoare la vederea acestor rochii care-mi evocau Veneția. Evident că Albertine era mai prizonieră decît mine. Și e lucru ciudat cum ursita care transformă ființele, putuse trece prin zidurile închisorii ei, schimbînd-o în însăși esența ei și făcînd din tînăra fată de la Balbec o captivă plicicoasă și ascultătoare. Da, zidurile închisorii nu împiedicaseră această influență să le străbată ; poate ele însele o prodususeră. Nu mai era aceeași Albertine, pentru că nu mai era ca la Balbec, goînd mereu pe bicicletă, de negăsit din pricina

numărului mare de mici plaje unde se ducea să doarmă pe la prietene și unde de altfel, minciunile ei o făceau să fie mai greu de ajuns ; pentru că închisă la mine, ascultătoare și singură, nu mai era ceea ce fusese la Balbec, chiar cînd o putusem găsi, nu mai era pe plajă, acea ființă care fugea, prevăzătoare și înșelătoare, a cărei prezență se prelungea cu atîtea întîlniri pe care avea dibăcia să le ascundă, care o făceau să fie iubită pentru că te făcea să suferi, și la care, sub răceala ei față de ceilalți și răspunsurile ei banale, simțeai întîlnirea din ajun și cea de mîine, și pentru mine un gînd de dispreț și de viclenie. Pentru că vîntul mării nu-i mai umfla veșmintele, pentru că, mai ales, îi tăiasem aripile, încetase să mai fie o victorie, era o sclavă apăsătoare de care aș fi vrut să scap.

Atunci, ca să-mi schimb firul gîndurilor, mai degrabă decît să încep cu Albertine o partidă de cărți sau de dame, o rugam să-mi cînte. Stăteam în pat și ea se ducea să se așeze în capătul odăii în fața pianolei, între canaturile bibliotecii. Alegea bucăți sau cu totul noi sau pe care le cîntase numai o dată sau de două ori ¹, căci, începînd să mă cunoască, știa că nu-mi plăcea să propun aten-

---

¹ Și care erau adesea, la cererea mea, bucăți de Vinteuil, căci puteam să-i ascult muzica fără să sufăr, de cînd îmi dădusem seama că Albertine nemaiîncercînd niciodată s-o revadă pe domnișoara Vinteuil și pe prietena acesteia, înlăturase ea însăși, dintre toate proiectele de vilegiatură pe care ni le făcusem, Combray-ul, aflat atît de aproape de Montjouvain.

ției mele decît ceea ce-mi era încă. obscur, fericit să pot, în cursul acestor executări succesive, să unesc unele cu celelalte — grație luminii crescînde, dar din păcate denaturante și străine inteligenței mele — liniile fragmentare și întrerupte ale construcției, la început aproape învăluită în negură. Ea știa și cred că înțelegea, bucuria pe care mi-o producea, în primul rînd, minții mele, acest travaliu de modelaj a unei nebuloase încă informe. În timp ce cînta, din părul îmbelșugat al Albertinei nu puteam vedea decît o buclă de păr negru în formă de inimă, aplicată de-a lungul urechii, ca nodul unei infante de Velasquez. După cum volumul acestui inger muzical era alcătuit de traiectele numeroase dintre diferitele puncte din trecut pe care amintirea lui o ocupa în mine și diferitele semne începînd cu vederea pînă la senzațiile cele mai lăuntrice din ființa mea, care mă ajutau să cobor în intimitatea făpturii sale, muzica pe care o cînta avea și ea un volum, produs de vizibilitatea inegală a diferitelor fraze, după cum reușisem mai mult sau mai puțin să luminez și să leg unele de altele liniile unei construcții care mi se păruse la început aproape pe de-a-tregul înecată în ceață. Albertine știa că-mi face plăcere propunînd gîndirii mele numai lucrări încă obscure și modelarea acestor nebuloase. Ghicea că la a treia sau la a patra executare, mintea mea atingînd, prin urmare punînd la acêeași distanță toate părțile, netrebuind să mai desfășoare vreo activitate

în legătură cu ele, le întinsese și le imobilizase reciproc pe un plan uniform. Totuși, nu trecea încă la o bucată nouă, căci, poate fără să-și dea bine seama de travaliul care se opera în mine „știa că în momentul cînd travaliul minții mele ajunsese să împrăstie misterul unei opere, rar se întîmpla să nu fi prins, prin compensație, în cursul sarcinei ei nefaste, cutare sau cutare reflecție profitabilă. Și în ziua în care Albertine spunea : „iată un sul pe care o să i-l dăm Françoisei ca să ni-l schimbe cu altul“, adesea asta^a însemna pentru mine, fără îndoială, o bucată muzicală mai puțin pe lume, dar un adevăr mai mult.

Îmi dădusem atît de bine seama că era absurd să fiu gelos pe domnișoara Vinteuil și pe prietena ei, deoarece Albertine nu încerca deloc să le vadă și din toate proiectele de vilegiatură pe care le pusesem la cale, chiar ea înlăturase Combrayul, atît de aproape de Mountjouvain, încît, adesea, îi ceream Albertinei să-mi cînte muzica lui Vinteuil, fără ca aceasta să mă facă să sufăr. O singură dată această muzică fusese o cauză indirectă a geloziei mele. Într-adevăr, Albertine, care știa că-l auzisem pe Morel cîntînd-o la doamna Verdurin, îmi vorbi într-o seară despre el, manifestînd o dorință vie să se ducă să-l audă și să-l cunoască. Asta se întîmplă la puțină vreme după ce aflasem de existența scrisorii, interceptată fără voie de domnul de Charlus, a Léei către Morel. M-am întrebat dacă Léa nu-i vorbise de el Albertinei. Cu-

vintele „mîrșava, destrăbălata“ mi le amintii cu dezgust. Dar tocmai pentru că muzica lui Vinteuil se legase astfel în chip dureros cu Léa — și nu cu domnișoara Vinteuil și cu prietena ei — după ce durerea pe care mi-o pricinuisese Léa se potoli, am putut asculta această muzică fără să mai sufăr ; o boală mă vindecase de posibilitatea altora. Unele fraze din această muzică de Vinteuil, pe care nu le băgasem de seamă la doamna Verdurin, larve obscure, atunci nedeslușite, deveneau niște arhitecturi strălucitoare ; și mă împrietenisem cu unele din ele pe care abia le deosebisem la început, care cel mult mi se păruseră urîte și despre care n-aș fi crezut niciodată că ar fi ca acei oameni antipatici la început, dar pe care-i descoperi așa cum sînt după ce-i cunoști bine. Între cele două stări avea loc o adevărată transmutare. Pe de altă parte, unele fraze, distincte prima oară, dar pe care încă nu le recunoscusem acolo, le identificam acum cu fraze din alte opere, ca acea frază din *Variația religioasă pentru orgă* care, la doamna Verdurin, trecuse nebagată în seamă de mine în septuor, în care totuși, sfîntă care coborîse treptele sanctuarului, era laolaltă cu zînele familiare ale muzicianului. Pe de altă parte, fraza care mi se păruse prea puțin melodică, prea mecanic ritmată, a veseliei împleticite a clopotelor de la amiază, acum îmi plăcea cel mai mult, fie că mă obișnuisem cu urîtenia ei, fie că-i descoperisem frumusețea. Acea reacție îm-

potriva decepțiilor pe care le pricinuiesc la început capodoperele o poți, într-adevăr, atribui unei slăbiri a impresiei inițiale sau a efortării necesare ca să desprinzi adevărul. Două ipoteze care se înfățișează cînd e vorba de toate chestiunile importante : chestiunile realității Artei, a Realității, a Eternității sufletului : trebuie să alegi între ele ; și cînd era vorba de muzica lui Vinteuil, această alegere se înfățișa în orice moment sub multe forme. De pildă, muzica aceasta mi se părea un lucru mai adevărat decît toate cărțile cunoscute. Uneori, îmi spuneam că asta se datora faptului că ceea ce simțim din viață, nefiind simțit sub forma ideilor, tălmăcirea sa literară, adică intelectuală, ne-o povestește, ne-o explică, ne-o analizează, dar nu o recompune ca muzica, în care sunetele par să ia inflexiunea ființei, reproduc acel punct lăuntric și extrem al senzațiilor care e partea ce ne prilejuește acea beție specifică pe care o regăsim din cînd în cînd, și cînd spunem : „Ce vreme frumoasă ! ce soare frumos !“ n-o facem nicidecum cunoscută aproapei, în care același soare și aceeași vreme trezesc vibrații cu totul diferite. Muzica lui Vinteuil conține astfel de viziuni pe care e cu neputință să le exprimi și aproape e interzis să le contempli, deoarece, în momentul cînd ești pe cale să adormi te mîngîie încîntarea lor ireală, chiar în momentul acela în care judecata ne-a părăsit, ochii se pecetluiesc și adormi înainte să fi avut timpul să cunoști nu numai inefabilul, dar nevăzutul. Cînd

mă lăsam în voia acestei ipoteze în care arta ar fi ireală, mi se părea că muzica poate da chiar mai mult decât simpla bucurie nervoasă a unui timp frumos sau a unei nopți de opium, ci o beție mai reală, mai rodnică, cel puțin după câte presimțeam. Dar nu e cu puțință ca o sculptură, o muzică ce pricinuieste o emoție pe care o simți mai înaltă, mai pură, mai autentică, să nu corespundă unei anumite realități spirituale, altfel viața n-ar mai avea nici un sens. Ea simbolizează cu siguranță una, ca să dea acea impresie de adâncime și de adevăr. Astfel, nimic nu semăna mai mult decât o anumită frază de Vinteuil cu acea plăcere deosebită pe care o încercasem uneori în viața mea, de pildă în fața clopotelor din Martinville, a unor copaci de-a lungul unei șosele la Balbec, sau, mai simplu, la începutul acestei lucrări, când beam o anumită ceașcă de ceai. Ca și această ceașcă de ceai, atâtea senzații de lumină, zvonurile limpezi, culorile zgomotoase pe care Vinteuil ni le trimitea din lumea în care compunea, plimbau stăruitor prin fața imaginației mele, dar prea repede ca să-l pot sesiza, ceva pe care l-aș putea asemui cu mătasea înmiresmată a unei mușcate. Dar, în timp ce în amintire acest nelămurit poate fi, dacă nu adâncit, cel puțin precizat, grație unui reperaj al împrejurărilor care explică pentru ce anumită savoare ne-a putut aminti niște senzații luminoase, cum senzațiile nelămurite date de Vinteuil nu izvorau dintr-o amintire, ci dintr-o im-

presie (ca și aceea a clopotelor din Martinville), n-ar fi trebuit să găsești explicația materială a parfumului de mușcată în muzica lui, ci echivalentul adînc, sărbătoarea necunoscută și colorată (a căror fragmente despărțite, a căror țândări cu fațete strălucitoare ~~păreau a fi~~ operele sale); modul după care „înțelegea“ și proiecta în afara lui, universul. Poate că această calitate necunoscută a unei lumi unice, și pe care nici un alt muzician nu ne-a făcut vreodată s-o vedem, este, îi spuneam Albertinei, dovada cea mai autentică a geniului, mai mult decît cuprinsul operei însăși.

— Chiar în literatură? mă întreba Albertine.

— Chiar în literatură.

Și gîndindu-mă din nou la monotonia operelor lui Vinteuil, i-am explicat Albertinei că marii scriitori au făcut totdeauna o singură operă, sau mai degrabă au răsfrînt totdeauna prin unele medii diferite o aceeași frumusețe pe care o aduc lumii.

— Dacă n-ar fi atît de tîrziu, micuța mea, îi spuneam, ți-aș arăta asta la toți scriitorii pe care-i citești cînd dorm, ți-aș arăta aceeași identitate ca la Vinteuil. Acele fraze-tip pe care începi să le recunoști ca și mine, mica mea Albertine, aceleași în sonată; în septuor, în celelalte opere, ar fi de pildă, dacă vrei, la Barbey d'Aurevilly, o realitate ascunsă, destăinuită de o urmă materială, roșeața fiziologică a acelei vrăjite Aimée de Spens, a Clotței, mîna din *Perdeaua cărămizie*, vechile obiceiuri, vechile datini, cuvintele vechi, meșteșugurile

vechi și ciudate în dosul cărora e trecutul, istoria orală făcută de ciobanii gliei, nobilele cetăți normande, înmiresmate ale Angliei și frumoase ca un sat din Scoția, cauza blestemurilor împotriva cărora nu poți face nimic, acea Vellini, Ciobanul, o aceeași senzație de neliniște într-un pasaj, fie că e vorba de soția care-și caută soțul în *Amanta bătrână*, sau soțul din *Vrăjita*, parcurgînd landa și însăși Vrăjita la ieșirea de la liturghie. Aceleași fraze-tip din Vinteuil se găsesc și în acea geometrie a cioplitorului de piatră în romanele lui Thomas Hardy.

Frazele lui Vinteuil m-au făcut să mă gîndesc la mica frază și i-am spus Albertinei că ea fusese parcă imnul național al iubirii lui Swann și a Odettei, „părinții Gilbertei pe care o cunoști. Mi-ai spus că avea obiceiuri urite. Dar n-a încercat cumva să aibă relații cu dumneata? Mi-a vorbit de dumneata“.

— Da, cum părinții trimiteau trăsura după ea, la cursuri, cînd vremea era prea rea, cred că m-a condus o dată și m-a sărutat, spuse ea după o clipă, rîzînd și ca și cum n-ar fi fost decît o confidență amuzantă. M-a întrebat pe neașteptate dacă-mi plăceau femeile. (Dar dacă abia credea că-și amintea că Gilberte o condusesese, cum putea spune cu atîta precizie că Gilberte îi pusese această întrebare ciudată?) Nici nu știu ce idee ciudată m-a îndemnat s-o înșel, și i-am răspuns afirmativ. (S-ar fi spus că Albertine se temea că Gilberte

mi-ar fi povestit acest lucru și nu voia să constat că mă mințea.) Dar n-am făcut absolut nimic. (Era ciudat, dacă schimbaseră aceste confidențe, că n-au făcut nimic, mai ales că mai înainte se sărutaseră, în trăsură, după spusele Albertinei.) M-a condus astfel de vreo patru sau cinci ori, poate de mai multe ori, asta-i tot.

Mi-a fost foarte greu să nu-i mai pun altă întrebare, dar, stăpînindu-mă, ca să am aerul că nu dau lucrului nici o însemnătate, am revenit la cioplitorii de piatră ai lui Thomas Hardy.

— Ți-aduci aminte în *Neștiutul Jude*, ai văzut în *Bien-Aimée*, lespezile de piatră pe care tatăl le scotea din insulă și care erau duse cu vapoarele, apoi se îngrămădeau în atelierul fiului, unde ajungeau statui ; în *Les yeux bleus*, paralelismul mormintelor și linia paralelă a vaporului și vagoanele învecinate în care se află cei doi îndrăgostiți și moarta ; paralelismul din *Bien-Aimée* în care bărbatul iubește trei femei și *Les yeux bleus* în care femeia iubește trei bărbați etc., în sfîrșit toate aceste romane care se pot suprapune unul peste altul, ca acele case înghesuite vertical, în înălțime, pe solul pietros al insulei. Nu pot să-ți vorbesc așa, într-un minut, de alții mai mari, dar ai vedea la Stendhal un anumit sentiment al altitudinii care se leagă de viața spirituală : locul ridicat unde Julien Sorel e întemnițat, turnul în înaltul căruia e închis Fabrice, clopotnița în care abatele Barnès se ocupă cu astrologia și de unde

Fabrice aruncă o privire atît de frumoasă. Mi-ai spus că ai văzut unele tablouri de Ver Meer, îţi dai bine seama că sînt frînturi dintr-o aceeaşi lume, că, oricare ar fi geniul cu care ar fi create din nou, e totdeauna aceeaşi masă, acelaşi covor, aceeaşi femeie, aceeaşi nouă şi unică frumuseţe, enigmă în acea epocă în care nimic nu-i seamănă, nici n-o explică, dacă nu cauţi să-i găseşti înrîndiri prin subiecte, ci numai să desprinzi impresia deosebită pe care culoarea o produce. Această frumuseţe nouă rămîne identică în toate operele lui Dostoievski ; femeia lui Dostoievski (tot atît de caracteristică ca o femeie de Rembrandt) cu faţa ei misterioasă a cărei frumuseţe drăgălaşă se schimbă pe neaşteptate, ca şi cum ar fi jucat comedia bunătăţii, într-o necuviinţă îngrozitoare (deşi în fond se pare că e mai degrabă bună), nu e oare totdeauna aceeaşi, fie că e Nastasia Filipovna scriind scrisori de dragoste Aglaei şi mărturisindu-i că o urăşte, sau într-o vizită identică cu aceasta — şi cu aceea în care Nastasiei Filipovna îi insultă pe părinţii lui Gania — Gruşenka, tot atît de drăguţă la Katerina Ivanovna pe cît o crezuse aceasta de îngrozitoare, apoi dezvăluindu-şi, pe neaşteptate, răutatea insultînd-o pe Katerina Ivanovna (deşi Gruşenka este în fond bună ?) Gruşenka, Nastasia : figuri tot atît de originale, tot atît de misterioase nu numai ca şi curtezanele lui Carpaccio, dar ca şi Bethsabée a lui Rembrandt. Trebuie să observi că nu numai că a cunoscut-o,

dar s-a și priceput să zugrăvească acest chip izbitor, cu două fețe, cu zvicniri neașteptate de mândrie, care o face pe femeie să pară altfel decît este („nu ești așa“, spune Mișkin Nastasiei în vizita pe care o face părinților lui Gania, și același lucru l-ar putea spune Alioșa lui Grușenka în vizită la Katerina Ivanovna).

În schimb, cînd vrea să aibă „idei de tablou“, ele sînt întotdeauna stupide și ar putea, cel mult, să dea tablourile în care Mișkin ar vrea să se reprezînte un condamnat la moarte în momentul în care... etc., Sfînta Fecioară în clipa în care... etc. Dar ca să ne întoarcem la frumusețea nouă pe care Dostoievski a adus-o lumii, ca și Ver Meer, el creează un anumit suflet, un anumit colorit al stofelor și al locurilor.; dar Dostoievski nu creează numai ființe, ci și locuințe, și Casa crimei din *Frații Karamazov* cu portarul ei, nu e aproape tot atît de minunată ca și acea capodoperă de Casă a crimei, din Dostoievski, acea casă întunecată și atît de lungă, și atît de înaltă, și atît de mare, casa lui Rogojin unde acesta o ucide pe Nastasia Filipovna? Acea frumusețe nouă și teribilă a unei case, acea frumusețe nouă și mixtă a feței unei femei, iată ce a adus Dostoievski unic pe lume, și apropierea pe care unii critici literari le pot face între el și Gogol, sau între el și Paul de Kock¹, n-au nici o importanță, fiindcă sînt ex-

---

¹ Paul de Kock (1794—1871), romancier francez. (n. ed.).

terioare acestei frumuseți tainice. De altminteri, doar ți-am spus că de la roman la roman e aceeași scenă, aceleași scene, aceleași personaje se reproduc dacă romanul e foarte lung. Aș putea să-ți arăt ușor în *Război și pace* și o anumită scenă într-o trăsură...

— Nu voisem să te întrerup, dar cum văd că-l părăsești pe Dostoievski, mă temeam să nu uit. Dragule, ce-ai vrut să zici mai zilele trecute când mi-ai spus : „E ca și latura Dostoievski a doamnei de Sévigné“. Îți mărturisesc că n-am înțeles. Mi se pare atît de diferit.

— Vino, fetiço, să te sărut ca să-ți mulțumesc că-ți amintești atît de bine spusele mele, ai să te întorci la pianolă mai tîrziu. Și mărturisesc că ceea ce-ți spuseseam era o prostie. Dar ți-o spuseseam din două motive. Primul, e unul deosebit. S-a întîmplat că doamna de Sévigné, ca și Elstir, ca și Dostoievski în loc să înfățișeze lucrurile în rînduiala logică, adică începînd cu cauza, ne arată mai întîi efectul, iluzia care ne izbește. Așa își înfățișează Dostoievski personajele sale. Faptele lor ni se par tot atît de înșelătoare ca și acele efecte ale lui Elstir în care marea are aerul că e în cer. Sîntem foarte uimiți aflînd că cutare om prefăcut, este în fond excelent, sau contrariul.

— Da, dar dă-mi o pildă în ce privește doamna de Sévigné.

— Mărturisesc, i-am răspuns rîzînd, că e prea trasă de păr, dar în sfîrșit aș putea să găsesc pilde ¹...

— Dar Dostoievski a ucis vreodată pe cineva? Toate romanele lui pe care le cunosc s-ar putea intitula *Istoria unei crime*. E obsesie la el, nu e firesc că vorbește într-una de asta.

-- Nu cred, mica mea Albertine, nu-i cunosc bine viața. Desigur că a cunoscut, ca toată lumea, păcatul, sub o formă sau alta, și pesemne sub una pe care legile o interzic. În acest sens trebuia să cam fie puțin criminal, ca eroii lui, care nu sînt de altminteri pe de-a-ntregul și care sînt condamnați cu circumstanțe atenuante. Și poate nici nu era nevoie să fi fost criminal. Nu sînt romancier; se poate ca acei ce creează să fie ispitiți de anumite forme de viață pe care nu le-au încercat personal. Dacă mă duc cu dumneata la Versailles, cum ne-am înțeles, îți voi arăta portretul omului cinstit, prin excelență, al celui mai bun soț, Choderlos de Laclos, care a scris cartea cea mai îngrozitor de perversă și așezat exact în fața portretului doamnei de Genlis ² care a scris povești morale și nu s-a mulțumit numai s-o înșele pe ducesa de Orléans,

---

¹ În manuscris, frază și pagină neterminată, pe care Proust le-a marcat cu un rînd alb (n. ed.).

² *Doamna Genlis*, scriitoare, guvernanta viitorului rege Louis-Philippe (n. ed.).

dar s-o și chinuiască îndepărtându-i copiii de lângă ea. Recunosc, oricum, că la Dostoievski această preocupare a asasinatului are ceva extraordinar și care mi-l face foarte străin. Sînt uluit cînd îl aud pe Baudelaire spunînd :

Si le viol, le poison, le poignard, l'incendie...

*C'est que notre âme, hélas ! n'est pas assez hardie.*¹

Dar cel puțin pot crede că Baudelaire nu e sincer. Cîtă vreme Dostoievski... Toate astea mi se par atît de departe de mine pe cît cu putință, afară de cazul în care aș avea în mine laturi pe care nu le cunosc, căci te realizezi numai succesiv. La Dostoievski găsesc adîncimi excesive, însă în unele puncte izolate ale sufletului omenesc. Dar e un mare creator. Întîi de toate lumea pe care o zugrăvește are într-adevăr aerul de a fi fost creată pentru el. Toți acei bufoni care revin mereu, toți acei Lebedev, Karamazov, Ivolghin, Segrev, acel cortegiu de necrezut, e o omenire mai fantastică

---

¹ Reproducem strofa întregă pentru a înlesni mai bine înțelegerea ideii :

*Si le viol, le poison, le poignard, l'incendie
N'ont pas encore brodé de leur plaisants dessins,
Le canavas banal de nos piteux destins,
C'est que notre âme, hélas ! n'est pas assez hardie.*

(Dacă violul, otrava, pumnalul, focul
Încă n-au brodat cu desenele lor pline de haz,
Canavaua banală a jalmicelor noastre destine,
E pentru că, vai ! sufletul nostru nu este destul de
îndrăzneț) (n. ed.).

decît acea care populează *Rondul de noapte* de Rembrandt. Şi poate nu e fantastică decît în acelaşi chip, prin lumină şi costum, şi în fond e obişnuită. În orice caz, ea este în acelaşi timp plină de adevăruri adînci şi unice, care-i aparţin numai lui Dostoievski. Aceşti bufoni au aerul unui rol care aproape nu mai există, ca anumite personaje din comedia antică, şi totuşi ce bine destăinuiesc aspecte adevărate ale sufletului omenesc ! Ceea ce mă plictiseşte, e chipul solemn în care se vorbeşte şi se scrie despre Dostoievski. Ai băgat de seamă rolul pe care-l joacă amorul-propriu şi orgoliul la personajele lui ? S-ar spune că la el dragostea şi ura cea mai nebună, bunătatea şi trădarea, sfiala sau necuviinţa, nu sînt decît două stări ale aceleiaşi firi, amorul-propriu, orgoliul împiedicîndu-i pe Aglae, Nastasia, căpitanul pe care Mitea îl trage de barbă, pe Krassotkin, duşmanul-prieten al lui Alioşa, să se arate aşa cum sînt în realitate. Dar mai sînt şi alte măreţii. Îi cunosc foarte puţin cărţile. Nu e oare un motiv sculptural şi simplu, demn de arta cea mai antică, o friză întreruptă şi reluată în care se desfăşoară Răzbunarea şi Îspăşirea, crima bătrînului Karamazov, lăsînd-o însărcinată pe biata nebună, pornirea tainică, animală, neexplicată, prin care mama, fără voia ei unealta răzbunărilor soartei, ascultînd tot atît de nedeşlăşit de instinctul ei de mamă, poate de un complex de resentiment şi de recunoştinţă fizică

pentru cel ce o violase, se duce să nască la bătrînul Karamazov ? Acesta e primul episod, tainic, măreț, august, ca o creare a Femeii în sculpturile din Orvieto. Și avînd ca replică al doilea episod, după mai bine de douăzeci de ani, asasinarea bătrînului Karamazov, infamia aruncată asupra familiei Karamazov de fiul nebunei, Smerdeakov, urmat în curînd de un act asemnător, tot atît de tainic sculptural și neexplicat, ca nașterea, în grădina bătrînului Karamazov, iar Smerdiakov spînzurîndu-se după ce-și săvîrșise crima. Dar nu mă depărtam atîta de Dostoievski pe cît ai fi crezut, vorbindu-ți de Tolstoi care l-a imitat mult. Căci găsisem la Dostoievski, concentrat și ursuz, mult din ce va înflori la Tolstoi. Există la Dostoievski acea atitudine posacă, anticipată, a primitivilor pe care discipolii o vor lumina.

— Dragul meu, ce păcat că ești atît de leneș. Vezi literatura într-un chip mai interesant decît așa cum eram puși s-o studiem ; temele care ni se dădeau despre *Esther*, îți aduci aminte „domnule“, îmi spuse ea rîzînd, mai puțin ca să-și bată joc de profesori și chiar de ea, cît pentru plăcerea de a regăsi în memoria ei, în memoria noastră comună, o amintire destul de veche.

Dar în timp ce-mi vorbea și cum mă gîndeam la Vinteuil, mi se înfățișa, la rîndul ei, cealaltă ipoteză, ipoteza materialistă, aceea a neantului. Începeam iar să mă îndoiesc, îmi spuneam că, la

urma urmelor, s-ar putea ca, dacă frazele lui Vinteuil păreau expresia unor anumite stări sufletești asemănătoare cu acelea pe care le încercasem gustînd madeleina înmuiată în ceașca de ceai, nimic nu mă încredința că nelămuritul acestor stări ar fi un semn al adîncimii lor, ci numai că nu știusem încă să le analizez, că în ele n-ar fi deci nimic mai real decît în altele. Totuși, acea fericire, acel sentiment de siguranță în fericire, în timp ce-mi beam ceașca cu ceai, cînd respiram la Champs-Élysées mirosul de pădure bătrînă, nu era o iluzie. În orice caz, îmi spunea duhul îndoielii, chiar dacă aceste stări sînt, în viață, mai adînci decît altele, și nu pot fi analizate tocmai din pricina asta, pentru că pun în joc prea multe forțe de care nu ne-am dat încă seama, farmecul unor anumite fraze din Vinteuil te face să te gîndești la ele pentru că și el e inanalizabil, dar asta nu dovedește că ar avea aceeași adîncime; frumusețea unei fraze de muzică pură pare lesne imaginea sau cel puțin ruda unei impresii neintelectuale pe care am avut-o, dar numai pentru că e neintelectuală. Și de ce credem, atunci, deosebit de adînci acele fraze misterioase care dăinuiesc în unele cvartete și în „concertul“ de Vinteuil?

Albertine nu-mi cînta de altfel numai muzica lui; pianola era din cînd în cînd, pentru noi, ca o lanternă magică științifică (istorică și geografică), și pe pereții acestei odăi din Paris, prevăzută

cu invenții mai moderne decît cea din Combray, după cum Albertine cînta din Rameau sau din Borodin, vedeam întinzîndu-se cînd o tapițerie din veacul al XVIII-lea, presărată cu amorași pe un fond cu trandafiri, cînd stepa orientală în care sonoritățile se innăbușă în nemărginirea depărtărilor și pîsla zăpezii. Și aceste decoruri fugitive erau de altfel singurele ale odăii mele căci, dacă, în momentul în care o moștenisem pe matusa Léonie, îmi făgăduisem să am colecții ca Swann, să cumpăr tablouri, statui, toți banii mei mi-i cheltuiam ca să am cai, un automobil, toalete pentru Albertine. Dar odaia mea nu conținea oare o operă de artă mai de preț decît toate celelalte? Era Albertine însăși. Mă uitam la ea. Mi se părea ciudat să mă gîndesc că era ea, ea pe care o crezusem atîta timp cu neputință măcar de cunoscut și care astăzi, fiară sălbatecă domesticită, trandafir căruia îi dădusem aracul, cadru, spalierul vieții sale, sta acum așa, în fiecare zi, la ea, lîngă mine, în fața pianolei, rezemată de biblioteca mea. Umerii ei, pe care-i văzusem lăsați în jos și vicleni cînd aducea înapoi bastoanele de golf, se rezemau acum de cărțile mele. Picioarele ei frumoase pe care mi le închipuisem, cu drept cuvînt, că manevraseră în tot timpul adolescenței pedalele unei biciclete, ridicau și coborau rînd pe rînd pedalele pianolei pe care Albertine, ajungînd de o eleganță care

mă făcea să o simt mai a mea, pentru că venea de la mine, își rezema pantofii de pînza aurie. Degetele ei, odinioară obișnuite cu ghidonul, se așezau acum pe clape ca acelea ale unei Sfinte Cecilii ; gîtul ei, al cărui contur văzut din patul meu, era plin și puternic, la depărtarea asta și sub lumina lămpii părea mai roz, mi•puțin roz totuși decît fața ei aplecată în profil, căreia privirile mele, venind din însăși adîncurile mele, încărcate de amintiri și arzînd de dorințe, îi adăugau asemenea strălucire, asemenea intensitate de viață, încît reliefurile ei parcă se ridica și se învîrtea cu aceeași putere, aproape fermecată, ca în ziua cînd la hotelul din Balbec, vederea fiindu-mi întunecată de dorința prea mare de a o săruta, îi prelungeam fiecare suprafață dincolo de ceea ce puteam vedea și sub ceea ce mi-o ascundea și care mă făcea doar să simt mai bine — pleoapele care-i închideau pe jumătate ochii, părul care-i ascundea partea de sus a obrazilor — reliefurile acestor planuri suprapuse ; ochii (ca într-un minereu de opal încă neextras, numai cele două plăci fiind lustruite) deveniți mai scilipitori decît lumina, făceau să apară, în mijlocul substanței oarbe care stă aplecată de-asupra lor, parcă aripile de mătase mov ale unui fluture pe care l-ai fi pus sub un geam ; iar părul ei negru și creț, arătînd ansambluri deosebite după cum se întorcea spre mine ca să mă întrebe ce trebuie să cînte, cînd o

aripă măreață, ascuțită în vîrf, largă la baza ei neagră, ca o pană triumghiulară, cînd împletind relieful buclilor într-un lanț puternic și variat, plin de piscuri, de linii de despărțire, de prăpăstii, cu involburarea lor atît de bogată și de multiplă, care, pîrînd să depășească varietatea pe care o realizează de obicei natura, răspundea mai degrabă dorinței unui sculptor care acumulează dificultăți ca să-și pună în valoare mlădierea, mișcarea, masa, viața execuției sale și făcînd să reiasă și mai mult, întrerupînd-o, ca s-o acopere, curba însuflețită și rotită a feței netede și roz, cu lustrul mat al lemnului pictat. Și prin contrast cu atîta relief, datorită unei astfel de armonii care le unea cu ea, care-și adaptase atîtudinea după formele și întrebuintarea lor, pianola care o ascundea pe jumătate ca o carcasă de orgă, biblioteca, tot colțul acesta al odăii părea redus doar la un sanctuar luminat, ieslea acestui înger-muzician, operă de artă care avea să se desprindă îndată, printr-o dulce magie, din nișa ei și să ofere sărutărilor mele substanța ei prețioasă și roză. Dar nu ; Albertine nu era deloc pentru mine o operă de artă. Știam ce înseamnă să admiri o femeie în chip artistic, îl cunoscusem pe Swann. În ce mă privește, de orice femeie ar fi fost vorba, nu eram în stare s-o admir, căci n-aveam nici un fel de spirit de observație exterioară, nu știam niciodată ce reprezintă ceea ce vedeam, și eram uimit cînd Swann

fi adăuga, retrospectiv, o demnitate artistică — comparînd-o pentru mine, cum îi plăcea să o facă în chip galant în fața ei, cu vreun portret de Luini¹, regăsind în toaleta, rochia sau giuvaierurile ei, ceva dintr-un tablou de Giorgione² — la o femeie care mi se păruse neînsemnată. Nimic asemănător la mine. De asemenea, ca să spun adevărat, cînd am început să o privesc pe Albertine ca pe un înger muzical, minunat patinat și pe care mă felicitam că-l posed, ea-mi devenea imediat indiferentă; mă plictiseam, dar aceste clipe durau puțin: iubești numai lucrul în care urmărești ceva inaccesibil, iubești numai ce nu posezi, și repede începeam din nou să-mi dau seama că n-o posedam pe Albertine. În ochii ei vedeam fluturînd cînd nădejdea, cînd amintirea, poate regretul bucuriilor pe care nu le ghiceam, la care în acest caz prefera să renunțe decît să mi le spună și din care, prinzînd numai unele licăriri în ochii ei, nu zăream mai mult decît spectatorul care nu a fost lăsat să intre în sală și, care, lipit de geamul ușii, nu poate zări nimic din ce se petrece pe scenă. (Nu știu dacă acesta era cazul ei, dar e un lucru ciudat, o mărturie la cei mai neîncrezători, a unei credințe în bine, această stăru-

---

¹ *Bernardino Luini* (1480—1532), elev al lui Leonardo da Vinci (Școala milaneză); s-a distins prin frescele sale (n. ed.).

² *Giorgione* (da Castelfranco) (1477—1510), vestit pictor venețian (n. ed.)

înă în minciună pe care o au toți cei ce ne înșală. În zadar li s-ar spune că minciuna lor mîhnește mai mult decît mărturisirea, în zadar și-ar da seama de acest lucru, căci ar minți în clipa următoare, ca să se potrivească cu ceea ce ne-au spus la început că sînt sau ceea ce sîntem noi pentru ei. Astfel, un ateu care ține la viață, se lasă ucis ca să nu dezmință ideea pe care o avem despre vitejia sa.) În astfel de ore, vedeam uneori fluturînd pe ea, în privirile ei, în bosumflarea ei, în surîsul ei, răsfrîngerea acelor spec-tacole lăuntrice, a căror contemplare o făcea în asemenea seri să nu-și semene, să fie depărtată de mine, cel căruia îi erau refuzate.

— La ce te gîndești, draga mea ?

— La nimic.

Uneori, ca să răspundă acelei învinuiri pe care i-o aduceam că nu-mi spune nimic, ori că-mi spune niște lucruri pe care știa că le cunoșteam tot atît de bine ca toată lumea (ca acei bărbați de stat care nu ți-ar povesti cea mai neînsemnată nou-tate, dar îți vorbesc în schimb de cea care a pu-tut fi citită în ziarele din ajun), îmi povestea, fără nici o preciziune, într-un soi de false confidențe, plimbările pe bicicletă pe care le făcea la Balbec, cu un an înainte de a mă cunoaște. Și ca și cum aș fi ghicit bine altădată, conchizînd prin ele că trebuia să fie o fată foarte liberă, care face petreceri lungi, evocarea acestor plimbări

insinua între buzele ei același suris misterios care mă sedusese în primele zile pe digul de la Balbec. Îmi vorbea și de plimbările pe care le făcuse cu prietenele ei pe câmpiile olandeze, de întoarcerile seara, la Amsterdam, la ore târzii, când o mulțime compactă și veselă de oameni, pe care-i cunoștea aproape pe toți, umpleau străzile, marginile canalurilor, ale căror focuri nenumărate și fugitive îmi părea că le văd răsfrîngîndu-se în ochii strălucitori ai Albertinei, ca în oglinzile nedeslușite ale unui automobil în viteză. Căci așa zisei curiozități estetice i s-ar potrivi mai degrabă numele de nepăsare, în comparație cu curiozitatea dureroasă, neobosită, a locurilor în care Albertine trăise, a lucrurilor pe care le putuse face în cutare seară, a surîsurilor, a privirilor pe care le aruncase, a cuvintelor pe care le spusese, a sărutărilor pe care le primise ! Nu, dacă ar fi stăruit, gelozia pe care mi-o stîrnise într-o zi Saint-Loup, nu mi-ar fi pricinuit niciodată acea nesfîrșită neliniște. Acea dragoste între femei era un lucru prea necunoscut, ale cărei plăceri, a cărei calitate nimic nu-ți îngăduia să ți le imaginezi cu siguranță, cu precizie. Cîți oameni, cîte locuri (chiar care n-o priveau de-a dreptul, niște vagi locuri de plăcere unde putuse să o guste, în care e lume multă, de care te freci mereu) introdusese Albertine — ca o persoană care făcînd să-i treacă suita, o întreagă societate, la control, prin fața

ei, o face să intre în teatru — în inima mea, din pragul imaginației sau al amintirii mele, unde nu-mi păsa de ei! Acum le cunoștea lăuntric, imediat, spasmodic, dureros. Dragostea e spațiul și timpul făcute sensibile pentru inimă.

Și poate totuși, dacă aș fi fost cu totul fidel, n-aș fi suferit infidelități pe care n-aș fi fost în stare să le concep. Dar ceea ce mă chinuia, imaginînd-o la Albertine, era propria mea dorință neîncetată să plac unor femei noi, să schitez romane noi; era, să presupun acea privire pe care nu mă putusem împiedica, mai zilele trecute, chiar cînd eram cu ea, să o arunc tinerelor cicliste care stăteau în jurul unei mese la Bois de Boulogne. Cum nu există cunoaștere în afară de tine, aproape se poate spune că și gelozia purcede numai de la tine însuși. Observația nu contează. Numai plăcerea încercată de tine însuși poate fi izvor de știință și de durere.

Uneori simțeam în ochii Albertinei, în aprinderea neașteptată a tenului ei, ca o licărire de căldură trecînd pe furiș în regiuni pentru mine mai inaccesibile decît cerul, și unde evoluau amintirile, necunoscute mie, ale Albertinei. Atunci acea frumusețe, gîndindu-mă la anii succesivi în care o cunoscusem pe Albertine, fie pe plaja din Balbec, fie la Paris, frumusețe pe care i-o descoperisem de curînd și care consta în faptul că prietena mea se dezvoltă pe atîtea planuri și cuprindea

atâtea zile scurse, acea frumusețe devenea pentru mine ceva sfișietor. Atunci, simțeam cum se săpa pe această față care se colora în roz palid, ca o prăpastie, spațiul inexhaustiv al serilor în care n-o cunoscusem pe Albertine. Puteam s-o iau pe Albertine pe genunchi, să-i țin capul în mâinile mele ; puteam s-o mângâi să-mi trec îndelung mâinile pe ea, dar ca și cum aș fi mînuit o piatră care cuprinde în ea sarea oceanelor imemoriale sau raza unei stele, simțeam că atingeam numai învelișul închis al unei ființe care, lăuntric, intră în infinit. Cît sufeream de pe urma acestei situații la care ne-a redus uitarea naturii care, instituind diviziunea trupurilor, nu s-a gîndit să facă posibilă întrepătrunderea sufletelor ! (Căci dacă trupul ei aparținea trupului meu, gîndul ei scăpa din încheștarea cu gîndul meu.) Și-mi dădeam seama că Albertine nu era pentru mine nici măcar minunata captivă cu care crezusem că-mi îmbogățesc locuința, oricît de bine i-aș fi ascuns prezența, chiar celor ce veneau să mă vadă și care n-o bănuiau la capătul coridorului, în odaia vecină, ca acel personaj care-o ținea închisă într-o sticlă pe prințesa Chinei, lucru pe care nimeni nu-l știa ; invitîndu-mă, sub o formă stăruitoare, cumplită și fără rezultat, la cercetarea trecutului, ea era mai degrabă ca o mare zeiță a Timpului. Și dacă a trebuit să pierd pentru ea ani, averea mea — cu condiția ca să-mi pot spure ceea ce nu

e sigur, din păcate, că ea n-a pierdut nici timp, nici avere — n-am nimic de regretat. Fără îndoială, singurătatea ar fi fost mai bună, mai rodnică, mai puțin dureroasă. Dar dacă aş fi dus viaţa de colecţionar, după sfaturile lui Swann pe care domnul de Charlus mă învinuia că nu o cunosc, cînd îmi spunea cu un amestec de pricepere, de necuviinţă şi de gust : „Ce urît e la dumneavoastră !“ ce statui, ce tablouri urmărite mult timp, în sfîrşit posedate, sau chiar, ca să presupun cea mai bună eventualitate, contemplate cu dezinteres, mi-ar fi dat acces, ca şi rana mică ce se cicatriza destul de repede, dar pe care stingăcia inconştientă a Albertinei, a celor indiferenţi sau a propriilor mele gînduri se grăbea să o redeschidă, mi-ar fi înlesnit accesul, în afară de mine însumi, pe acea cale de comunicaţie particulară, dar care dă în drumul mare pe unde trece ceea ce cunoaştem numai din ziua în care am suferit : viaţa celorlalţi ?

Uneori era un clar de lună atît de frumos, încît o oră după ce Albertine se culcase, mă duceam pînă la patul ei ca să-i spun să privească pe ferastră. Sînt sigur că mă duceam numai pentru asta în odaia ei şi nu ca să mă încredinţez că era acolo. Ce aparenţă era că ar fi putut şi ar fi dorit să scape din ea ? Ar fi fost necesară o înţelegere neverosimilă cu Françoise. În odaia întunecoasă vedeam numai o diademă subţire de păr negru

pe albul perinei. Dar auzeam răsuflarea Albertinei. Somnul îi era atît de adînc încît şovăiam să mă duc pînă la pat. Apoi mă aşezam pe marginea lui ; somnul continua să curgă cu acelaşi murmur. E cu neputinţă de spus cît de vesele erau deşteptările ei. O sărutam, o scuturam. Înceta îndată să mai doarmă, dar fără să fi trecut măcar un interval de o clipă, pufnea în rîs, spunîndu-mi în timp ce-şi încolăcea braţele de gîtul meu : „Tocmai mă întrebam dacă nu vei veni“, şi rîdea drăgăstos şi mai tare. S-ar fi spus că capul ei fermecător, cînd dormea, era plin numai cu veselie, gingăşie şi rîs. Şi trezind-o făcusem doar să freamăte zeama ţîşnitoare care răcoreşte, ca atunci cînd deschizi un fruct.

Între timp iarna luă, sfîrşit ; vremea frumoasă reveni şi adesea cînd Albertine de abia îmi spusese bună seara, odaia mea, perdelele mele, peretele de deasupra perdelelor, fiind încă întunecate, din grădina călugăriţelor vecine, auzeam, bogată şi de preţ în tăcere ca un harmonium de biserică, modulaţia unei păsări necunoscute, care vestea, pe modul lydian, dimineaţa şi aducea în toiul întinericului meu nota bogată şi strălucitoare a soarelui pe care-l vedea.

În curînd nopţile se scurtară şi înaintea vechilor ore ale dimineţii, vedeam albul zilnic sporit al zilei care se ivea printre perdelele ferestrei mele. Dacă mă resemnam să o las pe Albertine să ducă

viața asta în care, cu toate tăgăduielile ei, simțeam că avea impresia că e prizonieră, o făceam numai pentru că zilnic eram sigur că a doua zi aş putea nu numai să mă pun pe lucru, dar să mă scol, să ies, să pregătesc o plecare la vreo proprietate pe care am cumpăra-o și unde Albertine ar putea duce cu mai multă libertate și fără să-i port de grijă, viața de țară sau de mare, de navigare sau de vânătoare, care i-ar plăcea. Dar a doua zi — acel timp trecut care-mi plăcea și pe care-l detestam rînd pe rînd în Albertine — se întîmpla că la fel ca atunci cînd e prezentul, între el și noi, fiecare, din interes, sau din politețe, sau din milă, se muncește să țeară o perdea de minciuni pe care o luăm drept realitate), retrospectiv, una din orele care îl alcătuiau, și chiar din acelea pe care crezusem că le cunosc, îmi înfățișa deodată un aspect pe care nimeni nu mai încerca să mi-l ascundă și care era atunci cu totul deosebit de cel sub care îmi apăruse Albertine. În dosul cutărei priviri, în locul gîndului bun pe care crezusem că-l văzusem altădată, se trezea o dorință nebănuită pînă atunci, care-mi înstrăina o nouă parte din acea inimă a Albertinei pe care o crezusem asimilată inimii mele. De pildă, cînd Andrée plecase din Balbec, în luna iulie, Albertine nu-mi spusese că avea să o revadă în curînd, și gîndeam că o revăzuse chiar mai degrabă decît ar fi crezut, deoarece din pricina tristeții mari care mă cople-

șise la Balbec, în acea noapte de 14 septembrie, îmi făcuse sacrificiul să nu mai rămână acolo și să se întoarcă numaidecât la Paris. Când a sosit, la 15, o rugasem să se ducă să o vadă pe Andrée și-i spusese: „A fost mulțumită că te-a revăzut?” Dar într-o zi doamna Bontemps venise să-i aducă ceva Albertinei: am văzut-o o clipă și i-am spus că Albertine ieșise cu Andrée:

— S-au dus să se plimbe la țară.

— Da, îmi răspunse doamna Bontemps. Albertine nu e dificilă când e vorba să se ducă la țară. Astfel, acum trei ani, trebuia zor-nevoie să se ducă în fiecare zi la Buttes-Chaumont.

La numele de Buttes-Chaumont, unde Albertine îmi spusese că nu fusese niciodată, răsuflarea mea se opri o clipă. Realitatea e cel mai dibaci dintre dușmani. Ea își accentuează atacurile în punctele din inima noastră unde nu le așteptam și unde nu ne pregătisem apărarea. Albertine o mințise pe mătușa ei, atunci când îi spunea că se ducea în fiecare zi la Buttes-Chaumont sau pe mine când îmi spunea că nici nu-l cunoștea? „Din fericire, adăugă doamna Bontemps, biata Andrée va pleca în curînd la țară, într-un loc mai sănătos, cu adevărat la țară, de care are mare nevoie, căci arată atît de rău... E adevărat că n-a avut vara asta timpul necesar să se bucure de aerul de care avea nevoie. Gîndiți-vă că a plecat din Balbec la sfîrșitul lui iulie, crezînd că se va reîn-

toarce în septembrie și cum fratele ei și-a scrîntit genunchiul, nu s-a mai putut reîntoarce.“ Deci Albertine o aștepta la Balbec, și-mi ascunsese acest lucru ! E adevărat că era cu atît mai drăguț că-mi propusese să mă reîntorc și eu. Afară dacă...

— Da, îmi amintesc că Albertine îmi vorbise de asta (nu era adevărat). Cînd a avut loc acest accident ? Lucrurile astea sînt cam încîlcite în mintea mea.

— Dar după cîte știu, a avut loc tocmai la momentul oportun, căci a doua zi chiria vilei ar fi curs și bunica Andréei ar fi fost nevoită să plătească o lună degeaba. El și-a rupt piciorul la 14 septembrie, Andrée a avut timpul să-i telegrafizeze Albertinei la 15, dimineăta, că nu va veni, rugînd-o să anunțe agenția. Dacă lucrurile ar fi înțîrziat cu o zi, chiria ar fi curs pînă la 15 octombrie.

Astfel, fără îndoială cînd Albertine, schimbîndu-și părerea, îmi spusese : „Să plecăm deseară“, vedea un apartament, acela al bunicii Andréei, pe care eu nu-l cunoșteam, unde s-ar fi putut înțîlni chiar după întoarcerea noastră cu prietena ei pe care, fără ca eu să fi știut, crezuse că o va revedea în curînd la Balbec. Încercasem să pun pe seama unui reviriment al inimii ei bune, cuvintele atît de drăguțe, ca să se întoarcă cu mine, pe care le rostise, spre deosebire de refuzul ei înverșunat cu puțin mai înainte. Ele erau doar răsfrîngerea unei schimbări intervenite într-o situație pe care

nu o cunoșteam și care e secretul oricărei schimbări în purtarea femeilor ce nu ne iubesc. Ele ne refuză cu îndărătnicie, o întâlnire pe a doua zi, pentru că sînt obosite, pentru că bunicul lor le pretinde să cineze la el : „Dar veniți după aceea“, stăruim. „Mă reține foarte tîrziu. S-ar putea întîmpla să mă însoțească acasă.“ Au doar o întâlnire cu cineva care le place. Pe neașteptate, acesta nu mai e liber. Ele vin să ne mărturisească regretul de a ne fi mîhnit, că după ce și-au refuzat bunicul, vor rămîne cu noi, căci nu țin la nimeni altul. Ar fi trebuit să recunosc aceste fraze în limbajul în care-mi vorbise Albertine, în ziua plecării mele din Balbec. Totuși n-ar fi trebuit să le recunosc numai pe ele, ci, ca să interpretez acest limbaj, ar fi trebuit să-mi amintesc atunci două trăsături specifice din caracterul Albertinei.

Două trăsături ale caracterului Albertinei îmi reveneau acum în minte, una ca să mă consoleze, alta ca să mă deznădăjduiască, căci găsim de toate în memoria noastră ; e un fel de farmacie, de laborator chimic, în care punem, la întîmplare, mîna, cînd pe un leac calmant, cînd pe o otravă primejdioasă. Prima trăsătură, cea alinătoare, era acel obicei de a se sluji de aceeași acțiune pentru plăcerea mai multor persoane, acea întrebuintare multiplă a faptelor ei, caracteristică la Albertine. Era într-adevăr în caracterul ei, întorcîndu-se la Paris (faptul că Andrée nu se întorcea putea să-i facă neplăcută șederea la Balbec, fără

ca asta să fi însemnat că nu se putea lipsi de Andrée), să profite, cu această singură călătorie, de o ocazie de a mișca două persoane pe care le iubea sincer, pe mine, făcându-mă să cred că o făcea ca să nu mă lase singur, ca să nu sufăr, din devotament pentru mine ; pe Andrée, convingînd-o că, de vreme ce ea nu venea la Balbec, nu voia să mai rămînă o clipă mai mult, că-și prelungise șederea numai ca s-o vadă și că alerga numai decît la ea. Ori plecarea Albertinei cu mine urma într-un chip atît de imediat, pe de o parte mîhnirii mele, dorinței mele de a mă întoarce la Paris, iar pe de altă parte telegramei Andréei, încît era foarte firesc ca Andrée și cu mine, necunoscînd, respectiv, ca mîhnirea mea, eu depeșa ei, să fi putut crede că plecarea Albertinei era efectul singurei cauze pe care fiecare din noi o cunoștea și pe care o urma într-adevăr, la un interval de timp atît de scurt și atît de pe neașteptate. Și în acest caz, puteam să mai cred că a mă însoți fusese scopul real al Albertinei, care nu vruse totuși să neglijeze un prilej de a-și dobîndi un titlu la recunoștința Andréei.

Dar din nenorocire mi-am amintit aproape îndată o altă trăsătură de caracter a Albertinei, anume vioiciunea cu care o tenta ispita irezistibilă a unei plăceri. Ori, îmi aminteam că atunci cînd se hotărîse să plece, cît de nerăbdătoare fusese să ajungă la tren, cum îl înghiontise pe director care, căutînd să ne rețină, ar fi putut să ne

facă să pierdem omnibusul, cum ridica din umeri în semn de complicitate cu mine, gest care mă mișcase atît de mult, cînd, în tren, domnul de Cambremer ne întrebasese dacă n-am putea „amîna cu o săptămînă“. Da, ceea ce vedea în fața ochilor ei în acel moment, ceea ce-i stîrnea atît înfrigurarea de-a pleca, ceea ce era nerăbdătoare să regăsească, era acel apartament nelocuit pe care-l văzusem o dată, apartamentul bunicii Andréei, lăsat în paza unui bătrîn lacheu, apartament luxos, în plină miază-zi, dar atît de gol, atît de liniștit, încît soarele parcă avea aerul că pune huse pe canapea, pe fotoliile din odaia în care Albertine și Andrée ar cere paznicului respectuos, poate naiv, poate complice, să le lase să se odihnească. Vedeam acum tot timpul acest apartament gol, cu un pat sau o canapea, o servitoare complice sau păcălită și unde ori de cîte ori Albertine avea aerul grăbit și serios, se ducea să se întâlnească cu prietena ei, care fără îndoială sosise înaintea ei, pentru că era mai liberă. Pînă atunci nu mă gîndisem niciodată la acel apartament care era acum pentru mine de o frumusețe oribilă. Necunoscutul vieții ființelor e ca și acela al naturii pe care fiecare descoperire științifică nu face decît să-l depărteze, dar nu-l anulează. Un gelos o exasperează pe cea pe care o iubește, lipsind-o de mii de plăceri fără însemnătate, dar ea le adăpostește pe cele ce alcătuiesc însuși temeiul vieții ei, acolo unde, în clipele în care mintea lui crede că do-

vedește cea mai mare perspicacitate, și terții îl informează mai bine, nu-i trece prin cap să caute. În sfârșit, cel puțin Andrée avea să plece. Dar nu voiam ca Albertine să aibă prilejul să mă disprețuiască, ca și când ea și cu Andrée m-ar fi păcălit. Într-o zi sau alta, îi voi spune. Și astfel o voi sili poate să-mi vorbească mai deschis, arătându-i că eram informat, oricum, de lucrurile pe care mi le ascundea. Dar nu voiam încă să-i vorbesc despre asta, mai întâi pentru că, atît de curînd după vizita mătușii ei, ar fi înțeles de unde dețin informația, ar fi secăt acest izvor și nu s-ar mai fi temut de cele necunoscute. Apoi, pentru că nu voiam să risc, atîta timp cît nu eram cu totul sigur dacă o s-o păstrez pe Albertine cît aș vrea, să-i pricinuiesc o prea mare supărare care ar putea avea ca efect dorința ei de a mă părăsi. E adevărat că dacă raționam căutam adevărul, pronosticam viitorul după cuvintele ei, care-mi aproba totdeauna planurile, arătînd cît de mult îi plăcea viața asta, cît de puțin o privea claustrația ei, nu mă îndoiam că ar rămîne totdeauna cu mine. Acest lucru mă plictisea chiar foarte mult, simțeam cum îmi scapă viața, universul, din care nu gustasem încă nimic, pe care le schimbasem pentru o femeie, în care nu mai puteam găsi nimic nou. Nu mă puteam duce nici măcar la Veneția, unde, în timp, ce aș sta culcat, m-ar chinui prea mult avansurile pe care i le-ar putea face gondolierii, oamenii de la hotel, venețiencele. Dar dacă raționam,

dimpotrivă, potrivit celeilalte ipoteze, cea care nu se sprijinea pe cuvintele Albertinei, ci pe tăceri, priviri, roșeață, îmbufnări și chiar pe mâinile pe care mi-ar fi fost ușor să-i arăt că erau lipsite de temei și pe care preferam să am aerul că nu le bag în seamă, atunci îmi spuneam că viața aceasta era de neîndurat, că ea era tot timpul lipsită de ceea ce-i plăcea, și că în chip fatal mă va părăsi într-o zi. Tot ce voiam, dacă ea ar fi făcut aceasta, era să fi putut alege eu momentul când nu mi-ar fi prea penibil și apoi într-un anotimp când nu s-ar putea duce în nici unul din locurile unde-mi închipuiam desfrînările ei, nici la Amsterdam, nici la Andrée, nici la domnișoara Vinteuil pe care e adevărat că ar regăsi-o, peste câteva luni. Dar pînă atunci m-aș liniști și lucrul mi-ar ajunge indiferent. În orice caz, ca să mă gîndesc la aceasta trebuia să aștept ca să se vindece mica recidivă pe care o pricinuise descoperirea motivelor pentru care Albertine, la un interval de câteva ore, nu voise, apoi voise să plece numaidecît din Balbec ; trebuia să las să treacă timpul ca să dispară simptomele care nu puteau decît să se atenueze dacă n-aș fi aflat nimic nou, dar care erau încă prea acute ca să nu facă mai dureroasă, mai grea, operația despărțirii, recunoscută acum ca inevitabilă, dar nicidecum urgentă și care era mai bine să fie făcută „la rece“. Eram stăpîn pe alegerea momentului ; căci dacă ar fi vrut să plece înainte să-l hotărască eu, în clipa în care

m-ar fi vestit că s-a săturat de viața asta, aş fi avut timpul necesar să avizez, să-i combat motivele, să-i las mai multă libertate, să-i făgăduiesc vreo mare plăcere foarte apropiată pe care ea însăşi ar dori s-o aştepte, ba chiar, dacă n-aş găsi răsunet decît în inima ei, să-i mărturisesc durerea mea. Eram deci foarte liniştit din acest punct de vedere, nefiind de altminteri în această privință prea logic cu mine însumi. Căci, în ipoteza în care nu țineam socoteală de lucrurile pe care le spunem și pe care le anunța, presupuneam că, atunci cînd ar fi vorba de plecarea ei, mi-ar arăta dinainte motivele și m-ar lăsa să le combat și să le birui.

Simțeam că viața mea cu Albertine era, în ce mă privește, cînd nu eram gelos, numai plictiseală, pe de altă parte, cînd eram gelos, numai suferință. Presupunînd că ar fi cuprins și fericire, aceasta nu putea dura. Din același spirit de înțelepciune care mă inspira la Balbec, cînd în seara în care fusesem fericiți după vizita doamnei de Cambremer, voiam s-o părăsesc, pentru că știam că prelungind această legătură, n-aş cîștiga nimic. Numai că, acum, îmi închipuiam că amintirea pe care i-o voi păstra va fi ca un soi de vibrație prelungită, de pedală a ultimei clipe a despărțirii noastre. De aceea, țineam să aleg o clipă plăcută, ca aceasta să continue să mai vibreze în mine. Nu trebuia să fiu prea dificil, să aştept prea mult, trebuia să fiu cuminte. Și totuși, cum aşteptasem atîta, ar fi o nebunie să nu mai aştept cîteva zile, pînă ce

s-ar înfățișa un moment potrivit, mai degrabă decît să risc să o văd plecînd cu aceeași răzvrătire pe care o aveam cu altădată, cînd mama se depărta de patul meu fără să-mi spună bună-seara, sau cînd își lua rămas bun, de la mine, în gară. Deocamdată, am înmulțit atențiile pe care i le puteam face. Ne hotărîsem pentru o rochie de la Fortuny, una albastră cu auriu, căptușită cu roz, care tocmai fusese terminată. Și le-am comandat totuși și pe cele cinci la care ea renunțase cu părere de rău, fiindcă o preferase pe aceasta. Totuși, o dată cu venirea primăverii, deși trecuseră două luni de la cele ce-mi spusese mătușa ei, într-o seară, m-am înfuriat. Era tocmai seara în care Albertine îmbrăcase înția oară rochia albastră și aurie de la Fortuny care, evocîndu-mi Veneția, mă făcea să simt încă și mai mult ceea ce sacrificam pentru ea, care nu-mi era în nici un chip recunoscătoare. Dacă nu văzusem niciodată Veneția, o visam mereu, de la acele vacanțe de Paște pe care, încă copil, ar fi trebuit să le petrec acolo, ba chiar mai de mult încă, de la gravurile lui Tizian și fotografiile după Giotto pe care Swann mi le dăduse odinioară la Combray. Rochia de la Fortuny pe care Albertine o purta în seara aceea îmi părea umbra ispititoare a acelei Veneții nevăzute. Era plină de ornamentații arăbești, ca palatele din Veneția ascunse în chipul sultanelor după un vâl ajurat, de piatră, ca legăturile cărților din Biblioteca Ambroziană, ca acele coloane ale căror

păsări orientale care înseamnă alternativ moartea și viața, se repetau în sclipirea stofei, de un albatru adînc care, pe măsură ce privirea mea înainta pe ea, se schimba în aur maleabil, datorită acelor ași transmutări care, înaintea gondolei ce înaintează, schimbă în metal sclipitor azurul Marelui Canal. Și mînecele erau căptușite cu un roz de cireășă care e atît de specific venețian, încît i se spune roz Tiepolo.

În timpul zilei, Françoise lăsase să-i scape în fața-mi că Albertine nu era mulțumită de nimic ; că atunci cînd îi trimeteam vorbă că voi ieși cu ea, sau că nu voi ieși, că automobilul va veni s-o ia, sau nu va veni, ea da din umeri și abia dacă răspundea politicos : într-o seară, cînd simțisem că e prost dispusă și cînd prima căldură mare mă enervase, nu mi-am putut înfrîna furia și i-am imputat nrecunoștința : „Da, poți să întrebi pe oricine, am strigat din răspuțeri, scos din minți, poți să o întrebi pe Françoise, e un singur răspuns“. Dar mi-am adus numaidecît aminte că Albertine îmi spusese odată ce aer îngrozitor aveam cînd mă înfuriam, și-mi aplicase versurile din *Esther* :

*Jugez combien ce front irrité contre moi
Dans mon âme troublée a dû jeter d'émoi...*¹

---

¹ În textul lui Racine : *effroi* (n. ed.).

*Hélas ! sans frissonner quel coeur audacieux
Soutiendrait les éclairs qui partent de vos yeux ?*¹

Mi-a fost rușine de violența mea. Și ca să revin asupra a ceea ce făcusem, fără să fie totuși o înfrângere, astfel încît pacea mea să fie o pace armată și temută, mi se părea în același timp folositor să arăt că nu mă tem de o ruptură, ca nu cumva să-i treacă așa ceva prin gînd.

— Iartă-mă, mica mea Albertine, mi-e rușine de violența mea, sînt deznădăjduit. Dacă nu ne mai putem înțelege, dacă trebuie să ne despărțim, nu trebuie s-o facem în felul acesta, n-ar fi demn de noi. Ne vom despărți, dacă trebuie, dar înainte de toate țin să-ți cer foarte umil iertare din toată inima.

M-am gîndit că pentru a împăca lucrurile și a fi sigur pe planul ei de a mai rămîne un timp, cel puțin pînă la plecarea Andréei, plecare care avea să aibă loc peste trei săptămîni ar fi fost bine ca încă de a doua zi să caut vreo plăcere și mai mare, decît acelea pe care le mai avusese și cu scadență destul de lungă ; de aceea, de vreme ce aveam să șterg supărarea pe care i-o pricinuisem, poate ar fi fost bine să profit de acest moment ca să-i arăt că-i cunoșteam viața mai bine decît credea ea. Proasta ei dispoziție va dispărea a doua zi dato-

---

¹ Gîndiți-vă cit, această frunte miniată împotriva mea,
A putut să neliniștească sufletu-mi tulburat...
Vai ! fără să tremure, ce inimă îndrăzneală
Ar putea să înfrunte fulgerele ce vă pornesc din ochi ?

rită gentileței mele, dar mustrarca va stărui în mintea ei. „Da, mica mea Albertine, iartă-mă că am fost violent. Nu sînt deloc atît de vinovat pe cît crezi. Sînt unii oameni răi care încearcă să ne învrăjbească, n-am vrut să-ți vorbesc niciodată de ei, ca să nu te fac să suferi, dar unele denunțuri sîrșise prin a mă înnebuni uneori.“ Și dorind să profit de faptul că voi putea să-i arăt că sînt la curent în ceea ce privește plecarea la Balbec : „Astfel, iată, știai că domnișoara Vinteuil trebuia să vină la doamna Verdurin în după-amiaza cînd v-ați dus la Trocadéro“. Se îmbujoră.

— Da, știam.

— Poți să-mi juri că nu pentru a avea din nou relații cu dînsa ?

— Desigur că pot să jur. Dar de ce „din nou“ ? N-am avut niciodată, îți jur.

Eram mîhnit auzind-o pe Albertine mințindu-mă astfel, negînd o evidență pe care roșeața ei o mărturisea îndeajuns. Prefăcătorii ei mă întristă nespun. Și totuși, fiindcă ea conținea o asigurare de nevinovăție pe care, fără să-mi dau seama, eram gata s-o cred, mi-a făcut mai puțin rău decît sinceritatea ei cînd, întrebînd-o : „Poți cel puțin să-mi juri că plăcerea de a o revedea pe domnișoara Vinteuil n-avea nici o legătură cu dorința dumitale de a merge la acel matineu, la Verdurini ?“ ea mi-a răspuns : „Nu, asta n-aș putea să jur. Îmi făcea mare plăcere s-o revăd pe domnișoara Vinteuil“. Cu o clipă înainte, eram supărat

pe ea că îmi ascunde relațiile ei cu domnișoara Vinteuil și acuma mărturisirea plăcerii pe care i-ar fi pricinuit-o vederea ei îmi tăia picioarele. Desigur, când Albertine îmi spusesec, la întoarcerea mea de la Verdurini : „Nu trebuia să fie și domnișoara Vinteuil acolo ?“, îmi trezise din nou toată suferința, dovedindu-mi că știa de venirea ei. Dar, pe semne că pe atunci îmi făcusem următorul raționament : „Știa de venirea ei care nu-i făcea nici un fel de plăcere, dar cum a înțeles, probabil, după aceea, că destăinuirea că cunoștea o persoană cu o reputație atât de proastă ca domnișoara Vinteuil mă deznădăjduise într-atât, la Balbec, încît îmi dăduse ideea unei sinucideri, ea n-a vrut să-mi spună nimic“. Și apoi iat-o silită să-mi spună că această venire îi făcea plăcere. De altminteri, felul ei misterios de a vrea să se ducă la Verdurini ar fi trebuit să fie pentru mine o dovadă suficientă. Dar nu mă mai gîndisem la aceasta. Așa încît, deși îmi spuneam acuma : „De ce nu mărturisește decît pe jumătate ? Este mai mult o prostie decît o răutate și e ceva trist“, eram atît de copleșit încît n-am avut curajul să insist în cazul acesta, cînd n-aveam partea cea mai frumoasă, neavînd nici un document revelator la îndemînă, și, ca să-mi recîștig autoritatea, m-am grăbit să trec la Andrée, ceea ce avea să-mi permită s-o descumpănesc pe Albertine prin destăinuirea copleșitoare a depeșei Andréei. — Astfel, iată, i-am spus, acuma mă chinuiesc, mă perse-

cută vorbindu-mi-se de legăturile dumitale, dar cu Andrée.

— Cu Andrée ? exclamă ea, supărarea înflăcă-rîndu-i fața. Și de uimire sau din dorința de a părea uimită, căsca ochii. Drăguț ! Și pot ști cine ți-a spus asemenea lucruri frumoase ? Aș putea să vorbesc cu persoanele acelea, ca să știu pe ce-și întemeiază infamiile ?

— Mica mea Albertine, nu știu, sînt niște scri-sori anonime, dar ale unor persoane pe care poate le-ai găsi destul de lesne (ca să-i arăt că nu cre-deam că ar cerceta), căci trebuie să te cunoască bine. Ultima, îți mărturisesc (și ți-o citez tocmai pe asta pentru că e vorba de un fleac și n-are ni-mic neplăcut de citat), m-a exasperat totuși. Îmi spunea că, în ziua cînd am plecat din Balbec, la început ai vrut să rămîi și apoi să pleci, pentru că între timp ai primit o scrisoare de la Andrée, care-ți spunea că nu va mai veni.

— Știu prea bine că Andrée mi-a scris că nu va mai veni, mi-a telegrafiat chiar, nu pot să-ți arăt telegrama, pentru că n-am păstrat-o, dar nu era în ziua aceea. De altfel chiar dacă ar fi fost în ziua aceea, de ce vrei să-mi pese dacă Andrée venea sau nu la Balbec ?

„De ce vrei să-mi pese“ era o dovadă de minie și arăta că „îi păsa“ totuși, dar nu tocmai o dovadă că Albertine se întorsese numai din dorința de a o vedea pe Andrée. Ori de cîte ori Albertine vedea vreunul din motivele reale sau pretinse

ale unui act de-al ei, descoperit de o persoană căreia îi oferise alt motiv, Albertine se înfură, chiar dacă ar fi fost vorba de persoana pentru care săvîrşise într-adevăr actul. Nu s-ar fi putut deduce deloc din cuvintele pe care mi le-a spus apoi, dacă Albertine credea că aceste informații în legătură cu faptele ei erau trimise de anonimi fără știrea mea, sau erau solicitate cu lăcomie de mine, cuvinte prin care părea că acceptă versiunea scrisorilor anonime, dar părăind mîniată pe mine, mînie care avea aerul să fie numai izbucnirea supărărilor ei anterioare, ca și cum spionajul la care, în ipoteza aceasta, ar fi crezut că mă dedașem, n-ar fi fost decît rezultatul supravegherii tuturor faptelor ei, lucru pe care l-ar fi bănuit de multă vreme. Mînia ei se întinse pînă și asupra Andréei și-și spunea, fără îndoială, că acum n-aș mai fi liniștit chiar cînd ar ieși pînă și cu Andrée.

— De altfel, Andrée mă exasperează. E plicticoasă. Se întoarce mîine. Nu mai vreau să ies cu ea. Poți să vestești acest lucru oamenilor care ți-au informat că m-am întors la Paris de dragul ei. Dacă ți-aș spune că de atîția ani de cînd o cunosc pe Andrée, n-aș fi în stare să-ți descriu fața ei, atît de puțin m-am uitat la ea !

Numai că la Balbec, în primul an, Albertine îmi spusese : „Andrée e încîntătoare“. E adevărat că asta nu înseamnă că ar fi avut legături cu ea și chiar o auzisem vorbind numai cu indignare de toate legăturile de acest soi. Dar nu se poate oare să

se fi schimbat chiar fără să-și dea seama că se schimbase și fără să creadă că jocurile, cu o prietenă, ar fi fost același lucru ca și legăturile imorale. destul de puțin precise în mintea ei, pe care le înfiera la alții ? Nu era oare cu puțință, devreme ce aceeași schimbare, și aceeași inconștientă a schimbării se produsese și în legăturile ei cu mine, ale cărui sărutări le respinsese cu atîta indignare la Balbec, dar pe care avea să mi le dea mai tîrziu în fiecare zi și pe care, nădăjduiam cel puțin, că mi le va mai da încă foarte multă vreme, ba poate peste o clipă ?

— Dar, draga mea, cum vrei să-i vestesc de vreme ce nici nu-i cunosc ?

Acest răspuns era atît de tare, încît ar fi trebuit să risipească toate obiecțiile și îndoielile pe care le vedeam cristalizate în ochii Albertinei. Dar ea le lăsa intacte. Am tăcut și totuși ea continua să mă privească, cu acea atenție stăruitoare pe care i-o arăți cuiva care n-a terminat de vorbit. I-am cerut din nou iertare. Mi-a răspuns că n-avea ce să-mi ierte. Se îmblinzise iarăși. Dar sub fața ei tristă și desfigurată, mi se părea că se formase o taină. Știam prea bine că nu mă putea părăsi fără să mă anunțe, de altminteri, nici nu putea să o dorească (peste opt zile trebuia să încerce rochiile noi de la Fortuny), nici să o facă cuvințios, căci mama se întorcea la sfîrșitul săptămîinii și mătușa ei de asemenea. Dacă era cu neputință să plece, pentru ce i-am repetat în mai multe rîn-

duri că vom ieși împreună a doua zi ca să ne ducem să vedem sticlăria de Veneția pe care voiam să i-o ofer și am fost ușurat cînd am auzit-o spunînd că era de acord? Cînd putu să-mi spună bună seara și cînd o sărutai, nu făcu ca de obicei, se întoarse — doar cu cîteva clipe mai înainte mă gîndisem la gingășia cu care-mi dădea în fiecare seară ceea ce-mi refuzase la Balbec — și nu-mi înapoie sărutarea. S-ar fi spus, că certîndu-se cu mine, nu voia să-mi dea semnul de dragoste care, mai tîrziu, ar fi putut să-mi pară că o falsitate care ar fi dezmințit această vrajbă. S-ar fi spus că-și acorda faptele cu acea învrăj-bire, dar totuși, cu măsură, fie ca să n-o dea pe față fie pentru că, rupînd cu mine legăturile carnale, voia totuși să-mi rămînă prietenă. Am sărutat-o atunci a doua oară, strîngînd la inima mea azurul sculptor și aurit al Marelui Canal și păsările împerecheate, simbolurile morții și ale învierii. Dar se dădu a doua oară la o parte în loc să-mi înapoieze sărutarea, cu acea încăpățîinare instinctivă și funestă a animalelor care adulmecă moartea. Această presimțire pe care părea că o tălmăcește, m-a cuprins și pe mine și m-a umplut de o teamă atît de agitată încît, cînd a ajuns la ușa, n-am avut curajul s-o las să plece și am chemat-o înapoi.

— Albertine, i-am spus, nu mi-e de loc somn. Dacă nici dumneata nu vrei să dormi ai mai putea

sta puțin, dacă vrei, dar nu țin, și mai ales nu vreau să te obosesc.

Mi se părea că dacă aș fi putut s-o fac să se dezbrace și să o am în cămașa ei de noapte albă, în care părea mai roz, mai caldă, în care-mi răscolea simțurile, împăcarea ar fi mai deplină. Am șovăit o clipă, căci marginea albastră a rochiei adăuga feței sale o frumusețe, o lumină, un azur fără de care mi s-ar fi părut mai aspră. Se întoarse încet, înapoi, și-mi spuse cu multă blîndețe și tot cu aceeași față abătută și tristă : „Pot rămîne cît timp vei voi, nu mi-e somn“. Răspunsul ei m-a liniștit, căci atît timp cît era acolo, simțeam că puteam aviza asupra viitorului și apoi, el ascundea de asemenea prietenie, supunere, dar de o anumită natură, și care mi se părea că are ca limită acea taină pe care o simțeam dincolo de privirea ei tristă, manierele ei schimbate, în parte fără voia ei, în parte, fără îndoială, ca să le armonizeze dinainte cu ceva pe care nu-l știam. Mi se păru că totuși ar fi suficient să o am toată, în alb, cu gîtul gol, în față-mi, cum o văzusem la Balbec, în patul ei, ca să fiu destul de îndrăzneț să o oblig să cedeze.

— Deoarece ești atît de drăguță să rămîi puțin să mă consolezi, ar trebui să-ți scoți rochia, e prea cald, e prea țeapănă, nu îndrăznesc să mă apropii de dumneata ca să nu mototolesc această stofă frumoasă și între noi sînt și aceste păsări fatidice. Dezbracă-te, draga mea.

— Nu, n-ar fi prea comod să-mi desfac rochia aici. Mă voi dezbrăca în odaia mea peste puțin.

— Atunci, nici nu vrei să te așezi pe patul meu ?

— Ba da.

Dar rămase totuși cam departe, lângă picioarele mele. Am stat de vorbă. Deodată, am auzit cadența regulată a unei chemări plângătoare. Erau porumbeii care începeau să uguiască. „Dovadă că s-a făcut ziuă“, spuse Albertine : și cu sprinceană aproape încruntată, ca și cum, trăind la mine ar fi lipsită de plăcerile primăverii : „Primăvara a și început pentru porumbeii care s-au reîntors“. Asemănarea dintre uguitul lor și cîntecul cocoșului era atît de adîncă și de greu de înțeles, ca și în septuorul lui Vinteuil asemănarea dintre tema din adagio și cea din ultima parte, care e construită pe aceeași temă-cheie ca și cea dintii, dar atît de transformată de diferențele de tonalitate, de măsură etc., încît publicul profan, dacă deschide o lucrare de Vinteuil, e mirat cînd vede că tustrele sînt construite pe aceleași patru note, patru note pe care de altminteri poate să le cînte cu un deget la pian fără să regăsească nici una din cele trei părți. Astfel, acea bucată melancolică executată de porumbei era un soi de cîntec al cocoșului, în minor, care nu se ridica spre cer, nu urca vertical, ci regulat, ca zbieretul unui măgar, învăluit în gingășie, se ducea de la un porumbel la altul pe o aceeași linie orizontală și nu se ridica niciodată, nu-și schimba plîngerea lătu-

ralnică în acea chemare veselă pe care o scosese de atâtea ori allegro-ul din introducere și finalul. Știu numai atât că am rostit cuvîntul „moarte“ ca și cum Albertine avea să moară. Pare-se că în-tîmplările sînt mai vaste decît momentul în care au loc și nu pot fi cuprinse pe de-a-ntregul în el. De bunăseamă, ele se revarsă în viitor prin memoria pe care le-o păstrăm, dar cer și un loc în timpul care le preced. Se va spune, desigur, că nu le vedem atunci așa cum vor fi, dar în amintire nu sînt ele oare tot atît de schimbate ?

Cînd am văzut că nu mă sărută din îndemnul ei, înțelegînd că totul era timp pierdut, că numai după sărutare ar începe momentele liniștitoare și veritabile, i-am spus :

— Bună-seara, e foarte tîrziu; gîndindu-mă că asta ar îndemna-o să mă sărute și am continua apoi. Dar după ce-mi spuse „Bună seara, încearcă să dormi bine“, întocmai ca în primele două rînduri, se mulțumi cu o sărutare pe obraz. De data aceasta n-am îndrăznit s-o chem înapoi, dar inima îmi bătea atît de tare, încît nu m-am putut culca din nou. Ca o pasăre ce trece dintr-un capăt în celălalt al coliviei sale, fără să se oprească, am trecut de la neliniștea că Albertine ar putea să plece, la o liniște relativă. Această liniște era produsă de raționamentul pe care l-am reînceput de mai multe ori pe minut : „În orice caz, nu poate pleca înainte să mă anunțe, nu mi-a spus nicidecum că va pleca“, și aproape că mă linișteam. Dar

îmi spuneam îndată. „Totuși, dacă aş găsi-o mîine plecată ! Însăși neliniștea mea e pricinuită de ceva ; de ce nu m-a sărutat ?” Atunci sufeream îngrozitor de inimă. Apoi inima mi se liniștea puțin prin raționamentul pe care-l reîncepeam, dar sfîrșeam prin a avea dureri de cap, atît de ne-curmată și de monotonă era această pornire a gîndului meu. Sînt astfel anumite stări morale, și mai ales neliniștea care, înfățișîndu-se numai sub două alternative, au ceva tot atît de cumplit de mărginit ca și o simplă suferință fizică. Refăceam într-una raționamentul care-mi îndreptățea neliniștea și acela care nu-i dădea dreptate și mă liniștea, pe un spațiu atît de mic, ca și bolnavul care-și pipăie fără încetare, cu o mișcare lăuntrică, organul care-l face să sufere, se depărtează o clipă de punctul dureros, ca să revină la el, peste o clipă. Deodată, în tăcerea nopții, am fost izbit de un zgomot în aparență neînsemnat, dar care m-a umplut de groază, zgomotul ferestrei Albertinei care se deschidea cu putere. Cînd n-am mai auzit nimic, m-am întrebat de ce-mi pricinuiseră zgomotul acesta atîta spaimă. În el însuși n-avea nimic atît de extraordinar ; dar îi dădeam pe semne două înțelesuri care mă îngrozeau în aceeași măsură. Mai întîi, cum mă temeam de curențele de aer, era o convenție a vieții noastre comune, să nu se deschidă niciodată ferestrele noaptea, convenție care fusese explicată Albertinei cînd

venise să locuiască la noi și deși era convinsă că era din parte-mi o manie nesănătoasă, îmi făgăduise că nu va înfringe niciodată această opreliște. Și era atît de temătoare cînd era vorba de toate lucrurile pe care știa că le doream, chiar dacă le blăma, încît știam că mai degrabă ar fi dormit în fumul focului de cămin decît să-și deschidă fereastra, după cum nu m-ar fi trezit dimineața nici pentru întîmplarea cea mai însemnată. Era numai una din micile înțelegeri din viața noastră, dar din moment ce o încălca pe aceasta fără să-mi fi vorbit, asta nu voia oare să spună că nu mai avea nimic de cruțat, că le-ar înfringe, tot atît de ușor, pe toate ? Apoi acest zgomot fusese atît de puternic, făcut aproape de un prost-crescut, ca și cum ea ar fi deschis geamul, roșie de minie și spunînd : „Viața asta mă-năbușe, ce o fi o fi, am nevoie de aer !“ Nu mi-am spus întocmai toate astea, dar continuam să mă gîndesc, ca la o prevestire mai misterioasă și mai funebră decît strigătul unei cucuvele, la zgomotul ferestrei pe care Albertine o deschisese. Cuprins de zburcium cum poate nu mai fusesem din seara de la Combray, cînd Swann cinase la noi, am ieșit încet pe culoar, nădăjduind, prin zgomotul pe care-l făceam, să atrag atenția Albertinei, căreia poate că i s-ar fi făcut milă de mine și m-ar fi chemat, dar n-auzeam nici un zgomot venind din odaia ei. La Combray, o rugasem pe mama să vină. Dar cu mama, mă temeam numai cînd era supărată,

știam că nu-i micșoram dragostea arătându-i-o pe a mea. Așa încît pregetam s-o strig pe Albertine. Încetul cu încetul mi-am dat seama că era prea tîrziu. Dormea probabil de mult. M-am reîntors să mă culc. A doua zi, îndată ce m-am trezit, cum nimeni nu intra la mine oricî s-ar fi întîmplat, înainte să fi chemat eu, am sunat-o pe Françoise. În același timp, m-am gîndit : „O să-i vorbească Albertinei de un yacht pe care vreau să i-l comand“. Și luînd scrisorile, i-am spus Françoisei fără să mă uit la ea : „Aș vrea să-i spun ceva de îndată domnișoarei Albertine ; s-a sculat ? „Da, s-a sculat devreme.“ Am simțit ridicîndu-se în mine, ca într-o vijelie, mii de neliniști pe care nu știam că le țin în suspensie, în pieptul meu. Zbuciumul meu era atît de năvalnic, încît mi se tăiase răsufllarea ca, într-o furtună. „Ah ! Dar unde e acum ?“ „Trebuie să fie în odaia ei.“ „Bine, o voi vedea îndată.“ Am răsufllat ! neliniștea mi s-a risipit, Albertine era aici, unde mi-era aproape indiferent că se afla. De altminteri, oare nu fusese absurd să presupun că n-ar fi putut fi ? Am adormit, dar deși aveam siguranța că nu mă va părăsi, cu un somn ușor, atît de ușor în legătură cu ceea ce o privea numai pe ea ! Căci, cît timp auzeam nedeslușit zgomotele care puteau fi puse numai pe seama unor lucrări din curte, stam neliniștit, în vreme ce fișuitul cel mai ușor care venea din odaia ei, cînd ieșea, sau se întorcea, fără zgomot, apăsînd încet pe butonul soneriei,

mă făcea să tresalt, mă străbătea pe de-a întregul, îmi pricinuia bătăi de inimă, deși îl auzisem într-o ațipeală adîncă, așa cum se petreceau lucrurile cu bunica în ultimele zile înainte de a muri și cînd, cufundată într-o nemișcare pe care nimic n-o tulbura și căreia medicii îi spuneau comă, începea să tremure o clipă, ca o frunză, cînd auzea cele trei sunete ale soneriei cu care aveam obiceiul s-o chem pe Françoise și pe care, cu toate că le făcusem mai slabe în săptămîna aceea, ca să nu tulbur liniștea odăii mortuare, Françoise îmi spunea că nimeni nu le putea confunda cu soneria altcuiva din cauza unui fel al meu și pe care-l cunoșteam eu însumi, de a apăsa pe sonerie. Intrasem și eu în agonie, se apropia moartea ?

În ziua aceea și a doua zi-am ieșit împreună, fiindcă Albertine nu mai voia să iasă cu Andrée. Nici nu i-am mai vorbit de yacht. Aceste plimbări mă liniștiseră pe deplin. Dar ea continua să mă sărute seara în același chip nou, așa încît eram furios. Nu mai puteam vedea în acest nou sărut decît un fel de a-mi arăta că era îmbufnată pe mine, și care mi se părea prea ridicol după atențiile pe care nu încetam să i le fac. De aceea, cum nu mai aveam din parte-i aceleași satisfacții trupești la care țineam, cum o găseam urîtă cînd era prost dispusă, am simțit, mai adînc, lipsa tuturor femeilor și a călătoriilor a căror dorință o trezeau în mine aceste dintîi zile frumoase. Datorită, probabil, amintirii risipite a întîlnirilor uitate

cu femeii, pe care le avusesem, pe cînd eram încă elev de liceu, sub verdeața deasă, acea regiune a primăverii în care călătoria locuinței noastre rătăcitoare, printre anotimpuri, se oprise de vreo trei zile, sub un cer binevoitor. și ale căror drumuri se pierdeau în depărtare spre prînzuri, la țară, plimbări cu barca, excursii, mi se părea atît ținutul femeilor cît și al copacilor, și unde plăcerea oferită pretutindeni era îngăduită puterilor mele convalescente. Resemnarea la lene, semnarea la castitate, a nu cunoștea voluptatea decît cu o femeie pe care n-o iubeam, semnarea să stau în odaia mea, să nu călătoresc, toate astea erau cu puțință în lumea veche, în care mă aflasem încă în ajun, în lumea goală a iernii, dar nu în acest univers nou, foios, în care mă trezisem ca un tînăr Adam pentru care se pune înțîia oară problema existenței, a fericirii și asupra căruia nu apasă îngrămădirea soluțiilor negative anterioare. Prezența Albertinei mă apăsa și o priveam, morocănoasă și aspră, simțind că era o nenorocire pentru noi că nu ne despărțisem. Voiam să mă duc la Veneția, voiam, deocamdată, să mă duc la Luvru să văd tablouri venețiene și la Luxemburg, pe cei doi Elstir, pe care, după cele ce mi se spusese, principesa de Guermantes îi vînduse acestui muzeu, acele tablouri pe care le admirasem atît de mult, *Plăcerile dansului* și *Portretul familiei X*. Dar mă temeam că, în cel dintîi, anumite atitudini lascive i-ar putea trezi Albertinei o dorință, o

nostalgie a petrecerilor populare, făcînd-o să-și spună că poate o anumită viață pe care n-o dușese, o viață de focuri de artificii și de cîrciumi, avea și ea ceva bun. Mă temeam dinainte să nu mă roage ca la 14 iulie să se ducă la vreun bal popular și visam la o împlinire imposibilă care să desființeze această sărbătoare. Și apoi în acei Elstir mai erau femei goale, în peisaje stufoase din sudul Franței, care ar fi putut să o facă pe Albertine să se gîndească la anumite plăceri, deși Elstir (dar ea n-ar înjosi oare opera?) ar fi văzut în ele numai frumusețea sculpturală, mai bine spus frumusețea monumentelor albe pe care le dobîndesc trupurile de femei, în verdeață. De aceea m-am resemnat să renunț la asta și am vrut să mă duc la Versailles. Albertine, care nu voise să iasă cu Andrée, rămăsese în odaia ei citînd, în penioarul ei de la Fortuny. Am întrebat-o dacă voia să vină la Versailles. Era, în această privință, fermecătoare, căci era totdeauna gata la orice, poate din pricina aceluia obicei pe care-l avusese altădată de a trăi jumătate din timp la alții, și așa cum se hotărîse să vină la Paris, în două minute, îmi spuse : „Pot veni astfel îmbrăcată dacă nu vom coborî din trăsură“. Șovăi o clipă, între două mantouri ca să-și ascundă rochia de casă — așa cum ar fi șovăit între doi prieteni — luă unul albastru închis, minunat, și-și înfipse un ac într-o pălărie. Fu gata într-un minut, înainte să-mi fi îmbrăcat paltonul și ne-am dus la Versai-

lles. Chiar acea repeziciune, acea supunere desăvârșită îmi dăduse mai multă siguranță, ca și cum, într-adevăr, aș fi simțit, fără nici un motiv precis de neliniște, nevoia să fiu neliniștit. „Oricum, nu trebuie să mă tem de nimic, face tot ce o rog, în ciuda zgomotului ferestrei din noaptea trecută. Îndată ce i-am propus să ieșim, și-a aruncat mantoul albastru peste capot și a venit, ceea ce n-ar fi făcut o răzvrătită, o persoană care n-ar mai fi în termeni buni cu mine“, mi-am spus în timp ce ne duceam la Versailles, unde am rămas mult timp. Tot cerul era făcut din acel albastru radios și cam palid pe care excursionistul, culcat pe cîmp, îl vede uneori deasupra capului, dar în asemenea măsură de o singură nuanță, atît de adînc, încît se simte că albastrul din care e făcut a fost întrebuițat fără nici un amestec și cu o bogăție atît de neseacă, încît i-ai putea adînci din ce în ce mai mult substanța, fără să întîlnești alt atom decît din același albastru. Mă gîndeam la bunica mea, căreia îi plăcea măreția în arta omenească, în natură, și căreia îi plăcea să privească înălțîndu-se, spre același cer albastru, clopotnița lui Saint-Hilaire. Deodată, am încercat iarăși nostalgia libertății mele pierdute, auzind un zgomot pe care nu l-am recunoscut la început și care i-ar fi plăcut atît de mult bunicii. Era ca bîzîitul unei viespi.

— Iată, îmi spuse Albertine, sus de tot, e un aeroplan, foarte sus.

M-am uitat jur-împrejur, dar, ca excursionistul culcat pe cîmp, nu vedeam, decît paloarea intactă a albastrului curat, fără nici o pată neagră. Totuși, auzeam mereu bîzîitul aripilor care intrară pe neașteptate în cîmpul vederii mele. Colo sus, niște aripi mititele și strălucitoare încrețeau albastrul neted al cerului neclintit. Am putut lega, în sfîrșit, bîzîitul de cauza lui, de acea mică insectă care trepida acolo sus, fără îndoială la mai bine de două mii de metri înălțime ; o vedeam fremătînd. Poate atunci cînd depărtările pe pămînt nu erau încă mult timp, scurătate de viteză, așa cum sînt astăzi, fluierul unui tren care trecea, la doi kilometri, era înzeștrat cu acea frumusețe care încă ne mai emoționează pentru cîtva timp, în bîzîitul unui aeroplan la două mii de metri, la gîndul că distanțele străbătute în această călătorie verticală sînt aceleași ca pe pămînt și că, în cealaltă direcție, unde măsurile ni se par altele pentru că apropierea lor ni se părea inaccesibilă, un aeroplan la două mii de metri nu e mai departe decît un tren la doi kilometri, ba chiar este mai aproape, căci traiectul identic se efectuează într-un mediu mai pur, fără nici o despărțire între călător și punctul său de plecare, după cum pe mare sau în cîmpie, pe un timp liniștit, urma unui vapor, depărte de țarm, sau boarea unui singur zefir, brăzdează oceanul apelor și al grînelor. Ne-am întors acasă foarte tîrziu, pe o noapte în care, ici și colo, pe marginea drumului, un pantalon roșu alături

de o fustă destăinuiau niște perechi de îndrăgostiți. Trăsura noastră trecu, la întoarcere, prin Porte Maillot. Monumentelor Parisului li se substituise pur, linear, subțire, desenul monumentelor Parisului, așa cum s-ar fi substituit într-un oraș distrus a cărui imagine ai fi vrut s-o ridici; de pe marginea acestuia se înălța, cu atîta gingăsie, chenarul albastru-palid de pe care el se desprindea, încît ochii însetați căutau peste tot puțin din aceea nuanță desfătătoare care le era drămuită cu prea multă zgîrcenie: era clar de lună. Albertine îl admiră. N-am îndrăznit să-i spun că m-aș fi bucurat mai mult de el dacă aș fi fost singur sau în căutarea unei necunoscute. I-am recitat versuri sau fraze de proză asupra clarului de lună, arătîndu-i cum din argintiu cum era altă dată, ajunsese albastru la Chateaubriand, la Victor Hugo din *Eviradnus* și din *Petrecere la Thérèse*, ca să ajungă din nou galben și metalic la Baudelaire și Leconte de Lisle. Apoi, aducîndu-i aminte de imaginea care închipuiește cornul lunii la sfîrșitul lui *Booz adormit*, i-am recitat toată poezia.

Nu pot spune, cînd mă gîndesc, cît era de învăluită viața Albertinei în dorințe alternate, fugare, adesea contradictorii. Fără îndoială că minciuna o complica și mai mult, căci, nemaiaducîndu-și aminte întocmai conversațiile noastre, cînd îmi

spusese : „Ah ! Iată o fată frumoasă care juca bine golf“, iar eu o întrebasem numele acestei fete tinere, ea îmi răspunsese (cu acel aer detașat, universal, superior, care are, fără îndoială, totdeauna părți libere, căci fiecare mincinos din această categorie și-l însușește de fiecare dată pentru o clipă, îndată ce nu vrea să-ți răspundă la o întrebare și nu-i lipsește niciodată) : „Ah ! Nu știu (cu regretul de a nu mă putea informa), nu i-am știut niciodată numele, o vedeam la golf, dar nu știam cum o cheamă“ ; dacă, peste o lună, îi spuneam : „Albertine, știi, fata aceea frumoasă, despre care mi-ai vorbit, care juca atât de bine golf...“ — „Ah ! da, îmi răspundea ea, fără să reflecteze, Emilie Daltier, nu știu ce mai e cu ea.“ Și minciuna, ca o fortificație de campanie, era trecută de la opreștea numelui, cucerită acum, asupra posibilităților de a o regăsi. „Ah ! nu știu, n-am știut niciodată adresa ei. Nu văd pe nimeni care ar putea să ți-o spună. Oh ! nu, Andrée n-a cunoscut-o. Nu era din mica noastră bandă, astăzi atât de răzlețită.“ Alteori, minciuna era ca o mărturisire urită : „Ah ! Dacă aș avea un venit de trei sute de mii de franci...“ Și-și mușca buzele. „Ei, ce-ai face ?“ „Ți-aș cere, spunea ea sărutându-mă, îngăduința să rămîn la tine. Unde aș putea fi mai fericită ?“ Dar, chiar ținînd seamă de minciunile ei, era de necrezut măsura în care viața ei era succesivă și dorințele ei cele mai mari, fugitive. Era nebună după o persoană și peste trei zile n-ar mai fi vrut

să-i primească vizita. Nu putea aștepta o oră ca să-i cumpăr pînă și culori, căci voia să se apuce iar de pictură. În răstimp de două zile își pierdea răbdarea, o treceau lacrimi care se uscau repede, lacrimi de copil pe care îl iei de la doică. Și această nestatornicie a sentimentelor ei în legătură cu ființele, cu lucrurile, cu ocupațiile, cu artele, cu peisajele, era într-adevăr atît de universală, încît, dacă i-ar fi plăcut banii, ceea ce nu cred, n-ar fi putut să-i placă timp mai îndelungat decît restul. Cînd spunea : „Ah ! dacă aş avea un venit de trei sute de mii de franci !“ chiar dacă exprima un gînd urît, dar foarte puțin durabil, nu s-ar fi putut agăța mai mult de el decît de dorința de a se duce la Rochers ¹, a cărui imagine o văzuse în ediția doamnei de Sévigné a bunicii, să se întâlnească cu o prietenă, de golf, să se urce în aeroplan, să se ducă să petreacă Crăciunul cu mătușa ei, sau să se apuce din nou de pictură.

— În fond, nu ne e foame nici mie, nici duminică, am putea să trecem pe la Verdurini, mi-a spus Albertine, e ora și ziua lor.

— Dar dacă ești supărată pe ei ?

— Oh ! mulți îi bîrfesc, dar în fond nu sînt atît de răi pe cît se spune. Doamna Verdurin a fost totdeauna foarte amabilă cu mine. Și apoi nu poți fi totdeauna certat cu toată lumea. Au cusururi, dar cine nu are ?

---

¹ Proprietatea doamnei de Sévigné în Bretagne (n. ed.).

— Nu ești îmbrăcată, ar trebui să te întorci să te îmbraci, ar fi prea târziu.

— Da, ai dreptate, să ne întoarcem acasă, răspunse Albertine cu acea minunată supunere care mă uluia totdeauna.

Ne-am oprit în fața unei cofetării mari, așezată aproape în afară de oraș și care se bucura, în momentul acela, de o anumită faimă. Tocmai ieșea o doamnă care-și cerea hainele cofetăresei. După plecarea acestei doamne, Albertine o privi de mai multe ori pe cofetăreasă ca și cum voia să-i atragă atenția, în timp ce aceasta rînduia cești, farfurii, prăjituri, căci era destul de târziu. Se apropia de mine numai dacă ceream ceva. Cum cofetăreasa, de altminteri foarte înaltă, sta în picioare ca să ne servească și Albertine era lângă mine, ori de cîte ori Albertine, ca să încerce să-i atragă atenția, ridica vertical spre ea o privire blondă, era obligată să împingă cu atît mai sus albul ochiului cu cît cofetăreasa fiind tocmai lângă noi, Albertine n-avea putința să îndulcească panta prin oblicitatea privirii. Era silită, fără să ridice prea sus capul, să-și înalțe privirile pînă la acea înălțime peste măsură de mare la care se aflau ochii cofetăresei. Din gentilețe pentru mine, Albertine își pleca repede privirile, și cum cofetăreasa nu-i dăduse nici o atenție, reîncepea. Asta însemna o

serie de înălțări rugătoare spre o divinitate inaccesibilă. Apoi cofetăreasa nu mai avu de rînduit decît o masă mare, vecină. Acolo, privirea Albertinei putea fi mai firească. Dar aceea a cofetăresei nu se aținti măcar o dată asupra prietenei mele. Asta nu mă miră, căci știam că femeia aceasta pe care o cunoșteam puțin, deși măritată, avea amanți, și-și ascundea foarte bine încurcăturile, ceea ce mă uimea nespus, din pricina prostiei sale coplesitoare. Am privit-o în timp ce terminam ceaiul. Cufundată în rînduiala ei, era aproape nepoliticoasă cu Albertine prin faptul că nu-i aruncase nici măcar o privire, deși atitudinea Albertinei n-avea de altfel nimic necuviincios. Cealaltă rînduia, rînduia mereu, fără să-și întoarcă gîndul de la lucru. Dacă punerea la loc a lingurițelor, a cuțitașelor de fructe, n-ar fi fost încredințată femeii frumoase și înalte, ci din economie de muncă ome-nească, unei mașini, nu s-ar fi putut vedea o izolare atît de completă față de atenția Albertinei, și totuși nu-și pleca privirea, nu era absorbită, lăsa să-i scilipească ochii, farmecul, într-o atenție îndreptată numai spre lucrul ei. E adevărat că dacă această cofetăreasă n-ar fi fost o femeie deosebit de proastă (asta n-o știam numai din reputație, ci și din experiență), detașarea aceasta ar fi putut fi culmea dibăciei. Și știu prea bine că ființa cea mai proastă, dacă dorința sau interesul ei sînt în

joc, poate, în acest caz unic, în mijlocul nullității vieții sale stupide, să se adapteze numaidecît șurubăriei angrenajului celui mai complicat ; oricum, ar fi fost o presupunere prea subtilă cînd era vorba de o femeie atît de neghiobă cum era cofetăreasa. Această neghiobie lua chiar aspectul unei lipse de politețe de necrezut ! Nu se uita măcar o singură dată la Albertine și totuși nu putea să nu ne vadă. Era puțin amabil pentru prietena mea, dar, în fond, eram încîntat că Albertine primise această mică lecție și văzuse că adesea femeile nu-i dădeau atenție. Am plecat din cofetărie, ne-am urcat în trăsură și ne aflam în drum spre casă cînd am simțit deodată regretul că uitasem să o iau deoparte pe această cofetăreasă și s-o rog, la întîmplare, să nu-i spună doamnei care plecase cînd sosisem eu, numele și adresa mea, pe care ea trebuia să le cunoască, din pricina comenzilor făcute adesea aici. Era într-adevăr inutil ca doamna să fi putut afla astfel, indirect, adresa Albertinei. Dar găseam că e prea lung să ne mai întoarcem înapoi pentru atîta lucru și apoi asta ar avea aerul că-i dau prea mare însemnătate, în ochii unei cofetărese imbecile și mincinoase. M-am gîndit doar că ar trebui să ne mai întoarcem să luăm ceaiul aici, peste opt zile, ca să-i fac această recomandatie și că e într-adevăr plicticos, cum uiți totdeauna jumătate din ceea

ce ai de spus, să faci lucrurile cele mai simple în mai multe rînduri.

În noaptea aceea, timpul frumos făcu un salt înainte după cum un termometru se urcă la căldură. În diminețile care urmară, pe care primăvara le trezea devreme, auzeam mersul tramvaielei, printre parfumuri, în aerul cu care căldura se amesteca din ce în ce mai mult, pînă ce ajungea la solidificarea și la densitatea de amiază. Mai răcoros, dimpotrivă, în odaia mea, cînd aerul onctuos sfîrșise să dea lustru și să izoleze mirosul lavaboului, mirosul dulapului, mirosul canapelei, numai după limpezimea cu care stătea vertical și neclintit, în felii juxtapuse și deosebite, într-un clar-obscur-sidefiu¹ care adăuga un lustru mai gingaș răsfrîngerii perdelelor și fotoliilor de satin albastru, mă vedeam, nu dintr-un simplu capriciu al închipuirii mele, ci pentru că era efectiv cu putință, mergînd în vreun cartier nou de la marginea orașului, ca acela în care locuia...¹ la Balbec, pe străzile orbite de soare și unde nu găseam măcelăriile fade și piatra cioplită și albă, ci sufrageria de țară unde aș putea sosi numai decît și mirosurile pe care le-aș găsi acolo la sosirea mea, mirosul compotierei cu vișine și

---

¹ După „locuia“, în manuscris, Proust a lăsat loc liber. S-ar putea să fie vorba de Bloch (n. ed.).

caise, a cidrului, a brânzei de gruyère, ținute în suspensie în congelația luminoasă a umbrei pe care o învîinează gingaș ca interiorul unei agate, în timp ce suporturile de cuțite de sticlă prismatică irizează curcubeie sau desenează ici și colo, pe mușama, ochiuri de păun.

Auzeam, cu freamăt de bucurie, un automobil sub fereastră, ca un vînt care se umflă într-o progresie regulată. Îi simțeam mirosul de petrol. Acesta poate să pară supărător celor delicați (care sînt totdeauna niște materialişti, și căroră le strică petrecerea la țară) și unor anumiți gînditori, și ei materialişti în felul lor, care, crezînd în însemnătatea faptului, își închipuiesc că omul ar fi mai fericit, capabil de o poezie mai înaltă, dacă ochii lui ar fi în stare să vadă mai multe culori, nările lui să cunoască mai multe parfumuri, răstălmăciri filozofice ale ideii naive a celor ce cred că viața era mai frumoasă cînd se purtau costume somptuoase în locul hainei negre. Dar în ce mă privește (după cum o aromă, neplăcută în sine poate, de naftalină și de vetivar m-ar fi exaltat redîndu-mi puritatea albastră a mării din ziua sosirii mele la Balbec), acest miros de petrol care, împreună cu fumul ce ieșea din mașină, dispăruse de atîtea ori în azurul palid în acele zile arzătoare cînd mă duceam de la Saint-Jean-de-la-Haise la Gourville, după cum mă urmărise în plimbările mele în acele după-amieze de vară cînd Albertine se ducea să picteze, făcea să înflorească

acum, de fiecare parte a mea, deși mă aflam în odaia mea întunecată, albăstrele, maci și trifoiul stacojiu, mă îmbăta ca un miros rustic, nicidecum mărginit și nemișcat ca cel al rujelor și care, reținut de elementele lui onctuoase și dense, flutură cu anumită statornicie în fața tufișului, ci ca un miros în fața căruia drumurile fugeau, înfățișarea solului se schimba, castelele alergau, cerul pălea, puterile se înzeceau, un miros care era ca un simbol de săritură și de putere și care-mi reînnoia dorința pe care o avusesem la Balbec, să urc în colivia de cristal și de oțel, dar de data asta nu ca să mă duc să fac vizite în case cunoscute, cu o femeie pe care o știam prea bine, dar să fac dragoste în locuri noi cu o femeie necunoscută. Miros pe care-l însoțea în fiecare clipă chemarea clacsoanelor de automobil care treceau, pe care adaptam cuvinte ca un semnal militar de goarnă: „Parizianule, scoală-te, scoală-te, vino să prinzești la țară și să te plimbi cu barca pe râu, la umbră sub copaci, cu o fată frumoasă; scoală-te, scoală-te“. Și toate aceste reverii mi erau atât de plăcute încât mă felicitam de „legea strictă“ datorită căreia atât timp cât nu sunasem, nici un „muritor sfios“, fie chiar Françoise, fie chiar Albertine, n-ar fi îndrăznit să vină să mă turbure „în fundul acestui palat“, unde

*„o majestate teribilă
poruncește supușilor mei să mă facă nevăzut.“*

Dar, deodată, decorul se schimbă ; nu mai fu amintirea unor impresii vechi, ci a unei dorinți vechi, de curînd trezită încă de rochia albastră și aurie de la Fortuny, care flutură în față-mi altă primăvară, o primăvară care nu mai era deloc foioasă, ci, dimpotrivă, despuiată, pe neașteptate, de copacii și de florile ei, de acel nume pe care tocmai mi-l spusese : Veneția ; o primăvară decantată, redusă la esența ei, și tălmăcind prelungirea, încălzirea, revărsarea treptată a zilelor ei prin fermentația progresivă, de data aceasta nu a unui pămînt impur, ci a unei ape virgine și albastre, primăvăratecă fără să poarte corole, care ar putea răspunde lunii mai numai prin răsfrîngerile frămîntate de ea, potrivit-se întocmai în goliciunea strălucitoare și fixă a safirului ei întunecat. De aceea, anii moderni cît și anotimpurile lor nu prilejuiesc schimbări cetății gotice, după cum anotimpurile nu-i modifică brațele de mare care nu pot înflori ; știam acest lucru, nu mi-l puteam închipui sau închipuindu-mi-l iată ce voiam să contemplan cu aceeași dorință care, odinioară, cînd eram copil, în însăși rîvna plecării, frînsese în mine puterea de a pleca ; voiam să mă aflu față în față cu imaginațiile mele venețiene ; să văd cum marca divizată strîngea în meandrele ei, ca șerpuirile fluviului-ocean, o civilizație urbană și rafinată, dar care, izolată de centura lor azurată, se dezvoltase aparte, avusese școlile ei de pictură

și de arhitectură — grădină fabuloasă de fructe și de păsări de piatră colorată, înflorită în mijlocul mării care venea să o răcorească, izbea cu fluxul ei trunchiul coloanelor și se sprijinea, prin pete, pe reliefurile puternice ale capitulelor, ca o privire de azur întunecat, care veghează din umbră, și mișcă neîncetat lumina.

Da, trebuia să plec, era momentul. De când Albertine nu mai avea aerul că era supărată pe mine, posesiunea ei nu mi se mai părea un bun în schimbul căruia ești gata să le dai pe toate celelalte. (Căci poate l-am fi dat numai ca să scăpăm de o durere, de o neliniște, care se potoliseră acum.) Am reușit să străbatem cercul de pinză, prin care am crezut o clipă că nu vom putea trece niciodată. Am limpezit furtuna, am readus seninătatea surisului. Taina neliniștitoare-a unei uri fără cauză cunoscută și, poate, fără sfârșit, s-a risipit. Acum, ne aflăm față în față cu problema, pentru moment înlăturată, a unei fericiri pe care o știm cu neputință. Acum, când viața cu Albertine redevenise posibilă, simțeam că nu puteam scoate din ea decât nenorociri, deoarece nu mă iubea; era mai bine să mă despart de ea cu gingășia consimțământului ei pe care l-aș prelungi cu amintirea. Da, era momentul; trebuia să mă informez, foarte exact de data la care Andrée avea să plece din Paris, să acționez energic pe lângă doamna Bontemps, astfel încât să fiu foarte

sigur că în acel moment Albertine nu s-ar putea duce nici în Olanda, nici la Montjouvain¹.

Cînd plecarea Albertinei n-ar mai înfățișa astfel nici un neajuns, ar trebui aleasă o zi frumoasă ca asta — și aveau să fie multe — în care ea mi-ar fi indiferentă, în care m-ar ispiți mii de dorinți; ar trebui să o las să iasă fără să o văd, apoi cînd m-aș scula, pregătindu-mă, în grabă, să-i las un bilet, profitînd de faptul că n-ar putea să se ducă în acea epocă în nici un loc care m-ar neliniști, aș putea reuși, în călătorie, să nu-mi închipuiesc faptele urîte pe care le-ar putea săvîrși — și care mi se păreau, în aceste momente indiferente, de altminteri — și să plec la Veneția fără să o fi văzut.

---

¹ Astfel încît dacă am ști să ne analizăm mai bine dragostele noastre, ne-am da adesea seama că femeile nu ne plac decît din pricina contraponderii bărbaților cărora știm că le disputăm, deși suferim pînă la moarte, pentru că trebuie să li le disputăm; după înlăturarea contraponderii, farmecul femeii se risipește. Avem o pildă dureroasă și preventivă în acea predilecție a bărbaților pentru femeile care, înainte de a le cunoaște, au greșit, pentru acele femei pe care le simt înănmolite în primejdie și pe care trebuie să le recucerească tot timpul cît durează dragostea lor; o pildă posterioară, dimpotrivă, și nicidecum dramatică, ne-o dă bărbatul care, simțind cum îi slăbește înclinarea pentru femeia pe care o iubește, aplică în chip spontan regulile pe care el le-a desprins, și ca să fie sigur că nu încetează să iubească femeia, o pune într-un mediu primejdios unde trebuie ocrotită în fiecare zi. (Spre deosebire de bărbații care pretind ca o femeie să renunțe la teatru, deși au iubit-o de altminteri tocmai pentru că făcea teatru.)

Am sunat-o pe Françoise ca să o rog să-mi cumpere mersul trenurilor și un ghid, cum făcusem cînd eram copil, cînd voisem să pregătesc o călătorie la Veneția, realizare a unei dorinți tot atît de violente ca și aceea pe care o aveam în clipa aceasta; uitasem că de atunci împlinisem una, dorința de a vedea Balbecul și că Veneția, fiind și un fenomen vizibil, pesemne n-ar putea probabil realiza, mai mult decît Balbecul, un vis inefabil, acela al epocii gotice, actualizată de o mare primăvăratecă, și care mi-atingea din clipă în clipă, mintea, cu o imagine fermecată, mîngietoare, misterioasă și vagă. Auzind că o sunasem, Françoise intră.

— Am fost foarte plictisită, îmi spuse ea, că domnul sună astăzi atît de tîrziu. Nu știam ce să fac. Azi dimineată, la ora opt, domnișoara Albertine mi-a cerut cuferele, n-am îndrăznit să o refuz, mă temeam că domnul mă va certa dacă l-aș trezi. Am dăscălit-o, în zadar, i-am spus să aștepte o oră, căci tot îmi spuneam că domnul avea să sune; n-a vrut, mi-a lăsat scrisoarea asta pentru domnul și a plecat la nouă.

Atunci — în asemenea măsură poți ignora ce zace în tine, fiindcă eram convins că Albertine mi-era indiferentă — mi s-a tăiat răsufierea, mi-am ținut inima cu amîndouă mîinile, udate de o anumită sudoare pe care n-o mai cunoscusem

niciodată de la destăinuirea pe care prietena mea mi-o făcuse în micul tren în legătură cu prietena domnişoarei Vinteuil, fără să fiu în stare să spun altceva decât : „Ah ! foarte bine, Françoise, fireşte că ai făcut foarte bine că nu m-ai trezit, lasă-mă o clipă, te voi suna mai târziu.“

Lector : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ELENA CALUGARU

Apărut 1971. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format
700×920/32. Coli ed. 13,49. Coli tipar 11,5. A.
nr. 25 770/1970. C.Z. pentru bibliotecile mari și
mici 84—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr.
10 011 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scînteii”, Piața Scînteii nr. 1,
București, Republica Socialistă
România

Scanare și prelucrare digitală

EM

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

